

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün

Kuruluşunun

50. Yılı

Anısına

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH COĞRAFYA FAKÜLTESİ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ BÖLÜMÜ'NÜN
KURULUŞUNUN 50. YILINA

ARMAĞAN

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Doğan Atılğan

Ankara Üniversitesi Bilgi ve Yönetimi Bölümü
Ankara - 2004

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 50. yıl yayınları: 2

1. Basım: Ekim 2004

ISBN: 975-482-654-4

Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi Ve Belge Yönetimi
Bölümü'nün Kuruluşunun 50. Yılına Armağan /Yayına hazırlayan
Doğan Atılgan.--. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2004 200 s. 24 sm.

1.KÜTÜPHANECİLİK EĞİTİMİ. I. Atılgan, Doğan

Baskı: Semih ofset
341 40 75

İÇİNDEKİLER

Önsöz	IV
Sunuş	V
Osman Ersoy "Elli Yıl"	1
Özer Soysal "Geçmiş'in Belleği"	4
Necmeddin Sefercioğlu "Üniversite Eğitiminde Kütüphanelerin Rolü"	9
Nazlı Aklan "Cochrane Derlemeleri"	15
Doğan Atılgan "Bilimsel Bilgiye Erişimin Önemi Ve Türkiye'de Eğitim Araştırmaları Veri Tabanı"	28
Fatoş Subaşıoğlu "Küreselleşmeye Dair"	34
Mesut Yalvaç "21.Yüzyılda Halk Kütüphaneleri: Yaratıcı Kütüphane Hizmetleri"	43
Oya Gürdal "Bilgi Toplumu Geçiti'nde "Bilgi ve/veya Bilgilenim Kültürü"	51
Fahrettin Özdemirci "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu: Kamu Belgelerinin Yönetimi ve Arşivler"	65
Tülay Fenerci (Çeviren) "Kütüphane Ve Enformasyon Bilimlerinin Post Modern İçeriğine Doğru"	78
Özlem Bayram "Web Bir Dijital Kütüphane Mi?"	96
Mustafa Bayter "Geleneksel Kataloglamadan Elektronik Ortamdaki Bilginin Organisasyonu Geçiş"	108
Fatih Rukancı "Hukuk Kaynaklarımıza İlişkin Bilgi Erişim Sorunu" ..	120
Hakan Anameriç "Ortaçağ'da Bilgi Üretimi Ve Aktarımında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları"	129
Huseyin Odabaş "Türkiye'de Arşivcilik Eğitimi"	138
Malik Yılmaz "Ülkemizdeki Bilgi Merkezlerinde Personel Yönetimi ve Personelle Yönelik Karar Verme Durumu"	150

ÖNSÖZ

Bilgi insanoğlunun yaşamı boyunca önemli öğelerden biri olmuştur. Toplumlar bilgili oldukları sürece kendilerini geliştirebilirler. Günümüzde bilgi güçtür. Artık bilgi, ekonomik bir değer taşımakta ve para ile alınıp satılabilmektedir. Bilgi, toplumların gelişmişlik düzeyi ile eşdeğer bir konumda ele alınmaktadır.

Toplumlar bilgili ve kültürlü oldukları ve eğitime gereken önemi verdikleri ölçüde kendilerini başkalarına kabul ettirebilirler. Eğitilmiş insan gücü ise eğitim kurumlarının ve bunların ayrılmaz bir parçası olan kütüphanelerin yani bilgi merkezlerinin işbirliğiyle mümkün olacaktır.

Bilginin üretiminden, gereksinim duyanlara hizmete sunulmasına kadar geçen süreçte bilgi profesyonelleri yani kütüphaneciler, arşivciler ve dokümantasyon ve enformasyon uzmanları aktif olarak yer almaktadırlar. Bilgi profesyonellerinin bu odak noktadaki işlevlerini istenilen düzeyde yerine getirebilmeleri ise, aldıkları eğitim, iş deneyimleri ve mesleki örgütlenmeleri ile doğru orantılıdır.

Bilgi ile uğraşan, bilgiyi hizmete sunan bilgi profesyonellerinin eğitimi de yarım asırdır Üniversite düzeyinde sürdürülmektedir. Yarım asırlık üniversite düzeyinde eğitim sürdürüldüğü bir mesleğin mensubu olmaktan gururluyuz. Kütüphanecilik eğitim tarihimizin 50. Altın yılını yaşamaktan mutluyuz.

Büyüklerimizden devir aldığımız ve bizden sonraki kuşaklara daha geliştirerek bırakmak zorunluluğumuzun bilincinde bu armağan kitaba katkıda bulunan tüm hocalarıma, meslektaşlarıma ve mesai arkadaşlarıma teşekkürü borç biliyorum.

Doç.Dr. Doğan Atılğan

SUNUŞ

Türkiye'de üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin 1954 yılında başlamış olması nedeniyle bu yıl "Altın yılımız " ı kutlamaktayız. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü olarak 50. yılımız için , alanımızdaki akademisyen ve uygulamacılarla mesleğin onuruna yakışan bir kutlama düzenlenmesi amaçlandığından, çalışmalarımız da bu doğrultuda planlandı. Programımızın bilimsel ağırlıklı olmakla birlikte sosyal ilişkiler yönünden de zengin bir içerik taşıması gerektiğini düşündük. Öncelikle ülkemizdekileri, daha sonra kütüphanecilik ve bilgi bilim alanında ilerleyen ülkelere meslektaşlarımızı davet ederek, bizler için gurur verici ve son derece anlamlı olan bu yıldönümünü hep birlikte yaşamak ve paylaşmak istedik. Planlama aşamasında uluslararası sempozyum bildirilerinin basımı programlanırken, gelecek nesil kütüphaneci ve bilgi bilimciler için kalıcı bir hatıra olacağı düşünülerek bir "Altın Yıl Anı Kitabı" oluşturulmasının çok yararlı olacağı kanısına varıldı. Kitaba katkıda bulunacak bilim adamlarının temalarını özgürce seçmelerinin, kaynağı daha nitelikli ve doyurucu kılacağı düşüncesiyle, herhangi bir konu sınırlaması getirilmedi. Bu vesileyle düşüncelerini bizimle paylaşan değerli meslektaşlarımıza şükranlarımızı sunuyoruz. Geriye dönüp baktığımızda , 1954' ten bu yana geçen 50 yılın özellikle son on yılında kütüphanecilik eğitiminde, dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmelere paralel bir değişim ve ilerleme çabası içinde olduğumuzu ancak bilim ve yazın dünyasına gecikmeli olarak katılmamızın getirdiği dezavantajları ne yazık ki gereği gibi aşamadığımızı, hedeflerimizin ve bulunmamız gereken yerin gerisinde olduğumuzu görmekteyiz.

Toplumların geçtiğimiz yüzyıllarda bilgi ile ilişkisi, kendini çoğunlukla dünyayı anlama, tanımlama, yorumlama ve üretime daha etkin bir biçimde katkıda bulunma konusunda kendisini göstermiştir. Ancak 20. ve 21. yüzyılda, bu ilişki ve beklentinin değiştiği ve farklı boyutlar kazandığı görülmektedir. Bu dönemde bilgi eski fonksiyonlarını da sürdürmekle birlikte , yeni bir nitelik ve misyon kazanmıştır. Bilgi bu yeni misyonu ile dünyayı değiştirebilecek, önceki dönemlere göre, son derece ciddi değişiklikler taşıyan , yeni bir kimlik ve nitelik kazanan insanın gereksinmelerine karşılık verebilecek bir yapı edinmektedir. Bu suretle de bilgi, çağımız insanının beklentileri yönünde yoğunlaşmakta, bu doğrultuda üstleneceği rol ve uzandığı alan gittikçe derinleşmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bireyin bu eğiliminin nedeni, binlerce yıllık birikimlerle gelişen insanın, mevcut dünya ile yetinememesi ve mevcut dünya çerçevesinde isteklerinin karşılanamayacağı düşüncesinin ağırlık kazanmakta olduğu varsayımına dayandırılabilir. İnsanlık, ulaştığı gelişme düzeyi nedeniyle edindiği yeni tüketim profiline ve ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak gördüğü dünyayı, arzularına uygun bir yapıya dönüştürebilmek için gerekli olanın, daha çok ve daha etkin bilgi üretmek, paylaşmak ve üretime uygulamak olduğunun bilincine giderek daha çok varmaktadır. Bir başka deyişle de insan içinde bulunduğu ortamı, fiziki ve kültürel olarak değiştirme ve geliştirmeye ilişkin yoğun bir istek ve eğilim göstermektedir.

Ancak bilginin bu beklentileri cevaplayabilir bir konumda bulunabilmesi için, en gerçek ve katıksız şekliyle demokratikleştirilebilmesi gerekmektedir. Her ne kadar bu yönde

doyurucu ve anlamlı mesafeler alınmış ise de, insanlığın umutlarının kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, bu gelişmeler yeterli görülmekten epey uzaktır. Bilgi piramidinin tabanında ve göreceli olarak da orta katmanlarında yer alan bilgi üniteleri topluma ulaşmakta, piramidin tepesini oluşturan yüksek nitelikli bilgiler üzerinde ise ciddi bir tekel bulunmakta ve koruma sınırlarını aşarak toplumun genel yararına sunulmaktan alikonulmaktadır. Bir yanıyla bilgi konusuyla bire bir ilişkili içerik taşıyan bilimsel yapısıyla, diğer taraftan yine aynı noktaya dayalı bir sivil toplum örgütü olma niteliğini taşıyan yanıyla camiamız, bilginin sınırsız şekilde demokratikleşmesi yönünde mücadele verme misyonunu taşımaktadır. Her birimiz bu mücadelenin birer militanı olma görevini ve sorumluluğunu taşıma durumunda ve zorundayız.

Osmanlı Devleti'nde kütüphanecilik ile ilgili ilk çalışmayı Türk edebiyat ve tarih araştırmacısı ve Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Ali Emiri Efendi yapmıştır. İyi niyetle başlayan bu çalışma, o tarihteki ortamın elverdiği ölçüde varlık göstermiştir. Yukarıda da değinildiği gibi ülkemizde uluslararası çizgide kütüphanecilik eğitimi 1954 yılında Ford Vakfı'nın desteği ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde başlatılmıştır. Bu vesileyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu üzerinde özellikle durmak isterim. Osmanlı'nın son döneminin yaklaşık yirmi yılında Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve ardından da iki yıl süren Kurtuluş Savaşı göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyet'in kuruluşu öncesi Anadolu'nun son yirmi iki yılının savaşlarla geçtiğini söyleyebiliriz. Savaşın getirdiği yıkım sonucunda bu dönemin ilk yıllarında büyük bir yoksulluk yaşanmıştır.

Bununla birlikte Türk insanı , özellikle Fransız İhtilali'ni ve ihtilalin bünyesinde taşıdığı cumhuriyet, eşitlik, demokrasi, aydınlanma ve benzeri değerleri, en az İhtilali yürütenler kadar benimsemiş ve hayata geçirmeye çalışmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da genç Cumhuriyet, bilime ve bilimin gelişmesine çok ciddi şekilde önem vermiştir.Devleti yönetenler son derece mütevazı olan devlet bütçesinin neredeyse yarısını, bilim yuvaları olan fakültelerin inşası ve faaliyete geçmesi için harcamıştır. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ve lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün, dile ve tarihe verdikleri önem sebebiyle, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilk kurulan fakülteler arasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'dan ayrılmak durumunda kalan dünya çapındaki bilim ve sanat adamlarının önemli bir kısmının Türkiye'ye sığınmaları ve bilimsel ve eğitimsel çalışmalarını Türkiye'de sürdürmeleri ile, Türkiye'deki fakülteler bu dönemde altın çağlarını yaşamışlardır. Onların yetiştirdiği öğrenciler de bu gelişmeyi başarıyla sürdürmüşlerdir. Böyle bir ortam içinde değerli Amerikan kütüphanecileri , ülkemizin seçkin bilim insanları ve bürokratları tarafından kurulan bölümümüz günün koşullarına uygun bir eğitim faaliyeti sürdürmüştür. Bölüm bu faaliyet çerçevesinde, bir yandan kendisini üretmek ve geliştirmek üzere bilim adamları yetiştirirken, diğer yandan bilgi kaynaklarının bilimsel faaliyetlere katkısını sağlamaya çalışmış ve üniversite dışı kesim için de toplumdaki bireysel gelişimi özendirecek ve kültürel düzeyi yükseltecek elemanlara zemin oluşturmuştur.

Bugünün kütüphanecileri hizmet verdiği kitlenin gerek bilgiyi daha iyi kavrama ve değerlendirmede, gerekse kültürel birikimde yol alabilmesi için daha yaratıcı

olmalıdır.Geçmiş deneyimlerimiz çok değerli ise de hem nicelik hem de nitelik açısından elli yıl öncesine göre çok ileri durumdayız. Ayrıca sahip olduğumuz sınırsız ilerleme ideali ve vizyonu, zaman ve mekanın sonsuzluğu ile beslenirken,gelişen bilgi teknolojilerinin alanımıza sağladığı farklı boyutları değerlendirmeye de olanak veriyor. Geleceğin Bilgi ve Belge Yönetici'lerini yetiştirmekte olan Bölümümüzün bugün çok değerli bir öğretim kadrosuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bugünlere gelmemizi kendilerine karşı büyük bir minnet duygusu taşıdığımız, kütüphanecilik alanındaki bilimsellik alevini sürekli diri tutan değerli hocalarımıza borçluyuz.

Prof. Dr. Sekine Karakaş

ELLİ YIL

Prof. Dr. Osman Ersoy*

Kütüphanecilik Bölümü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1954 yılında kuruldu. Amerikan Kütüphanecilik Derneği'nin, Ford Vakfından aldığı para ve Ankara Üniversitesi ile yaptığı anlaşma sonucu bu mutlu olay gerçekleştirildi.

Amerikan Kütüphanecilik Derneği, çok ünlü bir kütüphaneci olan, Dr. Robert B. Downs'u, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Kütüphanecilik Bölümünü kurmak üzere görevlendirdi.

Bölüm, Kütüphanecilik Enstitüsü olarak kuruldu. Dr. Downs açılışta, "Books That Changed The World" adlı konferansını sundu. Çok beğeni toplayan bu konuşma, daha sonra kitap olarak Amerika Birleşik Devletlerinde yayımlandı.

1955 Temmuz ayında Dr. Downs'un seçtiği dört kişiden biri olarak ben de, kütüphanecilik eğitimi için ABD'ne gönderildim. 1956 Kasım ayında Chicago Üniversitesi'ndeki eğitimimi tamamlayarak Türkiye'ye döndüğümde, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü asistanlığından Kütüphanecilik Enstitüsü'ne atandım.

1960 yılında doçentliğe başvurduğumda, Üniversitelerarası Kurul, Enstitüde Doçentlik Jürisi kurulamayacağını gerekçe gösterince, benim Bilimler Tarihi Jürisinde sınavı girmem sağlandı. Bunun üzerine Kütüphanecilik Enstitüsü adı Kütüphanecilik Kürsüsü'ne dönüştürüldü. Bugün ise bu bölümün adı "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" olarak anılmaktadır.

Elli yılda mesleğimizin kuramsal ve uygulama alanlarında karşı karşıya kaldığı birçok sorunu olmuştur. İlk olarak "Türk Kütüphaneciler Derneği"ne değinmek istiyorum. Üzülerek söylemeliyim ki, Dernek tüm kütüphanecileri kucaklayacak bir yapıya kavuşmamıştır. Kütüphanecilik bölümlerini bitirenlerin çoğu derneğin üyesi değildir ve üye olanların çoğu da, derneği ayakta tutmanın en önemli ögesi olan ödentilerini düzenli olarak vermemekte ve bunun yanı sıra mesleki yaşamda karşılaştıkları tüm sorunları yine derneğin çözmesini beklemektedirler. Bilindiği gibi, Derneğin tüm geliri aylık ödentiler ve "Türk Kütüphaneciliği Dergisi"ne dayanmaktadır. Bu konudaki en güzel çözümün Kütüphanecilik Meslek Odası kurulması olacağını düşünüyorum.

"Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği" adı altında kurulan ikinci dernek ise, sorunları giderme doğrultusunda henüz yeterli değildir. Adı geçen dernekler, kütüphanecilik yasası ve meslektaşlarımızın yasal durumlarının iyileştirilmesi konularında ilgili makamlarla eşgüdüm içinde ve ısrarcı olmalıdır ki, hayali gözlerimizde asılı kalan bu yasalar hayata geçirilebilsin.

Kuramsal eğitim ve öğretimin yanı sıra, öğrencilere uygulama alanında yeterli deneyim kazandırılmamış, ilgili kurumlarla gerekli işbirliği sağlanamamıştır. Ankara Cento

* Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Eski Bölüm Başkanı - Emekli Öğretim Üyesi

Kütüphaneciliği Geliştirme Semineri Raporu'nda söz konusu edilen; kütüphaneler merkezden taşraya doğru gelişmeli ve sosyal sorunlarını çözümlemiş bölgede kurulmalıdır önerilerine gereğince önem verilmemiştir. Bunun yanısıra, John Dewey'in, Dr. Thompson'ın, Kütüphaneler Komitesi Raporu ve diğer raporların değindiği tüm öneriler çoğunlukla uygulanamamıştır.

Elli yıl geçmesine karşın, çoğu mesleklere tanınmış haklardan ve kadro unvanlarından yararlanamayan kütüphaneciler bugün hala bu soruna çözüm bulma arayışları içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TBMM nezdinde hak arama mücadelesini sürdürmektedirler. Başka meslek mensuplarına tanınan ayrıcalıklar bir yana, değişik kurumlarda çalışan meslektaşlarımız dahi farklı ücretler almaktadırlar. Üniversite düzeyinde eğitim-öğretim veren mesleğimizin merkez ve taşra örgütlerine, hala başka meslek mensupları atanabiliyorsa bizler, elli yıldır boşuna uğraşmışız demektir, ya da, mesleğimizi tam olarak tanıtamamış, önemini yetkililere anlatamamışız sonucu çıkmaktadır. Çünkü yetkililer, bu mesleğin herkes tarafından yapılabileceğini sanmaktadırlar. Bunun yanısıra bugün TBMM gündeminde çokça tartışılan "Kamu Reformu Yasa Tasarısı"nda Kültür ve Turizm Bakanlığı ve diğer kurumlara ait taşra örgütlerinin valilikler ve merkezi otorite bünyesinden çıkarılarak, belediyeler gibi hiçbir kültürel altyapısı bulunmayan kurumlara, yönetsel anlamda bağlanmak istenmesi ise düşündürücülükten öte, korkutucu ve ülke kültürüne zarar verici bir boyut taşımaktadır.

Bilindiği gibi, bugün yürürlükte olan 3.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 15. maddesinin 33. fıkrasına; Halk için kütüphane ve okuma salonları açmak, belediye bahçeleri, fidanlıkları, çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri yapmak, belediye koruları yetiştirmek, bunları korumak ve işletmek hükmü bulunmaktadır. Ancak, 1930 yılının kurumsal yapılanması bugünkü gereksinimlere yanıt vermekten yoksundur. Eğer Devlet kamuda reform yapmak istiyorsa, bu düzenleme tüm kurumları ve bu kurumların kuruluş yasalarını da ele almalı, kurumların altyapı eksikliklerini giderecek sisemler geliştirmeli, hizmet içi eğitim etkinliklerini artırmalı, üniversitelerle birlikte geliştireceği eğitim programlarıyla belediyelerde çalışan personeli eğitmeli ve belediyenin kültürel altyapı eksikliklerini gidererek kütüphanecileri istihdam etmelidir ki, belediyelerin görevleri arasında yer alan bu hizmet gerçekleşirebilsin.

Eski adıyla "Kütüphanecilik Bölümü", yeni adıyla "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü" öğrencileri halen uygulanan ders programının dışında kimi yardımcı dersleri de alabilmelidir. Örneğin; tıp, eczacılık, tarım, hayvancılık, iktisat, mimarlık, arkeoloji, sanat tarihi, çevre vb. disiplinlerde kullanılan terminolojik bilgiye sahip olan bir kütüphaneci, mesleki yaşamında seçeceği alanı öğrenciliğinde belirleme ve bu alanda uzmanlaşma olanağına sahip olabilmelidir. Nicelik yönünden sayıları binlerle ifade edilen kütüphanelerimizin çoğunun nitelik bakımından yetersiz olduğu bilinmektedir. Kimi kütüphaneler yakıt bulunamadığı için kış mevsiminde kapalı; çoğunun dermeleri güncel olmadığı için kullanılamamakta ve kimileri yöneticisi olmadığı için kapalı tutulmaktadır. Pekçok kütüphane de ödenek sıkıntısı çekmektedir.

1960 yılında Ankara-Ayaş ilçesine bağlı "Gökler Köyü"nde davulla zurnayla açılan kütüphanenin bugün hangi koşullarda çalıştığı, yada işlevini sürdürüp sürdürmediği konusunda herhangi bir bilgiye sahip değilim; ancak vurgulamak istediğim o yıllarda henüz Ayaş ilçesinde kütüphane yokken bu ilçeye bağlı bir köyde kütüphane açılmış olmasının doğru olmadığıdır. Buna benzer bir başka örnek de Ayvalık ilçesinden vermek istiyorum. 1970'li yıllarda, Ayvalık ilçesinde kütüphane olmasına karşın, Ayvalık-Küçükköy'de de (burası Ayvalığın bir mahallesi) bir kütüphane bulunmaktaydı ve yöneticisi Kültür Bakanlığı'na bağlı, memur kadrosunda Lise mezunu bir kişiydi. Yaz aylarında plaj yöneticiliği yapan bu kütüphane memuru, yanında çalışan başka bir memur olmadığı için Küçükköy Kütüphanesi'nin kapısına zincirli bir kilit asardı ve bu kütüphane Ayvalık ilçesinde bulunan kütüphanenin denetiminde de değildi. Buna benzer örnekleri çoğaltmak olanaklıdır.

Daha önce de belirttiğim gibi Cento Kütüphaneciliği Geliştirme Seminerinde benimsenen "kütüphanelerin merkezden taşraya doğru gelişmesi" düşüncesini son derece doğru bulmaktayım. Bugüne kadar gerçek anlamda kütüphanecilik hizmeti veren ve gerçekten gereksinim duyulan yerlerde açılan kütüphanelerin sayısı ise, biraz önce binlerle ifade edildiğini belirttiğim kütüphanelerin sadece % 30 veya 40'ı kadardır.

Bugün içinde bulunduğumuz teknoloji çağında, kütüphanelerimizin asıl gereksinimleri elbette ki, bilgisayar ve internet teknolojisinin gereğince kullanılmasıdır. Kütüphanelerimizde bulunan tüm yayınların bilgisayar ortamında incelenebilmesi, kütüphanelerde bulunan ve okuyucu tarafından kullanılan bilgisayarlar ile gereğinde diğer kütüphanelerimizin bilgi-belge merkezine ulaşılabilmesi veya yurt dışında bulunan yayımların taranabilmesi gibi çağdaş araştırma yöntemlerinin kullanılabilmesi gerektiği kanısındayım. Bugün üç büyük üniversitemizde kütüphanecilik eğitim-öğretimi verilmektedir. Bu üniversitelerden mezun olan gençlerin, ülkemizin kültürel alandaki geleceğine, eğitim-öğrenimin niteliklerinin artırılmasına, kütüphanecilik bilincinin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmaları ve bir elli yıl daha beklemeden sorunların çözülmesi için gereken düzeyde çalışmaları yararlı olacaktır.

Elli yıl insan ömrü için uzun, ancak kurumlar için kısa bir süredir. Bu elli yıl içinde birçok değerli meslektaşımızı yitirdik. Kütüphaneciliğe yaptıkları katkılardan ötürü, onları sevgi ve saygı ile anmak isterim.

'GEÇMİŞ'in BELLEĞİ'*

Prof.Dr.Özer Soysal**

Sayın konuklar ve meslektaşlarım

Türk Kütüphaneciliği, 30'la 42o arası kuzey enlemlerinin bir ucundaki Asya içlerinde yeşermişken, bugün tam olarak diğer uç, bilgi'nin bilim'e niçin ve nasıl dönüştüğü sorusunun düğümlendiği Anadolu'da biçimlenme savaşı veriyor.

Tarih'i böyle bir coğrafya ve kültür ekseninde yaşamış ve yaşıyor olmaktan, hem mesleki sorumluluk bağlamında esinlenmeli hem de kıvanç duymalıyız.

Sizlere, tarih penceresinden seslenirken önce yakın sonra da uzak geçmişten iki tablo çizeceğim.

Söze, 45 yıl geriye dönüp, bu nitelikteki ilk ama daha dar kapsamlı bir toplantıda yapılmış konuşmaya yollama yaparak başlamak istedim. Şunu alıntılıyorum:

"... Bugün öncelikli sorunumuz, kütüphanelerimizin, gerek bilim alanları gerekse toplum için bir araştırma-geliştirme merkezi olarak çalışır düzeye getirilmesidir. Bunun, her şeyden önce, bir plan ve organizasyon konusu olduğu biliniyor. Ancak, planlama yapılırken çıkış noktası'nın ne olacağını doğru saptama zorunluğu var. İşin bir bütün olarak yürütülmesi, plan ve organizasyonun yapılması ile kaynak sağlanmasından daha güçtür. Gelecekte sorumluluk almak üzere mesleğe hazırlanan gençlerin moral ve zihinsel yapısı işte bu noktada önem kazanır. Çünkü, onların niteliği, meslek sorunlarına çözüm arayışı ve Kütüphaneciliğimiz'in geleceğinin biçimlenmesinde başlıca etken olacaktır.

Bu nedenle, meslek sahibi olma yolundakilere söylemek istediklerimin özünde, onların öncelikle 'insani değer yargılarını benimseyerek yetişmeleri' yatıyor.

Bu, genel anlamda eğitim, özel anlatımla da kültür sorunumuzun ta kendisidir. Kültür birikiminin, sadece, bilim'in 'biçim' ve 'teknik' olarak özümsemesi demek olmadığı noktasında birleştirmeye inanıyorum.

Değişik açılardan yorumlanabilecek 'insani değer yargıları' söylemini, 'mesleğe karşı sorumluluk ve zorunluk içinde olma' biçiminde anlamak da önemlidir. Bu yolda gösterilecek duyarlılığın nedenlerine değinmek gerekmede:

Yaşamı kolaylaştırırken toplumsal bütünlüğü ayrıştırıcı bir nitelik de aldığı gözlenen 'madde' ve 'teknik' eğilimine karşı, mesleğe hazırlanan gençlerde 'insancı ruh ve anlayış'ın geliştirilmesi daha da önem kazandı.

Gerçekten, henüz uyanış aşamasındaki kütüphanecilik yaşamımızı, merceklerinden birisi 'madde' diğeri 'teknik'e' ölçümlenmiş gözlük arkasından gören meslek adamı kadar

* Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Smepozyumu açılışında yapılan konuşma

** Ankara Üniversitesi emekli öğretim üyesi

tehdit edici bir etken düşünülemez. Kütüphanecilik mesleği, her türden bilgi kaynağı ve teknolojik donanıma sahip kütüphaneler değil 'insani değerlerin erdemine inanarak yetişmiş kütüphaneciler'in varlığı ile güç ve kişilik kazanacaktır.

'Mesleğe karşı sorumluluk ve zorunluk bilinci'nin doğuşunda öncelik, 'kişi'nin kendisidir. Çünkü, sorumluluk duygusu, birey'in 'mesleğe olan inanç ve saygısı'ndan kaynaklanır. Öyleyse, meslek seçiminde özen ve özdenetim kaçınılmazdır. Bu yolda belirecek eğilimler, mesleği kavrayış ve yönelme doğrultusunu çizer. Ancak böyle bir altyapı üzerine kurulu meslek eğitimi o mesleğin gereklerini yerine getirecek elemanlar yetiştirebilir.

Şimdi, 'kütüphaneciliği niçin ve nasıl meslek olarak seçtiğimizi düşünmenizi' isteyeceğim. Elde olmayan nedenlerden de kaynaklansa, gelişigüzel meslek seçimi, beraberinde şu iki sakıncayı getiriyor:

- Mesleğin, yetersiz ellerde yozlaşması,
 - İleride bir başka mesleğe katma değer sağlayacak beyin gücünün kullanılmayışı.
- Ülke açısından iki yönlü yitikle karşı karşıyayız.

'Meslek adamı' kimliği ile 'kütüphaneci', vurucu görevler üstlenmiştir. Güçlükleri göğüsleyebilmesi ise, 'kütüphaneci olabilmenin öngördüğü niteliklerle donatılarak' yetiştirilmesine bağlı. Gelecek kuşaklara 'örnek olma' gibi bir ayrıcalığa sahibiz. Bunun gereklerini yerine getirmek, hem bir 'görev' hem de 'onur' olarak karşımızda duruyor."

Üstte alıntıladığım görüşler, 1960 öncesinde adı Kütüphanecilik Enstitüsü olan Bölümümüz'ün 5. Kuruluş Yılı'nda, 22 Kasım 1959'da, mezunlar adına yaptığım ve "Mesleğe Hazırlanan Gençlere Bir Katkı" başlığı taşıyan konuşma'da dile getirilmişti.

Amacım, sizleri, yüzyıllar ötesine götürmeden önce, yakın geçmişin kimi söylemleri ile buluşturup, başarabilirsem, onlar üzerinde düşündürmek.

O konuşmayı, 'mesleki sorumluluk' duygusu güdülemişti. Belleklerden yine silinecek de olsa, aynı kaygı ile yineleme gereği duydum.

Değerli meslektaşlarım ve öğrenciler,

Çağdaş kütüphaneci, meslek yaşamını sadece toplumsal, teknolojik ve diğer güçlere özgü kuralların belirlediği bir uygulayıcı değil, ya böylesi kuralların içini dolduracak, ya da, kural üretici düşünsel / yaratıcı zenginliğin kaynağı olmak durumundadır.

Kimi slogan ya da sanlar, kütüphaneci için birer çekim nedeni olabilir.

Ancak, aslolan bunlar değil, bilgi'ye nasıl yaklaştığımız.

Bilgi'ye yaklaşım, yaşam'a bakış'ın dışı vurumudur.

Bilgi ile dar anlamda birey, geniş anlamda toplum ilişkisi'ni yaşam biçimi değil, yaşam biçimi'ni bilgi'ye bakış açısı belirler. Çünkü, bilgi'yi, yaşamı sürdürmek için de yaşamı değiştirmek için de kullanabiliriz.

Bu yüzden, bilgi'nin özellikleri ve O'nunla nerelere ulaşılabileceğini sorgulayan; kafasının içi yönettiği kütüphaneden zengin kütüphanecilere gereksinmemiz var.

Oysa, ders programlarının bugünkü dokusu ile buna dayalı uygulamalar, öğrenciyi bilgi ve bilgilenmenin birey ve toplumun biçimlenişine etkisi üzerinde düşündürmek yerine O'na özellikle bilgi'yi işleyiş ve kullanım yöntemleri konusunda beceri kazandırma amacına yönelmiş gibidir. Bu, öğrenciyi, üstleneceği görev ve sorumluluğun boyutlarını gereğince kavramadan, ya da, temelde insan'dan çok tekniğe dönük bir iş yapacağı algılamasıyla mesleğe hazırlanmış olma sakıncasını da beraberinde getirir.

Kanımcı, kütüphanecilik eğitimi'nin hem özü hem genelinde asıl sorgulanması gereken, mesleki birikim ve teknoloji kullanımının iyi öğretilip öğretilmeyişi değil, verilen eğitim'in öğrenciyi bilgi ögesi ve bilgi-yaşam ilişkisi bağlamında ne ölçüde düşündürdüğü, düşünce'yi bu çizgide geliştirme ve uygulama açısından doğal elektriklenme yaratıp yaratmadığıdır. Kısaca, Türk Kütüphaneciliği'nin, özgünlük ve saygınlık kazanma anlamında, teknolojik verimleri kullanma kaygısından önce irdelemesi gereken özel sorunlar bulunuyor. Ad ve niteliği ne olursa olsun, kütüphanecilik eğitimi, özellikle Türkiye söz konusu olduğunda, böyle bir anlayış doğrultusunda biçimlenirse verimli olabilir düşüncesindeyim.

Kütüphaneci'den beklenen, olay ya da olguları sadece öğrenme ötesinde, bunları gerçeklikleri yönünden soruşturma; anlam ve neyi amaçladıklarını kavrama duyarlılığı içinde olmaktır. Öte yandan, gençlere 'bir artı bir'in eşittir iki olduğu söylenirken, daha önce, artının ne olduğunun öğretilmesi gerektiği unutulmamalı. Kütüphaneci olunmadan, 'programcı', 'sistem analizcisi', ya da, son yılların gözde söylemi ile, 'bilgi profesyoneli' olunamayacağını kavratmak gibi.

Öğrenme ya da bilgilenme gereksinimi, çokluk, yaşamı sürdürebilme düşüncesi'nden kaynaklanan bir toplumuz.

Bu anlayış, aileden başlayarak, yaratıcı olması beklenen üniversiteyi de kapsamak üzere, eğitim, iş dünyası, siyaset, kısaca yaşamın her alan ve aşamasında baskın durumda. Algılama böyle olunca, bilgi ve bilgilenme kültürümüzün düzeyi yükselmiyor.

Şimdi, çok daha uzak geçmişe dönerek, Türk Kütüphaneciliği'nin destan ve tarih boyutunda serüvenini ana çizgileriyle resmetmeye başlayabiliriz:

Siyaset bilimci Maurice Duverge'ye bakılırsa, "Tarih, her ulusun kendi geçmişindeki davranış ve istekleri haklı kılacak az ya da çok destansal bir görünüm yaratmaktadır..."

Destanlar, inanç ve gelenekleri kahramanlarla bezeyerek, geleceğe taşıyan ortaklaş yazınsal ürünler. Türk'ün Asya içlerinde doğuşunun mitolojik öyküsünü veren Yaratılış Destanı'ndan başlayarak destan kültürümüzün zengin bir dağarcığı var.

Destan kültürü, aynı zamanda, toplumun yaratma gücünün 'yazın' ve 'tarih'e yansması da. Bu güç, kuşkusuz, düşünce bağlamında da geçerli. Eski-Turfan Yazını'ndan iki dize şöyle diyor:

Bilgi öğren ey beyim/ Bilgi sana eş olur

Bilgisizin yanına/ Altın koysan taş olur

Türkçe'nin XI.Yy.'da meydana getirilmiş başlıca dil ve yazın kaynaklarından Divanü Lûgat-it-Türk, bilgi üzerine, pek çok örnek arasında aşağıdaki saptamayı yapar:

Danışıklı bilgi güzelleşir/Danışksız bilgi yıprar.

Bu deyiş, 'düşünme, danışma ile aşılırsa güzelliğinin artacağı; danışksız kalırsa her gün bir parça eskiyeceği'ni vurgulamakta.

Eski Türkler'in 'bilgi' ve 'bilgilenme'ye karşı gösterdiği duyarlık, toplumda o'na yönelik nesnel, daha açarsak, kurumsal oluşumlara da yol açtı mı?

Bu çerçevede, Anayurt ve kültür birikimimizin ilk durağı saydığımız Orta Asya'daki Türk varlığında 'kütüphane' olgusunu vurgulayıcı öğeler bulunup bulunmadığına bakalım.

Türk kültür geleneği'nde böyle öğeler arayacaksak, geçmişi önce coğrafya sonra da bu coğrafya'nın kucakladığı tarih'in süzgecinden geçirmek, kısaca, oluşumları mekân ve zaman boyutlarında izleyip tartışmak durumundayız.

Kütüphaneciliğimiz'in omurgasını, kabaca, 30'la 42o kuzey enlemleri arasında uzanan coğrafya ekseninde çatabiliriz. Bir diğer anlatımla, söz konusu eksen, Asya'dan başlayıp Anadolu'da sonlanırken Afrika ve Avrupa doğrultusunda da çıkıntılar yapar. Bu omurga'nın giderek billurlaşan özelliği, oluşum koşullarını ilkin Orta Asya içlerinde bulmuş olmasıdır. Mekân'dan zaman boyutuna geçerse, 'kütüphane' ya da 'ön türü'nün belirişi, bugünkü bilgilerimize göre, Uygurlar'ın 'yerleşik ilk Türk Boyu' kimliğini kazandıkları M.S.IX, Yy.'a rastlar.

Bu noktada, 'kütüphane bilinci'nin doğması için zorunlu 'kentleşme' ve buna koşut olarak 'bilginin toplumsallaşma koşulları', 'yazılı kültür/yazınsal birikim', 'bilgi tüketimi/düşünsel erginlik' gibi olgular öne çıkmakta.

Oluşum biçimini niteleyici 'evrensel boyut' bakımından kütüphane kurumu, bilgi'nin kaydı yani 'yazı olgusu'na dayalı bir uygarlık devinimidir.

'Yazma' edimi, düşüncede yeni bir etmeni simgeler. Yazı aracılığıyla, düşünce'nin daha somut olarak biçimlendirilip geniş kitlelere yayılması, böylece toplumsal belleğin güçlendirilmesi yolu açıldı. Kuşaktan kuşağa akan bilgi/kültür kalıtı ise, yazılı kayıt'ın varlık ve işlerliğini sağlama görevini üstlenmiş kuruluşlar, özellikle de kütüphane aracılığı ile izlenmiş, özümsemiş erginleşebilmiştir. Yazı yoluyla belgesellenen bilgi, Kütüphane'nin doğuşu ile kalıcılık ve giderek toplumsallaşma olanağı buldu.

Şimdi, 'yazılı kayıt' dediğimiz olgu'nun Türklük Evreni'ndeki biçimlenişine ilişkin kimi saptamalarda bulunacağım.

Kütüphane, bilgi'nin 'kayıt' ve 'korunması' için gerekli bir araç konumuna gelinceye değin Türkler'de geleceğe iletilmek istenen bilgi, o'nun kalıcı olması dileğini simgeleyen yazıtlar ya da yazma metinlere aktarılıyordu.

Köktürkler'in göçebe-yarıyerleşik karışığı yaşam dönemi'nden günümüze kalmış en eski belge sayılan Moğolistan'da Arahangay Aymağı'ndaki M.S.581 tarihli Sogutça-Sanskrit Bugut Yazıtı ile yine Arahangay Aymağı'nın Sumon-Taryat Bölgesi'nde bulunan, Uygurlar'ın 753 tarihli Taryat (öbür adıyla Terhin) Yazıtı'nın taştan oyulmuş kaplumbağa sırtına yerleştirilmesi, bilgi'nin varlığını sonsuza dek sürdürmesi dileğinden kaynaklanır. Çin geleneğine göre, kaplumbağa, 'sonsuzluk' simgesidir. Bunların sonsuzluğa bırakılmış birer belge olarak

düşünüldüğünü, ilki 732, ikincisi 735 yılı'ndan 'Kül Tegin' ve 'Bilge Kağan' Yazıtları'nda yer alan: "Her ne sözüm varsa ölümsüz taşa yazdım" ; 760 yılı'na bağlanan 'Şine Usu' Yazıtı'ndaki: "1000 yıllık, 10000 günlük yazı", yani sonsuza kalacak yazı, tümceleri de göstermekte.

Türk Tarihi'nin akışı içinde Uygurlar, 'yeni bir yaşam biçimine geçiş' ya da 'toplumsal evrim'i simgeler. Bu evrim'in kültür ölçeğinde anlamı, 'yarıgöçebelik'ten 'yerleşik' yaşama geçişi ki Kütüphaneciliğimiz'in çıkış noktası'nı belirleyici koşulları soruşturma olanağı vermek nedeniyle, önemlidir.

O nedenle, Türk Evreni'nde 'kütüphane bilinci'ne ne zaman ve nasıl varıldığı sorgulanırken, dikkat doğal olarak, IX.Yy.'da 'yerleşik yaşam kültürü'nü sergileyen Uygur Toplumu üzerinde yoğunlaşır. Öyleyse, Türklük açısından kütüphane'nin varlık ve kurumlaşma sürecinin başlangıcını Uygurlar'da aramayı gerektiren etkenleri araştırıp somutlaştırma zorundayız.

Böyle bir irdelemede gözetilmesi gereken, Kütüphane Kurumu'nun doğuşunu hazırlayan toplumsal, ekonomik ve kültürel özellikleri Uygurlar'ın ne ölçüde yansıttığı olacaktır.

Bu özelliklerin başında, 'kentleşme' gelir.

Çünkü, Kütüphane Kurumu biçimlenirken bütün gelişim aşamalarını 'örgütlenmiş kent yaşamı' içinde aldığı görülür. Kısaca, kent yaşamına özgü devimsellik (dinamik), kütüphane bilinci'ni uyarıcı 'ön etken'dir.

İkinci özellik olarak, 'bilginin toplumsallaşma koşulları' öne çıkmakta. Bu, öncelikle, bilgi ekonomisi, diğer deyişle toplumda bilginin aktarılacağı sağlıklı bir 'kayıt ortamı'nı ekonomik anlamda yaratma gücünün varolup olmaması demektir. 'Okuryazarlık', ancak, sözü edilen altyapı sağlanmışsa gerçekleşip yaygınlaşabilir.

Üçüncü nokta, 'yazılı kültür ve bir yazınsal birikimin varlığı' konusudur. Uygurlar, /kitap-okuma/ bilgi-öğrenme/ danışarak bilgilenme/düşünme/ etkinliklerinde görüş ve davranış biçimlerini güdüleyici bir yazınsal birikime sahipmiydiler? Böylece ortaya, toplumun eğitilmiş-aydın-düşünür kitlesince 'korumaya değer nitelik ve nicelikte bulunmuş bir ulusal yazın birikimi oluşup oluşmadığı' sorusu çıkmaktadır.

İlgi çeken diğer gösterge, 'bilgi tüketimi/ düşünsel erginlik' açısından durumun ne olduğudur. Uygurlar, tüzel güvence altında kimlik kazanmış ve varlıklarını sürdürebilmeye gerekli olanaklara sahip öğretim, bilim kuruluşu ve benzeri düşünsel etkinlik merkezleri ile iş ve yönetim örgütleri meydana getirdilerse bunlar kütüphane oluşumunu nasıl etkilemiş olabilir?

Sözü edilen olgu ve özelliklerin Kütüphanecilik bağlamında yorumlanabilir düzeye gelmesi tarihsel gerçeklik yönünden önem taşımakta. Konuşma'nın sınırlarını zorlamamak için, Türk Evreni'nde 'kütüphane etkinliği'ni M.S.IX.Yy.'dan başlayarak araştırmayı gerektirir neden ve kanıtlar bulunduğunu belirtmekle yetineceğim.

Teşekkür ederim.

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNDE KÜTÜPHANELERİN ROLÜ*

Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu*

Bilindiği gibi, üniversiteler özel işlevler üstlenmiş yüksek öğretim kurumlarıdır. Onların en önemlileri de öğretim, araştırma, bilginin toplanması, yorumlanması ve korunması, yayın ve yayma olarak özetlenebilir. Bilginin bu işlevlerin yerine getirilmesindeki çok önemli rolünü belirtmeğe ise, sanırım, gerek yok.

Üniversitenin işlevlerinin başında, kuşkusuz, araştırma ve öğretim gelir. Bunların ilki var olan bilgi kaynaklarını kullanarak yeni bilgiler oluşturmayı, ikincisi ise toplanan bilgileri yeni yorumlarla üniversitenin öğrencilerine, yayın ve yayma etkinlikleri ile de üniversite dışı topluluklara ve bireylere ulaştırmayı öngörür. Her iki etkinlik te kayıtlanmış, yorumlanmış bilgiye dayanır.

Bilgiyi derleyip kayıt eden ve yorumlayan; öğretim, araştırma, yayınlama, yorumlama ve yayma amaçlarını gerçekleştirmek için kullanan üniversiteler, onu derleyip saklama ve kullanıma sunma işlevini kütüphaneleri aracılığı ile gerçekleştirirler. Bundan dolayı, bu iç kurumunun üniversite bakımından taşıdığı önemi belirtmek için, kullanıcı konu-mundaki bir bilgin, "kütüphane üniversitenin kalbidir" değerlendirmesini yapmış. Bunu onun "üniversitenin beyni" olduğu yargısına kadar götürmeler de var. Çünkü, araştırmalar sonucu elde edilen bilgilerin kayıt edildiği ortamları derleyip düzenlemek, kullanıma hazır duruma getirmek, varlıklarını kullanıcılara duyurmak ve isteyenlerin yararlanmasına sunmak "kütüphane"nin görevidir. Bu sebeple ona üniversitenin kalbi veya beyni denilmesi hiç de abartılı bir değerlendirme olmaz.

Kütüphanenin yokluğu veya yetersizliği üniversiteyi 'meflûc' (yani felçli) konuma getirir; öğretimini verimsizleştirir, sağlıklı araştırmalar yapılmasını engeller. Çünkü, hangi tür ortama kayıt edilmiş bulunursa bulunsun, bilgi üniversite etkinlikleri için temel gereçtir; o olmadan üstlendiği işlevlerin hiçbirini yerine getiremez. Gerek duyacağı bilgiyi ise ancak kütüphane aracılığı ile sağlayabilir.

Öte yandan kütüphane, insanlığın belleği (yani hâfizası) konumundaki kurumların en önemlisidir. Yazının bulunuşundan bu yana geçen bin yıl-lar içinde insanlar duygu ve düşüncelerini, deneyimleri ve araştırmaları sonunda edindikleri bilgileri, zamanın geçerli ortamlarına kayıt etmişler ve onları bir araya getirerek kütüphaneleri oluşturmuşlardır. Oralardaki bilgi birikiminin nasıl büyük bir güç oluşturduğunu, Karl L. Biemiller adlı A.B.D.'li bilginin, dünyanın en büyük kütüphanesi olan ve yüz milyonu aşkın eseri barındıran Kongre Kütüphanesi'ni örnek göstererek ortaya koyduğu şu yargıdan öğrenebiliriz:

"Bir an, bir avuç insan ve bu kütüphane dışında dünyanın bütün kurum ve değerleri yok olup gitse, yalnız bu iki (şimdi üç) yapı sayesinde bugünkü medeniyet yeniden kurulabilir".

* 31 Mart 2004'te, 40. Kütüphane Haftası dolayısıyla Muğla Üniversitesi'nde verilen konferans.

* Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Sanırız bu özlü söz, kütüphanelerin insanlık için ne büyük önem taşıdığını ve onların saklayageldiği duygu, düşünce ve bilgi birikimlerine dayanılarak neler yapılabileceğini, kütüphanelerin nasıl bir güçlü bellek özelliği taşıdığını göstermeğe yeter. Kongre Kütüphanesine yönelik olarak öne sürülen bu düşünce, değişik çap ve türdeki bütün kütüphaneler için de geçerlidir. Üniversiteler, elbette, bu güçten yararlanmaya en lâıyk ve hazır olan kurumlardır,

Başlangıçta yalnızca kitaba dayalı olan bilgiyi kayıt etme işlemi, tek-nolojilerin gelişmesi ile, sanal ağa (yani internet'e) kadar uzanan bir ilerleme göstermiştir. 'Kitaplar evi' anlamına gelen kütüphane, günümüz şartları içinde, "bilgileşim evi" veya "bilgileşim kurumu" niteliği kazanmıştır. Bu duruma bakıldığında, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında inşa edilmiş bulunan Aksaray Halk Kütüphanesi yapısının alına "bilgi yurdu" yazıtını yerleştirenlerin ileri görüşlülüğünü takdir etmemek mümkün görünmüyor.

Öğretimin her tür ve düzeyinde olduğu gibi, üniversite öğretiminin temel araçları arasında takrir, yani anlatım, deney ve bilgi taşıyıcılar önemli bir yer tutar. Takrir, öğretim üyesinin bilgi birikimini öğrencilerine aktarmasını sağladığı için, öğretimde çok büyük bir değer taşır. Öğrenciler seçtikleri alana öğretim üyelerinin takrirlerindeki doyuruculuk ve etkinlik ölçüsünde ilgi duyar ve bağlanırlar. Deney öğretim için çok önemli olmakla birlikte, onu her alana uygulamak mümkün değildir. Bir de yalnızca zihne ve düşünmeye dayalı öğretim alanları vardır. Onlarda takrir yoluyla yapılan öğretimi destekleyen başlıca kaynaklar bilgi taşıyıcılarıdır. Öylelikle öğrenciler; takrir yoluyla edindikleri bilgiyi desteklemek, öğrendiklerini aynı konuda oluşturulmuş başka bilgiler ile karşılaştırmak, aldıkları bilgiyi değişik açılardan değerlendirmek imkânını bulurlar. Böylece ufukları genişler. Olayları ve bilgileri eleştirici bir bakışla değerlendirme yeteneği elde ederler. Yalnızca takrire dayanan bilgi, üniversitenin başka bir işlevi sayılan "öğrenciye edindiği bilgilere yenilerini katma, yani araştırmaya yönelme yeteneğini kazandırma"da yeterli olamaz. Kaldı ki deneye dayalı öğretimde bile deney sonuçlarının değerlendirilmesi için yine bilgi taşıyıcıların yardımına gerek vardır. Çünkü, deney sonuçları da ancak daha önce yapılmış deneylerin sonuçlarını yorumlayan bilgiler ile değerlendirilebilir.

Bilgi kaynaklarından yararlanma, elbette, üniversitenin öğretim ele-manları için daha büyük zorunluluktur. Onlar da hem araştırmalarını ilerletmek hem de ders takrirlerini hazırlamak için, kütüphanenin yararlanmaları ereği ile sağlayıp hizmete sunduğu bilgi taşıyıcıları kullanmak durumundadır.

Söylediklerimiz göz önüne alınırsa, kütüphanenin bir üniversitenin öğreticileri, araştırmacıları ve öğrencileri için kaçınılmaz, vazgeçilemez bir ihtiyaç olduğu kabul edilir.

Dikkat edilmişse, bilginin kayıtlı bulunduğu ortamlar için 'bilgi taşıyıcı' terimini kullandık. Bunun sebebi, bilginin yalnızca kitaplara kayıtlı olmaktan çıkmış olmasıdır. Günümüzde, kitapçık, rapor, dergi, gazete gibi basılı kaynaklar bile bilgi kaynağı olarak yeterli sayılmıyor. Teknolojiler önümüze sesli ve görüntülü birçok yeni bilgi kayıt ortamı çıkarmıştır. Saydamlar, film şeritleri, hareketli filmler, mikro ortamlar (yani mikro film, mikro fiş, mikro print, vb.), ses plâkları ve bantları, video kayıtları bunlar arasındadır.

Elektronik alandaki gelişmelerin verimi olan disketler, CD'ler, vb ile 'internet' denilen sanal ortamlar bilgileri kayıtlama alanlarını alabildiğine genişletmiş ve çeşitlendirmiştir. Bu durumu göz önüne alarak, bunların tümünü belirtmek üzere "bilgi taşıyıcı" terimini kullanmak bir zaruret oluyor.

Fakat bu çok ileri tekniklerin kullanıldığı bilgi kayıt ortamlarının kitabı ve kütüphaneleri, onların önemini ortadan kaldırdığı veya kaldıracağı sanılsın. Günümüzdeki gelişmelerin kâğıdın ve kitabın saltanatına son verdiğini veya vereceğini düşünenler ve bunu zaman zaman dile getirenler var ise de, onlar yanıldıklarını çok geçmeden anlamaktadır. Çünkü, başka yöntemler ile kayıt edilen bilgiler yazılı veya basılı kaynaklardakiler kadar güvenlikte değildir. Geri alınmaları sırasında, kayıtlı olduğu ortamı çalıştıran aygıtta yapılacak bir işletim yanlışı bir kayıt ortamını tümüyle veya kısmen kullanılamaz duruma getire-biliyor. Söz gelişi; bilgisayar kullanımında sık sık karşılaşılabilen 'sistem çökmesi' olayları, bir değil binlerce bilginin bir anda yok olmasına sebep olabiliyor. Bilgisayarlara sıkça musallat olan virüsler veya 'hacker'ler onların kullanımını engellemekle kalmayıp sakladıkları bilgileri de yok edebiliyor. Bunlar derlenen ve/ya yorumlanmış olan bilgiyi saklama güvenliğini ortadan kaldıracak olanlar. Çok sayıda basılıp dağıtıldıkları için kitapta ve ona bağlı olarak öteki basılı ortamlarda böyle bir tehlike yoktur. Elinizdeki bir kitap veya basılı kaynak herhangi bir sebeple kayıp veya yok olsa bile onu başka bir kütüphanede bulup tıpkı baskısını elde edebilirsiniz.

Öte yandan, bir kısım bilgileşim veya öğretim alanı bilgilerinin mutlaka kitaba kayıtlı olanı muteberdir, öyle olması gereklidir. Söz gelişi edebiyat araştırmacıları araştırmalarını genellikle edebî eserlerin özgün metinlerine dayalı olarak yaparlar. Bu da ancak o eserlerin el yazmalarını veya ilk basımlarını incelemekle mümkün olabilir. Onların bir bölümü de kitap sanatları tarihi araştırmaları bakımından önem taşır. Öyle eserler, varlıklarını, daima yazma ve/ya basma kitaplar olarak sürdürme durumundadır. Onlar dışında kalan basma eserlerin de, uzun bir süre, kütüphanelerin başlıca bilgi taşıyıcıları olma niteliğini koruyacakları kesindir. En azından ülkemizde böyledir. Çünkü, ülkemizde ve daha birçok ülkede onlar, elektronik bilgileşim ortamlarına henüz aktarılamamıştır. Aktarılmaları da uzun yıllar alacaktır.

Konuyu üniversite öğrencileri açısından düşünürsek, onların kitap kullanımını tercih edeceklerini söyleyebiliriz. Günlerini derslere girip hocalarının takrirlerini dinleyerek geçiren öğrenciler, ders çalışma zamanlarını, mecbur kalmadıkça bilgisayar başında geçirmek yerine, ders kitaplarını okuyarak geçirmeyi yeğleyeceklerdir. Bir kitabı okumanın rahatlığını; her yerde ve her şart altında kullanılabilirliğini; verdiği bilgilere her hangi ek işleme gerek olmadan, her zaman ulaşılabilme kolaylığını; buna karşılık uzun süre bilgisayar karşısında durmanın gözlerimize ve beynimize vereceği rahatsızlığı göz önüne alırsak, kitaptan vazgeçmenin mümkün olmadığını kabul etmek zorunda kalırız. Bir edebî eseri kitaptan okumanın zevkini başka hiçbir okuma gerecinin veremeyeceği de açıktır. Bundan dolayı kitaptan kaçış mümkün değildir. Tabii, onun işlevini yitirdiğini öne sürmek te.

Ama bu, öteki bilgi taşıyıcılarının öğretim ve araştırma, bilgi yayma alanlarındaki önem ve değerini azaltmaz. Özellikle üniversitelerde, öğretim elemanları derslerinde, uygu-

lamalarında ve araştırmalarında en yeni bilgileri kullanmak durumundadırlar. Yeni bilgilere en kısa zamanda ve olabilen kolaylıkla ulaşmak isterler. Bunun için de teknolojinin bilgiye anında ulaşmayı sağlayan kolaylıklarından yararlanmak, öğretim ve araştırma çalışmalarında onları kullanmak istemeleri tabiidir. Öyleyse, elimizdeki bilgi taşıyıcılarından bir bölümünü "tu kaka" sayıp bir yana atmak yerine, hepsini bir arada kullanmalıyız. Ne binlerce yıllık veri ve bilgi birikimlerini barındıran kitaplardan ne de bilgiye anında ulaşmamızı sağlayan yeni, çağdaş bilgi kaynaklarından vazgeçebiliriz.

Çağımızın kütüphaneleri, hangi türden olurlarsa olsunlar, bütün bilgi taşıyıcılarını, aralarında bir ayrılık veya üstünlük gözetmeden, dermelerine katmak ve değerlendirmek durumundadır. Bu görev üniversite kütüphaneleri açısından daha da önemlidir. Çünkü, az önce de belirtmeğe çalıştığımız gibi, bu kurumların kütüphaneleri, okuyucularının (veya kullanıcılarının) özelliği dolayısıyla, bilgi kaynaklarını tanıtan yayınları sürekli olarak taramak, üniversitelerinin öğretim ve araştırma alanlarındaki bilgileri taşıyan ortamları belirleyip edinmek, dermesine katmak, kayıt işlemlerini hemen yaparak onları en kısa sürede kullanıma hazır duruma getirmek görevindedirler. Aksi halde üniversitelerinin öğretim ve araştırma hizmetleri aksatılmış, işlevleri engellenmiş olur.

Öte yandan; bir kütüphanenin üstlendiği görevleri yapabilmesi için, belli şartların yerine getirilmiş olması gerekir. Rahat çalışmalarını ve hızlı hizmet sunmalarını mümkün kılacak ortam ve imkânlarla kavuşturulmamış bir kütüphanenin, ne denli iyi niyetle davranılıyor ve çalışılıyor olursa olsun, başarılı olması beklenemez. Kütüphane hizmetlerinin görülmesini kolaylaştırıcı bir yapısı bulunmayan, okuyucularına (veya kullanıcılarına) sunacağı bilgi taşıyıcıları sağlamaya yetecek malî imkânlardan yoksun olan ve bundan dolayı dermesini geliştirmede zorluklarla karşılaşan, kütüphane hizmetlerini yönlendirecek ve yürütecek nicelik ve nitelikte görevliler çalıştıramayan bir kütüphanenin başarılı olması, doyurucu hizmet sunması beklenemez. Böyle kütüphaneler varlıklarını 'adı var kendisi yok' bir kurum olarak sürdürürler (veya süründürürler).

Durum elbette, üniversite kütüphaneleri için de aynıdır. Ülkemizdeki üniversitelerin çoğunda kütüphanelerin hizmete elverişli iyi bir yapısı, yerterli bir bütçesi, doyurucu nitelik ve nicelikte eserlerden oluşan bir dermesi yoktur. Çoğu meslek eğitimi görmüş, deneyimli, yeter sayıda bir görevliler kadrosundan yoksundur. Bu yüzden birçok üniversitemizin araştırma yapacak öğretim elemanları, araştırma için kullanacakları eserleri bulabilmek umudu ile büyük şehirlerimize, oradaki kütüphanelere başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu hem kütüphanelerini geliştiremediği için araştırma elemanlarını başka şehirlere göndermek zorunda kalan üniversiteler bakımından, hem de araştırmaları için fuzulî zaman harcamak, yaşadığı şehirden ve evinden uzak kalmak, ek masraflara girmek zorunda kalan araştırmacılar yönünden üzücü, acıklı bir durumdur. Ama ülkemizin şartları bu sorunların daha uzun bir süre çözülemeyeceğini göstermektedir.

Üniversite kütüphanelerimiz açısından üzerinde önemle durulması gereken bir durum da, onların üniversite içindeki yasal konumlarıdır. Uygulamada olan Yüksek Öğrenim Yasası, üniversite rektörlüklerinde bir 'Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı'

bulunmasını öngörmüş, fakat bu başkanlığa bağlı olacak birimleri belirtmemiştir. Bu yüzden o dairenin başkanları yalnız üniversite merkez kütüphanesinin yöneticiliğini yapmakta fakat, varsa, fakültelerin veya başka üniversite birimlerinin kütüphaneleri ile ilgilenememektedir. Çünkü andığımız yasa, Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi ile o birimlerin kütüphaneleri arasında organik bir bağ kurulmadığı için, buna imkân vermiyor; fakülte, enstitü veya yüksek okullardaki kütüphanelerin yöneticilerini dekanlara veya müdürlere bağlıyor. Bu da, merkezî bir yapılanmayı öngören mevcut sistem bakımından çelişkili bir durum ortaya çıkarıyor. Sistemin gereği, üniversitedeki bağlı birimlerin kütüphanelerinin Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi'ne bağlı olması gerekir. Ancak; yasa yapılırken bu organik bağın kurulması kasten veya farkında olunmadan unutulmuştur. Hazırlanan ve sıklıkla üzerlerinde tartışılan yeni yasa taslaklarında bu husus göz önüne alındı mı, bilmiyoruz. Alındığını da sanmıyoruz.

Oysa, üniversitedeki değişik kütüphane birimlerinin anılan Dairenin yönetimi altına alınması birçok bakımdan kolaylık sağlayabilir. Birtakım teknik hizmetlerin tek elden yürütülmesi bu hizmetlerde bir örneklik ve uygulamada kolaylık ve hız sağlar. Bilgi taşıyıcıların sağlanmasında aynı kaynağın ihtiyaçtan fazlasının alınması önlenir; böylece bütçe tasarrufu veya onların yerine başka eserlerin alınması mümkün olur. Fakülte dekanlıkları veya öteki birimlerin yönetimleri kütüphanenin malî yük ve sorumluluklarından kurtulur. O kütüphaneler yalnızca bir şube kütüphanesinin yapması gereken danışma ve öğretilme hizmetini daha az fakat yetmiş elemanlarla yürütebilir; öylece fazla görevli çalıştırmaktan kaynaklanan giderlerden tasarruf sağlanır. Söz konusu kütüphaneler bilgiye ve deneyime dayalı biçimde denetlenir ve desteklenir. Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi de gerçek işlevine, yani, üniversitenin bütün kütüphanelerini yönetme işlevine kavuşmuş olur.

Üniversitelerimizin kütüphanelerini sıkıntıya sokan başka bir durum da 'bibliyografik denetim'dir. Günümüzde, elektronik iletişim yoluyla dünyanın hemen her yerinde yayınlanan bilgi kaynaklarına ulaşmak, onların varlığından haberi olmak, istersek o kaynağın bir kopyasını elde etmek mümkün olduğu halde ül-kemizdeki yayınlar için bu imkândan yararlanma şansımız, büyük ölçüde yoktur. Çünkü, 1934 yılında büyük önderimiz Atatürk'ün uyarısı ile çıkarılmış olan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, bugünün şartları içinde yeterli değil. Üstelik derleme konusu olabilecek bilgi taşıyıcı türlerin sayısı çok arttı. Derleme işlerini günün şartlarına uygun duruma getiren yeni bir yasa da, kütüphanecilerin yıllardır sürdürülen onca çabasına rağmen, çıkarılamadı. Bundan dolayı ülkemizde çıkarılan bütün yayınların bibliyografik denetimini zamanında yapabilmek mümkün olamıyor; ülkemiz yayınlarını duyurmak ve tanıtmakla görevli Türkiye bibliyografyası zamanında çıkarılamıyor. Bu aylık yayın Türkiye'deki yayın hareketlerini birkaç yıl geriden izleyebiliyor. Ayrıca, kütüphanelerimizde, özellikle de Millî Kütüphane, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi gibi yüzyılların bilgi ve düşünce birikimlerini taşıyan kütüphanelerde bulunan eserleri bilgisayar ortamına aktarmayı yeterince başaramadık. Bundan dolayı, varlığını bildiğimiz eserlerin kopyalarını elektronik yolla elde etmek imkânına da henüz sahip değiliz. Bu durum en çok Ankara, İstanbul gibi büyük merkezler dışında-

ki yörelerde bulunan üniversitelerin öğretim ve araştırma elemanları ile kütüphanelerini etkiliyor. Oralarda, istenmeyen gecikmeleri önlemekte güçlük çekiliyor. Bütün bunlar ülkemizin yüksek öğretim ve araştırma çabalarına olumsuz yönde yansıyor. Umarız, ilgililer ve yetkililer bu sorunlara eğilip bir çaresini bulurlar.

Özetlemeğe çalıştığım olumsuz olgulara rağmen ben, üniversitelerimizin ve kütüphanelerinin özverili, çaba ve çalışmaları ile, ülkemizin umudu olan genç-lerimizi yetiştirmede, araştırma yapısına ve ülkemizin, milletimizin kalkın-masına yeni ve güçlü taşlar eklemede, toplum hayatımıza verimli katkılar yapmada başarılı olacağına inanıyorum.

COCHRANE DERLEMELERİ

Doç. Dr. Nazlı Alkan*

Giriş

Cochrane derlemeleri, merkezi İngiltere'nin Oxford kentinde bulunan Cochrane Collaboration kuruluşunun, hastalıklara ilişkin kararları destekleyecek kanıtları sağlamak üzere ürettiği yayınlardır. Bu kuruluşun amaç, misyon ve ilkelerinin, üretimini sağladığı derlemelerin niteliklerinin, sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için, öncelikle, "Kanıt Dayalı Tıp", "Rasgele, Denetimli Deneme", "Dizgesel Derleme" kavramlarına açıklık getirilmelidir.

Günümüzde hekimlerin, yalnızca bireysel deneyimlerine dayanarak hastalıkların tanı ve tedavisine yönelik kararlar vermeleri anlamını yitirmiş, kararların kanıtla desteklenmesi geçerli olmuştur. Özellikle klinik tıpta geleneksel uygulamaların yerini alan Kanıt Dayalı Tıp (KDT), hastaların tanı ve tedavi süreçlerinde, doğru kararları verebilmek için, dizgeli bir yaklaşımla, nitelikli ve güncel araştırma bulgularına yönelme, bulgular arasından kanıtları bulma, değerlendirme ve akıllıca kullanma uygulamasını ifade eder. KDT sürecinde sadece kanıtların kullanılmasıyla başarı sağlanamaz. Bu süreçte başarı, dizgesel aramalar sonucunda elde edilen kanıtların, hekimin bireysel deneyimi, hastaların özgün nitelikleri, gereksinme ve tercihleriyle birlikte devreye girmesine bağlıdır. Bu üç unsurun uyum içinde birbirleriyle kaynaştırılarak uygulanmasıyla KDT'nin ve sağlık hizmetlerinin nitelik ve etkinliğinin artırılması gerçekleştirilebilir (Sackett ve diğerleri, 1996; Sincan, 2003: 66).

Yüksek düzeyde kanıt sunma potansiyeli taşıyan kaynaklar, kliniklerde yatan hastaların denek olarak kullanılmasıyla yürütülen araştırmaların bulgularını raporlaştıran kaynaklardır. Güçlü çalışma tasarımlarının uygulanmasıyla yürütülen bu tür araştırmaların en önemlileri "Rasgele, Denetimli Deneme" (RDD)'lerdir. İngilizcesi "Randomized Controlled Trial" (RCT) olan RDD, bir çalışma tasarımı ya da yöntemini ifade ettiği gibi, araştırma bulguları raporlaştırılıp yayımlandığında, birincil bir yayın türü olarak değerlendirilir. Genel bir yaklaşımla RDD'ler, aynı hastalığa yakalanmış hastaların, araştırmacılar tarafından, deneme/tedavi ve kontrol gruplarına rasgele ayrılarak bulgularının izlenip incelendiği deneylerdir (Goodman, 1993). Genellikle belli bir hastalık için uygulanan bir tedavi girişiminin etkilerini belirleyebilmek amacıyla yapılan bu sıkı kurallı denemelerin bulguları arasından, o hastalığın tedavisine yönelik sağlam kanıtlar elde edilebilmektedir.

Diğer taraftan, son yıllarda, özellikle tıp ve sağlığa ilişkin konularda "Dizgesel Derleme" (DD) olarak adlandırılan yeni bir yayın türü ortaya çıkmıştır. İngilizcesi "Systematic Review" (SR) olan bu yayımlar, araştırma süreci ve bulgularını raporlaştırarak veren çok sayıda birinci kaynağın bulgularını toplayan, çözümleyen ve bulguların sentezini sunan ikincil kaynaklardır. Özellikle, belli bir hastalığın tedavisine yönelik olarak yüksek düzeyde kanıt sunma potansiyeli taşıyan RDD'lerin bulgularını sentezledikleri zaman, o

* Doç. Dr. Nazlı Alkan, Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir.
E-posta: nazlialkan2001@yahoo.com

hastalığın tedavisine ilişkin kanıtları en yüksek düzeyde sunarlar. DD'Ler, bütün kanıt kaynakları arasında kanıtı en üst düzeyde sunan kaynaklar olarak, KDT sürecinin yeri doldurulamayan rakipsiz kaynaklarıdır. DD'ler, derleyicilerinin eğilim ve hatalarını en aza indirmek üzere, güçlü ve nesnel derleme yöntemleri kullanılarak üretilen yayınlardır. Belli bir sağlık sorununu ele alan bu kanıtı dayalı kaynaklar, ilgili bütün birincil araştırma kaynaklarının toplanmasında, bu kaynaklara eleştirel bir yaklaşımla değer biçilmesinde ve bulgularının sentezlenmesinde bilimsel strateji ve yöntemler uygulanarak hazırlanırlar (Cook, Mulrow ve Haynes, 1997).

Tıp ve sağlık alanlarında DD'leri üreten, sürdürülmesini ve yayımını sağlayan kuruluşlar içinde ilk akla geleni Cochrane Collaboration'dır. Bu kuruluşun, KDT uygulamalarına ve klinik tıba ilişkin DD'ler alanına katkıları gerçekten önemlidir. Cochrane Collaboration ve bu kuruluşun elektronik yayın organı olan "Cochrane Library"nin ele alındığı bu çalışmada, "Cochrane Library"nin kapsamında yer alan DD'lerin en ünlü ve etkin veri tabanı olarak bilinen "Cochrane Dizgesel Derlemeler Veri Tabanı" (Cochrane Database of Systematic Reviews-CDSR)'nin çeşitli nitelikleriyle tanıtımı amaçlanmıştır. "Cochrane Library"nin diğer altı veri tabanına da kısaca yer veren bu tanıtım, özellikle Cochrane derlemeleri, KDT uygulamalarının kilidini açan anahtarlardan biri olarak kabul edildiği için yapılmıştır. Çalışmamız, ülkemiz tıp ve sağlık ortamlarında henüz yaygın bir biçimde benimsenmeyen KDT uygulamalarının önünü açabilecek küçük bir girişim olarak değerlendirilebilir.

KDT uygulamalarının önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin çeşitli tıp ve sağlık kuruluşlarında geçerli bir model olarak benimsenip yaygınlaştırılması beklenmelidir. Ülkemizin, birçok ülke gibi, devrim niteliğindeki bu değişimden etkilenmemesi olanaklı değildir. KDT'nin sağlam dayanaklarından biri olan Cochrane DD'lerinden yararlanmaya başlamak ve elde edilen kanıtları kararlarla birleştirmek yolunda adımlar atmak suretiyle, ülkemizde KDT uygulamalarının temeli atılabilecektir.

Diğer taraftan, Ankara Üniversitesi'nin İnternet üzerinden elektronik ortamda erişebildiği "Cochrane Library"nin veri tabanlarından CDSR'nin kullanımına ilişkin veriler, Cochrane derlemelerinin hekimlerin ve/veya diğer sağlık alanlarında çalışan meslekten kişilerin ilgisini çektiğini göstermektedir.

Çalışmamızın hitap edebileceği kesimler arasında, başta hekimler olmak üzere, tıp ve sağlık alanlarının uzmanları ile tıp ve sağlık bilimleri kütüphanecileri vb. vardır. Bu kütüphaneciler, KDT, DD'lere erişim, hatta DD'leri üretim süreçlerinin kilit kişileridir. Onların desteği olmaksızın Türkiye'de KDT uygulamalarının verimli ve etkin bir şekilde başlatılıp sürdürülmesi olanaksızdır. Bu bakımdan kütüphanecilerimizin zaman kaybetmeden DD'leri de kapsamına alan KDT kütüphaneciliğinin inceliklerini öğrenmeleri, kısa vadede Cochrane derlemelerini değerlendirip erişim olanaklarını keşfetmeleri ve hizmet verdikleri topluma öğrendiklerini aktarmaları uygun bir yaklaşım olacaktır.¹

1 Konuya açılım getirmek için Bknz: Alkan, Nazlı. "Dizgesel Derlemelerin Kanıtı Dayalı Top Uygulamasındaki Önemi ve Dizgesel Derleme Üretme Sürecinde Kütüphanecilerin Rolü", *Prof. Dr. Nilüfer Tuncer'e Armağan* içinde Yay. Hazl. Mehmet Emin Küçük (yayımlanma aşamasında)

Cochrane Collaboration

Cochrane Collaboration resmen 1993 ekiminde kurulmuş, adını, bir İngiliz epidemiyoloji uzmanı olan Archie L. Cochrane'den almıştır (What is the Cochrane..., t.y.; Starr ve Chalmers, 2003). DD'lerin fikir babası olan Cochrane'in (1979; aktaran: Starr ve Chalmers, 2003) 1979'da yayımlanan "...ilgili bütün 'rasgele, denetimli deneme'lerin eleştirel özetlerini hazırlamak..." şeklindeki önerisi, 1980'lerin ortalarında perinatal² tıp alanı hekimlerince benimsenmiş ve bu hekimler tarafından, bugün üretilen DD makalelerinin ilk örnekleri yazılmış ve yayımlanmıştır. Önceleri belli yerlerde yapılan araştırmaların kanıtları derlenirken, daha sonraları konuyla ilgili benzer çalışmaların veri, bulgu ve kanıtları da derlemelerin kapsamına alınmıştır. Sağlık girişimlerinin etkilerini gösteren kanıtların derlenebilmesi için daha düzenli ve yöntemsel yaklaşımlar benimsenmiş ve bunların yararı görülmüştür. Aslında, Cochrane Collaboration'ın bugün ürettiği DD'ler, 1988'den beri yayımlananların evrimleşmesiyle ortaya çıkmıştır (Starr ve Chalmers, 2003).

Cochrane Collaboration, kâr amacı gütmeyen, işbirliği içinde ve gönüllü çalışma esasını benimseyen, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Başta hekimler olmak üzere sağlık alanlarında çalışan bütün meslekten kişilerin ve hastaların ağı olarak değerlendirilir. Bu kuruluş kendisini, dünyada varolan tıp ve sağlığa yönelik girişimlerin etkileri hakkında güncel ve doğru enformasyonu ve kanıtları sağlamaya adanmıştır. İlk kurulduğu günden bu yana, temelde, sağlık girişimlerine ilişkin DD'leri üretmiş, bunların sürdürülmesini ve yayımını sağlayarak kliniklerde gerçekleştirilen denemelerin bulgu ve kanıtlarının taranmasını olanaklı kılmıştır (What is the Cochrane..., t.y.). Dolayısıyla, KDT uygulamalarına ve klinisyenlerin karar verme süreçlerine destek bilgi sağlamıştır.

Sağlığa yönelik karar verenler için, temelde, üretimini sağladığı DD'ler kanalıyla kanıt ve bilgi sunan Cochrane Collaboration, amaç ve misyonu doğrultusunda 10 ilke belirlemiştir. Yer yer birbiriyle örtüşen bu ilkeleri şu şekilde toparlamak mümkündür: geniş çaplı ve etkin bir iletişim kanalıyla ekip çalışmasına açık bir işbirliği ortamı yaratma, farklı beceri, deneyim, eğitim tipi ve düzeyine sahip bireyleri, kuruluşun çalışmalarına katılmaya özendirme, bu açıdan ortaya çıkan engelleri azaltma; etkin bir yönetim ve eşgüdüm anlayışıyla çabaların en ekonomik düzeyde harcanmasını sağlama ve aynı işlerin tekrarını önleme; eğilimleri en aza indirmek üzere bilimsel, nesnel ve sıkı kurallar uygulama, fikir ayrılıklarını ya da belirsizlikleri engelleyici önlemler alma; araştırma bulgularının bireyler açısından anlam taşımalarını sağlamak üzere, sağlık girişimlerinin değerlendirilmesine karşı bir istek uyandırma, böylelikle bireylere çeşitli sağlık seçenekleri sunma ereğine ulaşma; sürekli güncelliği yakalama, kilit işlevlerin, özellikle editörlük süreçlerinin yenileştirilerek sürdürülmesini sağlama; kuruluş ürünlerinin dünya çapında yayımını ve erişimini sağlamak üzere stratejik ortaklardan yararlanma; nitelikli yayın ve hizmetler üretmek üzere yöntemler, sistemler geliştirme ve eleştirilere açık bir yaklaşımla gelişimi sağlama (White, 2002: 219; The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003).

2 Perinatal: Doğumdan hemen önce, doğum esnasında veya doğumdan hemen sonra (Kocatürk, 1991:560)

Cochrane Collaboration, bünyesinde yer alan çeşitli gruplar kanalıyla işlevlerini gerçekleştirir. Bu gruplar arasında, DD'lerin üretimini sağlayan derleme grupları; genelde kuruluşa yöntem geliştirme önerileri getiren, özelde DD'lerin geçerlilik ve kesinliklerinin, yöntemlerinin geliştirilmesine ilişkin öğütlerde bulunan yöntem grupları; kendi alanlarıyla ilgili derleme gruplarına danışmanlık yapan, ayrıca sağlık sorunlarından çok, ilkyardım, yaşlı bakımı, aşılama vb. gibi sağlığın çeşitli boyutlarına odaklanan, kuruluşun dış bağlantılarını ve etkinliklerini düzenleyen alan üyeleri (field members); amaçlar doğrultusunda, kuruluşun rotasını belirleyen, uzun vadeli plânlar yapan yönlendirme grubu; Cochrane Collaboration'a katılmış olan sağlık hizmetleri tüketicilerine/müşterilerine/hastalara, bilgiye erişmelerinde yardım eden ve bir ağ çerçevesinde dünyanın çeşitli yerlerindeki hasta grupları için bağlantı noktası görevini üstlenen Tüketici Ağı (Consumer Network) üyeleri yer almaktadır. Bu gruplar ya da üyeler, kuruluş amaç ve misyonunu, ilkeler doğrultusunda yerine getirmek üzere çalışırlar (White, 2002: 220; The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003).

Bu grupların, ABD (Baltimore, San Antonio, San Francisco), İngiltere, Kanada, Avustralya, Brezilya, Hollanda, Fransa, İtalya, Danimarka ve Güney Afrika'da bulunan Cochrane merkezlerindeki aynı ismi taşıyan gruplarla eşgüdüm içinde çalışmaları olanaklı kılınmıştır (Booth, 1997). Cochrane Collaboration'ın, dünya çapında hizmet vermeye yönelik ilkeleri gereği, bu merkezler, kuruluşun amaçlarını yerine getirme sorumluluğunu paylaşırlar ve ulusal veya yerel düzeyde kuruluş üyelerinin eşgüdümünü ve desteklenmesini sağlarlar. Cochrane Collaboration ve DD'lere yönelik eğitim programları düzenleme sorumluluğunu da üstlenebilirler (The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003).

Diğer taraftan, bugün, sağlıkları konusunda aktif bir rol oynayabilen ve karar verme sürecine KDT gereği ve/veya kendi istekleri doğrultusunda katılabilen hastalar, sağlık bilgisi sunan çeşitli web sitelerinden ve/veya Cochrane Collaboration'ın bilgi hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Hastalıkları konusunda bilgi edinerek seçebilecekleri tedavi yollarını öğrenebilmekte, doktorlarıyla, edindikleri bilgiler çerçevesinde bilinçli bir biçimde tartışabilmekte ve kararların biraz da kendi istekleri doğrultusunda alınmasını sağlayabilmektedirler. Bu eğilime karşı giderek artan ilgi, hastaların KDT sürecine ilgisini de artırmaktadır. Öte yandan, hastaların sağlıklarına yönelik olarak işin içine girmelerinin, karar verme sürecine katkıda bulunmalarının ne derecede doğru olduğu hususunda kuşku duyan hekimlerle, hasta katılımından yana olanlar arasındaki tartışmalar sürüp gitmektedirler (White, 2002: 218-219).

Hastaların sağlık bilgisine ulaşmalarının hangi koşullar altında riskli olmadığını belirten White (2002: 220), Cochrane Collaboration'ın ürün ve hizmetlerinin, sağlıkla ilgili çeşitli web sitelerinin sunduğu bilgidan çok daha nitelikli ve güvenilir olmasının nedenlerini de ortaya koymuştur; web sitelerinin değerlendirme ölçütleri arasında yer alan, sunulan bilginin eğilimli olmaması, güncelliği, kapsamı, doğruluğu ve web sitesi tasarımının niteliği gibilerini Cochrane Collaboration tam anlamıyla karşılamaktadır. Cochrane Collaboration, eğilimi ortadan kaldırma ya da en aza indirmenin önlemlerini sıkı kurallar koyarak aldığı, her bir DD'nin bel kemiğini oluşturan birçok RDD ve birincil araştırmanın dikkatle

seçilmesini ve DD'lerin bu çalışmaların bulgularına dayanılarak üretilmesini sağladığı için, halka açık sağlıkla ilgili diğer web sitelerinden çok daha güvenilirdir. White (2002: 220)'ya göre, bu sitelerin çoğu, RDD'lere ve diğer çalışmalara ilişkin kimlikleri ender olarak verirler ve ne derece nesnel bilgilere dayanılarak hazırlandıkları kuşku uyandırır.

Hastalar, Cochrane Collaboration tarafından sunulan bilginin tüketicisi oldukları gibi, bu kuruluşun sağladığı olanaklar çerçevesinde bu bilginin üretiminde de rol alabilmektedirler. DD'lerin üretim aşamasında tüketicilerin katkılarından yararlandığı görülür. 1995'de başlatılan "Consumer Network", kuruluşun tüketici etkinliğini işin içine katmak üzere oluşturduğu bir ağıdır. Cochrane Collaboration'ın birinci ilkesi, yani farklı beceri, deneyim, eğitim tipi ve düzeyine sahip bireylerin ekiplerde çalışmasını özendirme ilkesi, tüketicilerin üretim sürecinde rol alması olanağını ortaya çıkarmıştır (White, 2002: 220).

Cochrane Collaboration sağlık hizmeti tüketicileri olan hastalar da dahil olmak üzere dünyadaki binlerce kişinin gönüllü katılımıyla, birçok ülkenin çeşitli kurumlarından sağladığı gelirlerin desteği ile hızla evrimleşerek gelişen bir kuruluştur (The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003). İngiliz Ulusal Sağlık Hizmeti (National Health Service-NHS) ile yakın ilişki içinde çalışır. Kanıtlara yönelik yazılımlar, elektronik yayınlar, DD'ler üreterek KDT sürecini destekleyen bu kuruluş, sağlık sorunlarının çözümü için çaba harcayan küresel çapta bir güç olarak değerlendirilebilir.

Cochrane Library

1995'de Update Software, Cochrane Collaboration'a hekimlerin kararlarını destekleyecek ve DD'lerin üretimine yardımcı olacak enformasyon kaynaklarından oluşan bir "kütüphane" kurma önerisinde bulunmuştur. Kuruluşun o zamanki başkanı olan David L. Sackett bu öneriyi kabul etmiş ve "The Cochrane Library" adıyla kurulacak elektronik ortamın tasarımı ve üretilmesinde Update Software'i yetkili kılmıştır. Böylelikle Update Software, Cochrane Library'nin ilk sayısını 1996 nisanında yayımlamıştır (Starr ve Chalmers, 2003).

Cochrane Collaboration'ın temel ürünü olan Cochrane Library, sağlığa yönelik kararları desteklemek, hekimleri, sağlık alanında çalışan meslekten kişileri ve hastaları bilgilendirmek, özellikle de kanıt sağlamak üzere tasarlanmıştır (The Cochrane Library. Demo, 2002). Üç ayda bir elektronik ortamda yayımlanan, yine üç ayda bir güncelleştirilmiş CD-ROM diskleri üretilen ve İnternet üzerinden erişilebilen (The Cochrane Library: an introduction, t.y.) Cochrane Library, yedi veri tabanından oluşur:

1. Cochrane Dizgesel Derlemeler Veri Tabanı (The Cochrane Database of Systematic Reviews-CDSR).
2. Etkin Derleme Özetleri Veri Tabanı (Database of Abstracts of Reviews of Effectiveness-DARE).
3. Cochrane Merkezi, Denetimli Denemeler Kütüğü (The Cochrane Controlled Trials Register/The Cochrane Central Register of Controlled Trials-CENTRAL).
4. Cochrane Yöntembilim Kütüğü (The Cochrane Methodology Register).

5. İngiliz Sağlık Hizmeti Ekonomik Değerlendirme Veri Tabanı (The National Health Service Economic Evaluation Database-NHS EED).
6. Sağlık Teknolojisini Değerlendirme Veri Tabanı (Health Technology Assessment Database-HTA).
7. Cochrane Yöntembilim Derlemeleri Veri Tabanı (The Cochrane Database of Methodology Reviews-CDMR). (The Cochrane Library. The Databases, t.y.; Starr ve Chalmers, 2003).

Bu veritabanları içinde en önemli birincisi, yani Cochrane derlemelerinin kapsamında yer aldığı CDSR'dir. Diğer altı veri tabanı CDSR'yi desteklemek üzere üretilmiştir. Bir sonraki bölümde CDSR ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Diğerleri hakkında özlü bir bilgi vermekte yarar vardır.

DARE, Cochrane dışında, dünyanın başka yerlerinde yayımlanan etkin ve maliyet-etkin sağlık girişimleriyle ilgili DD'ler hakkındaki yorum içeren özetleri kapsamına alan bir veri tabanıdır. İngiliz Ulusal Sağlık Hizmeti'ne bağlı olan ve York Üniversitesi bünyesinde yer alan "Derlemeler ve Yayın Merkezi"nin (National Health Service, Centre for Reviews and Dissemination-NHS CRD) tarafından yayımlanır, ayrıca Cochrane Library'de yer alır (The Cochrane Library. The Databases, t.y.; Booth, 1997; Starr ve Chalmers, 2003). Cochrane Library'nin son sayısında (2004, sayı 3), bu veri tabanına ait 4795 DD yorumu ve özeti yer almıştır (Welcome to the Cochrane..., 2004). DARE veri tabanına ilişkin ayrıntılı bilgiye Centre for Reviews and Dissemination (CRD) (2004) web sayfasından erişilebilir.

CENTRAL, binlerce RDD'nin ve klinik denemenin bibliyografik kimliğini veren bir veri tabanıdır. Bu deneme kimlikleri, Cochrane Collaboration'ın katılımcıları ve başkaları tarafından, uluslararası kapsamda bir çabanın sonucunda belirlenir. Basılı süreli yayınlar, kongre-sempozyum tutanakları ve diğer kaynaklar taranarak belirlenen deneme kimlikleri, Medline ya da başka bibliyografik veri tabanlarının kapsamına almadıkları özgün kimliklerdir. CENTRAL'da yer alan kimlikler CDSR'nin içerdiği DD'ler üretilirken eğilim gücü olmayan güvenilir bir kaynak oluşturur (The Cochrane Library. The Databases, t.y.). Cochrane Library'nin son sayısında (2004, sayı 3) CENTRAL'e ait 415918 kimlik yer almıştır (Welcome to the Cochrane..., 2004).

Cochrane Yöntembilim Kütüğü, araştırmaları sentezleme bilimi hakkındaki makalelerin ve kitapların bibliyografyasıdır (The Cochrane Library. The Databases, t.y.).

NHS EED, sağlık bakımı girişimlerinin yayınlanmış, ekonomik açıdan yapılmış değerlendirmelerini kapsamına alan bir kütüktür. Ekonomik değerlendirme kayıtları özet, nitelik değerlendirmesi ve İngiliz Sağlık Hizmeti'yle ilgili herhangi bir uygulamanın ayrıntılarını verir (The Cochrane Library. The Databases, t.y.). Cochrane Library'nin son sayısındaki (2004, sayı 3) NHS EED'de 14392 kayıt vardır (Welcome to the Cochrane..., 2004).

HTA Veri Tabanı da konuyla ilgili birçok teknolojiye ilişkin bilgiyi kapsar (The Cochrane Library. The Databases, t.y.). Cochrane Library'nin son sayısında (2004, sayı 3) HTA Veri Tabanına ait 3947 kayıt yer alır (Welcome to the Cochrane..., 2004).

Son veri tabanı olan CDMR ise, Cochrane yöntem protokollerini ve yöntem gruplarından biri tarafından hazırlanan yöntembilimsel çalışmalara ait DD'lerin tam metinlerini içerir (The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003; The Cochrane Library. The Databases, t.y.). Cochrane Library'nin son sayısında (2004, sayı 3) CDMR'ye ait 18 DD'nin yer aldığı görülür (Welcome to the Cochrane..., 2004).

Cochrane Dizgesel Derlemeler Veri Tabanı (Cochrane Database of Systematic Reviews-CDSR)

Cochrane derlemeleri', CDSR veri tabanında yer alan DD'lere verilen addır. 1996'dan beri elektronik ortamda yayınlanan CDSR, tıp ve sağlık kuruluşlarında araştırma, öğretim, uygulama ve yönetimin her düzeyindeki sorumlu kişilere, özellikle hekimlere ve hastalara yüksek kalitede bilgi sağlayan bir veri tabanıdır. Sağlık girişimlerinin etkilerine ilişkin güvenilir kanıtlar sağlayan ve varolan en sağlam bilgilere dayanan Cochrane DD'leri, belli koşul ve durumlarda, ilaç, cerrahi vb. yollarla uygulanan tedavilerin etkinlik ve uygunluğunun lehinde ya da aleyhindeki kanıtları bulmayı ve bunları iletmeyi hedefler. Kapsamındaki derlemelerin özetlerine İnternet üzerinden ücretsiz erişim olanağı sağlanmıştır (The Cochrane Library: an introduction, t.y.). Ancak, sağlık bakımının, özellikle tedavi etkilerinin kanıtlarını derleyerek sunan tam metin DD'lere erişilmek isteniyorsa, CDSR'ye abone olmak gerekir.

CDSR veri tabanı için DD'leri hazırlayanlar çeşitli uzmanlık alanlarına ayrılmış Cochrane Derleme Grupları (Cochrane Review Groups) içinde gönüllü olarak çalışan kişilerdir (What is the Cochrane..., t.y.). Bu kişiler arasında araştırmacılar, hekimler de dahil olmak üzere sağlık bakımını meslek edinenler, sağlık hizmetlerinin müşterileri/tüketicileri, hastalar, kütüphaneciler vb. bulunabilir. Grup üyelerinin, belirli sağlık sorunlarından korunmaya, bu sorunların tedavisi ve rehabilitasyonuna ilişkin güvenilir ve güncel kanıtların üretimine katkıda bulunma gibi ortak bir ilgileri vardır. Sayısı 51 olan derleme gruplarının her biri, Cochrane Collaboration'ın amaçlarına ne şekilde katkıda bulunacağına dair bir plân hazırlayıp sunma durumundadır. Bu plânda kimin grubun çalışmasında sorumluluğu üstleneceği belirtilir. Bu kişi, editörlük ekibi tarafından desteklenen, grubun eşgüdümünü sağlayan editördür (The Cochrane Collaboration: a brief..., 2003).

Derleme grupları, güncel DD'leri hazırlama, sürdürme ve onların yayımını sağlama işini gerçekleştirir. Bu gruplar, ilgili RDD'lerin bulgulara dayalı kanıtlarının, bu tür denemelere ait raporlaştırılmış bilginin bulunmadığı durumlarda da başka kaynakların bulgulara dayalı kanıtlarının sunulduğu DD'leri hazırlar. Aslında, CDSR'de yer alan DD'ler, Mallett ve Clarke (2003)'a göre, büyük ölçüde CENTRAL veri tabanında bibliyografik kimliği verilen denemelerin ya da RDD'lerin bulgularının sentezlenmesiyle hazırlanmaktadır. Eğer CENTRAL veri tabanında, hazırlanan DD'nin belirgin dar kapsamlı konusunu karşılayan bir deneme kimliği varsa, kimliğin temsil ettiği asıl kaynağa erişim olanakları araştırılır.

Gruplar, varolan bütün ilgili deneme ve kaynaklara erişebilmek için kapsamlı taramalar yapar, eriştiklerine, eldeki problem cümlesiyle ilgisi ve kalitesine göre değer biçer, bunları toplayıp analiz eder ve sonuç çıkarır. Grupların yapılandırılmış raporlarında, bulgu ve kanıtların bir sağlık durumuna nasıl uygulanabileceği hakkında bilgi bulunur.

Veriler genellikle meta-analiz adı verilen istatistiksel bir teknik kullanılarak birleştirilir. Bu tekniğin uygulanması durumunda, Cochrane Yöntem Grupları (Cochrane Method Groups/Cochrane Method Review Groups) DD hazırlayıcılarına istatistiksel yöntemlerin ve yöntemsel tekniklerin kullanımına ilişkin destek sağlar. Desteği asıl sağlayan, bu gruplardan biri olan İstatistiksel Yöntemler Grubu'dur; istatistiksel sentez için çeşitli tipteki verilerin nasıl ele alınacağını değerlendirip derleme gruplarına sunar (Cochrane Collaboration: a brief..., 2003).

DD'lerin derleyicileri verileri birleştirmek üzere meta-analiz tekniğini kullanmak zorunda değillerse de, bu tekniğin uygulanmasıyla DD'nin kanıt verme gücünün artırılacağını bilmelidirler. Meta-analiz, DD'nin kapsamına alınan farklı çalışmaların bulgularını birleştirerek ve bu bulguları tek bir sayısal değer halinde özetleyerek sunmak üzere kullanılan istatistiksel bir tekniktir (Mulrow, Cook ve Haynes, 1997). Bu teknik, tek başına güvenilir bulgular veremeyecek kadar küçük çaplı araştırmaların ya da dar kapsamlı RDD'lerin istatistiksel yönden zayıf olan güçlerini artırmak üzere kullanılır. (The Cochrane Library, The Databases, t.y.).

CDSR veri tabanı, Cochrane Derleme Grupları tarafından üretilen yeni derlemelerin yanı sıra, bu gruplar tarafından sürekli güncelleştirilen derlemeleri ve hazırlanmakta olan derlemelere ait protokolleri içine alır (Starr ve Chalmers, 2003). Cochrane Library'nin son sayısında (2004, sayı 3), 2074 DD ile hazırlanmakta olan DD'lere ait 1485 protokol bulunmaktadır (Welcome to the Cochrane..., 2004).

Derlemeleri yeni bilgiler doğrultusunda sürekli güncelleştirme, onları yorum ve eleştirilere açık tutma politikaları sayesinde, bu kaynaklar daha da güçlendirilir. DD'lerin okuyucularının veya hekimlerin yönelttiği yorum ve eleştiriler, derleme yazarları ve/veya ilgili derleme gruplarının editörleri tarafından değerlendirilir. Uygun görülen yorum ve eleştiriler doğrultusunda düzeltme ve değişiklikler yapılır. Bu işlemler çoğu kez güncelleştirme aşamasında gerçekleştirilir. Hazırlanmakta olan DD'lerin CDSR'da yer alan protokollerine de yorum ve eleştiri getirme, yayımlanma öncesinde destek bilgi sağlama olanağı getirilmiştir. Bu destek bilgi, derleyenlerin plânlarında değişiklik yapmalarını gerektirebilmektedir (Starr ve Chalmers, 2003).

CDSR veri tabanında, her yayımlanmış derlemenin özet metninin üstünde yer alan seçeneklerden birisi, yorum ve eleştirilere ayrılmıştır. Bu seçenek sayesinde, söz konusu derlemeye yöneltilen yorum ya da eleştirilerin özetini, kimin tarafından yapıldığını, tarihini, eleştiren ya da yorumlayana ait erişim bilgilerini, derleyen veya derleme grubu editörü tarafından eleştirilere, yorum ya da sorulara verilen yanıtları görmek mümkündür. Ayrıca kullanıcının yeni yorum ve eleştirilerini iletebileceği özel bir yer ayrılmıştır. Aynı yer ilk kez görüşlerini yazmak isteyenler tarafından da kullanılabilir (Searching the abstracts of Cochrane..., t.y.).

CDSR'da her derleme özeti metninin üstünde yer alan seçeneklerden bir diğeri de, derleme grupları adlarına erişim olanağı getiren seçenektir; tıkladığında 51 derleme grubu adının alfabetik sıralamada yerini aldığı bir liste ekrana gelir. Bu listeden bir grup

seçildiğinde ise, o grubun hazırladığı veya güncelleştirdiği DD'lerin başlıklarıyla karşılaşılır. İstenen başlığın seçilmesiyle derlemenin özetine dönülür. Veri tabanı bu olanağı sağladığı gibi, Cochrane Library'nin belli bir sayısında yayımlanan yeni ve güncelleştirilmiş derlemelerin başlıklarına doğrudan yönlendirme de yapar. Hangi derlemenin yeni, hangisinin güncelleştirilmiş olduğu belirgin şekilde gösterilmiştir. Farklı yaklaşımlarla yapılabilecek çeşitli alıştırmalar, CDSR veri tabanını hızlı kullanma becerisi kazandırır (Searching the abstracts of Cochrane..., t.y.).

Diğer taraftan, tedaviye yönelik araştırmaların büyük bir kısmında çalışma tasarımı olarak RDD kullanıldığı için, tedaviye yönelik sorular en doğru şekilde RDD tasarımını kullanan araştırmaların raporlaştırılmış bulguları kanalıyla yanıtlanabilir. Dolayısıyla KDT sürecinde tedaviye yönelik kararları destekleyecek kanıtlar da RDD tasarımının kullanılmasıyla gerçekleştirilen araştırmaların bulgularını sunan kaynaklardan bulunur. CDSR veri tabanında yer alan DD'lerin büyük bir kısmı RDD çalışma tasarımını kullanan ya da RDD yayın türünden olan kaynakların bulgularını sentezleyerek sundukları için tedaviye yönelik sorulara en üst düzeyde kanıt sunma potansiyeline sahiptirler. Eğer araştırılan dar ve belirgin bir soruyla ilgili, özellikle belli bir hastalığın tedavisiyle ilgili, bir veya birden fazla DD Cochrane Derleme Grupları tarafından hazırlanmışsa, soru sahibi, araştırdığı hastalığın tedavisine yönelik çok güçlü kanıtlarla karşılaşabilir. Kararlarını kuvvetle desteklemesi beklenen bu kanıtlar, o hastalığı taşıyanın tedavisini kolaylaştıracak ve bu tedaviden başarılı bir sonuç elde edebilecektir.

Ankara Üniversitesi'nin Ebscohost üzerinden erişim olanağı verdiği Cochrane Library'nin CDSR veri tabanı, dar bir konuyla ilgili DD'lerin önce kimliklerine, sonra da tam metinlerine ulaştırabilmektedir. Örneğin, CDSR'de herhangi bir hastalığın ilâçla tedavisine yönelik kanıt sunan DD'leri elde etmek için ilgili tarama kutucuğuna, yalnızca taranmak istenen konuyla ilgili terimleri birleştirerek yazıp tıklamak yeterlidir. Bu yaklaşımlar, yine Cochrane Library'nin DARE veri tabanındaki DD'lerin özetlerine erişmek için de geçerli olmaktadır. Bu veri tabanlarına erişilerek çeşitli hastalıklara ilişkin tedavi konularındaki DD'lere ulaşmak üzere farklı stratejiler denenmiş ve bu doğrultuda isabetli DD tam metinleri ve/veya özetleri elde edilebilmiştir.

Tipik bir Cochrane derlemesinde, konunun temelindeki bilgi (background), amaçlar, derlemenin kapsamına alınan çalışmaların seçiminde kullanılan ölçütler, çalışmaların belirlenmesinde kullanılan tarama stratejisi, derlemede kullanılan yöntemler, derleme kapsamına alınan çalışmaların özellikleri, yöntemsel nitelik, bulgular, tartışma, derlemecinin sonuçları, potansiyel fikir çatışması, teşekkür, referanslar (derlemenin kapsamına alınan çalışmaların kullandığı referanslar da dahildir), tablolar ve grafikler (meta-analiz grafikleri vb.), kapsama alınan RDD'lerin tablosu, kapsama alınmayan çalışmaların tablosu (alınmama nedenleri de dahildir), yorumlar ve eleştiriler, derleyen yorum ve eleştirilere yanıtı, yorumda bulunanlar-eleştiri yapanlar listesi, telif hakkı beyanı vb. başlıkları altında bilgi sunulur. Bu başlıklar Cochrane derlemelerinde standartlaştırılmıştır.

Abone olduğunda CDSR'de İngilizce tam metin DD'lere erişilirken, DD'lerin Fransızca, Almanca ve İspanyolca çevirilerine de tam metin olarak ulaşmak mümkündür.

Sonuç olarak, CDSR'de DD'lerin mümkün olan en mükemmel duruma getirilmesi ve bunlara kolay ve hızlı erişim olanakları sağlanması için harcanan çaba dikkate değerdir.

Cochrane derlemelerinin gelecekteki sayılarına ilişkin bazı tahminlerde bulunulmuştur. Mallett ve Clarke (2003), sağlık bakımı girişimlerini etkileyebilecek kanıtların bütünüyle kapsanabilmesi için daha kaç Cochrane derlemesinin hazırlanması gerektiğini sorgulayan makalelerinde ilginç sonuçlara ulaşmışlardır. CDSR'nin RDD gibi denetimli çalışmalardaki bulguları standart bir şekilde birleştiren DD'lerden oluşan kapsamını -2001'in ilk sayısında yer alan 1000 DD üzerinden- değerlendirmişler, tipik bir Cochrane derlemesinde yer alan çalışma sayısını kullanarak CENTRAL veri tabanındaki RDD'lerin Cochrane derlemeleri tarafından kapsanabilmesi için kaç DD üretilmesi gerektiğini hesaplamışlardır. Bu yazarların hesaplamalarını ne şekilde yürüttüklerinin ayrıntısına girmeden, ulaştıkları sayısal bulguları belirtelim: yazarlara göre en az 10.000 Cochrane DD'sine gereksinme vardır. 10.000 DD'nin ne zaman hazır olacağını yanıtını tahminle belirleyen yazarlara göre, 2010-2015 yılları arasında 10.000 Cochrane DD'si hazır olabilecektir. CDSR'nin yılda dört kez çıkan sayıları birbirini izlemez, bu veri tabanının kümülatif/toplu bir yapısı vardır. Cochrane Library'nin son sayısı (2004, sayı 3) 19 Temmuz 2004'de elektronik ortamda yayınlanmıştır. Bu sayıda CDSR veri tabanına 75 yeni DD eklenmiştir. Ayrıca kapsamında 54 güncelleştirilmiş DD vardır ve 117 hazırlanacak DD'ye ait yeni protokol bulunmaktadır. Her yıl çok kabaca, ortalama 300 yeni DD'nin veri tabanına eklendiği, şu anda bu veri tabanında 2074 DD'nin bulunduğu, 1485 hazırlanmakta olan DD'ye ait protokolün yer aldığı (toplam 3559) (Welcome to the Cochrane..., 2004) düşünülürse, 6-11 yıl içinde 10.000 DD'ye ulaşmayı ummak çok iyimser bir tahminde bulunmak olabilir. DD hazırlamanın çok zaman alıcı ve emekli bir iş olduğu unutulmamalıdır.

Ankara Üniversitesi'nde Cochrane ve DARE Derlemeleri Kullanımı

Ankara Üniversitesi, Cochrane Library'nin DD'lerle ilgili veri tabanlarından CDSR ve DARE'e erişim olanağı getirmiştir. Bu veri tabanları, başta üniversitenin Tıp Fakültesi'nde görevli hekimler ve sağlık mesleklerinde çalışanlar olmak üzere, üniversiteye bağlı sağlıkla ilgili diğer fakülte ve yüksekokullarda çalışanların yararına sunulmuştur. Mayıs-temmuz 2004'ü içine alan üç aylık süre içinde üniversitede, bu veri tabanlarının kullanım sayıları belirlenmiştir.³

Değinenilen dönem içinde CDSR'nin 663 kez kullanıldığı saptanmıştır (CDSR, mayıs-haziran 2004 döneminde 452 kez, temmuz 2004'de 211 kez kullanılmıştır). Ayda 200'ün üzerinde bir kullanım söz konusudur. Cochrane derlemelerinin kullanım sayıları, üniversitede onlara karşı bir ilginin uyandığını göstermektedir. Diğer taraftan DARE DD'lerinin, Cochrane DD'lerinden daha az kullanıldığı saptanmıştır. Mayıs-temmuz 2004 döneminde kullanım sayısı 116'dır. (DARE, mayıs-haziran 2004 döneminde 85 kez, temmuz 2004'de 31 kez kullanılmıştır). DARE'in kullanımı, CDSR'nin kullanımından çok daha azdır. Her iki veri tabanında yer alan DD'lerin toplam kullanım sayısı ise 779'dur.

3 Verilen 5 Ağustos 2004 tarihinde Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Dairesi Başkanı Doç. Dr. Doğan Atılğan tarafından sağlanmıştır.

Bu dar kapsamlı kullanım örneğinden hareketle, DD'lerin ülkemizdeki hekim ve diğer sağlık alanları görevlilerinden oluşan toplumu temsil eden bir kesimin ilgisini çektiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Çalışmamızda KDT, RDD, DD kavramlarına açıklık getirilerek, Cochrane Collaboration, Cochrane Library, CDSR'de yer alan Cochrane derlemeleri çeşitli yönleriyle tanıtılmış, Ankara Üniversitesi'nde erişimi sağlanan Cochrane Library veri tabanlarının Mayıs-temmuz 2004 döneminde kaç kez kullanıldıklarına değinilmiştir. Bu üniversitede Cochrane derlemelerinin veri tabanı olan CDSR'nin, değinilen dönem içinde 663 kez kullanılması sevindirici olmakla birlikte, onu kullanıp erişim sağlayanların hangi statüde kişiler oldukları, bu veri tabanını hangi amaçla kullandıkları, eriştikleri bilgiyle neye yöneldikleri, ayrıca kullananlar klinisyen hekimlerse, eriştikleri DD'lerde sunulan kanıtları ne derecede sağlığa yönelik kararlarıyla ilişkilendirdikleri belirsizdir. Bu kullanımın, CDSR veri tabanının üretiliş amacına ne oranda uygun olduğu, KDT uygulamalarına gösterilen ilgiye yönelik olup olmadığı hususu bulanıktır. Ancak CDSR'nin kullanım oranı, DD'lerin gücünün farkına varılmış olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Diğer taraftan, ülkemizde yaygın bir şekilde benimsenmesi beklenen KDT uygulamalarının yolunu açmada en uygun kaynak gruplarından biri de nitelik ve nicelik yönünden güçlü kanıtlar sunan Cochrane derlemeleridir. İlgilenilen sağlık sorununa ilişkin Cochrane DD'leri üretilmişse, bunların sunduğu kanıtların sağlığa yönelik kararlarla birleştirilmesiyle, öncelikle, en etkin tedavi sonuçlarına ulaşabilecektir. Bu DD'lerin ülkemizde KDT'nin kapısını zorlayan güç olduğundan söz edilebilir.

CDSR'nin, özellikle klinisyen hekimlerce bilinip bilinmediğini, biliniyorsa nitelik ve amaçlarının ne olduğu hakkında ne bilindiğini, hekimler tarafından kullanılıyorsa hangi amaçla kullanıldığını belirleyecek incelemeler yapılmalıdır. Bu incelemelerin bulgularının değerlendirilmesiyle, KDT'ın bireysel düzeyde uygulanıp uygulanmadığına yönelik daha geniş çaplı araştırmaların bulgularına katkı sağlayabilecek ipuçları elde edilecektir. Türkiye'de yaygın olarak benimsenen KDT uygulamalarının varolmadığından söz edilmektedir. Hekimlerin bireysel düzeyde ne derecede KDT uygulamalarına adım attıkları konusu da karanlıktır. Bu hususu aydınlığa kavuşturacak araştırmalara gereksinme vardır.

Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı tarafından Tıp Fakültesi öğretim üyelerine Cochrane Library veri tabanlarını da içine alan bir eğitim programı sunulmuştur. Bu tip programların kütüphaneciler tarafından ayrıntılandırılarak sunulup sürdürülmesine büyük yarar vardır. Ancak öncelikle, tıp ve sağlık bilimleri kütüphanecilerinin KDT, KDT kütüphaneciliği, DD'ler, özelde ise Cochrane derlemelerinin nitelikleri ve sunulan erişim olanakları konusunda kendilerini eğitmeleri veya eğitilmeleri gerekir. KDT uygulamaları, tıp ve sağlık birimleri kütüphanecilerinin desteği olmaksızın asla etkin bir biçimde yürütülemeyeceği için, öncelikle onların eğitilmesi, bu açıdan koşulların zorlanması üzerinde durulmalıdır. Kütüphanecilerden yararlanma KDT hareketinin sağlıklı bir şekilde başlatılmasında en güvenilir yollardan biridir.

Sonuç olarak ülkemizde Cochrane Collaboration, Cochrane Library veri tabanları, özellikle CDSR ve sunduğu DD'ler bağlamında çeşitli girişimlerde bulunulabilir. Türkiye'de Cochrane Collaboration'la eşgüdüm içinde çalışacak bir Cochrane Merkezi'nin kurulmasıyla, KDT'ye ilişkin çeşitli etkinliklerin doğru bir biçimde başlatılması sağlanabilecektir. Bu merkezin kurulması için girişimlerde bulunma, ülkenin birçok sağlık sorununun KDT'den yararlanılarak çözümünde ve KDT sürecinin başarıyla yürütülmesinde çok önemli bir atılım olabilir.

Türkiye'de RDD türü klinik araştırmaların sayıca artırılması, bu denemelerin bulgularını raporlaştırarak sunan yayınların bir veri tabanında toplanması; böyle bir veri tabanının kaynak olarak kullanılması yoluyla kendimize ait DD'lerin üretilmeye başlanması, bunlar için ayrı bir veri tabanının oluşturulması; Cochrane derlemelerinin Türkçe'ye çevrilmesi; hekim, sağlık görevlisi, vatandaş, hasta, hasta yakını vb. bireyler olarak, Cochrane Collaboration'ın felsefesine uygun biçimde çeşitli düzeydeki çalışmalara katılınması; bu bağlamda bir örgütlenme içine girilmesi, KDT'nin önünü açabilecek diğer önemli girişimlerden bazılarıdır.

Teşekkür

Kullanım verilerini sağlayan değerli meslektaşım Doç. Doğan Atılğan'a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

Booth, Andrew. (Mayıs 1997). "The SchHARR guide to evidence-based practice", *University of Sheffield, SchHARR Occasional Papers* [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.shef.ac.uk/scharr/ir/ebpfin.d/oc> [26.3.2004]

Centre for Reviews and Dissemination. (CRD). (2004). *All about DARE*. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.york.ac.uk/inst/crd/welcome.htm> [12.7.2004]

Cochrane, Archie L. (1979). "A critical review, with particular reference to the medical profession", *Medicines for the year 2000* içinde. London: Office of Health Economics.

The Cochrane Collaboration: a brief introduction. (2003). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.cochrane.org/resources/leaflet.pdf>-Microsoft Internet Explorer [12.7.2004]

The Cochrane Library: an introduction. (t.y.). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.cochrane.org/reviews/clibintro.htm> [26.3.2004]

The Cochrane Library. Demo. (2002). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.update-software.com/cochrane/startdemo.htm> [29.3.2004]

The Cochrane Library. The Databases. (t.y.). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.update-software.com/cochrane/content.htm> [9.8.2004]

Cook, Deborah J.; Cynthia D. Mulrow ve R. Brian Haynes. (1997). "Systematic reviews: synthesis of best evidence for clinical decisions", *Annals of Internal Medicine* 126(5): 376-380. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.annals.org/cgi/content/full/126/5/376> [22.3.2004]

Goodman, C. (1993). "Literature searching and evidence interpretation for assessing health care practices", *Swedish Council on Technology Assessment in Health Care (SBU)* [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.sbu.se/Filer/Content0/publikationer/1/literaturesearching-1993/indexsid1.html>. [25.3.2004]

Kocatürk, Utkan. (1991). *Açıklamalı tıp terimleri sözlüğü: İngilizce, Lâtince, Grekçe tıp terimlerinin dilimizdeki açıklamalı karşılıkları*. 5.bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Mallett, Susan ve Mike Clarke. (2003). "How many Cochrane reviews are needed to cover existing evidence on the effects of healthcare interventions?", *Evidence Based Medicine* 8: 100-101. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://ebm.bmjournals.com/cgi/content/full/8/4/100> [12.7.2004]

Mulrow, Cynthia D.; Deborah J. Cook ve Frank Davidoff. (1997). "Systematic reviews: critical links in the great chain of evidence", *Annals of Internal Medicine* 126(5): 389-391. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.annals.org/cgi/content/full/126/5/389> [22.3.2004]

Sackett, David L. ve diğerleri. (1996). "Evidence-based medicine: what it is and what it isn't", *British Medical Journal* 312: 71-72. [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.cebm.net/ebm_is_jsnt.asp [26.3.2004]

Searching the abstracts of Cochrane reviews. (t.y.). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.update-software.com/cochrane/abstract.htm> [12.3.2004]

Sincan, Murat. (2003). "Kanıt dayalı tıp ve tıp kütüphaneciliği", *Bilgi Dünyası* 4(1): 64-72.

Starr, Mark ve Iain Chalmers. (1 Temmuz 2003). "The evolution of The Cochrane Library, 1988-2003", *The Cochrane Library* [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.update-software.com/history/clibhist.htm> [29.3.2004]

Welcome to The Cochrane Library preview site. The Cochrane Library 2004, issue 3. (2004). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/mrwhome/106568753/HOME> [22.6.2004]

What is the Cochrane Collaboration? (t.y.). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.cochrane.org/docs/descrip.htm> [26.3.2004]

White, Pamela J. (2002). "Evidence-based medicine for consumers: a role for the Cochrane Collaboration", *Journal of the Medical Library Association* 90(2): 218-222. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?action=stream&blobtype=pdf&artid=100767> [12.7.2004]

BİLİMSEL BİLGİYE ERİŞİMİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'DE EĞİTİM ARAŞTIRMALARI VERİ TABANI

Doç. Dr. Doğan Atılğan*

Giriş

Bilimsel bilgi ve bu bilgiye hızlı, doğru ve ucuza erişmek, ülkenin kalkınması açısından da ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Aykut Göker tarafından yapılan iki saptama bilginin ekonomik gelişme ile yeni ekonomi kavramlarındaki önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yapılan ilk saptama: "Sanayi, çağımızda teknolojik gelişmelere paralel olarak köklü değişimlere uğramaktadır. Ancak bilginin yönlendirdiği ekonomide, bilgi, yalnızca yüksek teknolojiler için değil, dönüşüme ayak uydurmak zorunda olan düşük teknoloji sanayii dalları için de kritik önem taşır." (Göker :2000)

İkinci saptama ise, teknolojik yenilenmede bilginin önemi ile ilgilidir. "İnovasyonda belirleyici olan teknolojik inovasyondur. Teknoloji ise bir bilgi kategorisidir. Çağımız teknolojisinin bilgi kaynağı ise bilimsel bilgidir. Bu nedenle günümüzün üretim ekonomileri bilgiye dayalı ya da bilginin yönlendirdiği ekonomi olarak nitelenmektedir. Bilgiye dayalı ekonomide can alıcı nokta bilgiye erişmek ve erişilen bilginin kullanımı sonucunda yeni bilgi üretmektir."

Burada anlatılmak istenen ekonomik etkileri olan inovasyonların (yeniliklerin) çoğu, mevcut bilginin, yeni ürün ve üretim yöntemleri biçimindeki bileşimleridir. Bu dönüşüm sürecinin iyi işleyebilmesi için süreçte yer alan unsurlar bilgiye çabuk, kolay ve ucuza erişebilmelidir

Bir ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişmesinin temel taşı olan bilgi, insanlığın başlangıcından beri çeşitli tür ve düzeylerde var olmuştur. Sanayi devrimi ile başlayan hızlı kalkınma bilginin de hızla armasına neden olmuştur. Bilginin varlığını sürdürmesi ve istenilen yararın sağlanması için kayıt edilmesi ve sonraki kuşaklara aktarılması önemlidir. Başlangıcından günümüze taş üzerinden başlayarak çok değişik ortamlara çok değişik yöntemlerle kaydedilen bilgi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'nin gelişimi ve bilginin her alanında yoğun olarak kullanılmaya başlanması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Hızla artan bilginin kayıtlı olduğu basılı ve elektronik bilgi kaynaklarının çeşitliliği ve buna bağlı olarak her yirmi yılda ikiye katlanan bilimsel bilginin denetimi, sınıflandırılması ve erişimi de büyük sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Bilginin düzenlenmesi çalışmaları

Bilginin denetimi, sınıflandırılması ve erişiminde yaşanan sorunlar bilgiyi hizmete sunan bilgi yöneticilerinin teknolojik gelişmelerden yararlanmalarını zorunlu hale getirmiştir. Bilginin sağlanması, depolanması, denetimi, düzenlenmesi ve hizmete sunulmasında kullanılan bilgisayar ve teknolojik diğer araç-gereçlere de bilgi ve iletişim teknolojileri ortak adı kullanılmaktadır.

* Doç. Dr. Doğan Atılğan, Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir. E-posta: atilgan@ankara.edu.tr

Bilginin denetimi, düzenlenmesi ve bilgiye erişimde BIT kullanılabilmesinin temel koşulu da bilginin teknolojik olanaklardan yararlanılarak kayıt edilmesi ve düzenlenmesidir. Bu aşamada yapılması gereken bilginin elektronik ortamında kayıt edilmesi ve bir veri tabanı oluşturulmasıdır. Veri tabanları kayıtların bibliyografik nitelmesi ve erişiminde son derece önemli olan veri alanlarından oluşmaktadır. (Arslantekin : 1998 315)

Elektronik ortamda kayıt edilen bilgiye erişim elle yapılan bilgi erişim yöntemlerinden daha hızlı, doğru ve ucuz olmaktadır. İster elektronik isterse manuel olsun bilgiye erişimde temel amaç denetim altına alınan bilginin tümüne veya ilgili olanlarına erişmektir. Eldeki bilgilerin tümüne veya gereksinim duyulanlara zamanında erişmek ise erişim uçlarının iyi belirlenmesi ve bunların belirli bir düzende kayıt edilmesi ile mümkündür.

Ülkemizde bilginin düzenlenmesi ve erişimi konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Bilginin hızla çoğalması ve büyüklüğü ve bu bilgilerin tümünün denetim altına alınmaması bilgi erişimde en başta gelen sorundur. Denetim altına alınan bilginin, belirli bir veri tabanına kayıt edildiği halde erişim uçlarının iyi belirlenememesi ve tarama stratejilerinin iyi saptanmaması da istenilen bilgiye doğru ve zamanında erişimi engelleyen bir başka sorundur. Bununla birlikte var olan bilgilerin tümünü bir veri tabanında toplamak ne olası, ne de gereklidir. Önemli olan araştırmacının gereksinim duyduğu bilgiye en kısa sürede ulaşmasıdır.

Dünya üzerinde var olan bilgi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi herhangi bir ortama kayıt edilmiş bilgi, ikicisi ise üreticisinin beyninde bulunan henüz kayıt edilmemiş örtülü bilgidir.

Bilgilerin büyüklüğü ve kayıt edildiği ortamların çeşitliliği istenilen bilgiye hemen erişim konusunda sıkıntılar yaratmaktadır. Bu nedenle de bilgiye erişimde hız ve doğruluğu daha üst seviyelere çıkarmak için bilgi kaynaklarında sınıflamaya gidilmektedir.

Temel bilgi kaynakları arasında kitaplar, süreli yayımlar, araştırma raporları ve akademik tezler, elektronik bilgi kaynakları sayılabilir. Kitap süreli yayın ve araştırma raporları da basılı ortamda olabileceği gibi elektronik ortamda da olabilmektedir.

Bu çalışma Türkiye'de eğitim konusunda üretilen araştırma raporları ve akademik tezlere erişimi sağlamak amacı ile oluşturulan Türkiye Eğitim Araştırmaları Veri Tabanını kapsamaktadır.

Bilindiği gibi araştırma raporları tez vb. gri yayınlar kavramı içinde ele alınmaktadır. Gri yayın olarak adlandırılan belgeler raporlar, patentler ön baskılar ve toplantı tutanakları, tezler, çeviriler, standartlar olarak belirlenmektedir.(Bayır:1995: 1)

Gri yayınlar içinde yer alan tezlerin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Biz burada sadece Bunlardan bir tanesine yer vereceğiz "Diploma veya yüksek öğrenim derecesi için akademik çalışmanın bir parçası olarak hazırlanan bilimsel inceleme veya rapor"(Harrod's : 2000: 329).

İçerdiği bilgilerin araştırmacılar için taşıdığı önem (özellikle lisans üstü ve doçentlik tezlerinde) nedeniyle tezlerin bibliyografik denetimi ve hizmete sunulması dikkatle ele alınması gereken bir konudur..

Dünya'da tezlerin denetimi ve hizmete sunulması konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Pek çok Avrupa ülkesinde tezlerin bibliyografik denetimi düzenli olarak yürütülmektedir. Bu konuda UNESCO 1950 yılında aldığı bir kararla üye ülkelerde yapılan akademik tezlerin listelenmesini önermiştir. (Uysal:1995:30)

Tezlerin bibliyografik denetimi ve hizmete sunulması konusunda önemli bir çalışma da Amerika Birleşik Devletlerinde UMI (University Microfilms International) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada 1861 den günümüze 2.3 milyondan fazla doktora ve yüksek lisans tezi tam metin olarak saklanmaktadır. Veritabanında kayıtlı bulunan tezlerin özet bilgileri ve tezin ilk 24 sayfası, veri tabanına abone olanlara ücretsiz olarak açıktır. (Dissertation Abstract)

Ülkemizde tezlerin bibliyografik denetimi konusunda ilk çalışma TÜRDOK tarafından 1975 yılında başlatılmıştır. Merkeze gelen tezlerin bibliyografik kimlikleri "Tez duyuru bülteni" adıyla 4 sayıda yayınlanmıştır. 4. Sayıdan sonra yayımı durdurulan bültenden sonra 1983 yılında kurulan YÖK dokümantasyon merkezi bu işlevi üstlenmiş ve 1987-1995 yılı tezlerinin bibliyografik bilgilerini kapsayan basılı bibliyografyalar yayınlamıştır. Bu yıldan sonraki tezlere ilişkin bilgiler de yine YÖK Dokümantasyon merkezi tarafından elektronik olarak hizmete sunulmaya başlanmıştır

YÖK Dokümantasyon Merkezinin Tezlerin bibliyografik bilgilerini hizmete sunması yanında bu hizmeti YÖK dışında kimi kurum ve kuruluşlarca da yapılmaktadır. Bunların başında Milli Kütüphane gelmektedir. Milli Kütüphane kendisine çeşitli yollarla ulaşan tezlerin bibliyografik bilgilerini kendi kataloglarında hizmete sunmaktadır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı Hıfzısıhha Enstitüsü, Tarım Bakanlığı Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Merkezi, Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları da genel olarak bibliyografik tez bilgilerini basılı ve elektronik ortamda hizmete sunmaktadırlar.

Bibliyografik olarak gerçekleştirilen bu çalışmalar yanında yine kimi Üniversite kütüphaneleri ve kütüphanecilik bölümlerinde tezlerin tam metin olarak hizmete sunulması konusunda da çalışmalar yapılmaktadır. Ancak tezlerin tam metin olarak hizmete sunulmasında telif hakkı sorunu hâlâ tartışılmaktadır. Bazı maddeleri değiştirilerek 21.2.2001 tarih ve 4630 sayılı 'Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'(resmi gazete: 2001: 24335) nda telif hakkına ilişkin farklı maddeler yer almaktadır. Eser sahibi eseri oluşturan kişidir(madde 8) ve eser hakkında malumat eser sahibine aittir(madde 18) denilirken. Eserin herhangi bir ticari amaç gütmeyen çoğaltılmasına izin verilmektedir.(madde 38).

Anılan yasa maddelerinden de anlaşılacağı gibi ticari amaç gütmeyen ve bilimsel araştırmalara olanak sağlamak amacı ile tez vb. araştırma sonuçlarının çoğaltılması ve yayımlanması olanak dahilindedir.

Çeşitli araştırma kuruluşları ve bilgi merkezleri bilgiyi yayma ve araştırmacıların bilgi ihtiyacını karşılamak amacı ile akademik tezlerin de bibliyografik bilgi ve özetlerini hizmete sunmaktadırlar. Kimi bilgi merkezleri de anılan bilgilere ek olarak araştırmaları tam metin olarak hizmete sunulabilmektedir.

Ülkemizde tezlerin tam metin ve/veya bibliyografik olarak hizmete sunulmasına yönelik yapılan çalışmalar yukarıda belirtilen TÜRDOK ve YÖK örneğinden öte gide-memiştir. Bu kurumlardan YÖK Dokümantasyon Merkezi kendisine üniversitelerden ulaştırılan tezlerin bibliyografik olarak hizmete sunulmasını sağlarken, TÜBİTAK 1975-1979 yılları arasında temel ve uygulamalı bilimler konularında 'Tez Duyuru Bülteni' adıyla aylık bir yayın çıkarmıştır. Bu yayında kapsamındaki tezlerin bibliyografik kimlikleri yer almıştır. Bunlardan başka son yıllarda üniversite ve araştırma kütüphaneleri ile kimi araştırma merkezlerinde kendi üniversite ve kurumlarında yapılan tezlerin bibliyografik bilgileri ve/veya içerikleri tam metin olarak kendi web sayfalarında hizmete sunulmaktadır.

Bu genel çerçeve dışında ülkemizde konu bazında tez ve araştırmaları derleyip hizmete sunan bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak ve yurt dışında ERIC veri tabanına benzer bir çalışma ile yola çıkılan bir projeden söz etmek istiyorum.

Eğitim Araştırmaları Veri Tabanı

Tez ve bilimsel çalışmalarda yer alan bilgilerin önemi ve güncelliği ile araştırmacılar için taşıdığı önemi daha önce vurgulamıştım. Bu çalışmalara konu bazında erişimi sağlayan bir çalışmanın bulunmamasından hareketle Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (EARGED) bünyesindeki Araştırma Şubesi Derleme Ekibi 2000 yılında bir proje başlattı. Projenin amacı Başkanlığın web sayfasında şöyle belirtilmektedir: *"Türkiye'de yapılan eğitimle ilgili bilimsel araştırmaları derleyerek bir veri tabanı oluşturmak ve bu veri tabanı ile yurt içi ve yurt dışında bilgiyi üretenler ile kullananlar arasında köprüyü kurmak amacıyla, Türkiye Eğitim Araştırmaları Veri Tabanı adlı bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışma, eğitimle ilgili karar vericilere alternatifler sunacak ve bilginin paylaşımını artıracaktır. Böylece araştırmacıların daha önce araştırılmış konuları yakından takip edebilmeleri ve araştırılmamış konulara yönelmeleri de sağlanmış olacaktır"*(Meb.gov.tr.)

Projeye 2001 yılında başlanmıştır. İlk olarak geriye dönük beş yıllık tezlerin hizmete sunulması plânlanmıştır. Çalışma güncel olarak hizmetin devamını da içermektedir. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik; tez ve araştırmaların bibliyografik künyeleri dışında İngilizce ve Türkçe özetlerinin de veri tabanında hizmete sunulmasıdır.

Çalışmanın başlangıcında YÖK Dokümantasyon merkezinde bulunan eğitim konusundaki tezlerden 1996 yılında günümüze kadar yer alan tezlerin bibliyografik künyeleri tesbit edilmiştir. Bu tezlerin İngilizce ve Türkçe özetleri ile iç kapaklarının da fotokopileri alınarak bibliyografik doğrulamaları yapılmıştır. Bu künyeler sağlanan kütüphane otomasyon programına girilerek veri tabanı oluşturulmuştur. Özetler ise OCR yöntemi ile taranarak künyelerle ilişkilendirilmiş ve veri tabanına eklenmiştir.

Eğitimle ilgili akademik tezlerden YÖK bünyesi dışında kalan araştırma geliştirme kurum ve kuruluşları ile Harp Akademileri ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde yapılanlarında çalışmaya dahil edilmesi çalışmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. İlk aşamada TODAİE ve uzmanlık tezleri hazırlanan DİE ve DPT'de yapılan eğitim konusundaki tezler de veri tabanına dahil edilmiştir. Harp akademileri ve Sağlık Bakanlığında yapılan tezler veri tabanına ikinci aşamada alınacaktır.

Bu veri tabanının kapsamı bakımından önemli bir başka boyut da üniversitelerde yapılmış ancak YÖK Dokümantasyon merkezine ulaşmamış tezlerin de veri tabanına dahil edilmesidir. Bu amaçla Lisans üstü düzeyde eğitim veren üniversitelerin kütüphane katalogları taranarak üniversitelerde yapılan tezlerin künyeleri tesbit edilmiştir. Bu künyeler YÖK Dokümantasyon Merkezinden alınan künyelerle karşılaştırıldıktan sonra veri tabanında bulunmayan tezler üniversitelere gidilerek ya da resmi yazışmalar sonucunda iç kapak ve özetlerinin fotokopisinin elde edilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle YÖK Dokümantasyon Merkezine ulaşmayanlar da elde edilmiş olacaktır. Bu çalışmaya öncelikle İstanbul'daki üniversitelerden başlanmış, bu kapsamda İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitelerinin künye karşılaştırılmalarına başlanmıştır.

Veri tabanı Milli Eğitim Bakanlığı web sayfasından EARGED altında şubat 2002 tarihinde deneme olarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Bu proje kapsamında YÖK Dokümantasyon Merkezinden 6215 tez belirlenmiş bu tezlerin bibliyografik künyelerinin doğrulamaları yapılarak tezlerin Türkçe ve olanların İngilizce özetlerinin fotokopisi elde edilmiştir. YÖK'den alınan tezlerin yanında diğer araştırma merkezlerinden de 60 adet tez veri tabanına dahil edilmiştir. Elde edilen tezlerden 2265 tanesinin veri girişi yapılmış ve özetleri ile tamamlanan 1009 tanesinin internet üzerinden yayımı sonuçlandırılmıştır. Veri tabanına ayrıca EARGED Araştırma şubesi tarafından desteklenen tezler ve diğer araştırmalar da tam metin olarak aktarılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte web sayfasından yapılan duyuru ile araştırmasının tam metin olarak yayınlanmasına izin veren ve tezlerini elektronik olarak Başkanlığa ulaştırılan araştırmacıların çalışmaları da tam metin olarak yayınlanacaktır.

Veri tabanından araştırmacılar anahtar kelime, konu başlığı, yazar adı, eser adı, üniversite vb alanlardan tarama yaparak erişim sağlayabilirler. Veri tabanından erişilen tezlerin bibliyografik künyesi ile özetlerine ulaşmak okumak mümkündür. İzin verilen tezlere tam metin olarak da veri tabanından erişilebilir. Veri tabanında tem metin yer almayan çalışmalara ulaşmak isteyenler veri tabanında tezin bulunduğu merkez ve yer numarası bilgilerinden yararlanarak erişim sağlayabilirler.

Projenin önemli bir başka boyutu da tez dışında kalan araştırmaların yansıtıldığı makalelerin bibliyografik künyeleri ile özetlerinin aynı veri tabanı üzerinden araştırmacıların hizmetine sunulmasıdır. Bu amaçla özellikle üniversite ve araştırma birimlerince yayınlanan, hakemli bilimsel dergilerde yayınlanan eğitim konulu makalelerin tesbitinin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla eğitim kurumları ve bilimsel kuruluşlara yazı yazılmış, Milli Kütüphane tarafından yayınlanan Makaleler Bibliyografyası veri tabanından yararlanarak hakemli bilimsel dergilerin tesbiti gerçekleştirilmiştir. Dergilerdeki makalelerin tesbitinde de yine ilk aşamada başlangıç yılı olarak 1996 yılı esas alınmıştır. Bu çalışmalar sonucunda da 1893 adet makalenin künye tesbiti yapılmıştır.

Sonuç

Çalışmayı Türkiye'de eğitimin planlayıcı ve uygulayıcısı en üst kuruluş olan Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve uzman bir ekip tarafından yürütülüyor olması bu projenin

önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ekibin uzmanlığı bilginin düzenlenmesi ve erişimi konusuna önemli bir katkı sağlamaktadır. Ekibin başlangıçtaki gücünü zamanla yitirmesi ve ekipte yer alan elemanların bir kısmının başka birimlerde görevlendirilmesi ve EARGED'in Bilgi ve İletişim Teknolojileri konusunda yeterli olanaklara sahip olmaması projenin geleceği hakkında kimi olumsuz düşüncelere neden olmasına karşın Ülkemizde böyle bir çalışmanın başlamış ve yavaş da olsa yürüyor olması önemlidir. Bu çalışma benzer diğer çalışmalara kaynaklık oluşturması açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir.

Kaynakça

Arslantekin, Sacit. (1998) "Kütüphanelerde Bilgisayar kullanımı: Veri tabanlarına bilgi depolama ve erişimde dikkat edilecek temel noktalar" Türk kütüphaneciliği, 12. 4,

Aykut Göker.(2000) "Bilgiye Dayalı Ekonomi ve Türkiye açısından durum" elektronik adres. <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/AYKUTGOKERsun%5B1%5D.doc>

Bayır, Didar. *Gri Yayınlar: tanımlama, sağlama; Bibliyografik sunuş ve işlemler*. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi, 1995.

Dissertation Abstract. <http://www.lib.umi.com/dissertations/intrial/gateway>; Unibilgi. Ankara Üniversitesi, 12. sayı .elektronik adres <http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/unibilgi/2002>

Resmî Gazete(2001). *Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun*. 3.3.2001/24335(mükerrer)

Harrod's Librarians' *Glossary and Reference Book* (2000) .9th ed. /Comp. by Ray Prytherch. Aldershot: Gower Publishing.

EARGED. Elektronik adres[<http://earged.meb.gov.tr/>]

Uysal, Neşecan(1996). "Kütüphanenin Eğitimdeki Yeri", *T.K.D.B.*, (35) 3,

KÜRESELLEŞMEYE DAİR

Doç. Dr. Fatoş Subaşıoğlu*

Küreselleşme son yılların en gözde konularından birini oluşturmakta, akademik, siyasi birçok çevrede çeşitli boyutlarıyla tartışılmaktadır. Kimi yazarlar son çeyrek yüzyılda özellikle enformasyon teknolojileriyle öne çıkan bir süreç olduğunu belirtirken, kimi yazarlar da küreselleşmeyi çok daha önceden başlayan bir sürecin devamı olarak algılamaktadır.

Kimilerine göre küreselleşme "...ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılmasıdır" (Milli Kültürler ve Küreselleşme, 1998: 58), kimilerine göre ise "iki kutuplu dünyanın tek merkezli bir dünyaya dönüşmesinden sonra ve teknolojinin sağladığı kolaylıklarla toplumların ve bireylerin daha yoğun bir etkileşim ve benzeşme içine girmesi anlamında bir gelişme..." olarak nitelendirilmektedir (www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/taskin.html)

Geçmiş ve geleceğin kapılarını açacak anahtar bir kavram (Berger, 1997: 49) olarak görülen küreselleşmeyi, Bauman (1999: 7), "parolaya dönüşmüş moda bir deyim" olarak değerlendirmektedir.

Giddens'a göre, şu anda köklü bir tarihsel değişim döneminden geçtiğimize inanamamızı sağlayacak kadar geçerli ve nesnel nedenler vardır. Bugün bizi etkileyen değişiklikler, yeryüzünün herhangi bir bölgesiyle sınırlı olmayıp, daha şimdiden hemen her yeri kapsamaktadır (Giddens, 2000: 13), bu nedenle küreselleşme'yi, yerel olguları kilometrelerce ötede ortaya çıkan olaylarla biçimlendirecek şekilde, uzak gerçeklikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamak gerekir (Giddens, 1990: 64).

Yıldız'a göre ise, küreselleşme sözcüğü iki anlamda kullanılmaktadır: İlki dünya gezegenine gönderme yapar. İkincisi ise bir bütünü ya da bir bütün olarak kavranan bir faktörler dizisini çağırır. Bu ikinci anlamda küreselleşme; ekonomik, sosyal ve kültürel alanda artarak homojenleşen bir dünyayı ve eğer fizik güçle dayatılmıyorsa bu homojenleşmeyle aynı anda var olan, farklılığın onaylanıp sürdürülmesine yönelik diyalektik tepkiyi içeren bir süreci ifade etmektedir. Yani küreselleşme birçok etkinin yan yana yer aldığı, iç içe geçtiği oldukça karmaşık bir sürecin adıdır. Küreselleşme, bireyselliğin ve ulusallığın ötesinde olanı ifade eden bir kavramdır. Hangi sözcüğün önüne gelirse bu sözcüğe, tüm dünyadaki insanların ilgilendiren ve tüm dünyadaki insanlar için gerekli olan bir şey olduğu anlamını yükler. Küresel ekonomi, küresel savaş, küresel medya, küresel etik, küresel kültür, küresel sinema, küresel mücadele, küresel işbirliği v.s. (Yıldız. www.isguc.org/arc_view.php?ex=43)

Bir başka tanımda, küreselleşme, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını, serbestleşmesini ve bunlar sonu-

* Doç. Dr. Fatoş Subaşıoğlu, Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir. E-mail: fsubasioglu@hotmail.com

cu ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade etmektedir. Birbirleriyle mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslararası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeye vurgu yapmaktadır (IMF World Economic Outlook 1997. www.countrywatch.com/eschool/globalization.htm)

Uluç (2001: 215), günlük yaşamda sık kullanılan kavramlardan biri olan küreselleşmeyi, kimi zaman tüm dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçleri, kimi zaman da toplumların ve toplulukların kendi kimliklerini, farklılıklarını vurgulama süreci olarak ifade etmekte ve küreselleşmenin temelinde ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmenin yer aldığına dikkat çekmektedir.

Küreselleşmenin William Greider tarafından yapılan bir tanımı ise şu şekildedir: "küreselleşme, harikulade bir makineye benzer. İmha ettiklerinin karşılığını alır. Modern tarımın makineleri gibi büyük ve hareketlidir. Fakat çok karmaşık ve güçlüdür. Koşarcasına sahalar açar ve sınırları önemsemez. Hareketlilik devam ettiğinden, makine, arkasında büyük tahribat izleri bırakırken, aynı zamanda büyük miktardaki refah ve zenginliği de beraberinde getirmektedir. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Fakat direksiyonda kimse yoktur. Hızını ve yönünü kontrol eden bir iç dinamiği veya direksiyonu olmayan bir makine... Olabildiğince özgür ve de sınırsız... Makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem draması oluşturan, küresel endüstriyel devrimin zorunlulukları tarafından yönetilen modern kapitalizmdir. Açıkça, küreselleşme; ulusal devlet politikalarıyla ilişkili, dünya insanların günlük yaşamlarında daha fazla önemli olan, insanların, sermayenin ve uluslararası serbest mal hareketliliğinin oluşturduğu küresel piyasa güçlerinin yer aldığı bir dünya tasviridir" (http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem_2001/ersan.htm)

Küreselleşme tanımlarını çoğaltmak mümkün... Federico Mayor da, "dünyamızı sarsacak dört sorun" dan söz ederken, küreselleşmenin bir paradoks yarattığını, daha homojen bir dünya yaratacağına, toplumların dağılmasına yol açtığını ileri sürmektedir. Küreselleşmenin sadece iletişim araçları, medya, bilgisayarlar ve pazarlar için geçerli kalması gerektiğine, küreselleşmenin temelinin dünya çapında yaygınlaşmış demokratikleşme olması gereğine işaret etmektedir (http://tekinab.kolayweb.com/arsiv_sorun.html)

Küreselleşme tarihsel bir süreçtir. Tüm dünyadaki ekonomik yaşamın eşit derecede ve sınırsız bütünlüğünü gerektirmez; küreselleşme, toplumsal değişimin tek koşulu, doğrusal süreci ya da son noktası değildir. Küreselleşme, tüm ekonomilerin yaklaştığı bir son durum da değildir. Dünya çapındaki ekonomik etkinliğin evrensel düzeyde eşitlenmesi, tam da küreselleşmenin olmadığı şeydir. Tersine, dünya çapındaki ekonomik etkinliğin artan karşılıklı bağımlılığı, farklı ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmeyi daha da vurgulamaktadır (Küreselleşme. www.turkishtime.org/temmuz/44_1_tr.htm)

Küreselleşme bir süreç, bir olgudur. İyiliği ya da kötülüğü tartışılabilir ama, kaçınılmazlığı ortadadır. Bu çerçevede, bütün dünyayı etkileyen bu oluşumun sonuçlarını iyi kestirmek ve ona göre davranmak çağdaşlığın ve güncelliğin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır (Kongar. <http://haverge.org/EMRE%20KONGAR.htm>)

Kavram olarak küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapmaktadır. Küreselleşme sözcüğünün kullanımı çok yakınlarda yaygınlaşmıştır. Daha önceki dağınık ve sürekli olmayan kullanımına karşın, küreselleşme terimi 1980'lerin başına, hatta ortalarına kadar akademik çevreler tarafından kesinlikle önemli bir kavram olarak kabul görmemiştir (Zencirkıran. <http://www.isguc.org/memet2.htm>; Yaman. w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2htm)

1990'lı yıllardan sonra özellikle son yıllarda yoğun bir biçimde kullanılmakta olan küreselleşme kavramına, değişik bakış açılarına göre bir takım farklı değerler yüklenmiş olduğu görülmektedir. Bazılarına göre küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya genelinde yayılmasıdır. Bu bakış açısına göre, küreselleşme ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik engellemelerin törpülenmesi anlamı taşır. Bu anlamıyla küreselleşme farklı toplumsal olguların ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir. Küreselleşme, yaşamımızı sürdürdüğümüz yöntemleri yeniden yapılandırmak demektir. Küreselleşme bir trend değil, uluslararası bir sistemdir. Soğuk savaştan sonra ortaya çıkan bir sistemdir. Soğuk savaşın sembolleri bölünme ve Berlin Duvarı, küreselleşmenin sembolleri ise entegrasyon ve internettir (Yaman. w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm)

Küreselleşmenin tarihi gelişimi:

Kavram olarak küresel sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile (Yaman. w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm; Bozkurt. <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>) küreselleşme oldukça yenidir. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990'larda ise, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar sözcük haline gelmiştir (Lubber. http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/new_page.htm)

Üç Küreselleşme: 1490, 1890 Ve 1990 Modelleri :

Birinci Küreselleşme (1490): Bu tarih Batı'nın denizler ötesi keşiflere girişimlerini simgeler. Ulusal devleti güçlendirecek olan kolonilerin kurulması, Batı'nın, o zamana kadar ulaşamadığı deniz aşırı ülkelere siyasal, askeri ve ticari etkisini yaymasını sağlamıştır. Bu bölgelerde sömürge imparatorlukları kurulmuş, bu sömürge imparatorluklarında egemen olan Batılı yöneticiler 18. yüzyıl sonunda Kuzey Amerika'da, 19. yüzyılda Latin Amerika'da, 20. yüzyılda ise Güney Afrika'da sömürgeci ülkelerden bağımsızlıklarını almışlar ancak bu durum, söz konusu ülkelerin yerli halkının durumunu değiştirmemiştir (Yaman. W3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm)

İkinci Küreselleşme (1890): Batı'nın ikinci yayılması 1870'den sonra başlamış ve 1890'larda kurumsallaşmıştır. Batı, dünyanın diğer bölgelerinin sahip olmadığı büyük teknolojik olanaklara sahipti ve bu yayılmanın ardında sanayi devrimi bulunmaktaydı.

20. yüzyılın başlarında meydana gelen Birinci ve bundan 21 yıl sonra gerçekleşen İkinci Dünya Savaşlarından sonra dünya pek çok yönü ile değişmiştir. Alışılmış dengelerin hemen hemen tümü çökmüş ve dünyada yeni bir oluşum başlamıştır. Çöken ve değişen dengelerin başında eski ekonomik güçler ve bunlara bağlı olan siyasi otoriteler bulunmaktadır.

İmparatorluk ve krallıklar ile bunların güç kaynağı olan ve çeşitli kıtalara yayılan sömürgeleri tek tek bağımsızlık olarak dağılmıştır. Ekonomik ve siyasi dengeler değişirken buna paralel olarak sosyal ve kültürel değer ve dengeler de yok olmuş, ortaya çıkan boşlukları yeni dengeler doldurmuştur. Bunlardan birisi Amerika Birleşik Devletleri diğeri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir. Böylelikle dünyada iki kutup ve iki yeni blok oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında çok büyük değişiklikler olmuş, Avrupa'nın büyük bir kısmı harap durumdayken ABD'de endüstriyel ekonomi çok büyük bir büyüme göstermiştir (Yaman. W3.gazi.edu.tr/web/syaman/ kuresellesme2.htm)

1990 Küreselleşmesi ve Diğer Küreselleşmelerle Karşılaştırılması: İlk iki küreselleşmede kararsız dengeler ortaya çıkmıştı. Bağımsız ülke sayısı artmış, çatışmalar çoğalmış ve hızlanmıştı. Az gelişmiş ülkelerde ise kimlik çatışması doruğa çıkmıştı. İlk iki küreselleşme, Avrupa pazarı kendine yetmeyen tek güç olan Batı'nın, yaşamaya devam etmek için yeniden yapılanmak istemesinin ve bunun için de ekonomik pazarını genişletmesinden, bu arada da yepyeni kültür kalıplarını az gelişmiş ülkelere taşımasından kaynaklanıyordu.

1990'la başlayan 3. küreselleşme diğer ikisinden daha güçlüdür. Bunun nedeni ise:

1) 1970'lerden başlayarak, Çok Uluslu Şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması,

2) 1980'lerde Batı'nın optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı İletişim Devrimi,

3) 1990'larda SSCB'nin dağılması sonucu güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden tek güç odağı haline gelmesidir.

Bu üç küreselleşme karşılaştırılırsa;

	Birinci küreselleşme	İkinci küreselleşme	Üçüncü küreselleşme
İtici güç	Denizcilikteki gelişmeler	Sanayileşme ve doğurduğu gereksinimler	1970'lerde Çokuluslu şirketler, 1980'lerde İletişim devrimi, 1990'larda Batının rakibinin kalmaması
Yöntem	Önce kâr, sonra askeri işgal	Önce misyonerler, sonra kâşifler, sonra ticari şirketler, en sonra işgal	Kültürel-ideolojik etki (ülke kendiliğinden etkileniyor)
Haklı gösteriş	Putperestlere Allah'ın dinini götürme	Beyaz adamın yükü, uygarlaştırıcı görev, ırkçı teoriler	En yüksek uygarlık düzeyi, uluslararası topluluğun iradesi, piyasanın gizli eli, küreselleşme herkesin ortak çıkarıdır
Sonuç	<i>Sömürgecilik</i>	<i>Emperyalizm</i>	<i>Küreselleşme</i>

(Yaman. W3.gazi.edu.tr/web/syaman/ kuresellesme2.htm).

Yeni Dünya Düzeni:

1990'lı yıllar, yeni bir dünya düzeninin oluştuğu yıllardır. Bu yeni dünya düzeni, dünya ekonomisini tek bir dünya olmaya yönelten ekonomik bir süreçtir. Küreselleşme olgusunun getirdiği yeni dünya düzeninde, ulusal ekonomiler, dış ticarete dönük yeni bir yapılanma sürecine girmektedir. Bu yapılanma sürecinde amaç, gerekli teknolojik ve yapısal değişiklikleri gerçekleştirerek serbestleşen dünya pazarlarında rekabet edebilme potansiyelini geliştirmektir.

İnsanlık tarihinde ilk defa, her şey her yerde üretilebilmekte ve satılabilmektedir. Her bir faaliyet ve her bir parça, dünya üzerinde en ucuza mal olduğu yerlerde yapılırken, üretilen ürünler ile hizmetler, fiyatların ve kârların en yüksek olduğu yerlerde satılmaktadır.

Yeni dünya düzeninin temelindeki küresel ekonomik sistemin oluşumu, başlıca dört faktörden kaynaklanmaktadır. Bunlar:

· **Yatırımların coğrafik sınırları aşan nitelik kazanmasıdır.** Para, herhangi bir engelle karşılaşmadan, dünyanın herhangi bir bölgesine gitmekte ve orada yatırım yapılabilmektedir. Bu para, ağırlıklı olarak özel sermaye niteliği taşımakta, kamu otoritelerinin müdahalesi ikinci plana itilmekte, yatırımın niteliği öncelik taşımaktadır.

· **Sanayiinin küresel gelişimidir.** Artık firmaların, hükümetlerin desteğiyle ve ikili anlaşmalar çerçevesinde stratejiler geliştirme ve uluslararasılaşma politikaları geçmişte kalmıştır. Önem kazanan, çok uluslu şirketlerin, pazar önceliğine ve çekiciliğine göre istedikleri bölgelerde yatırım yapmalarıdır. Küresel rekabet artık, devlet destekli teşviklerin aşıldığı, serbestçe, isteyen firmanın istediği ülkede işletme kurduğu bir düzen getirmiştir.

· **Bilgi teknolojilerinde sağlanan baş döndürücü gelişmeler, küresel ekonomik sistemin gelişmesinin temel faktörlerindedir.** Bilgi teknolojileri, zaman ve coğrafi uzaklık farkını ortadan kaldırarak, kontrol ve takip işlemlerini kolaylaştırmış, dolayısıyla sanayilerin ve yatırımların hareket serbestliği desteklenmiştir.

· **İnsan faktörü küreselleşmenin temel itici faktörlerindedir.** Günümüzde insanlar, küresel düşünen ve küresel ölçekte verim bekleyen tüketici zihniyetini kazanmaktadır. Dünyanın diğer bölgelerindeki yaşam koşulları hakkında daha hızlı ve geniş bilgi sahibi olmaya başlayan insanlar, kendi ulusal kimliklerini sorgulamadan ve yerli malı kullanma kaygılarını bir kenara bırakarak, daha çok yabancı mal ve hizmet talebinde bulunmaktadır. Burada önemli olan, nereden gelirse gelsin, en iyi ve en ucuz mal ve hizmeti elde etmektir. (Yaman. W3.gazi.edu.tr/web/syaman/ kuresellesme2.htm)

Dünya hiçbir dönemde 1990'lı yıllardaki kadar hızla büyümemiştir. Bu büyüme çerçevesinde, ülkeler ve kültürlerarası farklılıkların ötesinde, küresel düzeyde herkesi ilgilendiren bir bilgi ağı oluşmaktadır.

1990'lı yıllar, online şeffaf bir dünyanın oluşmaya başladığı dönemdir. İnternet ve benzeri bilgi ağları, herkesi 24 saat dünyanın her yerine bağlayan ve hatta kalmaya zorlayan yeni bir yaşam biçimi sunmuştur. Bilgi, günümüzde işletmelerin ekonomik başarısında giderek hayati önem kazanan ayrıcalıklı bir kaynak haline gelmiştir. Endüstri ötesi toplum-

larda dikkatler, üretim ve hizmet süreçlerinin nasıl daha etkin düzenlenebileceğinden, bilgiye dayalı etkin karar verme sistemlerinin nasıl kurulabileceğine yönelmeye başlamıştır. Bu eğilim, yönetim anlayışlarında stratejik yaklaşımların bilgiye ve bilgiyi etkin kullanmaya doğru değişimini, hatta yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. 2000'li yılların küresel bilgi ekonomisi, toplumları, bilgiye dayalı rekabetçi avantajı yakalayan ve sürdürebilen, yani bilgi birikimini ve paylaşımını sermaye haline getiren toplumlardan ve kurumlarından oluşmalarını zorlamaktadır.

Günümüzde bilgi, anlamlı tek kaynaktır. Doğal kaynaklar, emek ve sermayenin önemi ikinci plana itilmiş ve gerekli bilgi kolaylıkla elde edilir hale gelmiştir.

Küreselleşme eğilimi, aynı zamanda bir bilgi devrimini beraberinde getirmiştir veya tam tersi de söylenebilir. Günümüzde yaşadığımız bilgi devrimi, bilginin eskiden geçerli olan *az bulunurluk* varsayımını yok etmiştir. Bilgi, paylaşıldıkça çoğalan bir nitelik ve dinamik kazanmıştır. Bilgi; kültür, dil, ırk, coğrafi konum farkından doğan engelleri ortadan kaldırmakta ve dolaştıkça artan, değer kazanan, pozitif sinerji yaratan, tek küresel kaynak haline gelmektedir. Bilgi süper yolları geliştikçe, bu yollarda yer almak isteyenlerin sayısı atmakta, bu sayı attıkça da bilgi ağları gelişmektedir. Bu çerçevede internet, zaman ve mekan farkını ortadan kaldırmakta, bireyleri ve kurumları, gerçek yaşamın önüne geçmeye başlayan, sanal bir evrende birbirine yakınlaştırmaktadır. İnternet, *küresel kenetlenme* sağlamaktadır: Şimdiye kadar birbiriyle iletişim gücünü çeken her türlü araştırma-geliştirme birimini, birbirini izleyen, paylaşan ve bilgidен bilgi yaratan bir küresel ağ haline getirmektedir.

Ancak, küreselleşme/dünyasallaşma, günümüz kültürünün bileşenlerinden olsa da gezegenin geleceğini belirleyecek tek mantık değildir. Finansal küreselleşme ve kültürel standartlaşma öğretilerinin ortaya atıldığı 1980'li yıllarda, yeni bir düşünce hareketi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce hareketi, küreselleşmeyi toplumsal ve kültürel kimliklerin ayrılma/yeniden kurulmanın etkin olduğu gergin bir ikili olarak görmektedir. Yeni sorular sorulmaya başlanmıştır: Evrensel ağlara bağlanmak farklı topluluklar için ne gibi bir anlam taşır? Buna nasıl karşı koyarlar, nasıl uyum sağlarlar ve nasıl boyun eğerler?(Mattelart, 2000: 123-124).

Dünyayla birlik, aynı zamanda ve özellikle, yaşamın bir sonucudur. Bu birlik, her toplumun ayrı ayrı, dünyayla bütünleşmenin gerektirdiği ekonomik ve toplumsal modellerle oluşmaktadır. Bu yapısal altüst oluş, bireylerin çalışma haklarını, sosyal güvencelerini ve kamu hizmetlerinden yararlanmalarını doğrudan etkiledikçe, bireylerce içselleştirilmektedir. Büyük endüstri toplumlarında, giderek daha çok kişinin yaşamı endüstri göçlerinden, uluslararası rekabetten, yani mali baskıdan etkilenmektedir. Sınırların giderek daha çok kalktığı ve ortaya küresel bir köyün ortaya çıktığı iddia edilse bile, herkesin bu küresel köyün vatan-daşı olabileceği konusunda kuşku vardır (Mattelart, 2000: 134).

Günümüzde küreselleşme içinde daha fazla yer alan ülkelerin hemen tamamı gelişmiş ülkelerdir. Bu unsur, küreselleşmeye karşı yöneltilen eleştirilerin de odak noktasını oluşturmaktadır. Nitekim, küreselleşmeye karşı yöneltilen eleştirilerin başında, bu ilişkiler sistemi-

nin, zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul kıldığı gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dışlanmasına yol açtığı, faydalarının hem ülkeler hem de bölgeler arasında eşit olarak dağılmadığı, eşitsizlikleri giderici değil artırıcı bir rol oynadığı, küreselleşmeye yöneltilen belibaşlı eleştirilerdir (Öztürk. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>)

Küreselleşmenin ivme kazandırdığı bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, uluslararası ticaret ve kalkınmanın canlanması konusunda çok önemli rol oynamaktadır. Yine de, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan yeterince faydalanıldığını söylemek mümkün değildir. Bilgi ve teknolojiye ulaşım konusunda hem ülkeler hem de bölgeler arasında belirgin eşitsizlikler bulunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri ve internet kullanımında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olanlar arasındaki mevcut farklılığı vurgulamak amacıyla kullanılan *dijital bölünme* (digital divide) kavramının, küreselleşmeyle birlikte giderek *dijital uçurum* (digital abyss) biçimine dönüştüğü eleştirileri son yıllarda sıkça yankı bulmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun yüzde 80'inin en temel iletişim olanaklarından yoksun olduğu ve Afrika kıtasında yaşayanların sadece yüzde ikisinin telefon hattına sahip buldukları unutulmamalıdır. Başta Afrika ülkeleri olmak üzere, az gelişmiş ülkelerde internet kullanımı henüz marjinal konumdadır (Öztürk. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>)

Oran, Zincirkıran ve Rodrik'e göre de yeni dünya düzeninin/küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir takım çelişkiler mevcuttur. Bunlar:

- 1) Küreselleşme, Batı etkisinin her tarafa yayılması demek olduğu için, bir tekdüzeleşme sağlamaktadır.
- 2) İnsan haklarının üzerinde durmakta ama aynı zamanda bunun antitezi olan güçlü iktidar özelemlerini getirmektedir.
- 3) Bireyi yüceltmekte ancak bireyin üzerinde hakim olan aşiret, etnik köken gibi kavramları güçlendirmektedir.
- 4) Yerel dillerin kaybolmaması için çaba harcamakta fakat aynı zamanda İngilizce'nin dünya dili olması için uğraşmaktadır.
- 5) Ulusal devletleri zayıflatmakta, diğer yandan uluslararası sermayenin yatırımının korunması için bu devletlerin güvenlik kuvvetlerini güçlendirmektedir.
- 6) Küreselleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerde de, az gelişmiş ülkelerde de işsizlik ve bununla beraber geleceğe yönelik olarak umutsuzluk ve güvensizlik artmaktadır.
- 7) Geleceğe güvensizlik ve belirsizlik, kişiler için bir sığınma işlevi gören ve aidiyet duygusu sağlayan milliyetçi akımların güç kazanmasına neden olmaktadır.
- 8) Çok tartışılan bir boyut da; ulusal hükümetlerin, küresel sermaye ve çok uluslu şirketler karşısında politika oluşturma ve egemenliğini kabul ettirmede yetersiz kalmasıdır.
- 9) Ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sınırları aşabilen gruplarla, aşamayan gruplar arasındaki asimetriyi keskinleştirmektedir.

10) Küreselleşme hem ülkelerin kendi içinde, hem de ülkeler arasında yeni bir çatışma ortaya çıkarmaktadır.

11) Küreselleşme, hükümetlerin sosyal güvenlik sağlamasını gittikçe zorlaştırmaktadır (Oran, 2000: 22 ; Zencirkıran, 2000: 15; Rodrik, 1999: 17).

Küreselleşmeden kaçınmak ya da küreselleşmeyi tersine çevirmek mümkün değildir. Bu noktada altı çizilmesi gereken gerçek, küreselleşmenin hiç kimsenin veya hiç bir ülkenin tek başına kontrol edemediği bir süreç olmadığıdır. İçinde her meslekten milyonlarca insan ve her kıtadan birçok ülkenin rol aldığı, her birinin kendi çapında katkıda bulunduğu devasa bir değişim ve gelişim sürecidir. Eşitsizlik, sömürü vb. kavramlar ekseninde yapılan karşı çıkma denemeleri bir çoğumuza teorik düzeyde sevimli gelse de, pratikte insanların İnternet-siz, faksız, telefonsuz, arabasız, elektriksiz, dış yatırımsız, insan hakları ve özgürlüklerin baskı ve totaliterizmle yer değiştirdiği bir dünyada yaşamak isteyeceği çok kuşkuludur (Acar.<http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsai25-26/252603.htm>)

Öyleyse sorulması gereken asıl soru küreselleşmeden kaçınmanın, bu süreci tersine çevirmenin mümkün olup olmadığı değildir. Doğru soru, tek başına kontrol edemediğimiz, ama kaçınılmaz olarak sonuçlarından etkilendiğimiz küreselleşmenin getireceklerinden optimum ölçüde yararlanmak nasıl mümkündür sorusudur. Bir diğer deyişle asıl önemli soru, küreselleşmenin risklerini en aza nasıl indirip, kazançlarından ya da fırsatlarından azami ölçüde nasıl yararlanabileceğimizeyizdir.

Kaynaklar:

Acar, Mustafa. "Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?" <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsai25-26/252603.htm>

Bauman, Zygmunt. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berger, Peter (1997). "Four faces of global culture", *National Interest*, Fall97, Issue 49.

Bozkurt, Veysel. "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar". www.isguc.org/vbozkurt1.htm

Giddens, Anthony. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Pres.

Giddens, Antony (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Alfa Yayınları.

"Globalleşme Nedir?" <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2001/ersan.htm>

IMF World Economic Outlook 1997. (www.countrywatch.com/eschool/globalization.htm)

Kongar, Emre. "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür" <http://haverge.org/EMRE%20KONGAR.htm>

"Küreselleşme ne değildir". www.turkishtime.org/temmuz/44_1_tr.htm

Lubber, Ruud. "The Dynamic of Globalization" http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/new_page.htm

Mattelart, Armand. (2000). *İletişimin Dünyasallaşması*. Çev. Halime Yücel. Ankara: İletişim yayınları.

Mayor, Federico. "Dünyamızı sarsacak dört sorun". http://tekinab.kolayweb.com/arsiv_sorun.html

Milli Kültürler ve Küreselleşme. (1998). Ankara: Türk Yurdu.

Nilgün, Yıldız. "İnsan Hakları ve küreselleşme". http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=43

Oran, Baskın. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Öztürk, Feza. "Küreselleşme - Yeni Dünya Düzeni". <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>

Rodrik, Dani.(1999). *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?* Çev: İzzet Akyol ve Fatma

Ünsal. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Uluç, Güliz. (2001). "Küreselleşme, Demokratikleşme ve Enformasyon", 21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu içinde (215-221) Yay.Hazl. Tülay Fenerci ve Oya Gürdal. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/taskin.html

Yaman, Süleyman. "Küreselleşme". w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm

Zencirkıran, Memet. (2000). "Küresel Sorunlar Sarmalı", *Yeni Binyıl Gazetesi*, 06.06.2000.

Zencirkıran, Memet. "Küreselleşme : Sorunlar Ve Çözüm Önerileri" <http://www.isguc.org/memet2.htm>

21.YÜZYILDA HALK KÜTÜPHANELERİ: YARATICI KÜTÜPHANE HİZMETLERİ

Y. Doç. Dr. Mesut Yalvaç*

Giriş

"21. yüzyılda her bireye bireyin yaşantısındaki en temel araçlar kadar yakın olması gereken halk kütüphanelerinin yaratıcı hizmetler geliştirmesi hem insanlığın hem de toplum merkezi olarak halk kütüphanesi kurumunun geleceği için yaşamsal zorunluluktur" hipotezinden yola çıkılan bu çalışmanın temel amacı, öncelikle 21. yüzyıl halk kütüphanesinin evrensel temellerini saptamak ve bu temellere yönelik yaratıcı hizmetlere dikkat çekmektir. Çalışmanın ikincil amacı ise, özellikle halk kütüphanelerinde yaratıcı hizmetler geliştirme konusuyla ilgili bundan sonraki çalışmaları teşvik etmektir. Çalışmada, belgesel analiz yöntemi kullanılmış ve konu ile ilgili yerli literatür için Türkiye Bibliyografyası, Türkiye Makaleler Bibliyografyası ile Türk Kütüphaneciliği Dergisi Dizinleri ve Bilgi Dünyası Dergisi taranmıştır. Yabancı literatür için ise ProQuest, Ebsco, FirstSearch veri tabanları taranmıştır.

Toplumun ve bireylerin özgürlüğü, gönenci ve gelişmesi-kalkınması, temel insani değerlerdir. Ancak, bunlar yalnızca toplumda aktif rol oynamak ve demokratik haklarını kullanmak için çok iyi bilgilendirilmiş vatandaşların yeteneği ile elde edilebilir. Yapıcı katılım ve demokrasinin gelişmesi hem yeterli eğitime, hem de bilgi, düşünce, kültür ve enformasyona özgür ve sınırsız erişim ile olanaklıdır. Bilgiye yerel bir geçiş kapısı olan halk kütüphanesi, bireyin ve sosyal grupların yaşamboyu öğrenmesi, bağımsız karar vermesi ve kültürel gelişmesi için temel bir koşul olarak görülmektedir (IFLA ve UNESCO, [2002], 1). Bu temel koşulun varolması ve geleceğe taşması ise halk kütüphanesinin, bireyin eğitim, kültür ve enformasyon gereksinimlerini en mükemmel şekilde karşılaması ile mümkün olabilecektir. Bu durum ise halk kütüphanelerinde yaratıcı hizmetlerin geliştirilmesini ve yenilikçiliği gerektirir.

IFLA / UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi

21. yüzyıl halk kütüphanesinin temellerini evrensel olarak doğru anlamak için öncelikle IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions-Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu) ve UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi. E;mail: yalvacm@istanbul.edu.tr

4 UNESCO halk kütüphanesi bildirgesi ilk olarak 1949 yılında yayınlanmıştır. Değişen koşullar nedeniyle 1972 yılında yeniden düzenlenmiş; son olarak da Kasım 1994'de UNESCO ve IFLA'nın işbirliğiyle yeniden kaleme alınmıştır.

Kültür Örgütü)'nun 1994 yılında işbirliği içinde hazırladıkları halk kütüphanesi bildirgesini⁴ gözden geçirmek gereklidir.⁵

IFLA ve UNESCO, hazırladıkları halk kütüphanesi bildirgesiyle, eğitim, kültür ve enformasyon için yaşayan bir güç olan ve kadınlar ve erkeklerin bilinçleri aracılığıyla barışın ve manevi refahın beslenmesi ve büyümesi için temel bir etmen olan halk kütüphanesine inançlarını ilan etmektedir. IFLA ve UNESCO bu nedenle, halk kütüphanelerinin gelişimi ile aktif olarak ilgilenmesi ve desteklemesi için ulusal ve yerel yönetimleri teşvik etmektedir (IFLA ve UNESCO, [2002], 1).

IFLA ve UNESCO'nun inancına göre halk kütüphanesi :

- Kullanıcılarına her tür bilgi ve enformasyonu kolayca ve gönüllü olarak sağlayan yerel enformasyon merkezidir.
- Halk kütüphanesi hizmetleri, yaş, ırk, cinsiyet, din, milliyet, dil veya sosyal statüyü dikkate almaksızın herkesin faydalanma eşitliği ana ilkesi ile sağlanır. Her ne sebep olursa olsun düzenli hizmetleri ve materyalleri kullanamayan kullanıcılara -örneğin, dil yönünden azınlıkta olanlara engellilere, hastanede veya cezaevinde olanlara- özel hizmetler ve materyaller sağlanmış olmalıdır.
- Tüm yaş grupları ihtiyaçları ile ilgili materyalleri bulmalıdırlar. Dermeler ve hizmetler hem geleneksel materyalleri hem de uygun medya ve modern teknolojilerin tüm türlerini içermelidir. Yüksek kalite ve yerel ihtiyaçlara ve koşullara ilgi esastır. Materyal, hem toplumun güncel eğilimlerini ve evrimini yansıtmalı, hem de insan emeğinin ve imgeleminin belleği olmalıdır.
- Dermeler ve hizmetler, ne ideolojik, politik ve dinsel sansürün ne de ticari baskıların hiçbir şekline maruz kalmamalıdır (IFLA ve UNESCO, [2002], 3).

IFLA ve UNESCO'nun halk kütüphanesi bildirgesine göre, halk kütüphanesi hizmetlerinin özünde olması gerekli enformasyon, okuryazarlık, eğitim ve kültür ile ilgili en temel görevler ise şunlardır:

- Erken bir yaştan itibaren çocuklarda okuma alışkanlığını yaratma ve güçlendirme;
- Hem bireysel ve kendi kendine eğitimi hem de tüm seviyelerdeki resmi eğitimi destekleme;
- Kişisel yaratıcı gelişme için fırsatlar sağlama;
- Çocukların ve gençlerin hayal gücünü ve yaratıcılığını teşvik etme;
- Kültürel mirasın farkında olmayı, sanatın, bilimsel başarıların ve yeniliklerin değerini anlamayı geliştirme;

5 Halk kütüphanesi bildirgesi için ayr. bkz.: "UNESCO public library manifesto" (1995). *IFLA Journal*, 21(1): 66-67.; IFLA. (1994). "UNESCO public library manifesto", [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.ifla.org/documents/libraries/policies/unesco.htm> [20 Nisan 2004].; IFLA. (1992). *Halk kütüphaneleri için hizmet kılavuzu*. Çev. Sevgi Hısım. Ankara: Kültür Bakanlığı.; "UNESCO halk kütüphanesi bildirgesi (Kasım 1994)" (1995). Çev. Yaşar Tonta. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(2): 144-147.; Bülent Yılmaz. (1996). "UNESCO halk kütüphanesi bildirgesi: 1972'den 1994'e", *Türk Kütüphaneciliği*, 10(2): 157-162.

- Tüm performans sanatlarının kültürel anlatımlarına erişim sağlama;
- Kùltürler arası diyalogu geliştirme ve kültürel çeşitliliği hoşgörmeye;
- Sözlü geleneği destekleme;
- Vatandaşların her tür topluluk bilgisine erişimini garanti etme;
- Yerel girişimcilere, derneklere ve çıkar gruplarına yeterince enformasyon hizmetleri sağlama;
- Enformasyon ve bilgisayar okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesini kolaylaştırma;
- Tüm yaş grupları için okuryazarlık etkinliklerini ve programlarını destekleme ve bunlara katılma, gerekirse böyle etkinlikler başlatma (IFLA ve UNESCO, [2002], 5).

IFLA ve UNESCO'nun halk kütüphanesi bildirgesine göre, bu görevler ve ötesini gerçekleştiribilmenin mali kaynaklar, yasal düzenlemeler, ağlar, işletme ve yönetim ile ilgili en temel koşulları ise şunlardır:

- Halk kütüphanesi ilke olarak ücretsiz olmalıdır.
- Halk kütüphanesi yerel ve ulusal yetkililerin sorumluluğundadır.
- Halk kütüphanesi özel yasalarla desteklenmiş ve ulusal ve yerel yönetimler tarafından finanse edilmiş olmalıdır.
- Halk kütüphanesi kültür, enformasyon sağlama, okuryazarlık ve eğitim için uzun dönemli bir stratejinin temel bir bileşeni olmalıdır.
- Ulusal düzeyde kütüphane koordinasyonunu ve işbirliğini sağlamak için yasal düzenlemeler ve stratejik planlar, üzerinde hemfikir olunan hizmet standartlarına dayanan ulusal bir kütüphane ağı tanımlamalı ve geliştirmelidir.
- Halk kütüphanesi ağı, hem ulusal, bölgesel, araştırma ve özel kütüphaneler hem de okullar ve üniversitelerdeki kütüphaneler ile ilişki içerisinde tasarlanmış olmalıdır.
- Yerel topluluğun ihtiyaçları ile ilgili amaçları, öncelikleri ve hizmetleri tanımlamada açık bir politika saptanmış olmalıdır.
- Halk kütüphanesi etkin olarak örgütlenmiş olmalı ve işletmede mesleki standartlar korunmuş olmalıdır.
- Partnerlerle -örneğin, hem yerel, bölgesel, ulusal hem de uluslararası düzeyde kullanıcı grupları ve diğer profesyoneller ile- işbirliği sağlanmış olmalı.
- Hizmetler, topluluğun tüm üyeleri için fiziksel olarak ulaşılabılır olmalıdır. Bu, kullanıcılar için hem uygun yerde bulunan kütüphane binalarını, iyi okuma ve çalışma yerlerini, hem de ilgili teknolojileri ve yeterli, uygun açık bulunma saatlerini gerektirir. Bu, kütüphaneye gelemeyenler için "outreach" hizmetlerini (kütüphanenin onlara gitmesini) de içerir.
- Kütüphane hizmetleri kırsal ve kentsel alanlardaki toplulukların farklı ihtiyaçlarına uyarlanmış olmalıdır.

- Kütüphaneci, kullanıcılar ve kaynaklar arasında etkin bir araçtır. Kütüphanecinin mesleki ve sürekli eğitimi, yeterli hizmetleri sağlamak için zorunludur.
- Kullanıcıların tüm kaynaklardan faydalanmasına yardımcı olmak için "outreach" (sosyal yardım) ve kullanıcı eğitim programları sağlanmış olmalıdır (IFLA ve UNESCO, [2002], 6, 8).

Yaratıcı Kütüphane Hizmetleri

21. yüzyıl halk kütüphanesinin yaratıcı hizmetlerinden kasıt, aslında yukarıda dile getirilen tüm görevler ve ötesinin en mükemmel şekilde gerçekleştirilmesi ve bunları gerçekleştiriminin tüm koşulları ve ötesinin sağlanması için geleneksel hizmetler ve olanaklar yanında, yaratıcı ve yenilikçi hizmetleri ve olanakları tasarlamak, geliştirmek ve uygulamaktır.

"21. yüzyıl toplumunda önemli bir kültür, sosyal, ekonomik, eğitimsel hareketlilik aracı olan halk kütüphanesi sistemi, bu görevini yapamadığında 'doğa boşluk kabul etmez' yargısının doğruluğunu ispatlarcasına, bu görevi sağlayan ya da sağlıyor gibi görünen başka sistemler ortaya çıkar mı? ve kütüphane ve enformasyon alanını nasıl etkiler?" soruları ve yanıtları alanımız için önemlidir ve üzerinde düşünülmelidir.

Bugün, geleneksel halk kütüphanesi anlayışındaki önemli sorunlardan biri de 'doğru ve gerekli olanı yapmamaktır'. Daha önceden yapılanları yapmak, en iyi ve en doğru şekilde yapılsa da sorunları çözmekte yetersiz kalabilmektedir. Bugüne kadar yapılanların bugün için yeterli ve uygun olup olmadığının sorgulanması ve bugün için gerekenin, doğru ve yeteli olanın ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Sorun, daha önceden ortaya konan halk kütüphanesi sistemi hedeflerinin, dolayısıyla hizmetlerinin 21. yüzyıl için yenilenme sorunudur. Başka bir söyleyişle, halk kütüphanesi sistemindeki temel sorun yalnızca sistemin daha önce amaçlanan görevleri yerine getirememesi değil, aynı zamanda yeni gereksinimleri karşılayacak yeni amaçların ve hizmetlerin ortaya konamamasıdır. Bu durum, farklı gelişmişlik düzeylerinde bulunan ülke ve bölgelerde farklı halk kütüphanesi politikalarının ve bu politikalar doğrultusunda geliştirilecek farklı hizmet politikalarının (bkz. Atılgan, 2004) yaşamsal önemini de ortaya koyar.

Bugün toplumlar, eğitim, kültür, enformasyon, eğlenme ve dinlenme için toplum merkezleri olarak halk kütüphanelerine yeniden yatırım yapmaktadırlar. Birçok kütüphane tarafından her yaştaki insanın (çocuk, genç, erişkin, yaşlı) eğitim, kültür, enformasyon, eğlenme ve dinlenme gereksinimleri için tasarlanmış aşağıdaki etkinlikler, dinamik bir eğitim, kültür, enformasyon, eğlenme, dinlenme ve çok amaçlı yaşam boyu öğrenme merkezi olarak halk kütüphanesinin yaratıcı kütüphane hizmetlerine örneklik edebilir⁶:

6 Yaratıcı hizmetlerle ilgili etkinlikler saptanırken bütünü gözden geçirilerek yararlanılan kaynaklar: *The public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development*. (2001). Ed.by. Philip Gill ve diğerleri. München: Saur.; *PULMAN İlkeler el kitabı*. (2002). Çev. Ed. Selma Aslan [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.kutuphaneci.org.tr> [10.3.2004]; American Library Association. (200). *Education and continuous learning: ALA Action No.3*. Chicago: American Library Association.

- okuryazarlık programları (ana dilde ve yabancı dillerde),
- okuma kültürünü gerçekleştirmek ve güçlendirmek üzere interaktif kitap tartışma programları,
- araştırma, öğrenme ve keşfetme kültürünü gerçekleştirmek ve güçlendirmek üzere interaktif programlar,
- yazar sunum programları,
- enformasyon aktarımının önemli bir parçası olarak geleneksel-yerel, ulusal ve uluslar arası şarkı, dans ve drama gösterileri,
- iş ve kariyer bilgisi programları,
- tüketici bilgisi programları,
- kültürel farkındalık programları,
- ortak çevreyi sağlama ve beraber olma programları,
- formal öğrenmeyi destekleme programları (ev ödevlerine yardım programları, uzaktan öğrenim öğrencilerine destek programları vd.),
- öğretmeni destekleme ve yetiştirme programları,
- okul sonrası programları,
- her disiplinde eğitici programlar,
- devlet yönetimi ve yurttaşlık bilgisini edindirme programları,
- toplumu yönlendirme programları,
- çok kültürlülüğü ve sivil toplumu gerçekleştirme ve geliştirme programları,
- toplumdaki diğer örgütler ile (örneğin, üniversiteler, okullar, kültürel kurumlar: müzeleri, galeriler, arşivler, kütüphaneler; ticaret odaları, sivil toplum kuruluşları vd.) resmi bağlantılar kurarak işbirliği içinde topluma verilen/verilecek hizmetleri geliştirme programları,
- kurumlar, kişiler, kültürel olaylar ve kamu hizmetleriyle ilgili prosedürler vd. hakkında toplumu bilgilendirme programları,
- toplumdaki değişimleri yansıtma ve hizmetleri ayarlama, geliştirme için toplumsal analiz programları (kullanıcı profilleri, aile yapıları, istihdam biçimleri, demografik değişimler, kültürel çeşitlilik, iletişim yöntemleri vd. üzerine analizler),
- toplumsal, ekonomik, coğrafi, sağlık, fiziksel veya duysal engelleri, ulaşım yoksunlukları, hareket sınırlılıkları ve diğer başka nedenlerle kütüphaneye gelemeyen insanları ve grupları (dışlanmış grupları) destekleme ve güçlendirme programları (her türlü araç, gereç, teknoloji ve yöntemlerin kullanıldığı hizmet programları),
- toplumda elektronik enformasyona erişimde teknolojik dezavantajlara sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki uçurumu (dijital uçurumu) ortadan kaldırmak ve bu şekilde dışlanmışlara ve uzaklaştırılmışlara yönelik eşit fırsatlar sağlamak üzere geliştirilen hizmet programları,

- okullar, aileler, çocuklar ve diğer toplumsal grupları buluşturma ve paylaşım sağlama programları,
- çocuklar için çocuk merkezi, gençler için gençlik merkezi, yetişkinler için yetişkin merkezi olarak hizmet vermek üzere geliştirilen özel programlar,
- değişik yaş gruplarındaki çocuklara yönelik, pedogoglarla işbirliği içinde, kütüphane çalışanları ve/veya gönüllüler tarafından yürütülen yaz okulu programları,
- psikologların ve pedagogların desteği ile hazırlanan ve yürütülen aile ve ana-baba okulu programları; psikolojik rehberlik ve sosyal destek programları,
- yerel kurumlarla işbirliği yaparak, bu kurumlarda çalışan ve bu kurumlardan hizmet ve/veya mal talebinde bulunanlara (çocuk, genç, yetişkin, yaşlı) hizmet programları (örneğin, hastane ve kliniklerde tıbbi konsültasyon bekleyenlere, huzur evlerinde, yetiştirme yurtlarında, bankalarda, hava alanlarında, otobüs terminallerinde, metro ve tren istasyonlarında, alışveriş merkezlerinde, marketlerde, restoranlarda, kafelerde, parklarda, plajlarda, spor merkezlerinde, sinema, sanat ve kültür merkezlerinde... bulunan her yaşta insanlara çeşitli hizmet programları)
- hijyen, beslenme, sağlık, hayvan idaresi ve insanların günlük yaşamı ile ilgili diğer konularda enformasyon yayma programları,
- sağlık kampanyaları, uyuşturucu, alkol, sigara ile mücadele grupları, ana- baba ve bebek kulüpleri, gençlik kulüpleri, yetişkin ve yaşlı kulüpleri vd. nin faaliyetleri için toplanma yeri ve bunlarla ilgili hizmet sunma programları,
- iş yaşamını ve ekonomiyi destekleme ve güçlendirme programları,
- kırsal alanlarda ziraat ve hayvancılık üzerine bilgilendirme programları,
- enformasyon teknolojisi (bilgisayar, internet vd.) okuryazarlığı programları
- enformasyon okuryazarlığı programları,
- yaşam boyu öğrenimi sağlama ve yaşamboyu öğrencileri yaratma, geliştirme-güçlendirme programları,
- "öğrenme kaynakları merkezi" olarak örgütlenme ve hizmet sunma programları,
- üniversiteler, enstitüler, okullar, bilişim sektörü, sivil toplum kuruluşları vd. ile işbirliği içinde enformasyon toplumu teknolojisi tabanlı öğrenim ortamları yaratmak ve bu ortamları kullanmak için etkili, kaliteli, çeşitli, uygun ve çekici öğrenme içeriğini, donanımını ve bilgi ağlarını örgütlenme ve hizmete sunma programları,
- "Kamu İnternet erişim noktası" olarak örgütlenme ve hizmet sunma programları,
- yazılı basın ve medya ile işbirliği içinde, hizmet geliştirme ve onlar aracılığıyla topluma hizmet sunma programları (örneğin, kütüphanenin haftada bir her yaşta insan için kitaplar, dergiler, vcd, dvd vd. için görüş ve önerilerini içeren, gazetede bir sayfaya ve televizyonda da bir programa sahip olması),

- yerel tarih ile ilgili dermeleri, sergileri, hikayeleri vb. sağlama, örgütlenme ve sunma programları,
- yerel konular üzerine interaktif programlar geliştirme,
- "yerel araştırma merkezi" olarak örgütlenme ve hizmet sunma programları,
- geleneksel kültür mirası yanında dijital kültür mirası yaratma ve paylaşma programları,
- e-kütüphane, e-bilgi, e-devlet vb. uygulamaları geliştirme ve destekleme programları,
- yılın 365 günü, günün 24 saati hizmet vermek üzere, kütüphane hizmetlerine internet üzerinden erişimin sağlanması; iletişimi sağlamak için otomatik cevaplandırma makineleri; ödünç verilen ve geri dönen materyaller için kullanıcının kendi kendine hizmet verdiği elektronik materyal dolaşım makineleri vd. araçlarla geliştirilen hizmet programları,
- günün 24 saati diğer kütüphaneler ile (halk, üniversite, özel araştırma kütüphaneleri vd. ile) işbirliği içinde topluma online elektronik danışma-araştırma hizmeti sağlama programları,
- kütüphanenin ve hizmetlerinin tanıtılması ve pazarlanmasına yönelik programlar ve toplumu bilgilendirmeye dönük kütüphane tarafından hazırlanan çeşitli konulardaki duyuruları yaymak üzere geliştirilen programlar (örneğin, internette, tv ve radyo programlarında, gazetelerde, şehrin farklı yerlerindeki ilan panolarında posterlerle, ışıklı panolarda, kiosklerde, dev ekranlardan görüntülerle, -hatta kütüphaneden ve hizmetlerinden canlı yayınlar ile- vd.),
- esnek, konforlu, dinlendirici, eğlenceli ve aynı zamanda geliştirici bir toplanma merkezi olarak kütüphaneye talebi arttırıcı hizmet programları (örneğin, kütüphane içinde, müzik yayınının, gazete ve dergilerin, internet bağlantısının, televizyonun, kütüphanenin değişik hizmetlerini tanıtan tv yayınlarının vd.nin bulunduğu bir kafeterya),
- ve diğer kültürel, sosyal, eğitsel, eğlendirici ve dinlendirici etkinliklerdir.

Sonuç

Halk kütüphaneleri, daima insanların fikirlere, enformasyona ve birbirlerine bağlanabildiği yerler olmuştur. Sürekli değişim içinde kişisel, yurttaşlık, sosyal ve/veya istihdamla ilgili perspektif içinde bilgi, beceri ve yeterliklerini geliştirme zorunluğu ve amacı olan insanlık, bu değişime ayak uyduran hatta değişimi önceden görerek hizmet ve olanakları planlayan ve uygulamaya koyan halk kütüphanesi sistemine ihtiyaç duyar. İnsanı insan yapan tüm değerleri korumada ve geliştirmede en önemli toplum merkezleri olan halk kütüphaneleri, 21. yüzyılda da her bireye bireyin yaşantısındaki en temel diğer araçlar kadar yakın olmalıdır. Halk kütüphanelerinin yaratıcı hizmetler geliştirmesi hem insanlığın hem de toplum merkezi olarak halk kütüphanesi kurumunun geleceği için yaşamsal bir zorunluluktur.

Yaratıcı hizmetleri geliştirebilmek, yaşamboyu öğrenici olan; enformasyon okuryazarı ve enformasyon teknolojisi okuryazarı olan; toplumsal farkındalık, takım çalışması, liderlik ve motivasyon yetenekleri gelişkin; toplumdaki çeşitliliğe ve farklılığa saygılı; toplumdaki bireyler, gruplar ve örgütler ile işbirliği yapabilme yeteneğine sahip; yeni fikir ve uygulamalara açık; hayal gücüne ve öngörüye sahip; yaratıcı ve kritik düşünebilen; bilişsel ve olumlu insan özelliklerine sahip (dürüst, nazik, düşünceli, saygılı, pozitif enerji yüklü, yardımsever, güler yüzlü, vd.) enformasyon profesyoneli olmayı gerektirir. Konuya tam bu noktada Türkiye bağlamında bakacak olursak, bu niteliklere sahip profesyonellerin halk kütüphanelerinde çalışmaya ilgi göstermeleri, istihdam edilebilmeleri ve yaratıcı hizmetler geliştirmek üzere desteklenmeleri için de halk kütüphanesi sisteminde gerekli yasal ve mali değişimin ve tüm bunların temelinde ise zihinsel değişimin gerçekleştirilmesi gereklidir. Aksi durumda kaybedilmiş bir gelecekle karşı karşıya kalınacaktır.

Kaynakça

American Library Association. (2000). Education and continuous learning : ALA Action

No.3. Chicago: American Library Association.

Atılğan, Doğan. (2003). "Demokratikleşme sürecinde halk kütüphaneleri". *Türk Kütüphaneciliği* [Çevrimiçi], 17(4): 381-385. Elektronik adres: http://tkd.mkutup.gov.tr/fmetin/oku.php?dosya_ismi=tkd-aralik03doganfull.html [2 Nisan 2004].

IFLA. (1992). *Halk kütüphaneleri için hizmet kılavuzu*. Çev. Sevgi Hıssım. Ankara: Kültür Bakanlığı.

IFLA. (1994). "UNESCO public library manifesto". [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.ifla.org/documents/libraries/policies/unesco.htm> [20 Nisan 2004].

IFLA ve UNESCO. [2002]*. *Public library manifesto*. International Federation of Library Associations and Institutions.

The public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development. (2001). Ed.by. Philip Gill ve diğerleri. München: Saur.

PULMAN İlkeler el kitabı. (2002). Çev.Ed. Selma Aslan [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.kutuphaneci.org.tr> [10.3.2004].

"UNESCO halk kütüphanesi bildirgesi (Kasım 1994)". (1995). Çev. Yaşar Tonta. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(2): 144-147.

"UNESCO public library manifesto". (1995). *IFLA Journal*, 21(1): 66-67.

Yılmaz, Bülent. (1996). "UNESCO halk kütüphanesi bildirgesi: 1972'den 1994'e". *Türk Kütüphaneciliği*, 10(2): 157-162.

* 1994 yılında UNESCO-IFLA işbirliği ile hazırlanan bildirgenin, IFLA tarafından 2002 yılında tekrar basılan kitapçığı.

BİLGİ TOPLUMU GEÇİTİ'NDE "BİLGİ VE/VEYA BİLGİLENİM KÜLTÜRÜ"*

Yrd. Doç. Dr. Oya Gürdal**

Giriş

Bu yazının konusu,

- "Bilgi toplumu kavramının, sadece ekonomik ve teknolojik ilerlemeyi değil, toplumsal dönüşümü ya da sosyal anlamda dönüşümü de içerdiği ve istediği";
- "Bilgi toplumu geçitinin, 'öğrenen toplum', 'öğrenmeyi öğrenme' ve 'kendi kendine öğrenme' yetilerini kazanan, 'yaşamboyu öğrenen' birey ve/veya toplum ile aşılabileceği";
- "Kültürel, eğitsel değerlerin beslediği 'anlayış' ve 'kavrayış' ya da 'düşünsel erginliğe' erişim için, bireysel ve toplumsal düzeyde -bilinç altında tutulan yetilerin bilgi, öğrenme ve düşünme yoluyla edinimi demek olan- 'yaratıcılığın' gerekliliği";
- "Düşünsel erginliğin, sadece bireysel düzeyde kalmayıp toplumsal 'değer'e dönüşümünün; bilgi, düşünme, öğrenme ve yaratıcılık gibi olguların inorganik değil organik, bireysel değil toplumsal gereksinim haline gelmesi ile olanaklı kılınabileceği"

Önermelerini bir arada tutan, bütünleyen, sentezleyen kavramın 'ne olabileceği' sorusuna yanıt arayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın dayandığı temel fikir şudur: Bilgi ve/veya enformasyon, bir toplumun kültürel değerlerine taşındığında ya da genlere işlendiğinde, **bilgi**, birey ve toplum için organik bir gereksinim ve 'değer' olarak algınlacaktır; söz konusu 'algı', birey ve/veya toplumun 'bilgi ve/veya bilgilenim kültürü'nü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda 'bilgi ve/veya bilgilenim kültürü', bilgi toplumu geçiti'ni aşmada benimsenmesi öngörülen 'bilmediğini bilme' ve 'bilmediğini bilme için öğrenme' ve 'yaşamboyu öğrenme için 'öğrenmeyi öğrenme' değerlerinin tetikleyicisi, besleyicisi ve bütünleyicisi niteliğindedir.

* Kavramı betimlemede, 'bilgi' ve 'bilgilenim' terimleri, bilginin 'genel' ve 'özel' anlamı arasındaki ayrımı belirtmek üzere kullanılmıştır. "Bilgi kültürü", kavramı, genel anlamda; "bilgilenim kültürü" ise, daha özel anlamda bireyin ve/veya toplumun, bilgiyi kendi düzeyinde - gereksinimleri, algılayış, anlayış, kavrayış biçimleri ve yoğunluğunu içeren- 'yaşayış' durumunu açıklamaktadır. Literatürümüze getirilen 'bilgilenim kültürü' terimi ile, aynı zamanda, bilginin bireyin ve/veya toplumun kendisi bağlamında 'değer' taşıyabileceği, bir başka deyişle her birey ve toplum için farklı 'bilgi motifleri'nin bulunabileceği yaklaşımını öne sürmekteyiz. Bütünüyle eşdeğer sayılmasa bile, 'bilgilenim' terimi, 'enformasyon' teriminin bir yüzü ile benzeşiktir diyebiliriz.

** Yrd. Doç. Dr. Oya Gürdal, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir; e-posta: ogurdal@humanity.ankara.edu.tr.

Bilgi toplumu kavramı, **bilginin**, her alanda yetkinlik ve gelişmişlik için vazgeçilmez değer'de, önemli bir kaynak olduğunun ayırıcında olan, bundan dolayı o'na, zorlama ya da başkalarının isteği ile değil, organik olarak gereksinim duyan, gereksinim duyduğu bilgiyi hangi bilgi kaynakları ve/veya kanallarından alabileceğini bilen, bilinçli bir şekilde bilgi erişim sürecini yaşayan, bilgi erişim sürecindeki tikanıklıkları aşabilen, eriştiği bilgiyi eleştirel düşünme yoluyla değerlendirebilen ve değerlendirdiği bilgiyi özümseyerek, -kendi gerek ve gerçeklerine uygun biçimde- yaşamına kanalize eden, 'değer' yaratan ve üreten birey ve toplumu tanımlamaktadır. Özetle bilgi toplumu, bilgiyi, bilinçli bir biçimde kullanan ve üreten toplumu ifade etmektedir; bilginin bilinçli bir biçimde kullanımı ve üretimi ise, bilginin, birey ve toplum tarafından algılanış ve yaşanış tarzı ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Sözü edilen bilgi'yi algılama ve onu yaşama tarzı ise, ancak, 'bilgi ve bilgilenim kültürü' ile kucaklanabilir. Bu önermenin doğruluğunu, 'kültür' kavramının içeriğini anlama, ilgili kavram ve olgularla bağlantı noktalarını yakalama ve böylece çözümlemeye gitme yoluyla sınayabiliriz.

Kültür, 'Bilgi ve/veya Bilgilenim Kültürü' Kavramı

Kültür, birey ve /veya toplumun;

- Belirli bir alanda bilgisini arttırarak beğeni, eleştirme ve değerlendirme yetilerini geliştirmesi;
- Doğaya karşı verdiği savaşta kendisini yeniden üretebilmesi için yarattığı maddi ve manevi değerlerden oluşan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bütün, ekin;
- Okuyuş ve düşünüş birliğini sağlayan değerler;
- Öğrendiği yaşama ve düşünme biçimi;
- Kuşaktan kuşağa öğrenme yoluyla aktardığı davranışlar;
- Öğrenme ya da öykünme (taklit) yoluyla edindikleri ve az ya da çok paylaştıkları düşünceler ve alışılmış davranış kalıpları;
- Bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrendiği yapı;
- Günlük dili, sanat, edebiyat, müzik ve felsefe gibi güzel ve yüksek sanatları;
- Yaşama, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrendiği davranış biçimlerini, bilgi, inançlar ve insani birliklerde oluşan tüm etkinlikleri karşılamak ve gereksinimleri yerine getirmek üzere geliştirdiği bir yaşam biçimi;
- Çevresine katkısı;
- Yaptığı, düşündüğü ve sahip olduğu her şey;
- Etik ve entelektüel doğasına ya da yapısına incelik kazandırması;
- Günlük yaşamın çeşitli alanlarında kullandıkları bilgi, sembol ve imge türleri;
- Davranışı, inanışı, değerleri, dil'i ve yaşam deneyimini içeren yaşam tarzının toplam özeti;

- Paylaştığı değerler, nitelikler ya da 'davranış motifi' olarak tanımlanmaktadır (Büyük sözlük; Hançerlioğlu, 1986: 250-251; Marshall, 1999:442; Güvenç, 1976: 202-203; Herbig ve Dunpy, 1998: 13; Lea, 2003: 217; McCarthy, 2002: 52).

Raymond Williams, kültür için, toplumsal bir düzenin iletildiği, yeniden üretildiği, yaşandığı ve keşfedildiği sistem, tanımlamasını getirmektedir (McCarthy, 2002: 52).

Merrill'e göre kültür,

- Toplumsal etkileşimin ürünüdür;
- Yaşambilimsel (biyolojik) ve toplumsal gereksinimleri giderir;
- Kuşaktan kuşağa aktarılmakla birikicidir;
- İnsanlar için anlamlı olabilmesi simgesel (sembolik) bir nitelik taşımasından ötürüdür;
- Her birey tarafından belli bir toplum içinde öğrenilir;
- Kişiliğin temel belirleyicilerinden biridir;
- Varlığını ancak sürekli olarak işlerliğini koruyan bir toplumda sürdürebilir, bireylerden ve kümelerden bağımsızdır (Hançerlioğlu, 1986: 252).

Henry Fairchild, her kültürün biricik olduğunu ve ancak o kültürün insanları tarafından anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Her kültür, kendisine yabancı olan herkese kapalıdır ve ancak kendi üyesi olan insanlar tarafından anlaşılabilir niteliktedir (Hançerlioğlu, 1986: 252).

Sosyal antropologların kültürle ilgili düşünceleri, büyük ölçüde Edward Taylor'un 1871'de yapmış olduğu, kültür'ün, bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiği şeklindeki tanıma dayanmaktadır. Bu tanım, kültür ile uygarlığın, bir ve aynı şey olduğu görüşünü içerir. Kültürel antropolojide, kültür analizi üç düzeyde ele alınmaktadır: Öğrenilmiş davranış kalıpları; kültürün, bilinç düzeyinin altında kalan yönleri (ana dilini konuşan bir insanın çok ender hallerde fark edebileceği, dilde gramer ve sözdizimini yansıtan derin düzey); ve kültürel bakımdan belirlenen düşünce ve algı kalıpları (Marshall, 1999: 442).

Kültür için, farklı disiplinlerden farklı içerik tanımlamaları getirilmiştir. Kültür, uygarlığı ifade etmekte ama aynı zamanda gelenek ve görenekleri, kurallar düzenini de içermektedir. Kültürü, yaşamın gerçek niteliği ile yalnızca olan arasındaki farkı gösteren her şey olarak düşünmek mümkündür (Lea, 2003: 217).

Kültür kavramı için, literatürde, yukarıda verilen tanımlamaları tekrarlayan başka tanımlamalar da bulunmaktadır. Kültür tanımlamalarının içeriğine bakıldığında, hemen her tanımda ele alınan, ortak vurgu unsurlarını görmek mümkündür. Kültür kavramının içeriğini, temelde, birey ve/veya toplumca yaşanan ve yaratılan değerler belirlemektedir; o'nu oluşturan ve biçimlendiren unsur, bilgi'dir; toplumsal gereksinimlerin ürünüdür; düşünme yoluyla geliştirilmektedir; öğrenme yoluyla aktarılmaktadır. Bu doğrultuda kültür, herhangi bir toplum için 'devamlılığın' simgesidir; devamlılık için koşul olan, toplumsal gereksinimlerden kaynaklanan 'bilgilenim edimleri'dir.

Wagner'in betimlemesiyle, kültür, biçimlerimizi kullanarak çalışır; terimlerimizde yaratır; anlam kurmak için sözcüklerimizi ve kavramlarımızı ödünç alır; çabalarımız aracılığıyla bizi yeniden yaratır (Wagner, 1981: 16). 'Bilgi'nin ve 'kültür'ün dünya halklarının ve güçlerinin karşılaşması esnasında ve sayesinde (dışında değil) üretildiğine ilişkin bu kesin duygu, bütün dünya halklarının bir şekilde birbirlerinin 'kültür'lerine etki ettikleri, hiçbir saf kültürün kalmadığı bir zamanda ve yaşamları (ve kültürleri) birbirlerinin yaşamlarından (ve kültürlerinden) ciddi biçimde etkilenen halklar arasında doğmuştur. Levi Strauss'a göre kültürel çeşitlilik, günümüzde, grupların uzaklaşmasından çok onları birleştiren ilişkilerin bir sonucudur. Bazılarının deyişiyle bu küresel kültür, 'günlük yaşamın içselleştirilmesi'dir; insanları, sınıfları, malları, kültürel biçimleri, zihinsel özellikleri etkilemektedir; yalnızca maddesel yaşamı değil, zihinleri ve ruhları da dönüştürmektedir (McCarthy, 2002: 110, 194). Bununla birlikte, kültür için evrensel bir değer var, o da, birey ve toplum arasındaki benzerliği ve farklılığı yaratan 'bilgilenim' ve bilgi'yi algılayış biçimi.

McCarthy, bu bağlamda, bilginin kültür olduğunu ileri sürmekte; doğal bilimler ya da toplumsal bilimler gibi pek çok bilgi türünün, kültür içinde işlev gördüğünü; kültürel eğilimleri, anlamları ve ulamları içerdiklerini, ilettiklerini ve yarattıklarını savunmaktadır. McCarthy, aynı zamanda, bütün bilgilerin, başka ne işe yararsa yararsınlar, anlam sistemleri olarak çalıştığını; kullanıcılarına dünyalarını bir şey olarak algılama olanağı veren ulamlar ve kavramlar sunduğunu vurgulamaktadır (McCarthy, 2002: 199).

Yukarıda sunulan kültür tanımlamaları ve görüşlerden yola çıkarak şöyle bir çözümlemeye varabiliriz:

Birey ve/veya toplum, dünyaya bir 'pencere'den bakar. Pencerenin ana yapısı, çatısı gelenekler yoluyla öncelikle anne, baba ve sosyal çevre tarafından sunulur; o'nun -o pencerenin-dokusu'nu ise birey ve/veya toplumun kendisi oluşturur. Dünyaya bakılan pencere önemlidir. Çünkü toplumsal ve bireysel değerleri içerir; onlarla oluşturulmuş ve bezenmiştir. Birey ve/veya topluma ait bu pencere, işte kültür'dür. Doku'nun niteliğini, biçimini belirlemeyi, yeni unsurları ve motifleri katmayı ise bilgi olanaklı kılar. Aynı biçimde, aile ve sosyal çevre kanalıyla gelecek kuşaklara aktarılan 'pencere'nin, temel yapısını görmek, algılamak ve anlamak da bilgi sayesinde olur. Çünkü bilgi, iletişim sürecinde iletilen'dir. Bu nedenle kültür, bilgidir ve bilgi de kültür; her ikisi de uzun zaman, yoğun emek ve yaratıcı çabayı içerir ve ister. Bu nedenle de korunmalıdır. Başka birey ve/veya toplumların o'nu hemen anlaması ve benimsemesi beklenemez; çünkü her kültür biriciktir.

Bilgi ve bilgilenim kültürü de, birey ve/veya toplumun, bilgiyi algılayış, kavrayış ve o'nu yaşayış tarzını anlatır. Kültürün özünü oluşturan bilgi'ye hangi pencereden bakıldığı, temel yapının ne olduğu ve doku'nun nasıl işlendiği ile ilgilidir. Pencerenin temel yapısı, aynı kalmakla birlikte, 'doku' sürekli olarak gelişebilir, kendini yenileyebilir, yeni unsurlarla bezenabilir. Çünkü güzelliğin, inceliğin ve estetiğin sonu yoktur, hep bir üst düzeyi vardır; aynı zamanda aynı doku'da olumsuz, zayıf değerler de bulunabilir, bulunur da. Çünkü, gerçekçi olunursa, hiçbir şey kusursuz değildir. Bilgi toplumu geçitinde, evrensel değer olarak, bilgi'nin kültür, kültür'ün de bilgi olduğu ve hiçbir toplumun ya da o'nu var eden

kültür'ün kusursuz olamayacağı gerçeği kabul edilirse; bu durum, kusurların görülmesi ve mümkün olduğunca giderilebilmesi için, aslında, çok önemli ve gerekli bir yaklaşım tarzıdır. Çünkü söz konusu anlayışa sahip olan toplum 'açık toplum'dur; yani bildiklerini de bilir, bilmediğini de bilir ve kabul eder. Bir başka deyişle, güçlü nitelikleri yanında -hatta ondan daha çok- zayıf ya da güçsüz yönlerini görmeye çalışır; görür ve giderme yönünde çaba gösterir.

'Açık Toplum'da Bilgi ve/veya Bilgilenim Kültürü

'Açık toplum' terimi, ilk kez Fransız filozof Henri Bergson tarafından kullanılmakla birlikte, o'nun kavramlaştırılması, büyük ölçüde Karl Popper'in çalışmasından kaynaklanmıştır. O'nun çok iyi bilinen 'Open Society and its Enemies' adlı çalışması, 1945 yılında yayınlanmıştır. Popper, ilgili çalışmasında, aslında, tanımaya dayalı bir sosyal organizasyon biçimini öne sürmüştür. O'na göre, hiçbir şey gibi bizim dünya anlayışımız da mükemmel değildir; açık toplum en erişilebilir çözümdür, sınırsız gelişmenin olanaklı olduğu mükemmel olmayan -kusurlu- toplum anlayışı. Popper, bununla birlikte açık toplumu, herhangi bir özel siyasi ya da ekonomik sistem ile tanımlamamıştır ve dolayısıyla açık toplumu, günümüz Batı demokrasisi ile eşleştirmemiştir (Bawden, 2001: 157). Popper'in, kavramsallaştırdığı açık toplum anlayışını daha iyi anlayabilmek için, o'nun 'pozitivizm eleştirisi'ne değinmekte de fayda bulunmaktadır. Popper 'pozitivizm eleştirisi'nde, pozitivizm'de varolan, tek bir toplumsal ve tarih anlayışına sahip, formülize edilmiş, 'ilerleyen ve mükemmel toplum temasını reddetmektedir. Tüm toplumlar aynı şekilde ilerler önermelerini reddetmektedir. Bir başka deyişle, Popper, pozitivizm'in, farklı toplumlarda görülmesi çok mümkün olan, kültürel ve sosyal farklılıkları yok sayarak getirdiği, 'tüm toplumlar aynı şekilde ilerler' önermesini reddetmektedir. Popper, aynı zamanda, bilimdeki 'hipotez kurulur ve sınanır' şeklindeki doğrulama mantığını da eleştirmektedir. O'na göre, gerçeğe, doğrulama ilkesi değil, yanlışlama ilkesi ile erişilir. 'Tüm kuğular beyazdır' ilkesi hep doğru kabul edilir; bilim bunun üzerine kuruludur; oysa tek bir siyah kuğu bile olsa bilim yanlışlanır. Bunun yerine, bir tek yanlışlanır önerme olsa bile, bilim buna göre ilerlemelidir. O'na göre, bilim yanlışlana yanlışlana ilerler. Teoriden bağımsız gözlem yoktur; her gözlem de teoriye etkide bulunmaktadır (Russel ve Urry, 1994). Popper'in 'açık toplum' nitelemesi, aslında, bu görüşe dayanmaktadır. Öyleyse 'açık toplum'larda gözlemlenen ve kabul edilen olumsuz değerler ya da durumlar, ancak o toplumun kendi toplumsal koşullarında, yine o toplum bireylerince ele alınabilir, nedenleri ile sorgulanarak çözüme kavuşturulabilir; başka toplumların, benzer sorunları çözmede kullandığı yöntem ve yaklaşımlar, her zaman, yeterli değildir. Bu doğrultuda, Giddens (1990) açık toplum için, "herhangi bir fikirler sisteminin toplumsal düzeni tekeline almadığı bir toplum" tanımlamasını getirmektedir. Açık toplum, özgürlüğün, sonuçları rasyonel olarak değerlendirilebilecek farklı fikir ve politikaların eleştirel bir biçimde karşı karşıya gelebilmeleriyle sağlamlaştırıldığı yerdir.

Açık toplum kavramını daha da içselleştiren George Saros, bize, engellenmiş bireylerin oluşturduğu açık toplumların, engellenmiş bireylerin düşünceleri ve -mantığa dayalı filozofların zıttı olarak- sosyal kurallar seti (aileleri ve diğer bağlantıları, yetiştikleri kültür

ile) ile biçimlendirildiğini hatırlatmaktadır. Saros, görüşlerini 'Açık Toplum Kuruluşları Ağı' kanalıyla uygulamaya koymuştur ve çeşitli ülkelerde -özellikle daha önce sosyalist olan Orta ve Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde- açık toplum fikrini ilerletmeyi amaçlamıştır (ayr.bkz.www.saros.org). Açık toplumda, enformasyon ve bilginin rolünü değerlendirmede, mükemmel bilgi, herhangi bir kişi, grup ya da hareket için reddedilir; ama öğrenme ve bilginin gelişmesi için enformasyona (hazır olma) koşulu büyük önemdedir. Notturmo da, açık toplumda en önemli geleneğin, eleştirel düşünme geleneği olduğunu öne sürmektedir (Bawden, 2001: 158,161). Yalnız ortak us ve sinerjiyi yaratmak üzere yetke olmak zorunda değiliz, aynı zamanda sürekli bir temeldeki kültür kanalıyla yeni bilgiyi iletmek, en anlamlı ve en basit yöntemlerle iletişim kurmak için de gerekli yöntemleri keşfetmek zorundayız. Giderek artan küresel kültür sayesinde, iş dünyası ve kuruluşlar, giderek, çok uluslu, çok kültürlü ve çok dilli olmaktadır. İletişim yoluyla ve bilgisayar teknolojisinin desteğiyle, kuruluş düzeyindeki anlayış, birinden diğerine, etkin biçimde aktarılmaktadır. Kültür, bireysel ve toplumsal düzeyde gerçekten yaratıcı ve öğrenmeye açık olduğunda gelişebilir ve daha iyiye gidilebilir. Söz konusu yaklaşım tarzı ile, birey ve/veya toplum, potansiyelin sınırlı olmadığının farkına varabilir, açıklık ve ortaklaşalık ilkesi ile daha geniş perspektifi kazanabilirse, yaşam'a açık yüreklilikle yaklaşarak, özgür, utanmadan ve korkmadan, gerçek doğaları ve kimlikleri ile 'doğru' bir yolculuğa adım atabilir (White, 1994: 5).

Kültür gibi, bilgi de toplumsal gereksinimlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır; bununla birlikte bilgi'nin 'değer' olarak kabul edilmesi, toplumsal algı düzeyine taşınması ve gelecek kuşaklara aktarımı, bir başka deyişle toplumun kültürel genlerine işlenmesi ile bağlantılıdır. Birey ve toplum düzeyinde bilgi algısı ve bilgiye yönelik gösterilen çabanın, yeterliliği konusunda kendini yeterli bulmama ve hep daha ileri düzeye taşınması gerektiğine olan inanış, 'açık toplum' özelliğidir. Bu nedenle, açık toplumda, bilgi ve bilgilenim kültürü, zaten, doğal olarak toplumun genlerine işlenir. Çünkü açık toplumda, birey, günlük, entelektüel, iş ve bilim yaşamında bilmediğini bilir ve bilme yönünde sonsuz bir 'açlık' hisseder. Bu doğrultuda her birey, kendi düzey ve gereksinimleri uyarınca bilgiyi arama ve kullanma alışkanlığını edinir. Edindiği bilgiyi, yeni ve farklı ürünler ortaya koymak üzere kayıtlı hale getirir ve/veya yaşamına -iş, bilgi ve iletişim süreçlerine- kanalize eder, yani 'değer' yaratır. Yaşamın her alanına kanalize edilen ve paylaşılan bilgi, artık, topluma mal edilmiştir, yani bilgi toplumsallaşmıştır. Yukarıda sözü edilen, 'bilginin dolaşımı ve üretimi süreci' olarak adlandırabileceğimiz olgu'yu yaşayan birey ve/veya toplum, kuşkusuz, bilginin 'değer' yaratan unsur olduğu algısı'nı edinmiş, anlamış ve kavramıştır. İşte bu nitelikleri taşıyan birey ve/veya toplum, bilgi'yi kültürel değerlerine ve genlerine taşımıştır ve 'bilgilenim kültürü'nü edinmiştir. Birey ya da toplum bilgilenim kültürünü edinmiştir; çünkü açık toplum ifadesinde belirtildiği gibi, bilgiyi kendi koşullarında toplumsal gereksinim haline dönüştürmüş, bilgi'ye yönelik sorunlarını kendi koşul ve ölçüsünde görmüş, çözmüş ve değer'e dönüştürmüştür. Kendi kendine yaşadığı, kültürel dokusu'na işlediği bu yeni değer, 'bilgilenim kültürü'dür.

Kimi görüşlerde ileri sürüldüğü gibi, bilgi ve/veya bilgilenim kültürü, sadece dijital teknolojilerin ürünü değil, aynı zamanda ve büyük ölçüde bilgiye yönelik, yukarıda özetle-

nen yeni fikir ya da düşünce setinin ürünü olarak ele alınabilir. Kuşkusuz ki, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin, bilginin paylaşımı, üretimi ve toplumsal değer'e dönüşümünde tetikleyici ve ivme kazandırıcı etkisi bulunmaktadır.

Yukarıda öne sürdüğümüz görüşü destekler nitelikte Ramirez (2002) de, bireylerin bir başkası ile iletişim kurmasında, kendi kendini bilgilendirmesinde ve başkalarını bilgilendirme sürecinde, çok temel geleneksel tarzların bile değiştiğini, ancak değişim'in tetikleyicisinin tek başına teknoloji olmadığını ileri sürmektedir. Ramirez, 'enformasyon kültürü' terimiyle adlandırdığı olgu'nun, giderek artan biçimde gelişmekte ve uygulama alanı bulmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü işyeri, fabrika, ofis ve laboratuvar gibi çalışma mekanlarında, artık, informal biçimde -sosyal grupların etkinliklerinde anılsa da anılmasa da- hem bireysel hem de sosyal etkinliklerde 'enformasyon kültürü'nün varlığından söz etmek mümkündür. Ramirez, dinamik bir süreç olarak tanımladığı 'enformasyon kültürü'nün, birey ve topluma sunduğu değer'leri aşağıdaki başlıklar altında toplamıştır:

- Entelektüel yeteneklerin gelişmesi;
- Çok sayıda ve farklı ortamlarda iletişim sürecinin tasarımı ve gelişimi;
- Bilginin, mümkün olan en üst (optimal) düzeyde üretimi için gerekli olan biçimler ve formatların belirlenmesi;
- Sadece iletişime dayalı olmayan, bilgiye dayalı 'anlayış'ın geliştirilmesi;
- İnsan etkinliğinin tüm bilgi alanlarında enformasyon kullanımının yaygınlaşması ve sunumu anlamına gelen, 'enformasyonun toplumsallaşması'.

Bu bağlamda, enformasyon kültürü'nün esas hedefi, paylaşılabılır bilgi ve deneyim oranını arttırmak, aynı zamanda özel ve kronik (müzmin) bireysel ve sosyal sorunların çözümüne yardımcı olmaktır (Ramirez, 2002: 5-6).

Özel anlayışların kamu anlayışına dönüşümünü olanaklı kılabilmek için bazı katalizörlerin varlığına gereksinim bulunmaktadır. Kültür, o katalizördür. Kültür, hem açık hem de açık olmayan kuralları içermektedir. Kültürün işlevi, davranış biçimini, performans standartlarını ve kişiler arası ve çevresel ilişkilerle ilgili yolları içermektedir ki, bunlar herhangi bir toplum üyeleri arasında belirsizliği azaltmakta, öngörebilirliği arttırmakta ve böylece devamlılığı ve gelişmeyi sağlamaktadır. Herhangi bir toplumda inovasyona dayalı bir yeniliğin 'değer' olarak kabul edilip edilemeyeceği, uyarlanıp uyarlanamayacağı, uyarlanması öngörülürse nasıl uyarlanacağını, o toplumun kültürel yapısı belirlemektedir. İnovasyonun kullanımına eşlik etmesi gereken, fikirler, görüşler, davranışlar ve gerekli araç-gereçler, eğer ilgili toplumun kültüründe zaten var ise ve ilerlemeye etkide bulunabilirse, inovasyonun kabul edilme olasılığı çok daha yüksek olmaktadır. Herbig ve Dunpy, yeni bir anlayış, kavrayış ya da ürünü içeren inovasyonun, toplum tarafından kabul edilirliğine ilişkin durumu, çok somut bir örnekle açıklamıştır. Peru'da kırsal kesimde yaşayan köylülerin, alışkanlıklarına geçsin diye, kaynamış suyun tanıtımı için yapılan girişimin, iki yıl süren topluma uyarlanması süreci, sadece %5 oranında başarı sağlamıştır. Oranın, böylesine düşük olmasının nedenleri sorgulanmış ve anlaşılmıştır ki; o kültürde, 'kaynamış suyu sadece

hastalar içmektedir, 'köylüler, mikrop (kuramı) anlayışından yoksundurlar' -çünkü onlara göre mikroplar çok küçüktürler ve kendilerince doğrudan doğruya çabucak gözlemlenebilir değildirlirler- ve 'suyu kaynatmak için gereksinilen ateşi var etmek üzere olması gereken ekstra yakacağı -odun parçalarını- toplamak için ne ayıracakları zaman, ne de yeterli araç-gereç vardır' (Herbig ve Dunpy, 1998: 13-14). Böylelikle, o kültürde, hayati nitelikte olsa da, kaynamış suyun kullanımına ilişkin yenilik girişimini, toplumun %95'i reddetmiştir; çünkü daha önceki inanışları, öncelikleri ve bilgi alt yapıları yeniliğe hazır ve yeterli değildir; bir başka deyişle, gerekli bilgi, kodlarında bulunmamaktadır.

Bireysel düzeyde, 'bilmediğini bilme', 'bilme için bilgiyi talep etme', 'bilme için öğrenme', 'öğrenmeyi öğrenme için bilgilenim', 'bilgiye değer verme' ve 'bilgi ile değer yaratma' anlayışına erişim, yani bireysel düzeyde 'bilgilenim kültürü' edinilebilirse, kültür unsuru haline gelen bilgi, yukarıda öne sürülen 'katalizör' olma etkinliği ile, toplumsal anlayışa dönüşebilir. Çünkü bireysel düzeydeki anlayış, inanış ve davranış biçimleri, paylaşım yoluyla kamu geneline yayılabilir ve böylece toplumsal düzeyde, 'bilgi ve bilgilenim kültürü'nden söz edilebilir. Bu oluşum ise, bilgi toplumu geçitinde büyük bir aşamadır ve gelecek kuşaklar için hazırlanan köprü'dür.

Bilgi Toplumu Geçiti'nde 'Bilgi ve/veya Bilgilenim Kültürü' İçin Kütüphaneler ve Kütüphanecilik

Geçmişten günümüze bilgi kavramının aslında özünde bulunan, ama insanlığın hatta evren'in yaşadığı evrim sürecinde, değişerek ve dönüşerek sürekli yeni 'değer'leri -olguları, kavramları, olayları, ürünleri- ortaya çıkaran 'potansiyel güç', o'nu anladığımız ve kavradığımız an'da enerji ve hatta sinerji'ye dönüşebilmektedir. İşte bu anlayış ve kavrayış'ın ya da düşünsel erginliğin, bir toplumun kültürel değerlerine taşınmasında ve bilgi kodlarına işlenmesinde kütüphaneler ve kütüphanecilik mesleği ve bilim dalı'nın rolü ve sorumluluğu, yine geçmişten günümüze, yani bilgi'nin varoluşundan bu yana, varlığını korumakta ve giderek de artmaktadır.

Bilgi'nin, toplumsal gereksinim haline gelmesinde ve toplumsallaşmasında, bir değer olarak algılanmasında, 'öğrenmeyi öğrenme'de, kütüphaneler ve kütüphaneciler, algı ve bilinç düzeyi açısından, tam da bu konularda aldıkları eğitim gereği, toplumun ilerisinde bulunmaktadır ve söz konusu algı'nın -o'nun içeriğindeki hünerlerin de-, kültürel değerlere taşınmasında, eğitici rolleri ile, çok büyük sorumluluk taşımaktadır.

Pierce Butler, 1933 yılında yayınlanan, "Introduction to Library Science" adlı kitabında bize, bir kuşağın belki de en önemli yükümlülüğünün, kültürünü geleceğe iletme zorunluluğu olduğunu hatırlatmaktadır. Kültür kaynaklarının gelişmişliği ve karmaşıklığını sunan ve kültürün iletimi için temel gereksinim niteliğini taşıyan olgu, 'okuryazarlık'tır. Butler, mesleğimizin, insanlığın kültür kayıtlarının; sağlanması ve organize edilmesinde ve kullanımının olanaklı kılınmasında, oynadığı rolün bilinmesine karşın, okuryazarlık konusunda, temelde pasif bir rolü olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmekte; bir seyirci olarak liderlik rolü olduğunu varsayma yerine, alternatif olarak, kütüphanecilerin, arşivistlerin, dokümantalistlerin ve enformasyon uzmanlarının, okuryazarlık kültürünü iler-

letme yönünde yükümlülük almaları gerektiğini öne sürmektedir. Alanımızın bütün uzmanlık alanlarının, birlikte ele alındığında, okuryazarlığın değerini atırma yönünde uğraş verdiğine dikkat çekmektedir. Okuryazarlık, genel anlamda 'işlevsel okuryazarlığı' içerdiği gibi, daha ileri düzeydeki 'enformasyon okuryazarlığı' kavramını da kucaklamaktadır. Okuryazarlık kültürünü olanaklı kılmada, destekleyebileceğimiz ve/veya kullanabileceğimiz pek çok yol bulunmaktadır. Okuryazarlık, aynı zamanda, insanlara yaşadıkları toplumu ve kendi yaşamlarını dönüştürmede yardımcı olan bir araçtır (Wedgeworth, 2004: 14). Farklı motiflerin kaynaştığı 'evrensel kültür' için de, ulusal kimliği belirleyen kültür için de, okuma edimi yoluyla bilgilenmek olanaklıdır. Okuma, aynı zamanda farklı bakış açıları ve dokular arasında eşleştirme ya da karşılaştırma yapma ve 'eleştirel düşünme' yönünde önümüze bir 'pencere' açar.

Daniel Boorstin, dünya kültürlerinin -ve kitapların kültürünün- dile, geleneklere ve tarihi olaylara göre tanımlanabildiğini, ancak hiçbir kültürün, ulusal sınırlarla çevrili olmadığını öne sürmüş ve şu çok yerinde saptamada bulunmuştur: "Fikirler, ne orijininin nereden geldiğine dair bir pasaporta gereksinim duyarlar ne de girdikleri ülkeler için vizeye. Kültür ve fikir dünyasındaki tüm sınırlar yapaydır". Tarihsel olarak kütüphaneler ve kütüphaneciler, okuryazarlık hedeflerini desteklemişlerdir, ama kütüphaneler, çocuklar ve okul hizmetleri dışında okuryazarlık ediminin gelişimine de liderlik etmelidir. Esas misyon olarak, 'okuryazarlık kültürü'nü kucaklayan kütüphaneler ve kütüphaneciler, bağlı oldukları kurumlar için de önemli bir etkiye sahiptir. Kütüphanecilik, 'okuryazarlık kültürü'nün gelişmesi için etkileyici ve bütünleyici bir değer sunabilir. Kütüphaneler, kütüphanecilerin sahip olduğu beceri ve hüneler, dermeleri, coğrafik dağılımları ve geleceğe yönelik hizmet tasarımları ile, okuryazarlık, dolayısıyla bilgilenim kültürünün, toplumsal düzeye taşınması için ideal konumda bulunmaktadır. Temelde hassasiyet göstermemiz gereken konu, okuryazarlık eğitimi konusundaki bilgi ve deneyim eksikliğimizdir. Diğer kuruluşlar ve organizasyonlar ile bağlantılı ve ortaklaşa biçimde, söz konusu misyonu üstlenmek mümkündür. İşbirliği yapılabilecek potansiyel kuruluşlar arasında iş dünyası, akademik kuruluşlar ve sosyal hizmet kurumları bulunmaktadır (Wedgeworth, 2004: 14, 16).

Wedgeworth, halk kütüphanelerinin, bireysel ve toplumsal düzlemde, 'okuryazarlık kültürü'nü olanaklı kılmak üzere beş etkinliği yerine getirebileceğini vurgulamaktadır:

- Halk kütüphanelerinin eğitsel rolü, kütüphanelerimizin temel bir programı olarak 'yetişkin okuryazarlığı'nı hedefleme, fakir ve dezavantajlı nüfusun durumunu değerlendirme, ve eğitsel ve sosyal kuruluşların ağına dahil olma yolu ile, yeniden ortaya konabilir;
- Kütüphane eğitiminde kütüphanenin kültürel ve eğitsel rolü vurgulanabilir;
- Enformasyon toplumunun gereksinimleri ile ilgili ve düşük okuryazarlık hüneleri ile ailelerin zayıf kalan etkileri üzerine konuşmalar yapılarak 'okuryazarlık kültürü' desteklenebilir;
- Yetişkin öğrenenlere materyal, programlar ve mümkün olduğu yerde 'okuryazarlık uzmanı' personel ile bütünleşmiş okuryazarlık programlarına katılım olanağı sunabilir;

- Yerel düzeyde sunulan yetişkin eğitim hizmetlerini koordine etmek üzere, eğitsel ve sosyal kuruluşlar ile ortaklaşa toplantılar düzenlenebilir (Wedgeworth, 2004: 18).

Soysal (1998), halk kütüphanesinin, herhangi bir "kitleye, tabakalaşma şekline paralel olarak hayat boyu öğrenim fırsatı sağlayan bir sosyal ünite" olduğunu vurgulamakta ve eklemektedir: Halk kütüphaneleri, "Demokratik anlayışta vatandaşlık' ilkesinin benimsendiği her toplumda, diğer eğitim kuruluşlarının yanı sıra, halkı bunun bilincine vardır-maya, o'na sahibi olduğu hak ve hürriyetleri koruma, en iyi yönde kullanma zorununu duyur-maya çalışır. Nitekim, demokrasinin ancak uyanık vatandaşlarla korunabileceği, eğitimi yaygınlaştırmanın buda başlıca çare olduğu inancını taşıyan ülkelerde halk kütüphanesi bir araç olarak başarıyla kullanılmıştır. Hedefle vasıta arasındaki bağıntı öylesine organik, alınan sonuç o kadar doyurucudur ki XIX. Yüzyılın sonlarında halk kütüphanesi artık bir 'halk üniversitesi' şeklinde nitelenir". Soysal, ayrıca hayati unsurları değişmese de kendini yenileyemeyen bir kültür veya statik bir uygarlığın düşünülemediğini, aksi durumda, ikisinin de sonu olacağına dikkat çekmekte ve gerek kültür, gerekse uygarlığın yenileniş ve gelişim gereğini karşılayıp oluşturan sosyal kuruluşlar içinde en köklüsünün, bu çabayı bir tarihi misyon gibi yüklenmiş bulunan 'kütüphane müessesesi' olduğunu, hatta öyle ki, geçmişin izlenmesine vasıta olurken geleceğin yönünü de etkidiğini vurgulamaktadır (Soysal, 1998: 191,193).

'Bilgi ve bilgilenim kültürü'nün, toplumun genlerine işlenmesinde kütüphaneler ve kütüphaneciliğin rolü ne olmuştur ya da olacaktır' sorusuna en uygun yanıt, 'kütüphaneler ve kütüphanecilik olmasaydı, ne olmazdı' sorusunun yanıtı için gösterilecek düşünsel çaba'dır.

Bir an için düşünelim, geçmiş ve günümüzde -hatta bugünkü teknoloji'ye karşın gelecek için de durum geçerli olacaktır- kütüphaneler ve onun temsil ettiği meslek ve bilim dalı olmasaydı, ne olmazdı ya da ne olurdu?

- Her anlam ve düzeydeki 'bilgi', geçmişten bugüne, bugünkü içeriği ile gelmeyecekti ve aynı şekilde bugünden geleceğe de ulaşmayacaktı. Kültürel değerler bağlamında düşünüldüğünde de, kültür için çok değerli olan, üretilen bilginin gelecek kuşaklara aktarımı, sözlü iletişim kanallarının kısıtları ve bireysel ya da kurumsal düzeyde elde tutulabilen kısıtlı düzeydeki kayıtlı bilgi ile sınırlı kalacaktı. Hem sözlü iletişim, hem de yazılı iletişim kanalıyla aktarılan bilginin, gelecek kuşaklara hangi düzey ve oranda devredilebildiği ise, hiç tartışmasız, kuşku-lu olacaktı.
- Evrensel düzeyde bilgi paylaşımı ve akışı, bugünkünden çok daha sınırlı düzeyde olacaktı. Bilgi'nin ve bilim'in birikerek ilerleyen kümülatif değer'i, belki de hâlâ tartışılan, belirsizlik ve beklenmedik tıkanıklıklarla ilerleyen bir 'kaos' durumuna gelecekti.
- Birbirini tekrar eden, yeni sayılan ama 'yenilik' değeri olmayan bilgi kaosundan söz edilecek ve bunu çözenin yolları aranacak ve hâlâ, belki bugün için çok ilkel sayılan, daha önce hiç denenmemiş yöntemler üzerinde çaba gösterilecekti.

- Üretilen bilginin varlığından haberdar olmayan ya da sistematik düzende bulunmayan - kitap, makale, rapor, bildiri, tez vb. bilgi kaynaklarını içeren- uzun listelere -o da birileri tarafından hazırlandıysa ve söz konusu listelerin de varlığından haberdar olunabiliyorsa- yine de uzun zaman ve emek harcanarak, daha önce üretilmiş bilginin varlığından haberdar olunacaktı; başlık düzeyindeki bu saptamadan sonra aynı emek, çaba ve zaman, bu sefer bilginin kendisine erişim için harcanacaktı. Çünkü bilginin sistematik hale getirilmesi ve işlenmesi için yıllarca üzerinde çaba gösterilmiş ve hatta kendi içinde evrim boyutuna erişmiş bugünkü kuram, yöntem ve sistemlerin varlığı, -en azından- bugünkü erginlik düzeyinde olmayacaktı.
- Bütün bu 'olmazdı'ların paralelinde, bilgi yanında bilimin ilerleyişi de, bugünkü düzeyinde ve sistematik yapısında olmayacaktı. Acaba bilgi kayıt ortamlarının ve bilgi kaynaklarının türleri de, bugünkü sınıflandırılmış, tanımlanmış ve ayrıntılandırılmış düzeyinde olabilir miydi?
- Bugün, kendi dermesi ile, hâlâ, bin yıl, yüzyıl, onyıllık, bir yıl, bir ay, hatta bir hafta öncesinde kayıtlı hale getirilmiş **bilginin** paylaşımını, -coğrafi uzaklık ve zaman engelini aşarak minimum düzeye indirgemeyi- ve bilgi erişim sürecinde veritabanları, bilgi ağları gibi diğer bilgi erişim sistemlerinden de yararlanmayı olanaklı kılan 'tek' bilgi erişim sistemidir kütüphaneler. Kütüphaneler olmasaydı, coğrafi uzaklık ve zaman engeline takılan bireyler, bilgi erişim sürecinin daha başında yorgun düşecek ve belki de uzakta üretilen bilginin peşine bile düşmeyecekti.
- Başka kültürlerle, 'bilgilenim' yoluyla etkileşim, kültürel doku'nun yeni renkler ve motiflerle zenginleştirilmesi ve daha önce sözü edilen temel 'kültür çatısı'nın, varsa, onarılması gereken yerlerinin onarılması ya da sağlamlaştırılması, çok zor ve belirsiz koşullarda olacak ya da hiç olmayacaktı.
- Bilgiye erişim, ancak bedelini ödeyenler için olanaklı olabilecekti; bedelini ödeyemeyenler ise, hiçbir zaman 'bilmediğini bilemeyecek', 'bilmediğini bilme için öğrenemeyecekti'.
- Bilgiye erişim sürecinde yaşanan en önemli sorun olan, bilgiye erişim yöntem ve teknikleri'nin hiçbiri bilimsel düzeyde geliştirilmemiş olacaktı; rastlantısal olarak geliştirilmiş olanlar ise, o'nu geliştiren birey, topluluk veya toplumun tekelinde kalacaktı; bilgi paylaşımı'nın bir bedeli bulunacak, içerik ve düzeyi ise isteğe bağlı olacaktı.
- Bilgi toplumu olma geçitinde en önemli konulardan biri olan 'bilgiyi edinme hakkı' için, hem basılı, hem basılı olmayan, hem de elektronik ortamdaki bilgiye erişim yöntemleri konusundaki, birey ve toplumu bilinçlendirme ve eğitim çabalarının hiçbirinin, -bugünkü düzey ve kapsamında- toplumun her kesimi için olanaklı kılınması mümkün olmayacaktı.
- Dijital uçurum'un derinliği ya da yüksekliği, -tabii teknolojinin de, bugünkü düzeyine erişebilmiş olduğu varsayılırsa- bugünkünün çok daha üzerinde olacaktır. Çünkü bilgisayar ve/veya enformasyon teknolojisi ürünlerine sahip olmadığı

halde, kütüphaneler kanalıyla, bugün milyonlarca insan, teknoloji ile tanışma ve o'nu anlama yanında, dijital ortamdaki bilgiye kavuşma olanağını bulmaktadır. Bununla birlikte, kütüphaneler ve kütüphanecilik mesleği ve bilim dalı olmasaydı, yukarıda sözü edilen tüm 'ol(a)mazdılar', göz önünde tutulduğunda, belki de bugün, değil bilgisayar teknolojisi ürünlerinden söz etmek, bilgisayarın varlığı bile kuşku olacaktı. Çünkü bilginin; kümülatif değeri, paylaşımı yoluyla yeni ürünlere dönüşmesi, çoğalması ve mantıklı bir biçimde ilgili konuların bir araya getirilmesini -gereksinim duyulduğunda daha da ayrıştırılmasını- olanaklı kılan 'sistemik düzen'den ve sistemik düzeni gerekli kılan büyük 'bilgi yığını'ndan, bugünkü anlamıyla, söz etmek mümkün olamayacaktı ki, bilgisayar organik bir gereksinim olarak ortaya çıksın.

Çalışmanın kapsamı ve sınırları göz önünde tutularak, kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin, geçmişten günümüze ve geleceğe, 'bilgi ve bilgilenim kültürü' yanında genel anlamda 'bilginin dolaşımı ve üretimi' sürecine katkıları, ancak çok temel ve can alıcı noktaları ile belirlenmiştir. Bununla birlikte konu, ayrıntı düzeyinde başlı başına ele alınabilecek değerde.

Soysal, bu çalışmada ele aldığımız bilgi toplumu geçitinde 'bilgi ve bilgilenim kültürü' nün kavramsallaştırılmasına yönelik olarak, bize çok önemli ipuçları vermektedir. Soysal, "Nasıl 'bilgi toplumu' olabilir, daha açığı, 'bilgilenmeyi nasıl organik bir gereksinmeye dönüştürebiliriz" sorusuna, yeni bir yaklaşım tarzı ile yanıt bulunabileceğini belirtmekte ve şöylece çözümlenmeye varmaktadır. "...yeni yaklaşımın özü ise, bilgi-toplum ilişkisi'dir. Böyle bir yaklaşım, ilkin, bugünkü bilgi-toplum ilişkisi'nin organik olup olmadığı; bilgi'nin, birey, grup ve genelde toplumu etkileme gücünün ne olduğu; sonra da, nitelikli bir ilişki'nin hem yaygınlık hem de yoğunluk kazanması için kütüphane kurumu'nun hangi bilgi tüketim alanlarında dizgeleştirilmesi gerektiği ve iç dinamikleri'ni söz konusu alanlardaki yapılanışla nasıl kaynaştıracığı sorusu'nu gündeme getirir... Sonuç olarak, kütüphane ile bütünleşmemiş bir eğitim sürecinin egemen olduğu toplum, geleceğin yetişkin okur/düşünür dokusunu üretmeyecek demektir. Düşünen toplum, o'nunla gerçekleşir" (Soysal, 1998: 411, 413).

Kütüphaneler, nerede, hangi zamanda ve hangi ortamda üretilirse üretilsin, kayıtlı bilginin yuvalandığı bir 'bilgi evidir', 'kendi kendine öğrenmenin ve öğrenmenin yaşamboyu deneyimlendiği okullardır', 'sınırsız düşünme özgürlüğünün ve düşünce alternatiflerinin sunulduğu düşünme merkezleridir', 'dileyen her bireyin, bilgi erişim hakkını kucakladığı demokratik kuruluşlardır', 'antik dönemden bugüne dek bilginin üretildiği mekanlardır'. Özetle, bilgi toplumu geçitinde, kütüphaneler, kütüphanecilik mesleği ve bilim dalı olmaksızın, bilgi toplumu kavramının, bir başka deyişle içinde bulunduğumuz çağ'ın istediği,

- Ekonomik ve teknolojik ilerleme'den;
- Kültürel, eğitsel ve bilimsel değerlerin beslediği 'anlayış' ve 'kavrayış' ürünü olan 'yenilik'ten;
- Entelektüel düzeyde bireysel ve toplumsal dönüşümü içeren 'düşünsel erginlik'ten;

- 'Kendi kendine öğrenme', 'öğrenmeyi öğrenme' ve 'yaşamboyu öğrenen toplum'dan;
- Bilgi'nin, bireysel ve toplumsal düzeyde bir 'değer olduğu algısı'ndan;
- Bilgi'ye 'değer' verme algısı'nın geliştirdiği bilgi ile 'değer yaratma'dan;
- Bilgi'nin toplumsallaşması'ndan;
- Bilgi'nin kültürel değerlere taşınması'ndan ve tüm bu ifadelerin toplamı olan 'bilgi ve bilgilenim kültürü'nden söz etmek olası değildir. Çünkü kütüphaneler ve kütüphanecilik mesleği ve bilim dalı'nın varoluş nedeni ve uğraş verdiği alan, bilgi ve bilgi'nin öznesi olan insan'dır ve yaşama 'değer' katan bu iki 'değer'i bir araya getirmektir.

Bilgi, bir 'değer' olarak,

- Bireysel anlamda yetkinliğin;
- Toplumsal anlamda uyumluluğun;
- Ulusal anlamda gelişmişliğin;
- Evrensel anlamda barışın;
- Bilimsel anlamda özgünlüğün;
- Teknolojik anlamda yeniliğin;
- Ekonomik anlamda üretkenliğin;
- Siyasal anlamda bağımsız iradenin;
- Düşünsel anlamda bilgeliğin;
- Eğitsel anlamda yaratıcılığın, özgüven ve özsaygının;
- Askeri anlamda bağımsızlığın;
- Demokratik anlamda özgürlüğün;
- Kültürel anlamda devamlılığın simgesidir.

Bu doğrultuda, her anlamdaki bilgiyi algılarına taşıyan ve yaşamına kanalize eden, onu bilinçli bir biçimde tüketen ve üreten birey ve/veya toplum, özetle 'bilgi ve/veya bilgilenim kültürü'nü genlerine taşıyan ve yerleştiren toplum, bilgi toplumu geçiti'ni aşmış demektir.

Kaynakça

Bawden, David. (2001). "Information and knowledge for open societies; seven principles for libraries and librarians", *Bobcats: Open 2001 Proceedings: Knowledge, information and democracy in the open society: The Role of the library and information sector* içinde (157-164). Vilnius: Vilnius University.

Büyük sözlük: Resimli ansiklopedik (İngilizce, Fransızca, Almanca karşılıklar, terimler, deyimler, atasözleri). 3c. İstanbul: Arkın Kitabevi.

Giddens, Anthony. (1990). "Pozitivizm ve eleştiriciler", *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (251-298). Eds. Tom Bottomore ve Robert Nisbet. Çev. Levent Köker. Ankara: Verso Yayıncılık.

Güvenç, Bozkurt. (1976). *Sosyal ve kültürel değişme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Hançerlioğlu, Orhan. (1986). *Toplumbilim sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Herbig, Paul ve Steve Dunpy. (1998). "Culture and innovation", *Cross Cultural Management* 5 (4): 13-22. [Çevrimiçi] Elektronik Adres: <http://fiordiliji.emeraldinsight> [20.07.2004]

Lea, Piers. (2003). "Understanding the culture of e-learning", *Industrial and Commercial Training* 35 (5): 217-219. [Çevrimiçi] Elektronik Adres: <http://fiordiliji.emeraldinsight> [20.07.2004]

Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Çevl. O. Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.

McCarthy, E.D. (2002). *Bilgi kültürü*. Çev. A.F. Yılmaz. İstanbul: Chiviyazilari Yayınevi.

Ramirez, Elsa. *Reading, information literacy, and information culture*. [Çevrimiçi] Elektronik Adres:<http://www.ncelis.gov/libinter/infolitconf&meet/papers/ramirez-fullpaper.pdf> [24.12.2002]

Russel, Keat ve John Urry. (1994). *Bilim olarak sosyal teori*. Çev. Nilgün Çelebi. Ankara: İmge.

Soysal, Özer. (1998). "Düşünen kent'i yaratmak", *Bilginin yazgısı* içinde (409-413). [XXXI. Kütüphane Haftası dolayısıyla Bursa'daki törende yapılan konuşma; 27 Mart 1995] Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Soysal, Özer. (1998). "Kütüphanesiz bir kültür merkezi", *Bilginin yazgısı* içinde (191-194). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Wedgeworth, Robert. (2004). "The literacy challenge", *IFLA Journal* 30 (1): 14-18

White, Martha G. (1994). "Creativity and learning culture", *The Learning Organization* 1(2): 4-5.

BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU: KAMU BELGELERİNİN YÖNETİMİ VE ARŞİVLER

Yrd.Doç.Dr. Fahrettin Özdemirci*

Giriş

• Kamu belgelerinin üretimi ve kullanımı, kurumsal bir davranış gibi görünse de toplumsal bir niteliğe sahiptir. Bilgi edinme özgürlüğü kanunları, kamu belgelerinin toplumsal niteliğini tanımlayan ve ortaya koyan bir yaklaşımın çerçevesini çizmektedir.

Kurum ve kuruluşların sahip oldukları belgelere erişimde, gereksiz gizlilik kavramına sığınarak getirilen engeller ortadan kaldırılabilir; kurumlarda belge üretimindeki hızlı artış, teknolojinin tüm olanaklarına karşın, söz konusu belgelerin denetlenmesini, korunmasını, erişilmesini ve ondan yararlanılmasını giderek zorlaştırmaktadır. Bundan ötürü, üretilen milyonlarca bilgi yığına amaç doğrultusunda, bir başka deyişle onu kullanacak bireylerin gereksinimleri yönünde erişilebilmesi için organize edilmesi gerekmektedir. Söz konusu gereklilik, bilginin istenildiği anda iletimi, yeterliliği, yerindeliği ve ekonomikliği açısından da çok önemlidir.

Vatandaşın bilgi edinme istemlerini kurumların karşılayabilmesi, kurumların doğal etkinliklerinin ürünü olarak oluşan belgelerin, üretimlerinden başlayarak her aşamasında bu belgelerle ilgili işlemlerin zamanında yapılmasını gerektirir.

Kamu belgelerinin oluşumunu, kullanılmasını, değerlendirilmesini, seçimini, düzenlenmesini ve erişimini sağlama sürecini etkin bir biçimde yürütmek, bilgi edinme özgürlüğü kanunu çerçevesinde tartışılması ve ele alınması gereken önemli bir konudur.

Eğer ülkemizde yürürlüğe konulan Yasa ve buna bağlı olarak çıkartılan Yönetmelik'te belirtildiği gibi, kamu belgelerine geniş bir alanda erişim sağlanacaksa; belge ve arşivsel konuların ve işlem süreçlerinin dikkatle değerlendirilmesi gerekir. Yani bilgi edinme özgürlüğünün sağlanabilmesi, kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv çalışmalarının ve uygulamalarının niteliğine bağlıdır. Yöneticilerin kamu belgeleri ile ilgili sorumluluğu, bu kanun ile daha da ön plana çıkarılmıştır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunları ve Kamu Belgeleri

Kamu belge ve bilgilerine erişim modern yönetimlerin temel gereklerinden biridir. Kamu bilgilerine, görüşlerine ve tartışmalarına erişim kolaylığı sağlamak; görevi kötüye kullanma, verimsiz yönetim ve rüşvete karşı önemli bir çıkış yolu oluşturmaktadır. Ayrıca, kamu belge ve bilgilerine erişimi kolaylaştırmak ve bunu yasayla güvence altına almak yönetimin kendisi için de yarar sağlamaktadır. Karar verme süreçlerinde açıklık ve şeffaflık, sivil ve demokratik bir toplumun sürdürülmesinde ve yönetim etkinliklerine vatandaşın

* Yrd. Doç. Dr. Fahrettin Özdemirci, Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesidir. E-posta: ozdemirci@humanity.ankara.edu.tr

güveninin geliştirilmesinde yardımcı olan önemli bir faktördür. Bu bağlamda bilgi edinme hakkı kanunları, kamu belgelerine erişimin güvencesini oluşturmaktadır.

Bilgi edinme özgürlüğü yasalarının iki yönü vardır. Bir taraftan kurum ve kuruluşlara "bilgi verme yükümlülüğü" getirirken, diğer taraftan ise vatandaşlara "bilgi edinme hakkı" tanınmasıdır.

Dünyadaki 50'den daha fazla ülke, kamu kurumlarının ellerinde bulunan belgelere erişimi kolaylaştırmak için "Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasaları"nı halihazırda kabul etmiş durumda ve 30'dan fazlası da karara bağlamak için çaba harcamaktadır. Ülkelerin kabul ettikleri bu yasaların yarısından daha fazlası son 10 yıl içinde kabul edilmiştir (Banisar, 2004:3).

Bilgi edinme özgürlüğü yasalarının kabul edilmesinde yönetimler üzerinde çeşitli iç ve dış baskıların etkisi olmuştur. Çoğu ülkede, basın ve çevre gurupları gibi sivil toplum birlikleri yasaları desteklemiş ve kabul edilmesinde anahtar rol oynamıştır. Uluslar arası organizasyonlar da yönetimlerin modernize edilmesinde bilgi edinme özgürlüğünün kullanılmasının önemini farkına varmışlar ve bu yönde çaba göstermişlerdir.

Her geçen gün internet kullanımının yaygınlaşması, halkın, işletmelerin ve sivil toplum guruplarının bilgi taleplerini daha da artırmıştır. Bu doğrultuda yönetim içinden de belge ve kayıt sisteminin modernize edilmesi ve e-yönetime doğru yönlendirilmesi çalışmalarına hız kazandırılmış ve kurumlar kendi amaçları doğrultusunda bilginin yayımını artırmak için çaba harcamışlardır.

Çoğu ülkenin demokrasiye geçişi ve mevcut demokrasi anlayışındaki değişim ve gelişmeler bilgi edinme özgürlüğünün bir insan hakkı olarak fark edilmesinde ve bu doğrultuda yasal düzenlemeler yapılmasında etkin olmuştur.

Hemen hemen yeni oluşturulan veya gözden geçirilen anayasalar, kamu kurumlarındaki bilgiye erişim haklarını içermektedir. Günümüzde 40'dan fazla ülke, bilgiye erişimde anayasal hükme sahiptir. Bunlar da sıklıkla, kişisel dosyalara erişimde kişisel haklar ve çevresel bilgi hakkı üzerinde spesifik konuları içermektedir (Banisar, 2004:4).

Dünyadaki bilgi edinme özgürlüğü yasalarının çoğu genel anlamıyla benzer özellikler taşımaktadır. Bunun sebebi birkaç ülkenin bu konudaki yasalarını daha önce kabul etmiş olmaları ve bunların model olarak kullanılmasıdır.

Bir bilgi edinme özgürlüğü kanununun yasallaştırılması yalnızca bir başlangıçtır. Yürürlüğe konulmadığı sürece hiçbir anlamı yoktur. Yönetimler etkin bir uygulama için yönetim anlayışlarını ve iç kültürlerini değiştirmelidir. Yönetimlerin bilgi açıklamaya karşı dirençleri, uzun süreli ertelemeleri, vb. konular yasanın uygulanmasındaki zorlukları göstermektedir. Sivil toplum gurupları bu işin takipçisi olmalıdır. Yalnızca yasanın var olması, sürekli erişimi mümkün kılmak anlamına gelmemektedir.

Kamu Belgelerinin Yönetimi ve Arşivler

Kamu belgelerinin yönetiminde iyi uygulamaları gerçekleştirmeyi amaçlayan ISO 15489 Standardında verilen belge ve belge yönetimin tanımları şöyledir:

Belge (Records): İşlemlerin veya yasal zorunlulukların yerine getirilmesinde bir kişi veya organizasyon tarafından enformasyon ve delil olarak üretilen, kabul edilen (alınan) ve korunan enformasyondur (Özdemirci, 2003: 228; ISO 15489-1..., 2001: 3).

Belge Yönetimi (Records Management): Bir kurumun faaliyet ve işlemleri hakkında enformasyon ve kanıtların belge formunda elde edilmesi yanında korunmasına yönelik süreçlerde dahil olmak üzere, belgelerin üretimi, alınması, korunması, kullanımı ve tasfiyelerinin sistematik kontrol ve etkinliğinden sorumlu çalışma alanıdır (Özdemirci, 2003: 228; ISO 15489-1..., 2001: 3).

Kamu Belgeleri (Government Records) için ise şöyle bir tanım verebiliriz: Bir kamu kurumunun doğal faaliyetleri ve yasal yükümlülüklerini yerine getirirken, fiziksel biçimlerine veya özelliklerine bakılmaksızın hazırlanan, kabul edilen, kullanılan her türlü dokümanı ifade etmektedir.

Belge yönetiminin amacı; kurumun faaliyetleri sonucu üretilen tüm belgeleri, üretim aşamasından itibaren ele alarak belirlenmiş ölçütler çerçevesinde değerlendirmek, düzenlemek istenildiğinde hizmete sunmak için sürekli olarak kullanıma hazır bulundurmaktır.

Kamu belgelerine erişim, bu belgelerin değerlendirilmesini, seçimini ve düzenlenmesini gerektirmektedir. O halde belge yönetim uygulamaları, kamu belgelerinin yönetimi için kaçınılmaz bir yaklaşımdır.

Kurum ve kuruluşlarda üretilen belgeler, yalnızca herhangi bir aktivitenin çevresinde tarihsel araştırmalar bağlamında değerlendirilemez. Böyle bir değerlendirme, yıllarca çözümlenememiş kamu belgeleri sorununa çözüm olamamış geleneksel arşivcilik yaklaşımından başka bir şey değildir. Geleneksel arşivcilik yaklaşımı, bilgi edinme özgürlüğünün temel kaynağını oluşturan kamu belgelerinin, yasanın belirlediği çerçevede erişime açılmasını sağlamaktan uzaktır. Çoğu kurum bunun henüz farkında bile değildir.

Ancak yöneticilerin kamu sorumluluğunu yerine getirmede yalnızca tarihsel araştırmalar bağlamında kamu belgelerini değerlendirerek bu sorumluluktan kaçamazlar. Kamu belgelerinin değerlendirme ve seçimi için tarihsel değer kriteri artık kabul edilebilir genişlikte değildir. Öncelikle belgenin üretiminden bu yana geçen süreden ziyade belgenin içeriğini, idari, mali, yasal, bilimsel vb değerini belirlemek önemlidir.

Belgeler sadece tarihsel kriterlere göre gözden geçirilip imha edilemezler. Belgeler güncel olduğu dönemlerde de bir değerlendirme ve seçime tabi tutulması gerekir. Yani belgeler için kurumlarda saklama planlarının geliştirilmesi gereklidir. Belgelerin değerlendirme, seçim ve imha aşamalarında modern arşivcilik ilke ve yöntemleri uygulanmalıdır. Modern arşivcilik ilke ve yöntemleri, kurumlarda oluşan belgeleri üretimlerinden itibaren denetim altına almayı gerektirmektedir.

Bu bağlamda bir kurumun elinde bulunan gerek güncel gerekse güncelliğini yitirmiş belgelerin düzenlenmesi ve erişimi, kurumda belge ve arşiv birimlerinin ve çalışanlarının olmasını gerektirmektedir. Yani kamu belgelerinin yönetimi, belge yönetimi ve arşiv disiplininin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bir işin yürütülmesinde kurum tarafından üretilmiş olan belge ve bilgiye tekrar erişmek için söz konusu belgelerin kaydının tutulmuş ve düzenlemelerinin yapılmış olması gerekir. Bu işlemler kurumlarda öncelikle belge ve arşiv yönetim birimlerinin amaçları ve hedefleri olmakla birlikte, bu birimler aynı zamanda kurumlarda önemli belgelerin uzun vadede korunması ve düzenlerinin sağlanması için de gereklidir.

Bu belgelerin yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak için erişim araçları ile birlikte yeterince güvenlik önlemleri alınmadıkça, uzun vadede korunması ve kalıcı olması sağlanamaz. Bunun için belgelerin mikrofilm veya bilgisayar tabanlı ortamlara aktarılmasını gerektirebilir, bunları da içeren bir belge ve arşiv birimi kurumda kaçınılmaz olacaktır.

Kurumlarda arşivciler, formlar, raporlar, yazışmalar vb.'nin verimliliğini belirlemekle ilgilenmezler. Arşivciler kalıcı olarak korunması gereken belgelerin kaliteli ortamlarda üretilmesi ve gereksiz üretimin önlenmesi, kurumların kayıt tutma sistemlerinin değerlendirilmesi, belgelere günlük kullanım ve araştırma amacıyla erişim sağlamak için kurumlarda belge üretme ve alıkoyma politikalarının geliştirilmesi ve bunların düzenlenmesi ile ilgilenirler.

Sonuç olarak belge ve arşiv birimleri, kurumların ayrılmaz bir parçasını oluştururlar. Daha iyi bir yönetim için, şeffaflık için, bilgi edinme özgürlüğü hakkının vatandaşlara sağlanması için kurumlarda belge ve arşiv birimleri kaçınılmazdır.

Bilgi edinme hakkı kanunu, belge ve arşiv yönetiminin çalışma alanını oluşturan kamu belgeleri konusunda önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede kamu belgelerini alıkoyma ve halkın erişimi için kayıt tutma gereksinimleri üzerine odaklanan "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"nun arşivsel boyutu unutulmamalıdır.

Bu noktada sorgulanması gereken önemli bir konu; ülkemizin kamu belgelerine ilişkin olarak kayıtların tutulması, değerlendirme ve seçimi, alıkonması, düzenlenmesi ve erişimini sağlayan yasal ve idari düzenlemelere sahip olup olmadığı ve bunların uygulanıp uygulanmadığıdır.

Örneğin Milli Arşivin sorumluluğunda ; kamu belgelerinin kayıtlarının tutulması, değerlendirilmesi ve seçimi, alıkonması, korunması, düzenlenmesi ve erişimi gibi konuları kapsayan ve bu konularda kalite standartları oluşturulması için çeşitli düzenlemelerin yapılmasını ve uygulanmasını sağlayan bir "Milli Arşiv Yasası" var mıdır?

Elbette ki, bu konularda ülkemizde arşivsel açıdan çeşitli yasal ve idari düzenlemeler vardır. Bunları değerlendirmek ve yetersizlikleri gidermek gerekir (bkz. Özdemirci, 1999; Özdemirci, 2002; Özdemirci, 2004). Bu alandaki yetersizlikler hiç kuşkusuz ki bilgi edinme hakkı kanununun uygulanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin henüz bir kurum ve kuruluşların belge ve arşiv çalışmalarını da kapsayan bir "Milli Arşiv Kanunu" yoktur. Milli arşiv yasasına sahip olan ülkelerde bilgi edinme hakkı kanunları, kamu belgelerinin arşivsel boyutunu bu kanuna atıfta bulunarak çözmektedir. Ülkemizde ise bilgi edinme hakkı kanunu bu açılardan yetersizlikler içermektedir.

Ülkemizde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Arşivsel Yaklaşımlar

Ülkemizde bilgi edinme hakkı ve bir kanun çıkarılması, 1990'lardan itibaren kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarının, parti ve hükümet programlarının, seçim bildirgelerinin, beş yıllık kalkınma planlarının konusu içinde yer almıştır (Kamu Yönetimi Araştırması (KAYA) Raporu, 1991: 25, 86; Uzun Vadeli..., 2000: 92, 236-237, 245-246, 254; Başbakan..., 2002; Değişimin Yönetimi için.... , 2003; Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri.... , 2004).

Bu çalışmalar bize kamunun yeniden yapılandırılması çalışmaları içinde bilgi edinme hakkından söz edilmeye başlandığını gösteren önemli kaynaklardır. Özellikle KAYA Raporu'nu izleyen yıllarda, kalkınma planlarımızda, hükümet programlarında artık daha sık bilgi edinme hakkından söz edilmeye başlandığını görüyoruz. Sözü edilen bu ihtiyacın bir kanun ile düzenlenme aşamasına gelmesi ise yaklaşık 13 yıllık bir süreyi gerektirmiştir. Bu süre içinde yönetime gelen önceki hükümetler çeşitli kanun tasarıları hazırlamış ancak bunları yasallaştıramamıştır.

Bunlardan birisi, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı'nın idari usulle ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda "İdari Usul ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (Ön Taslak-1999)" çalışmasıdır (İdari Usul..., 1999)

Artık yürürlüğe girmiş olan kanunun temelinde önceki çalışmalar vardır. Önceki tasarıların gündemde olduğu dönemlerde, bunlar arşivsel açıdan değerlendirilmiş ve çeşitli öneriler de sunulmuştur (bkz. Özdemirci,1999:366-383).

Kamu belgelerine yönelik arşivsel çalışmalar açısından eksikliklerin giderilmesi için bir çıkış yolu olarak değerlendirilen bu taslak için o dönemde şöyle bir değerlendirme yapılmıştır(Özdemirci, 1999:381-382):

En büyük dileğimiz bu taslağın kısa sürede sonuçlandırılarak yasallaşmasıdır. Bu yasa taslağı kurum ve kuruluşların ellerinde bulundurdukları ve üretecekleri belgelerle ilgili bir çok hüküm içermekte ve kendi ürettiği belgelere sahip çıkmasını, düzenli tutmasını ve hizmete sunmak için hazır bulundurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yasayla kurum ve kuruluşlar mevcut ve üretecekleri belgeleri yönetmek için belge ve arşiv birimini oluşturmak ve çalıştırmak zorunda kalacaklardır. Bu da belge ve arşiv işlemlerinin kurumsallaşmasında önemli bir etken olacaktır.

Bu kanuna, bu işlemleri yürütebilmek için kurum ve kuruluşlarda "Belge ve Arşiv Daire Başkanlıkları" kurulur hükmü mutlaka konulmalı ve buralarda konunun uzmanı olan arşivcilerin istihdamını sağlayacak bir yapı getirilmelidir. Aksi takdirde bu yasanın istenilen sonucu vermesi mümkün olamayacaktır.

Gerek arşivciler gerekse kütüphaneciler bu yasa taslağı ile ilgilenmeli ve görüşlerini bildirmelidir. Bilgi hizmetleri açısından eksiklikleri varsa bunların taslağa girmesi için çalışmalıdır.

Yine yasallaşma sürecine girmiş fakat henüz tamamlanmamış olan "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun (Tasarısı)"nda da

bilgi edinme hakkına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Bu Tasarıdaki hükümler ve arşivler açısından yapılan değerlendirme şöyledir (Özdemirci, 2004: 7):

Kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinin temel ilkelerini veren 5. maddenin (g) bendi; "Kamu kurum ve kuruluşları, halkın bilgi edinme hakkını kullanması için gerekli tedbirleri alır" hükmü özellikle dikkat çekmektedir. 5. madde gerekçesi içinde (g) bendine ilişkin yer alan bir açıklamaya da bakalım; "Kamu kurum ve kuruluşları halkın bilgi edinme hakkını kullanmasını sağlayacak, maksadını aşacak şekilde ve gereksiz olarak sır kavramına sığınılması yoluyla kamuya açıklanmasında sakınca olmayan bilgilerin öğrenilmesini engellemeyecektir. Kişiler, özellikle kendileri ile ilgili görüş, karar ve işlemler hakkında bilgi edinebilecekler; kurum ve kuruluşlar da bunun sağlanması için gerekli önlemleri alacaktır.

Yine 41. maddede; "Bilgi edinme hakkı ve saydamlık" başlığı altında ".....Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerin talep etmeleri halinde, istenen bilgi ve belgeleri kanunda belirtilen istisnalar dışında vermekle yükümlüdür." gibi hükümler vardır.

Bu tedbirlerin ne olacağı üzerinde durmak gerekir. Kamu bilgisinin temel kaynağını kamu kurum ve kuruluşlarının üstlendikleri görevleri yerine getirmeleri sırasında ürettikleri belge ve dokümanlar oluşturur. Kurumlar genellikle bu tür belgelerini dosyalarda tutarlar ve bunlarda kurumların arşivlerini oluşturur. O halde alınacak tedbirlerden birisi ve en önde geleni hiç kuşkusuz, kurumlarda belge üretme ve tutma yöntem ve ilkelerini de kapsayan bir birimin kuruma ihdas edilmesidir.

Kanunu da çıkan bu konu, söz konusu tasarının çeşitli yerlerinde karşımıza çıkmakta ancak bu işin mutfağından hiç bahsedilmemektedir. Zaten "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (K.No:4982)"nda da hiç sözü edilmiyordu.

Ancak bu işin mutfağı hiç kuşkusuz ki kurum ve kuruluşlarda oluşturulması zorunlu olan "Belge ve Arşiv Yönetim Birimleri"dir

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (Kanun No: 4982; Kabul Tarihi: 09.10.2003)

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 32. maddesi, kanunun yayımından itibaren 6 ay sonra yürürlüğe gireceği hükmü getirirken; 31. maddesi de 6 ay içinde bir yönetmelik hazırlanarak yürürlüğe konulur hükmü taşımaktadır. Böylece Kanunun, hazırlanacak yönetmelikle birlikte uygulamaya konması planlanmış ve 31. madde uyarınca "Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik" Bakanlar Kurulu'nca 19.04.2004 tarihinde kararlaştırılarak, 24.04.2004 tarihinden geçerli olmak üzere 27.04.2004 tarih ve 25445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

"Bilgi Edinme Hakkı Kanununu" ve "Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik"i inceleyerek arşivler açısından değerlendirelim:

Kanun 5 Bölüm ve 33 maddeden oluşmaktadır; 1. Amaç, Kapsam ve Tanımlar; 2. Bilgi Edinme Hakkı ve Bilgi Verme Yükümlülüğü; 3. Bilgi Edinme Başvurusu; 4. Bilgi Edinme Hakkının Sınırları; 5. Çeşitli ve Son Hükümler.

Söz konusu Kanunun amacı ve kapsamı madde 1 ve madde 2'de şöyle ifade edilmektedir:

"Madde 1- Bu Kanunun amacı; demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir".

"Madde 2- Bu Kanun; kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanır.

1.11.1984 tarihli ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun hükümleri saklıdır."

Anlaşılabacağı üzere Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine yönelik kişilerin bilgi edinme haklarını düzenlemektedir. Yani kamu belgelerine dayalı bir bilgi edinmeden söz edilmektedir ki, bilgi edinme özgürlüğü yasalarının hemen hemen tamamı kamu belgelerinden bilgi edinme üzerine odaklanmaktadır.

Bilgi edinme hakkının kullanılmasında önemli bir yere sahip olan bilgi kaynaklarının neler olduğunu ortaya koyan tanımlara madde 3'te yer verilmiştir. Bu maddede 'bilgi', 'belge' ve "bilgi veya belgeye erişim" in ne ifade ettiği verilmiştir.

"Madde 3- c) Bilgi: Kurum ve kuruluşların sahip oldukları kayıtlarda yer alan bu Kanun kapsamındaki her türlü veriyi,

d) Belge: Kurum ve kuruluşların sahip oldukları bu Kanun kapsamında yazılı, basılı veya çoğaltılmış dosya, evrak, kitap, dergi, broşür, etüt, mektup, program, talimat, kroki, plan, film, fotoğraf, teyp ve video kaseti, harita, elektronik ortamda kaydedilen her türlü bilgi, haber ve veri taşıyıcılarını,

e) Bilgi veya belgeye erişim: İstenilen bilgi veya belgenin niteliğine göre, kurum ve kuruluşlarca, başvuru sahibine söz konusu bilgi veya belgenin bir kopyasının verilmesini, kopya verilmesinin mümkün olmadığı hallerde, başvuru sahibinin bilgi veya belgenin aslını inceleyerek not almasına veya içeriğini görmesine veya işitmesine izin verilmesini, ifade eder."

Bilgi edinme hakkından yararlanacakların ve bilgi vermekle yükümlü olanların belirlendiği 2. bölüm; madde 4 ve 5'te; herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğu hükmü yanında, Türkiye'de ikamet eden yabancılar ile Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler için *'isteyecekleri bilgi kendileriyle veya faaliyet alanlarıyla ilgili olmak kaydıyla ve karşılıklık ilkesi çerçevesinde, bu Kanun hükümlerinden yararlanırlar'* şeklinde ifadesini bulmuştur.

Bilgi verme yükümlülüğü açısından ise, Kanunda belirtilen istisnalar dışında kurum ve kuruluşlar, her türlü bilgi ve belge istemlerine cevap vermekle sorumlu tutulmuş ve bunu etkin şekilde yürütebilmeleri için kurum ve kuruluşların **gerekli idari ve teknik tedbirleri almaları** yükümlülüğünü getirmiştir.

Yine istenilecek bilgi ve belgenin niteliğine açıklık madde 7 ile getirilmiştir.

"Madde 7- Bilgi edinme başvurusu, başvuru kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri gereği bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olmalıdır.....".

Hemen ardında gelen madde 8'de ise; "Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya yayın, broşür, ilan ve benzeri yollarla kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler, bilgi edinme başvurularına konu olamaz" hükmü getirerek, bilgi edinme başvurusunun kaynağını 'kamu belgeleri'nin oluşturacağı belirtilmiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere kamu belgeleri, kurum ve kuruluşlarda yürütülmesi gereken belge ve arşiv çalışmalarının konusunu oluşturmaktadır.

Bilgi veya belgeye erişim ile ilgili madde 10; bu hizmetin verilmesi için kurumda bir belge ve arşiv birimini gerektirecek hükümler içermektedir. Ancak yasada bu hizmetin verilmesi için her hangi bir birim tanımlanmamıştır.

Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'nun yapısını ve görevlerini tanımlayan madde 14'de bakıldığında; bilgi edinme hakkının yalnızca hukuksal bir süreç olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bilgi edinme sürecinin arşivsel boyutunun tamamen göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Oysa, bilgi edinme hakkının kullanılması kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv birim ve hizmetlerinin niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Böyle bir Kurul'da belge ve arşiv konularında uzmanlaşmış kişilerinde yer alması gereklidir. Kanunun bu açığının giderilmesi gerekir.

Yine aynı maddede yer alan; "Kurul, belirleyeceği konularda komisyonlar ve çalışma grupları kurabilir.." hükmü gereğince, kurum ve kuruluşlardaki belge ve arşiv birimlerinin ve çalışmalarının sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için onlara danışmanlık yapacak, yol gösterecek bir komisyon kurulması gerekir. Aksi takdirde hem Kurul hem de bilgi edinme başvurusunu karşılayacak olan kurum, bilgi edinmenin hukuksal boyutu dışında kurumlardaki belge ve arşiv işlerinin yürütülmesindeki eksiklik ve yanlışlıklardan kaynaklanacak sorunları çözmede zor duruma düşebilir. Bu konuda kalıcı bir komisyonun oluşturulması gerekir. Kurulun görev ve çalışmalarına ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi için Başbakanlıkça bir yönetmelik çıkarılacağına belirtildiği bu madde hükümleri gereğince çıkarılacak yönetmelikte belge ve arşiv hizmetleri komisyonunun oluşturulması sağlanmalıdır.

Kanunun 4. bölümünü oluşturan 15-28. maddeler istisnalarla ilgili olup, bilgi edinme hakkının sınırlarını çizmektedir.

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik

Altı (6) Bölüm olarak düzenlenmiş olan Yönetmelik'in 46 maddenin yanı sıra 6 da geçici maddesi ve 2 eki bulunmaktadır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 31. maddesine istinaden hazırlanıp yürürlüğe konmuş olan Yönetmelik'in belge ve arşiv çalışmalarına ilişkin hükümleri; "Bilgi Edinme Hakkı, Bilgi Verme Yükümlülüğü ve Bilgi Verme Usulü" başlıklı 2. bölümde yer almaktadır.

Kanunun 5. maddesinde 'bilgi verme yükümlülüğü' başlığı altında verilen hüküm Yönetmeliğin 6. maddesinde 'bilgi verme yükümlülüğü kapsamında alınacak tedbirler'

başlığı altında aynen tekrar edildikten sonra konuya ilişkin açıklamalar getirilmiştir. Öz konusu Kanun ve Yönetmelik maddesinde sözü edilen "gerekli idari ve teknik tedbirler" açıklanmıştır. Konuya ilişkin Yönetmeliğin 6. maddesi şöyledir:

Madde 6- Kurum ve kuruluşlar, Kanunda yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi, Kanunda ve bu Yönetmelikte belirlenen esas ve usullere göre başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdür.

Kurum ve kuruluşlar, ellerinde mevcut olan ve bilgi edinme başvurusuna konu olabilecek bütün bilgi veya belgeleri, bilgi edinme hakkının kullanımını kolaylaştıracak şekilde tasnif ederler. Bu amaçla kurum ve kuruluşların belge kayıt, dosyalama ve arşiv düzeniyle ilgili gerekli idari ve teknik tedbirler alınır.

Bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla kurum ve kuruluşlar;

a) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planlarını,

b) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını,

c) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğunu, yayımlanmışsa hangi tarihli ve sayılı Resmi Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş halini, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kesinleşen faaliyet ve denetim raporları uygun vasıtalarla kamuoyunun incelemesine açık hale getirilir.

Kurum ve kuruluşlar, Kanun ve bu Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla kurumsal internet sayfalarını bu madde hükümlerine göre yeniden şekillendirir. Bu Yönetmelik kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, bu bilgileri tek tek birimler bazında, aynı kurumsal internet sayfası üzerinden; zorunlu hallerde kurumsal internet sayfasından link verilmek suretiyle birime ait internet sayfası üzerinden kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kurum ve kuruluşlar, görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planlarını, konuyla ilgili mevzuatta belirlenmiş ilkelere uygun olarak düzenlerler. Kurum dosya planları, kurum ve kuruluşların basın ve halkla ilişkilerle görevli birimlerinde oluşturulacak bilgi edinme birimlerinde bulundurulur ve bunlardan yeterli sayıda nüsha başvuru sahiplerinin istifadesine sunulur. Kurum dosya planlarının bir örneği de kurum ve kuruluşların kurumsal internet sayfalarından kamuoyunun bilgisine sunulur.

Kanunun 5. maddesinde de bahsi geçen "gerekli idari ve teknik tedbirler" in, kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan ve bilgi edinme başvurusuna konu olacak bilgi ve bel-

gelerinin tasnif edilmesi ve yine kurumda *belge kayıt, dosyalama ve arşiv işlemlerinin düzene konulması* olduğu Yönetmelik'in bu maddesinden anlaşılmaktadır. *Kurum dosya planlarının* hazırlanmasının ise; *konuyla ilgili mevzuatta* belirlenmiş ilkelere uygun olarak yapılması istenmektedir.

Burada yapılması istenen çalışmalar, belge ve arşiv yönetimi disiplinin çalışma alanına girmekte olup, bilimsel yaklaşımlar gerektirmektedir. Dolayısıyla kurum ve kuruluşlar, bu işler için meslek eğitimi almış profesyonel kişiler çalıştırmak ve kurumlarında belge ve arşiv birimleri oluşturmak zorundadır. Ancak ne söz konusu Kanunda ne de Yönetmelikte böyle bir anlayışı ve yaklaşımı göremiyoruz. Ayrıca konuyla ilgili mevzuat şeklindeki genel bir yaklaşımın da yetersizliği ortadadır.

Burada kastedilen mevzuat; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün gerek 3056 sayılı "Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun" gerekse, 3473 sayılı "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında KHK'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" a dayanarak kurum ve kuruluşlarda arşiv hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak amacıyla çıkarmış olduğu "*Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*" esas alınarak 3473 sayılı kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşların hazırlamış oldukları kendi arşiv yönetmelikleridir.

Ancak, kurum ve kuruluşlar, bünyelerinde bu işlemleri yürütecek bir birime ve elemana sahip olmadıkları için sözü edilen yönetmelikler kurumlarda uygulama alanı bulamamıştır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Yönetmeliğinde de vurgulandığı üzere kurum ve kuruluşlarda *kayıt, dosyalama, tasnif gibi arşiv işlemleri bilgi edinme başvurularının* karşılanmasında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu işlemleri yürütecek bir birim kurumların örgütsel yapıları içinde Kanunla ihdas edilmediği sürece, hem kurumların belge ve arşiv sorunları yeterince çözümlenemeyecek, hem de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'ndan arzu edilen sonuç alınamayacaktır.

Yine Yönetmeliğin 7. maddesinde; bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla internet sayfaları üzerinden kamuoyunun bilgisine sunulması istenen bilgilerin hazırlanması ve bu hizmetin yürütülmesi kurumlarda oluşturulacak belge ve arşiv birimleri tarafından gerçekleştirilebilir.

Yönetmeliğin 40. maddesi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve diğer araştırma hizmeti veren arşivlerle ilgilidir.

Madde 40- Başvuru sahiplerinin; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü veya araştırma hizmeti veren diğer arşivlerde mevcut arşiv malzemesi ve arşivlik malzemenin yararlanma şartları, yükümlülükleri ve arşiv malzemesinin örneklerinin verilmesi hususunda, 31/1/2002 tarihli ve 2002/3681 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilen hükümler, süre hariç olmak üzere uygulanır.

Bu konuda daha önce çıkarılmış ve 01.03.2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış olan "Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı

Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar" a ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nın süre hariç geçerli olduğu belirtilmektedir. Burada sözü edilen süreden ne kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması gereklidir.

Madde 43- Kurum ve kuruluşlar, Kanunun ve bu Yönetmeliğin uygulanması konusunda personeline gerekli eğitimi sağlar ve bu amaçla eğitim programları düzenler.

Bu kapsamda, kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv çalışmalarının yürütülmesi için eğitim programları gereklidir. Bu konuda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nden destek alınmalıdır.

Geçici Madde 1- Kurum ve kuruluşlarda bir ay içinde 8 inci madde hükümlerine uygun olarak bilgi edinme birimleri oluşturulur.

Geçici Madde 2- Kurum ve kuruluşlar, bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde 6 ncı maddede belirtilen kurum dosya planlarını, bilgi edinme hakkının kullanımını kolaylaştıracak şekilde hazırlar ve bilgi iletişim teknolojilerini kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Geçici Madde 3- Kurum ve kuruluşların belge kayıt, dosyalama ve arşiv düzeninde ihtiyaç duyulan mevzuat değişiklikleri ve diğer düzenleyici işlemler altı ay içinde yapılır.

Yönetmelik'in geçici maddeleri kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv işlemlerine ilişkin çalışmaların yürütülmesi açısından önem taşımaktadır. Bu maddelerde verilen süreler ve yapılması gereken çalışmalar dikkate alındığında, kurum ve kuruluşları acilen belge ve arşiv alanında eğitim görmüş elemanlara ihtiyacı olduğu ortadadır.

Genel Değerlendirme

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'na işlerlik kazandırılması, kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv birimlerinin en kısa zamanda oluşturulmasını ve etkin duruma getirilmesini gerektirmektedir. Kurumlarda da belge ve arşiv yönetim birimlerinin etkin şekilde hayata geçirilmesi "merkezi idarenin arşivlerini yönetmek ve diğer arşiv işlem ve hizmetlerini koordine etmek ve öncülük yapmak amacıyla bir yasayla kurulmuş, bir ülkenin arşiv hizmetlerini yürüten merkez" olarak tanımlayabileceğimiz milli arşivin yönlendirme ve desteğini gerektirir. Kamu belgelerinin güvenliği ve korumaya değer parçalarının seçimi, sağlanması, saklanması ve bu belgelere erişimin sağlanmasını ve kullanılmasını teşvik edilmesinden sorumlu bir milli arşiv için acilen 'milli arşiv yasası'na ihtiyaç vardır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun uygulamaya konulduğu bir zaman sürecini yaşadığımız bu günlerde, kurum ve kuruluşlarda belge ve arşiv işlemlerini yürütecek birimlerin oluşturulması ve bu alanda eğitim almış elemanların istihdam edilmesi hem kamu belgelerinin yönetimi hem de bilgi edinme özgürlüğünün hayata geçirilmesi bakımından ihmal edilmemesi gereken bir konudur.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile bilgi edinme özgürlüğü önündeki engeller tam anlamıyla kalmış olmayacak, bu sürecin yalnızca başlatılması sağlanmış olacaktır. Tüm kurum ve kuruluşların bu kanunda ifade edilen anlayış ve yapı çerçevesinde kendi yapılanmalarını sağlamalarını gerektirecektir. Bu süreç içinde kurum ve kuruluşların

bilgi edinme istemlerine konu olan bilgi ve belgelerini düzenleme konusunda gösterecekleri başarı önem taşımaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında "Belge ve Arşiv Birimleri"nin yasaya dayalı olarak kurulmasını sağlamak ve Milli Arşiv ile bağlantılarını kurmak konusunda en kısa zamanda somut adımlar atılmalıdır.

Kaynakça

Banisar, David. (2004). *"Freedom of Information and Access to Government Records Laws Around the World: May 2004"*. [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.freedominfo.org/survey/global_survey2004.pdf

"Başbakan Abdullah Gül Tarafından TBMM'ne Sunulan 58'nci Hükümet Programı", *T.C. Resmi Gazete*, 24951 (29.11.2002).

"Başbakanlık Teşkilatı Hakkında KHK'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (3056 s.k.)", *T.C. Resmi Gazete*, 18550 (19.10.1984), 1-11.

"Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (K.No: 4982)". *T.C. Resmi Gazete*, 25269 (24.10.2003).

"Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik", *T.C. Resmi Gazete*, 25445 (27.04.2004).

Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma-1. (2003). Ankara: T.C. Başbakanlık.

"Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik", *T.C. Resmi Gazete*, 19816 (16.5.1988), 4-20.

"Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar", *T.C. Resmi Gazete*, 24682 (01.03.2002).

ISO.(2001). *ISO 15489-1: Information and Documentation - Records Management - Part 1: General*. -First Edition-15.09.2001-(E) - [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.iso.org> [26.05.2003]

"İdari Usul ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (ön taslak)". (1999). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.basbakanlik.gov.tr/genelgevekanunlar/idariusul/idariusul/html>, 1-21. [14.10.199]

Kamu Yönetimi Araştırması (KAYA): Genel Rapor. (1991), Ankara: TODAİE. [Çevrimiçi] Elektronik adres:<http://www.todaie.gov.tr/ekutuphane/kaya.pdf> [02.07.2004]

"Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun (Tasarısı)" *TBMM Tutanak Dergisi* (www.tbmm.gov.tr 25.03.2004).

Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma-2. (2003). Ankara: T.C. Başbakanlık.

"Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak Ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında KHK'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (3473 s.k.)", *T.C. Resmi Gazete*, 19949 (4.10.1988), 2-4.

Özdemirci, Fahrettin. (1999). "Arşivlerimizin Kurumsal Yapılanma Gereksinimleri", *Bilginin serüveni: Dünü, bugünü, yarını: Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri 17-21 Kasım 1999, Ankara / Yayını hazl. Özlem Bayram... (ve başkaları). Ankara: TKD, 1999. İçinde, 366-383. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ozdemirciyayin.htm>*

Özdemirci, Fahrettin. (2002). "e-Arşivlere Giden Yolda Belge Yönetim Birimleri" *e-Türkiye Sürecinde Kütüphaneler: 38. Kütüphane Haftası bildiriler, 25-31 Mart 2002 : Ankara. Yay. Hazl. Ali Can [ve başkaları]. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. İçinde, 126-141. <http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ozdemirciyayin.htm>*

Özdemirci, Fahrettin. (2003). "İlk Uluslararası Belge Yönetim Standardı: Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme", *Türk Kütüphaneciliği*, 17: 3; 225-246. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ozdemirciyayin.htm>

Özdemirci, Fahrettin. (2004). "Kamu Yönetimini Yeniden Yapılandırma Çalışmaları ve Arşivler Açısından Bir Değerlendirme", *Yeniden Yapılanma ve Toplumsal Bütünleşme: 40. Kütüphane Haftası Programı, 30 Mart- 04 Nisan 2004 : Ankara. /Düzl. Türk Kütüphaneciler Derneği, 2004. İçinde, "Yeniden Yapılanma ve Arşivler" Panelinde sunulan Bildiri (31 Mart 2004, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ozdemirciyayin.htm>*

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara: DPT, Haziran 2000.

KÜTÜPHANE VE ENFORMASYON BİLİMLERİNİN POST MODERN İÇERİĞİNE DOĞRU⁷

Dave Muddiman

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Tülay Fenerci*

Kütüphane ve enformasyon bilimleri eğitiminin geleceğine ilişkin tartışmalar sıklıkla enformasyon toplumunun vaat ettiği ilerleme'ye ilişkin varsayımlarla çevrelenmiştir. Bu makale günümüz toplumunu karmaşık, parçalı ve post modern olarak nitelendiren alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun yanında geleneksel kütüphane ve enformasyon bilimlerinin toplumsal bilgiye dayanan aydınlanma bağlamında, toplumsal ilerlemenin modern kavramlarıyla olgunlaştığını ancak bunları post modern zamanlara uyarlamada zorlandığını söylemektedir. Bunun sonucunda kütüphane ve enformasyon bilimleri, enformasyon ve bilginin "yönetimi" ve onunla bağlantılı performans artırma teknolojilerince meşgul edilmektedir.

Bu makalede enformasyon yönetiminin faaliyet alanının yeniden kavramsallaştırılmış enformasyon bilimi müfredatı ile dengelenmesi gerektiği iddia edilmektedir. Bu tür bir müfredatın post modern/ağ çağının yaratıcı potansiyeline ve akışına yanıt verecek biçimde düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak böyle bir müfredatın aynı zamanda hümanizma, eleştirel mesafe ve yetkinleşme ilkelerini de vurgulaması gerekir.

Giriş

Onbeş yılı aşkın bir süredir "post modern" kavramı, giderek artan bir biçimde akademik ve popüler yorumcuları büyülemekte ve aynı zamanda onların zihinlerini meşgul etmektedir. Tarihin sonuna gelindiği ve modern 20. yy boyunca bize yol gösteren fikir ve varsayımlardan şimdilerde şüphe duyduğumuz, bir çağda yaşadığımız iddia edilmektedir. Post-Fordizm, post-Marksizm, post-profesyonelizm, post-dokümantasyon terimlerini duy-maktayız. Son zamanlarda bu terimlerle düzen, ilerleme ve değişme(güçlenmek büyümek zorunda oluşumuz), antitezlerini deneyimlediğimiz görülüyor; kaosla ilgili olarak bize böyle söyleniyor. Bizim enformasyon toplumumuz, işaretlerin doygunluğuna ulaşmış: Karmaşıklık ve bilinmezliğin hüküm sürdüğü geçici bir yer. Biz bu hiperaktif dünyada güncel bilgi bunalımını, aynı anda enformasyon bolluğu ve yoksunluğunu deneyimliyoruz. Parçalanma, düzensizlik ve çeşitlilik simgeliyor bizim zamanımızı.

Ağlarla örgülenmiş çağ, şaşırtıcı bir şekilde, "post" modern. Post modern fikri, sosyal ve entelektüel içerik bağlamında, 70'li ve 80'li yıllar boyunca mimarlık, sanat ve hümanite gibi disiplinlerden eğitim, sosyal bilimler, kavramsal bilimler ve günümüzde yöne-

7 Bu makale Dave Muddiman'ın "Towards a Postmodern Context for Information and Library Education" başlıklı makalesinin çevirisidir. Education for Information 1999.17 (1), 1-19

* Yrd. Doç. Dr. Tülay Fenerci Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Öğretim üyesidir. E-mail: fenerci@humanity.ankara.edu.tr

tim bilimleri gibi uygulama alanlarına kadar birçok disiplin içine nüfuz etti. Bununla beraber post modern tez, kütüphane ve enformasyon biliminin sadece kenarına çarptı.(n1) Böyle bir eksiklik kısmen mesleki disiplinler alanın üstünlüğünün, sosyal ve kültürel kuramlardan ziyade pratik problem çözmede aranmasıyla açıklanabilir.

Kütüphane ve enformasyon bilimleri, eleştirmeden kabul ettiği enformasyon çağının toplumsal ilerleme söylemleriyle çevrelendi. Ian Cornelius, bu tür söylemleri "enformasyon kültürü": Enformasyon toplumu fikrinin yalnızca ilerleme ve iyimser yönleri üzerinde duran varsayımlar kümesi, olarak adlandırıyor. Kütüphane ve enformasyon bilimlerinin söylemi ise Cornelius'a göre modern yaşamda enformasyon, merkezi bir öneme sahiptir ve enformasyon sağlayanlar, kütüphanecilerdir, O halde kütüphaneler, kütüphaneciler, enformasyon yöneticileri ve onların disiplinleri ile meslekleri, modern yaşamda son derece önemlidir.(1, p.61) Ürkütücü bir biçimde enformasyon çağı, her iki enformasyon uzmanlığının gerek konu disiplinleri gerekse eğitim kurumlarıyla böyle bir üstünlüğü ile sonuçlanabilecek gibi görünmüyor.Onun yerine en iyisiyle çoğulculuk ve en kötüsüyle belirsizlik alanı ve eğitim müfredatını biçimlendiriyor.

Kütüphane ve enformasyon bilimlerinin akademik meşruiyet ile ilgili temel iddiası - enformasyonun düzenlenmesi ve erişimi bağlamındaki bilgi ve araştırma zemininin- kaynağı bilgisayar, yönetim ve sistem kuramına dayandırılmış yeni gelişmekte olan bilimlerin, tehdidi altında olduklarıdır. Enformasyonu metalaştıran pazar ve ağların yükselişiyle kütüphane ve enformasyon bilimlerinin, 20.yy refah devletinin kamu hizmeti veren meslek ve kurumlarıyla olan bağları koparılmıştır. Eğitim programlarının kamu sektörü iş pazarında maddi güven sağlama konusundaki üstünlüğü son buldu ve bizzat enformasyon işi bir dereceye kadar dağılır, kurumsallıktan ve profesyonellikten uzaklaşır hale geldi, Sonuç olarak - enformasyon/iletişim/kütüphane- bilim/çalışma/yönetim'e- anlam veren gevşek ve değişen gruplar, şimdi alandaki akademik girişimleri temsil ediyor. Bunun sonucunda inter- disiplinler olma, kimilerine göre arzulanan veya kaçınılmaz bir durum olarak görülürken, diğerleri tarafından parçalanmaya ve düşüşe yol açacak bir tehdit olarak değerlendiriliyor.(2, p.285-9)

Olayların sergilediği bu durumu, nasıl açıklamaya başlayabiliriz?

Bu makalede günümüzde kütüphane ve enformasyon eğitiminin içinde bulunduğu birtakım çıkmazları anlayabilmek için daha fazla post modern farkındalığın gerekli olduğu ve bunun anahtar bir rol oynayacağı önerisi getirilmiştir.Burada enformasyon toplumunun ilerleme fikri ile ilişkili eğilimlerden ziyade, alana yeniden içerik kazandırılması yönünde bir çaba sergilenecektir. Çünkü eğer birçok sosyal kuramın iddia ettiği gibi bu tür fikirler günümüz sosyal gerçeğinin doğasını ciddi şekilde yanlış temsil ediyorsa o zaman kütüphane ve enformasyon disiplinleri için daha kapsayıcı ve keskin bir dünya görüşünün oluşturulması son derece önemlidir.(3)

Post modern, benim iddiama göre, günümüzde sosyal, felsefe ve tarih bilimlerinde oluşturulan böyle bir proje için en uygun çıkış noktasıdır. Post modern perspektifler, etkileyici ve görünümü sergiler nitelikte olup; basitleştirmeye ve abartılı genellemeye karşı direnmektedir. En azından, enformasyon, onun disiplini ve eğitim müfredatı üzerine alternatif bir

düşünme yolu sağlamaktadır. Bununla beraber günümüzde enformasyon disiplinlerinin ve eğitim çevrelerinin böyle bir alternatif analiz gerçekleştirmesi, problemsiz olmayacaktır. Bunlar arasında öncelikli olanı post modern alanın karmaşıklığıdır. Post modern, heterojen ve bir dereceye kadar yarıştırılan kavram, kuram ve eleştirel teknikler kümesini içerir. Burada post modern kavramını tanıtmaya olanağı bulunmadığından genel bir giriş yapma eğilimimiz de yoktur.(n2.) Onun yerine makalede, kütüphane ve enformasyon eğitimi ile ilgili güncel tartışmalarda yer alan belirli problemleri aydınlatacağı düşüncesiyle seçilen post modern fikrin spesifik görünümü üzerinde odaklanılacaktır. Özellikle argüman üç geniş çizgide ilerleyecektir. Birincisinde post modern kavram, tarihsel olarak anlatılmaktadır. Bazen aydınlanma projesi olarak da bilinen modernite projesinin bir eleştirisi olarak nitelenmiştir. Bu kullanımı ile post modern fikrin eleştirisinin, kütüphaneciliğin ve bir dereceye kadar enformasyon biliminin düşüşünü açıklamaya yardım edeceği görüşündeyiz ki, her ikisi de modern proje ile birlikte görülmüştür.

İkinci iddiamız, post modern'in yeni bir toplumsal sistem veya yeni bir çıkış -post modernite- olarak kabul edilebileceğidir. Postmodernite, yeniden yapılanan kapitalizmin analizi ve enformasyon çağının kavramsallaştırılması için bir alternatif sunmaktadır. Kütüphane ve enformasyon bilimine uygulandığı zaman bu kavram, bilginin metalaşmasını güçlü bir şekilde analiz edebilmemizi sağlayacaktır. Enformasyon disiplinlerinden en etkiyici ve modaya uygun olan "enformasyon yönetimi"nin ortaya çıkışı bağlamında maddeyi açıklamaya yardım edecektir. Sonunda bunlara karşıt olarak post modern, yeni epistemoloji veya bilginin kendisine yeni bir yaklaşım biçiminde takdim edilecektir. Marksizm veya olguculuk(pozitivizm) gibi büyük söylemlerin son bulmasını kuramlaştırırken akademik post modernistler tipik olarak yeni disiplinler konfigürasyonları için yeni araştırmalara yönelir ve yöntemleri çoğulculuk ve ilişkinliğe(relativite) dayanır. Bu tür yaklaşımlar, özellikle geniş olarak kavranan enformasyon bilimine dayandırılan, enformasyon eğitimine yeni bir yön çizme girişimlerine temel oluşturacaktır.

Böylelikle makalenin amacı, post modern değerlerin kabulünü iddia etmek veya bir post modern enformasyon disiplini oluşturmak değil, onun yerine enformasyon ve kütüphane bilimleri ile onların eğitimsel çevrelerini saran çağdaş tartışmalarla sınırlandırarak "post modernite" koşulunda varolduğumuzu kavramaya yönelik bir çaba göstermektir(5). Umudumuz analiz sonuçlarının enformasyon toplumu ile ilgili yapılan değerlendirmelerle çevrelenmiş disiplinler söylemlerinin üstesinden gelebilmek ve söylemek istediğimiz, bu tür analizlerin disiplinler alandaki daha yenilikçi bazı düşüncelerin tanımlanmasına ve dikkat çekmesine yardımcı olacaktır.

Varılan sonuçlar, ağ çağının gereksinimleriyle ilişkili yenilikçi ve ilerleyen bir enformasyon eğitiminin geliştirilmesine bir katkı olarak sunulmakla birlikte entelektüel sorgulama ve sosyal sorumluluk zemininde kalmıştır.

Enformasyon ve Kütüphane Bilimi ve Modernite Projesi

Enformasyon ve kütüphane bilimi(EKB)nin kökleri modern'e uzanır. Tarihsel olarak kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin yayılması 1750-1950 döneminde Batı Avrupa ve Kuzey

Amerika'da modern toplumların büyümesi ile aynı zamana rastlar.Bu toplumlar, bilginin özgürce dolaşabildiği ve yayılabildiği uygar bir toplumun geliştirilmesi ülküsünü maddi ve eğitimsel ilerleme temeline dayandırdılar. Dahası bilgidan yararlanmayı artırmak için yüksek okuryazarlık düzeyine sahip uygar vatandaşların eğitimini elzem gördüler. Bunun düzenli bir ilerleme üreteceğini ve aydın bürokrasiler ile hayırseverler tarafından denetlendiği ve kanalize edildiği takdirde toplumsal ve sembolik kararlılığın sağlanacağını varsaydılar.Bütün bunlar belirli bir tipin ilerlemesi doğrultusunda ve giderek bizim amacımıza uygun bir şekilde gerçekleşti. Böylelikle, kütüphane bunun tam da ortasında yerini aldı. Devletin denetlemediği ve yatırımlarıyla himaye etmediği ve görece özerk birtakım iletişim ağlarının bulunduğu sosyal alanlarda kütüphaneler, uygar toplumun halk kitlesinin geliştirilmesine katkıda bulundular.(7, p.72-3)

Kütüphaneler, uygarlığın kayıt altına alınmış ilerleme hikayesini oluşturan ve uygarlığın daha sonra da ilerlemesine zemin hazırlayan, kabul görmüş toplumsal bilginin, denetimine ve meşruiyetine yardım ettiler. İyiliksever bürokrasiler gibi kütüphaneler de toplumun en üst düzeyde yararlanması için bu bilgiyi işleyip, düzenlediler.

Gerçekte kütüphaneler modernite projesinin makine dairesi, kütüphaneciler ile birlikte eğitimciler ve teknik adamlar da aydın makinistler gibi görülebilir. Eğer modern kütüphane, toplumsal bilgiye ulaşımın garantörü durumuna geldiyse kütüphanecilik de aynı biçimde toplumsal bilginin toplanması, meşruiyeti, düzenlenmesi ve yayımı ile ilgili bir uygulama ve felsefe olarak gelişti.Gerçekte modern kütüphanecilik projesi, Diderot'nun ansiklopedisi: Dünya üstündeki tüm bilginin derlenmesi, ile karşılaştırılabilir.Böylelikle bizim çocuklarımız daha eğitilmiş hale gelecek ve aynı zamanda daha erdemli ve mutlu olabilecekti.(8, p. xv) Dolayısıyla kütüphanecilik, ideallerini öğrenme birliği ve bütün bilginin temel kurallara veya özelliklere göre sınıflanabileceği (düzenlenebileceği ve denetim altına alınabileceği) kavramları üzerine yoğunlaştırdı. Kütüphanecilik bu doğrultuda emekle meydana getirdiği ve bazen mükemmelliği yakaladığı tablolarla entelektüel gelişimini sağladı. Bu çabaların birçoğu Ranganathan'ın kiler gibi pratik nedenlerden dolayı büyük ölçüde dikkate alınmadı. Aynı zamanda kütüphanecilik, olgucu düşünür Karl Popper'ın fikirlerinden yararlanarak toplumsal bilgi kuramları geliştirdi. Örneğin: Kemp(9) ve Brookes.(10) bu anlamda anılabilir.

Bu yazarlar, yazar ve okuyucunun zihninden bağımsız, kodlanabilir, temsil edilebilir, kümülatif ve ilerleyen bir nesnel bilgi kategorisinin, bir başka deyişle kayıtlı bilginin nesnel kategorisinin(Popper's "World 3"), varlığının kabul edilmesi gerektiğini savundular.

Ziman (11, p.103-4), böyle bir bilginin meşrulaşmasının EKB için son derece önemli bir süreç olduğuna işaret etti. Bu, kütüphanedeki, katalog, indeks ve ansiklopedideki entelektüel yapının ele alınmasının geçmişin araştırılmasına anlam veren ve geleceğin araştırmalarını motive eden, bir süreçti. Böylelikle ham bilgi yada kişisel bilgi, kütüphane tarafından ulaşılabilir kılınıp yasal bir biçimde halka geri veriliyordu. 1920'li ve 30'lu yıllarda Chicago Üniversitesi Kütüphanecilik Okulu bilim adamları ve Shera(1903-82) gibi onların izinden gidenler genellikle modern ilerleme bağlamında kütüphaneciliğin bu tür

çeşitli unsurlarını sentezleyerek saygınlık kazandılar. Özellikle Shera, işlevi hem bilgiyi düzenlemek hem de yaymak olan kütüphaneyi, dinamik bir toplumsal kurum olarak gördü. Bu ikili işlev, kütüphanenin ilerleyen sosyal değişimi kolaylaştırmasına, el veriyordu. İnsanoğlunun toplumsal belleğini depoluyor, denetliyor ve aynı şekilde deneyimin en üst düzeyde topluma yayılmasını sağlıyordu. Düzenleme ve denetim, bu anlamda, kütüphanecinin teknikleri açısından bir ilerlemeydi. Shera'ya göre bu ilerleme, iletilen bilginin kütüphaneci tarafından anlaşılmasına ve bu bilginin bir birey ve toplum için öneminin kavranmasına bağlıydı.(12, p.84-5) Böylece, bilginin belirli bir dalı yada yönü ile bağlantılı iletişim ve dokümantasyon sistemlerinde kütüphaneci, uzman yada bilirkişi olarak kabul edildi ve sonuç olarak kütüphanecinin ikili rolünün hem bilgiyi sistematize etmek hem de bilgiye erişimi kolaylaştırmak olduğu varsayıldı. Shera'ya göre söz konusu bütünleşme başarılı bir şekilde "sosyal epistemoloji"ye:Toplumda bilginin rolünü anlamaya, dayanan yeni bir disipline doğru gelişti. Bu tür bir disiplin toplumda bilginin nasıl yaratıldığını, düzenlenip iletildiğini, işe yarar bilgi üzerine bilgiyi kapsayacaktı.(13) Bundan anlaşılın, insan düşüncesindeki kaosa düzen getirecek ve bunun sonucunda bilgiyi insanlığın yararına sunacak olan kütüphaneler, rasyonel sosyal kuruluşların en mükemmeli olacak, böylelikle kütüphanecilik modernite projesinin tam merkezinde yerini alacaktı. Shera'ya göre dokümantasyon ve daha sonra enformasyon bilimi kütüphaneciliğe karşıt gibi değil, ancak bu felsefenin bütün insan iletişim sistemlerinde gelişmesini vaat eden bir yaklaşıma dönüştürme olarak görülmeliydi. .(14, p.65)

Kütüphanecilik gibi dokümantasyon hareketi de "ilerlemenin kayıtlı enformasyona ulaşmaya bağlı olduğu"(15, p.11) gerçeği üzerine kuruldu ve hiç şüphesiz Paul Otlet, Henri La Fontain, S.C. Bradford gibi öncü dokümantalistlerin tutkuları, aydınlanma projesinin taahhütlerini yerine getirme yönündeydi.(15, Ch.8) Bradford'un çağdaşı ve savaş döneminde Franklin D. Roosevelt'in bilim danışmanı olan Vannevar Bush, Auschwitz ve Hiroshima(1945) şoklarının ardından yayınlanan ve yeni ufuklar açan "As We May Think" adlı makalesinde, bu tür arzuları özetledi.

Bush, modernite projesinin, insanoğlu kendi gölgeli geçmişini ve dahası bugün yaşadığı problemleri tam ve tarafsız olarak değerlendirdiği takdirde, insan ruhunun yükseltilebileceğini ve gelişmiş iletişim, teknolojik yenilikler ve yeni enformasyon bilimi ile hala kurtarıma şansı bulunduğunu iddia etti.

İnsan öyle bir uygarlık yarattı ki, eğer deneyimlerinin ulaştığı mantıksal sonuçların takipçisi olacaksa ve yarı yolda bataklığa gömülüp ondan sonra sınırlı belleğine aşırı yüklenmek istemiyorsa kayıtlarını daha yetkin olarak makinalaştırmaya gereksinimi var.(16, p. 108)

Teknolojinin önderliğinde enformasyon işleme ve iletişim konusundaki gelişmelere yapılan vurgu ve bunu aydınlanma ve ilerleme yolu olarak görme, yüzyılın ortalarında enformasyon biliminin değer sistemini temsil eder oldu. Brookes enformasyon biliminin faaliyet alanını şöyle tanımlıyor: "Nesnel bilgi dünyası, kaydedildiği kadarıyla insan aklının ürünleri....insan eliyle yapılmış, depolanmış veya dünyanın dört bir yanına dağılmış her şey"(10,

p.127) ve Brookes'un çağdaşları insanlığın ilerlemesi için bilgi patlamasını rasyonel hale getirme ve denetim altına alabilmek için program tasarımları üzerine çalıştılar. Örneğin: Kochen'in 1970'lerde geliştirdiği WISE projesi gibi.(17)

Sosyal olarak ilerleyen aydınlanmış bir enformasyon bilimi, H.G.Wells ve J.D. Bernal gibi yazarlar tarafından ele alındı ve argümanları ulusal ve uluslar arası araştırma organları tarafından (Birleşik Krallık'ta, The Office of Scientific and Technical Information ve uluslar arası olarak UNESCO) desteklenmeye başlandı. Hiç şüphesiz birçok enformasyon bilimcinin, günümüzde enformasyon politikası ve stratejisi konularındaki ifadelerinde yansımaları görülebiliyor. Bu doğrultudaki bazı iddialar, enformasyon bilimini enformasyon toplumuna evrilmede aktif ve üzerinde durulması gereken bir ortak olarak değerlendiriyor ve teknolojinin uzantısı bağlamında yada onun üstünde çok güçlü bir toplumsal ve insani boyutu olduğu söylemini taşıyor.(18, p.6) Bununla beraber son zamanlarda EKB 'nin modern projesi ve düzenli, aydın bir enformasyon hedefi ile ilgili bu tür iddialar, birtakım eleştirilere de maruz kalmakta. Genel olarak eleştiriler aydınlanma projesinin kendisinin tarihsel olarak kültürü ve dünya nüfusunun büyük bir kısmını: Kadınları, Avrupalı olmayanları, yoksulları vb. gözardı ettiğini ileri sürüyor.

EKB'nin de bu kültürel dışlanmayı yansıtarak evrensel olmaktan uzak, imtiyazlı bilginin oluşturulmasına yardım ederek erkek, Avrupalı, olgucu ve hümanist türden baskın, kısmi bir kültür yarattığı ve sonuç olarak diğer seslerin EKB içinde dışlandığı ve temsil edilmediği söyleniyor. Böylece 20 yıl önce Len Dawes'in(19) iddia ettiği üzere Birleşik Krallık kütüphaneleri ve kütüphanecilerinin Britanya'da siyah azınlıkların kültürü için ayıracak zamanı ve yeri yok. Aydınlanma; Avrupa dili ve tarihi; Batı uygarlığı; usçu bilimlerin imtiyazlı statüsü; bütün bunlar, kütüphane ve onun kütüphanecisinin bilgi evreninin derinliklerinde yerini almıştır.

Amerikalı feminist gözlemciler, Hannigan ve Crew, benzer şekilde EKB'nin erkek, hiyerarşiye dayalı ve nesnel varsayımlar tarafından istila edildiğini bunun usçu, saygın, yönetsel bir mesleki uygulama tarzı ve bilgi biçimi yarattığını söylüyorlar. Onlar, kökleri işbirliği, katılımcılık, interdisipliner olma ve hiyerarşik olmayan yöntemlerde (feminist kuramın imtiyazları)(20) bulunan yeni bir disipliner paradigma çağrısında bulundular.

Belki EKB'nin postmodern eleştirisinin daha merkezindeydi ama, bununla beraber "diğer disiplinler gibi olma" iddiası özgürleşmeden çok kontrol söylemine dönüştü. Foucault'nın aydınlanmanın özgürlükleri keşfettiği ve aynı zamanda disiplinleri icat ettiği biçimindeki iç görüşünü (21, p.223) yakalayan bazı yorumcular, hümanizme ile daha mekanik, teknik ve bürokratik disiplinler arasındaki gerilimleri ortaya koydular. Böyle bir bakış açısından yola çıkıldığında kütüphaneciliği, bir kontrol alanı gibi görmek olası ki, bu alanda uygulamacılar kendilerine özgü biçimde "düzenin, cennetin ilk yasası "olduğunu itiraf ettiler.(22, p.222)

19. yy kütüphaneciliği sonuç olarak basılı monografların, doküman metalarının çoğaltılmasını sağlama, düzenleme ve erişim için bir teknoloji geliştirme bağlamında yeniden değerlendirildi. Bunun sonucu olarak kütüphanecilik zaman zaman idealist olmasına ve güçlü söylemleri bulunmasına rağmen sıradan, pragmatik ve bürokratik kaldı. Bernd

Frohmann'a göre Melvil Dewey, kütüphanecileri, bir ölçüde eğitim ve uygarlık sağlayıcılar olarak idealize edebilmiş ama diğer yandan EKB'ne idari ve tekno-bürokratik yaklaşımı başlatmıştı. Materyalin seçimi, düzenlenmesi ve erişimine sistematik yaklaşımı savunan Dewey, entelektüel sermayenin bürokratik ve toplu yönetiminden söz ediyordu.(23, p.368) Kurulmasına yardım ettiği disiplin, temel olarak bu görüşe göre bilimsel yönetim çağının bir yaratmasıydı. Tabii aynı zamanda dokümantasyon hareketinin ortaya çıkışını böyle bir çağın ürünü olarak görmek mümkün. Paul Otlet'in dokümantasyonun denetimi için birleşik küresel bir sistem geliştirme, girişimleri yüzyılın sonuna girerken endüstriyel modernite'nin(doğasında artarak bürokratik ve teknokratik olan) alameti olarak görülebilir.

Otlet, yalnız Evrensel On'lu Sınıflamayı geliştirmek(1904-7) ve Bürüksel'de FID'i (1895) kurmakla kalmadı, ama aynı zamanda evrensel bibliyografik hazinede tutulan bir dosyalama sistemi/yüklü katalog etrafında temellendirilmiş evrensel dokümantasyon ağı için bir plan geliştirdi. Bu hazine(yada 1928'deki bir yayında yer alan deyişle dünyasal olarak adlandırıldığı) dünyanın bir merkez bürosu: Bilginin depolandığı, işlendiği ve yayıldığı, olarak tasavvur edilmişti. Otlet bunun, sürekli sentezlenerek ıslah edileceğini, güncellenerek insan bilgisinin kalıcı bir ansiklopedisini üreteceğini ummuştu. Bu, materyal ile bütün ilgili yayınlarda dağılmış olan unsurları birbirine bağlayacaktı ve olguların icatlarını, fikirlerin kataloglarını, belli bir bilim çevresinin sistem ve kuramlarını içerecekti.(24, p.296) Oysa böyle bir sistemin bürokratik dolaşıklığı Otlet'i dikkate alıyormuş gibi görünmüyordu. İnanılmaz miktarda işgücünü bilginin denetimi işine adamaya hazır. Olguculuk, merkezcilik ve heybetleştirme gibi eğilimlerin O'nun enformasyon hakkındaki fikirlerini belirlediği görülüyor.(25, p.303) Ne var ki bu ütopyik vizyonunun totaliter yönünü hiçbir zaman görmedi. Tabii ki, gerçekte ne dokümantasyon ne de enformasyon bilimi bu tür bir toplayıcı bürokrasiye dayanamadı. Bununla beraber Saracevic'in adlandırdığı gibi, "teknolojik zorunluluklar"(18, p. 6) 1960-80 döneminde yeni disiplinde tartışma zemini bulmaya başladı. Yaşamının sonlarına doğru Shera'nın da içinde yer aldığı birtakım eleştirmenler, insani değerlerin giderek olumsuzlandığına ve teknolojik ilerlemenin insana rağmen olmaması gerektiğine işaret ettiler. Enformasyon bilimi, Shera'nın iddiasına göre, şüphenin indirgenmesi, olasılık, miktar ölçümüne odaklanmış olgucu epistemolojilerde ısrarcı olmuştu.. Giderek artan bir biçimde enformasyon yada bilgiden ziyade veri sistemleri üzerine odaklandı ve böylece çekirdeğini "sert" (hard) veya ölçülebilir, bibliyometri ve enformasyon erişimi etrafında oluşturdu. Kaçınılmaz bir şekilde sayısal bilgisayara dayandı ve sistem performansı ile verimliliğine önem veren bilgisayar, mühendislik gibi teknik bilimlere yaklaştı. Enformasyon erişim uzmanları, kontrol sanatkarları- enformasyon sistemleri ile uğraşan ama fikirleri denetleyemedikleri için erişim problemini çözemeyen teknisyen ve mühendisler olmaya başladı.(26, p.384) Bununla beraber bu kişiler, "bilginin güç" olduğu doktrinini değerlendirek ve kendi adlarına izledikleri rastgele bilimsel hedeflerle birleştirerek, EKB alanına egemen olma tehdidinde bulundular.(27, p.145)

Shera ve O'nun izinden gidenler açısından 20.yy'ın son on yılında EKB'nde teknoloji ve etik arasındaki denge bozuldu. EKB alanının en modern tezahürü olan enformasyon bilimi, giderek enstrümental ve teknolojik olarak güdümlenir hale gelen tehlikeli bir durum içine girdi.

Enformasyon toplumunda EKB, toplumsal içeriğine ve amacına ters düşen bir düşüş sergilemeye başladı. Emeli modernite'nin merkezinde olmak iken, ilgi alanı yönetsel ve teknolojik konularla sınırlandırılan bir disiplin olarak geri çekiliyordu.

Enformasyon Yönetimi: Postmodern Çağda Enformasyon Eğitimi

Günümüzde tartışmaların yer aldığı sahnede etkili olan birtakım analistlerin "post modernite" ile ilgili görüşlerinde, bu tür enstrumental eğilimlerin güçlendiğini ve özellikle bilgi ve enformasyon alanındaki etkilerinin arttığını, izlemek mümkün. Örneğin, Frederic Jamieson'a göre postmodernite temel olarak "geç kapitalizmin kültürel mantığı"dır(28). 20.yy'ın sonu, sermayenin yeniden yapılanması, güçlenmesi ve yayılmasına, küresel pazarın törenle karşılanmasına tanıklık etti. Kitle toplumu, esnek birikim, hedef kitleye yönelik pazarlama, dağınık imalat, çoklu beceriye sahip işgücü, düz ve devredilen yönetim yapıları üzerine odaklanan post-Fordist üretim ve tüketim biçimleri tarafından ayağa kaldırıldı. Ekonomi ağ'laştı ve küreselliğe ulaştı. Ancak odağında ve dinamiğinde yerel kaldı. Enformasyon ve onunla bağlantılı teknolojiler, bir katalizör gibi hizmet etmekte ve değişimi, çok büyük miktarlardaki verileri iletme ve dönüştürme kapasitesine sahip işlemci sistemler aracılığı ile olanaklı kılmakta. Enformasyonun bu asal rolü, Jean Francois Lyotard için statüsünün yükselmesine ve yasallaşmasına yol açıyor. Enformasyon, Popper ve Ziman'ın toplumsal bilgisinin yerine konarak toplumda anahtar bir entelektüel kaynak biçimde değerlendiriliyor. Böylelikle bilgi, kendi içinde bir değer olmaktan çıkıp yalnız kullanılabilirliğine göre bir değer taşıyor: Hizmet ettiği belirli bir ekonomik sistemin veya alt sistemin performansını geliştirme kapasitesi ölçüsünde bir değer olabiliyor. Bilginin statüsünde böyle bir dönüşüm, "üretkenlik gücü olması gereken enformasyonel bir meta olarak karşılanmasına" yol açıyor ki, Lyotard'a göre bu, postmodern koşulu anlamının anahtarı.(6, p. 5) Bu tür bir enformasyonel kapitalizmin, işletmelerin enformasyonel verimliliğini artırmaya adanmış uygulamalar, teknikler ve kuramların bolluğuna yol açması, hiç de şaşırtıcı değil.(29, p.341)

"Enformasyon kaynaklarının yönetimi", daha sonra "enformasyon yönetimi" veya son zamanlarda "bilgi yönetimi" olarak adlandırılan bu tür teknikler, popüler ve profesyonel işlerde ve enformasyon teknolojileri literatüründe ilgi çekiyor. Bunların hedefleri- bir örgütte enformasyon kaynaklarını keşfetmek, koordine etmek ve tanımlamak; amaç, diğer rakipler üzerinde avantaj elde etmek ve bu enformasyonu kullanarak daha fazla değer kazanmak-(30, p.143) Lyotard'ın enformasyonun bir meta olduğu yönündeki toplum görüşüyle de örtüşüyor.

Enformasyonel sermayeyi yönetmek için enformasyon yönetiminin baş aktörü olarak enformasyon mühendisliği, bilgisayar bilimi, enformasyon bilimi, yönetim bilimini içeren beceri ve yöntem yelpazesinde birleştirilmiş bir enformasyon yönetimi öneriliyor. Enformasyon yönetimi, iddiaya göre, sadece enformasyon teknolojileri ve sistemleri ile değil fakat enformasyonun içeriği, iletişim ağları ve insan kaynakları ile de ilgileniyor. Olguculuk ve bilimsel yönetim gibi günü geçmiş modern epistemolojilerin yeniden düşünölmeye gereksinimi var.

Birtakım yazarlar enformasyon yönetimi konusunda biçimciliği ve "bit'ler, bayt'lar ve kod'lar ile tanımlanmış bir "enformasyon yönetimi" ni bir kenara bırakarak "(31, p.4) problem çözüme ve enformasyon sistemi tasarımına yönelik daha yumuşak, interdisipliner yaklaşıma dayanan bir disiplin tasavvur ettiler.(32) Bu, post modern iş ve yönetim ilkelerine dayandırılabilir. Sürekli değişimin farkında olma ve sistem birimleriyle bağlantıda kalma; çalışanlarla ortaklık ve yumuşak sistemlerin birlikte evrilmesi gibi iş ve yönetim ilkeleri birleştirilerek yerel düzeye ayarlanabilir.

Disipliner köklerini uzattıkça enformasyon yönetimi, hedeflerini genişletti. Kökenini, Marchand, Harton ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu enformasyon kaynakları yönetimi uygulamalarında, görmek mümkün Başlangıçta bunlar, enformasyon testişi, enformasyon haritasını çıkarma ve enformasyon stratejisini planlama gibi belirli teknikler biçiminde orta/büyük ölçekli iş kuruluşlarına veya işletmelere uygulandı.(33) Bununla beraber sonraki yazarlar için enformasyon yönetiminin ilkeleri daha geniş alanlara yayıldı. Şimdilerde ise enformasyon yönetiminin, enformasyonun işlenmesi ve düzenlenmesi için kütüphaneler ve arşivler de dahil olmak üzere çok sayıda kuruluşla bağlantılı olduğu iddia ediliyor.(34) Bunun yanı sıra Michael Porter gibi yönetim kuramcılarının göre, enformasyon yönetimi, bir kavram olarak sadece kuruluşlara değil. bütün topluma uygulanabilir. Hatta devletlere, uluslarüstü kuruluşlara ve buralarda bulunan bireylere uygulanabilir. "Modern uluslar arası rekabette bir ulus içinde elde edilebilir enformasyonun miktarı ve niteliği giderek önem kazanıyor... bu, kurulu endüstrilerde rekabet avantajını yükseltme ve yeni endüstrilerde etkili rekabet ile bir bütün teşkil ediyor".(35, p.639) Bu görüş ile enformasyon yönetimi zorunlu olarak dinamik enformasyon ekonomisi (karmaşık ve post modern bir çevrede çalışabilecek biçimde donatılmış bir işgücünü yönetme ve üretme tekniği) oluyor. Enformasyon yönetimi, ülkelere rekabet avantajı sağlayan bir anahtar durumuna geliyor.

Birlikte ele alınacak olursa bu fikirlerin, post modern koşullardan aldıkları işaretle enformasyonun hem işlenmesi hem de algılanması konusunda, yeni ufuklara doğru yol aldığı söylenebilir. Post modern enformasyon yönetimi söyleminde bilgi, artık iş amaçları doğrultusunda verimli bir şekilde işlenecek bir meta yada anlaşılabilir, basit bir kaynak olarak kavramsallaştırılmamaktadır.(Victoria dönemi yararcılarının görelî dürüst hedeflerinde olduğu gibi) Onun yerine enformasyon ve bilgi, insani ve teknik unsurların çöktüğü ve duruluğunu yitirdiği, değişen bir siberetik sistemin parçası olarak görülmektedir. Enformasyon ve bilgi, "enformasyonel sermaye" haline geldi ve denetlenme, işlenmek, ölçülmek, izlenmek, modellenmek ve kullanılabilir hale dönüştürülmek için var.

Enformasyon yönetiminin amacı, rekabet avantajının anlam, model ve tekniklerinin, toplumsal yorumunu yapan bir uygulama olma yolunda. Teknoloji ile olduğu kadar insan kaynaklarının yönetimi ile de ilgili. Bir başka deyişle, Birey, ülke yada şirket olsun "akıllı toplumsal aktör"ün üretilmesi söz konusu.(36, p.109) Bu şekilde düşünüldüğünde enformasyon yönetimi, post modernite'nin problemlerine suni bir yönetsel ve siberetik çözüm öneriyor.Yükü giderek artan bir enformasyon evreninde birleşik bir bilgi alanını araştırmayı bırakarak onun yerine uzman sistemler, haritalar, modeller, geribildirim döngüleri, uçlar,

akıllı makineler ve insan yaratıcılığı ile çevrelenmiş, performans artışı ve ademimerkeziyetçi teknoloji ve psikolojinin kontrolünü içeriyor.

Enformasyon yönetiminin ortaya çıkışının İngilizce konuşulan ülkelerdeki EKB topluluğunun önemli birimleri tarafından büyük bir hevesle karşılanmasına belki bir dereceye kadar şaşkınlık yaratıyor. Birleşik Krallıkta ASLIB, Özel Kütüphaneler Derneği ve Enformasyon Bürosu'na Enformasyon Yönetimi Derneği nişanı verildi ve İngiliz Kütüphane Derneği(LA) şimdi her türlü enformasyon yöneticisini üye kaydetme gayesinde. EKB üniversite okulları, enformasyon yönetimini, ortaya çıkmakta olan önemli bir disiplin anlayışıyla kucaklıyor. EKB meslek dernekleri enformasyon yönetimi derslerini akredite etmede aceleci davranıyor. Birçok EKB öğrencisi enformasyon yönetimini, eğitim müfredatının bir parçası olarak görüyor ve alanın geleneksel EKB eğitiminin genişlemesi ve yaygınlaşması için bir fırsat yarattığını düşünüyor. Örneğin: Tom Wilson, enformasyon yönetiminin EKB'nin yerini almasına gerek olmadığı, fakat enformasyon mesleği içinde yeni bir uzmanlaşmaya yol açacağı, böylelikle de EKB mezunları için yeni bir iş pazarı yaratacağı görüşünde.

Ian Cornelius da benzer şekilde, geniş "enformasyon çalışmalarını" alanında enformasyon yönetiminin diğer disiplinleri tamamlayan bir disiplin olduğunu, hem geniş çalışma çevresinde hem de meslekte, pratiğe dayalı olarak gelişen bir alan olduğunu söylüyor.

Cornelius açısından enformasyon yönetiminin ortaya çıkışı, zayıflık veya belirsizlikten ziyade disiplinler ve mesleki bir gücün, esnekliğin hevesliliğin(gelişmelere ve değişimlere yanıt verme yeteneği) göstergesi.

Bu tür iddialar, en azından, geleneksel EKB ile enformasyon yönetimi arasındaki uyumu abartıyor gibi görünüyor. Teknik ve bürokratik açıdan, kesinlikle temel birçok ortak yan bulunmakta. Örneğin: Enformasyon yönetiminin Frohmann ve diğer birçok kişinin tanımladığı gibi kütüphaneciliğin "teknobürokratik paradigması"nın post modern biçimi, olduğu söylenebilir. Ancak temel kavramlar ve değerler düzeyinde önemli ayrılıklar bulunduğu açıktır. Bütün kusurlarına rağmen "modern" EKB, daha önce görmüş olduğumuz gibi, aydınlanma projesinin birtakım değer ve fikirlerini kabul etmiş ve bunları genelin yararı için toplumsal bilginin yayımını gerçekleştirmek suretiyle kendi kurumsal ilerleme özelliği ile birleştirmişti. Enformasyon yönetimi, böyle bir bağlantı kurmuyor. Gerçekte enformasyon yönetimi, enformasyonun yayımı ve paylaşımından ziyade enformasyonu rekabet avantajının hizmetine koşulan bir meta olarak algılıyor. Dahası "enformasyon" ve "bilgi" konusunda sıklıkla yerel ve görece bir kavrayışı var. Bu bağlamda enformasyona, toplum kültürüne yaptığı katkı doğrultusunda değil, belirli bir kuruluş(genellikle bir "iş" kuruluşu)undaki kullanım değeri ölçüsünde değer biçiliyor. Böylelikle enformasyon yönetimi post modernlik bağlamında birden çok anlam içeriyor. Yalnız modern'in biçimsel yöntemlerini reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda modern proje'nin etik amaçlarını da reddediyor.En köklü hedefi esnek, değişebilen ve dinamik üretkenliğe sahip bir sistem gerçekleştirmek ve eğitimsel anlamda da bu sisteme uygun enformasyon işgücü üretmeye kendini adanmak.

Hem maddi(öğrencilerin rekabeti) hem de ideolojik anlamda(değerlerin rekabeti) enformasyon yönetiminin geleneksel EKB ile birlikte uyumlu bir varoluşu gerçekleştirebile-

cek gibi görünmüyor. Bunun aksine ortaya çıkışı Michael Koenig'in tahminine uygun görünüyor. Koenig'in öngörüsü, enformasyon eğitiminde "tersine bir kutuplaşma" olduğu yönünde. Bir başka deyişle "hizmet mesleği" sözleşmesinin yerini "girişimci pazar ekonomisi" sözleşmesi alacak.

Bununla beraber ikinci kısımda görmüş olduğumuz gibi post modern eleştirisi, bu temel değer, varsayım ve kuramların birçoğunun sorgulanması gereğini doğurdu. Böylece enformasyon biliminin çağdaş problemi, bu eleştiri ışığında EKB'nin üstün olduğu yönlerden birinin korunması şeklinde özetlenebilir. Enformasyon bilimcisi için öncelikli konu, ağ çağının (post modern) yeni gerçeklerini ve epistemolojilerini dikkate alan, yeniden güç kazandırılmış temel bir disiplinin geliştirilmesidir. Daha önce de değinildiği gibi 1970'li ve 80'li yıllarda enformasyon bilimi, teknolojiye ve denetime odaklandığı, kuram ve değer açısından bilimsel olguculuğa dayandığı için, Shera ve diğerleri tarafından eleştirilmişti. Eleştirilere başlıca yanıt, enformasyon biliminin öneminin anlaşılması ve alanda "bilişsel paradigma" ve "bilişsel bakış açısı" geliştirilmesi etrafında gerçekleşen post modern perspektiflere, merkezlere uyarlanma girişimiyle geldi. Ortaya çıkmakta olan bilişsel devrimin perspektiflerinden yararlanarak aklın nasıl çalıştığını anlamaya çalışan(38) bu yaklaşım, "alıcı-kanal-verici kesintisizliği"ni ve her iki uçta "bilişsel sürecin oluşu"nu çözmeye yönelik bir arayıştı.(39, p.11)

Bilişsel yaklaşımın hedefi, bu süreçleri açıklamak, modellemek, üretimi ve alımı aşamalarında enformasyonun nasıl işlendiği bilgisine dayalı olarak enformasyon sistemlerinin tasarımını kolaylaştırmaktır. Böylece bilişsel paradigma, buna öncülük edenler tarafından, kullanıcı merkezli bir enformasyon sistemi geliştirmek olarak ortaya kondu. Bu yaklaşımın ana düşüncesi Brookes'un "enformasyon biliminin temel denklemi"nde yatıyor. Denklem, biyolojik enformasyon yapıları gibi ama onlardan ayrı olarak insan bilgisinin yapılarını değerlendiriyor ve bu yapıların enformasyonun eklenmesiyle değişebilir olduğunu gösteriyordu.(39, p.12) Devrin, bunu "anlam" verme sürecinin bir parçası olarak gördü: Enformasyon, her bireyin oluşturduğu yegane bilişsel haritasındaki boşluktan doğar şeklinde açıkladı.

Bir enformasyon bilimcisinin görevi bu tür harita veya yapıları modellemek ve söz konusu modelleri erişim sistem ve teknolojilerinin tasarlanmasında kullanmaktır. Enformasyon biliminde yapılan son araştırmaların çoğunda belirli bir grup enformasyon kullanıcılarının gereksinimleri doğrultusunda bu tür sistemlerin tasarlanması üzerinde durulmuştur.(41) Kullanıcı merkezli bu tür yaklaşımlar, hem fizik hem de insan bilimlerinde "olguculuk sonrası"na doğru yönelen daha genel eğilimlerle bağlantılandırılarak teknokratik ve bilimsel akılcılık aracılığı ile "ilerleme" efasanesine ilişkin daha genel bir kuşkuculuğu yansıtmaktadır. (Temel olarak ulgucu doktrinin sorgulanması ve zayıflatılması)

Popper'ın tümdengelimci, mantıksal deneyciliği nesnel veriye dayandı.; hipotez, deneme ve gözlemin yeterliliği Fayerbend (42) gibi kuramcılar tarafından belirsizlik ilkelerinin ve kaos kuramının evreninde artık yeterli görülmedi. Bilim olarak geriye kalan, (kalıcı yöntemler bulunamadığı için belirli durum ve problemlere uyarlanabilen) çoğulculuk ve rast-

lantısalıktı. Belirli bir alanda veya programda bilimsel "bilgi" böylece genel değil belirli bir gerçeklik ölçüsüne göre yasallaşmış oluyordu.(bilgi yansımali olabilir, sorgulayanın perspektifini dikkate alır ve bir sorgulama konusuna göre düzenlenebilir)

Böylelikle "olguculuk sonrası" yandaşları nesnellikten kaçındılar. İlişkin olma zorunluluğu bulunmasa da gerçek, değişken ve rastlantısaldı. Geleneksel "katı" enformasyon bilimcisi için, bu tür değişimlerin sonuçları, zihin karıştırıcıdır. Popper'ın "üç dünya"sının(uzmanlar, profesyoneller ve kütüphaneler tarafından denetlenen ve yayılan) toplumsal "nesnel" bilgisi, giderek elektronik ağlar üzerinden elde edilebilen toplumsal ve kültürel bilginin yeni biçimleri tarafından karmaşık hale geldi. Söz konusu biçimler sayısız farklı birey ve grup kimliğini ifade ediyor. Post modern çağ sabit bir "evrensel bilgi"den vazgeçiyor. Onun yerine değişen ve rastlantısal enformasyon alanını koyuyor. Bunlardan bazıları yerel ve sözele dayalı ama bunlar bile etkileşim gibi sistemler aracılığıyla küreselliğe ulaşabilir. Brenda Dervin'e göre, çağdaş enformasyon bilimcisi için en önemli zorluk bu tür bilgi ve iletişim kanallarına erişimi sağlayan, kullanıcı merkezli enformasyon sistemlerini tasarlamaktır. Söz konusu sistemlerin "çoklu perspektif"e sahip olması gerekir; yani birbirinden bağımsız konuların egemenliği ve dağılımlığının farkında olmayı, bilginin yapılandırma sürecinde bireyin merkez olduğunu unutmamayı gerektiriyor, Yine bu kavrayışta, eski sınırlı kavramları ve biçimleri kesip atan her tür spontane ve yaratıcı demokrasinin ortaya çıktığını kabul eden yollarda kurumsallığa gerek yok." Dervin'e göre, teknolojik olarak bu yeni biçimleri destekleyen yeni iletişim teknolojilerinin yaratıcı kullanımı sayesinde bu tür ağlar şimdi olası.(43, p.383) Bu görüşe göre olguculu sonrası enformasyon bilimi gibi bir disiplin için özellikle içeriği post dokümantasyon, hipermetin, ağlaşma, sanal elektronik metinlerin çağına önderlik eden teknolojik değişimlere uyum sağlama olarak belirlendiğinde, potansiyel zorluklar bulunmakta. Değişen yalnız kullanıcılar değil, bilginin kendi şekli de değişmekte.(44)

Kullanıcı ve yaratıcı uçlardan yararlanılarak üretilen hipermetinler, kurulan bağlar(linkler) metin parçalarının derinliklerine ulaşmayı sağlar, monograf ilkelerini kırar ve kullanıcıyı peşi sıra diğer metinlere sürükler. Hipermetin, bilgi web'lerini yapılandırarak ve düzenleyerek kullanıcıların spontane bilgi yaratıcıları olmalarına elverişli; nevigasyon, modelleme ve haritalama'ya dayanan enformasyon erişimine yeni yaklaşımlar sunar. Hipermetnin çoklu ortam ile ilişkilendirilmesi, metin biçimindeki bilginin baskınlığının, işaretler ve imgeler lehine çevrildiği sanal ve simule edilmiş bir bilgi çevresinin, oluşmasını sağlayacaktır, Bunlar kitap ve doküman biçimiyle sınırlı kalmayacak ve yaratıcı/bilgi/kullanıcı artık paylaşılan sanal bir ortamda etkileşimde bulunabilecektir, Küresel çağda böyle bir ortam kuramsal olarak sınır tanımıyor, www 'nin sunduğu olanaklar sayesinde enformasyon dünyası veya sınırsız evrensel kaynaktan, istenilen konuda bilgi kümesini seçip alma ve yapılandırma olanağı yaratıyor. Bu olgular, "enformasyon işleme modeli"nin bazı temel varsayımlarını tehdit ediyor. (45, p.345)(Enformasyon işleme modeli: Mekanik, bürokratik olarak yönetilen ve denetlenen modern kamu alanına karşılık organik, kullanıcı denetiminde olan veya post modern, bir bilgi çevresi vaat ediyor.)

Genot Wersig, bu gibi bütün eğilimleri dikkate alarak, enformasyon biliminin geleceğini, birçok nedenden dolayı parçalanmakta olan bilgi evreni, olgusuna yanıt verebilecek, "yeni veya post modern "bir bilim olarak hayal etmekte. Wersig'e göre, "yeni" enformasyon biliminin esas toplumsal amacı, post modern toplumda "bilgi kullanma durumu" bağlamında şaşkın halde bulunan "aktör"lere rehberlik etmek olmalıdır. Devrin gibi Wersig de "bilginin dönüşüm süreci"nde aktörleri anlamamın başlangıç noktası olarak kabul edilmesi gerektiğine inanmışlardı. Bunun yanı sıra Wersig, yeni bilimin faaliyet alanının tam olarak belirlenmesinden yanaydı. Sistem, iletişim ve işaret gibi temel kavramların yeniden tanımlanması gereğini vurguluyor ve bunlar etrafında daha bileşik konu ve etkinlikler halinde ağlar yaratılması gerektiğini söylüyordu. Wersig, böyle yapılandırıldığı takdirde enformasyon biliminin gerçekte "enformasyon"un temel bir bilimi olabileceğini ancak bu bilimin ekoloji gibi yeni bir interdisipliner ve olguculuk sonrası bir tipte olabileceğini söyler. Enformasyon olgusu üzerine yapılacak çalışmalar için "kavramsal bir nevigasyon sistemi" sağlayacağı ancak bunun birçok yönü bulunduğu ve zorluklar içerdiği görüşündedir. Bunları birçoğu kuram ile uygulamayı birleştirecek ve örneğin örgütsel bağlamda iletişim analizleri; bilgi yapılarının analizleri; enformasyon ve iletişim teknolojilerinin değerlendirilmesi vb. içerebilecekti. (46, pp.232-8)

Bu fikirlerin nasıl dallanacağı(hangi kollara ayrılacağı) henüz belirli değil. Kısa ve orta vadede, enformasyon biliminin EKB müfredatı bağlamında en azından Anglo Amerikan çevrede, etkili bir odaklanma sağlayacağına dair pek umut yok. Wersig'in post modern EKB görüşü, iş pazarı ile bağıntılı olma baskısı altında bulunan yüksek eğitim kurumları için belirsiz, fazla kuramsal ve çekici değil. Bu tabanda henüz yeni bir enformasyon bilimi ortaya çıkabilecek gibi görünmüyor. Daha olası unsurlar ve perspektifler, olguculuk sonrası yaklaşımlarla ve özellikle de enformasyon yönetimi müfredatında odaklanılan mesleki unsurlarla birleştirilebilirse daha popüler hale gelebilir. Böylece üçüncü kısımda belirttiğimiz gibi interdisipliner ve insan merkezli olma ve seçiciliğe yer veren perspektifler yazarlar ile müfredat tasarımcılarını(sistem tasarımı, örgütsel iletişim, enformasyonu haritalama ve diğer enformasyon yönetimi konularında) etkileyebilir. Bunun yanı sıra ağların ve erişim teknolojilerinin gelecekteki seyrine bağlı olarak biçimsel ve niceliksel enformasyon biliminin, post modern erişim teknikleriyle(modelleme, hipermetin, imge erişimi) tehdit edilebilme olasılığı bulunmakta. Bunların enformasyon erişimindeki baskın mantıksal ve hesaplanabilir paradigmalarının ne dereceye kadar erozyona uğrayacağı ise henüz spekülatif bir konu.

Bununla beraber uzun vadede yeniden keşfedilen ve yeniden canlandırılan bir enformasyon bilimi, bir işletme kaynağı olarak işgal edilen bir enformasyon yönetimi müfredatı için yegane alternatif olarak sunulabilir gibi görünüyor. Vickery ve Vickery , 1987 yayınladıkları "enformasyon bilimi" adlı kitaplarının önsözünde "enformasyon iletim sürecinin bilimsel olarak anlaşılmasının insani ve toplumsal bir etkinlik olduğunu"(47, p.v) söyleyerek gereksinimin sürekliliğini vurgulamışlardır. Günümüzde enformasyon biliminin, içinde hala böyle bir amaç taşıyan tek disiplin olduğu açıktır. Bununla beraber post modern dünyada, onun "modern" köklerinin sınırları, daha açık hale geliyor: Enformasyon biliminin hala

biçimcilik ve Popper olguculuğunun istilası altında olması; ayrıntılı düzeyde hesaplama ve nicelleştirmeye olan ilgi ve ilerliyor gibi görünen "bilişsel bakış açısı" ki, bu bakış açısı sosyal bir pratik olarak enformasyon iletimi ile enformasyonun üretimi ve kullanımı ele alan sosyal kuramları gözardı etmesinden ötürü eleştirilmiştir. (48)

Enformasyon biliminin bu tür problemlere hitap etmeye ve belki kuramsal ve pratik hedeflerini genişletmeye gereksinimi var. Eğer bu gerçekleştirilebilirse, post modern koşullar altında enformatizasyon ve bilgi kullanım problemi üzerine odaklanılarak, çoğulcu bir enformasyon bilimi geliştirilebilir.(46, p.231) Alternatif, enformasyon bilimini oluşturan kısımların dağıtılması ve medya-iletişim çalışmaları, bilgisayar ve yönetim bilimleri gibi müfredatlar içinde yedirilmesi, şeklinde olabilir

Sonuç

Post modern, karmaşık ve çok yönlü bir kavram.Yeni bir tarihsel çıkış, yeni bir sosyal sistem veya bilginin kendisinin yeniden kavramlaştırıldığı, bunların biri yada hepsi olarak düşünülebilir.Böylesi bir karmaşıklığa rağmen bu makale, post modernitenin zamanımızda birçok akademik alanda baskın hale geldiğini ve böylelikle enformasyon ve kütüphaneler hakkındaki tartışmalarda ciddiye alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle post modernite bağlamında yapılan analizlerin, enformasyon ve kütüphane eğitimi saran güncel tartışmalara yeni açılımlar sağlayacağı gösterilmeye çalışılmıştır.Bu tür analizlerin, enformasyon toplumu söyleminden yararlananlardan daha aydınlatıcı ve potansiyel olarak daha üretken oluğu düşünülmektedir. Enformasyon toplumu kuramlarından farklı olarak, post modern kuram, enformasyon ve kütüphane eğitiminin çağdaş probleminin en derinde, tarihsel eskimişlik problemi olmadığını gösteriyor.

EKB, 20. yy'da geliştiğinden yasallığını Norbert Elias'ın modern "uygarlaşma süreci" olarak adlandırdığı fikrin(toplumsal ilerleme, toplum tarafından elde edilebilir kılınmış, yasal ve nesnel bilginin varlığına dayandırılırsa, ilerlemenin sosyo-teknik biçimleri ile kontrol ve kanalize edilebilir) kabul edilmesine dayandırdı.(49) Anılan uygarlaşma uzlaşısını, post modern perspektifler param parça etti. Post modern eleştiri, bürokrasi batağı ve toplumsal yarar, teknoloji ile etik arasındaki bağlantının maskesini düşürmeye soyunuyor. Post modern eleştiri ile modernite sorgulandı, içi boşaltıldı ve sahte bir güç olduğu ortaya çıkarıldı. Post modern kültür, modern iletişim teknolojilerinin yardımıyla işaretleri ve sembolleri katlıyor, parçalıyor, enformasyon ne yapabileceğine göre nicelleştiriliyor, bilgi kendi başına değer olmaktan çıkıyor. Bilgi yapıları, değişen, subjektif, geçici hale geldi. Böylelikle EKB'nin kendisi yasallık krizini deneyimler hale geldi. Yüzeyde, teknik ve kurumsal değişmeye adapte olamadığı için fakat daha derinlerde hizmet etiği, profesyonelleşme, yeni meslek anlayışı ve enstrumantalizm ile ilgili tartışmalarla deneyimliyor.(2,p.37)

Geriye ne kalıyor? EKB gibi bir uygulama alanının böyle zamanlarda kendi teknik, yönetsel ve bürokratik tabanına geri çekilmesine belki şaşmamak gerekiyor. Bizim analizlerimize göre post modern çığırdaki EKB'nin gerçeğini, EKB'nin kendisinin toplumsal ilerleme hikayesini terk ederek kendisini enformasyon yönetimi şeklindeki etiksel olarak sessiz kalan, performans bilimine uyarlamasında bulabiliriz.

Enformasyon yönetimi hiç şüphesiz EKB'deki teknik ve pragmatik ilerleme geleneklerine başvuruyor. Gerçekte birtakım sofistike kontrol teknikleri öneriyor. Performans ve verimlilik adı altında post modernitenin yarattığı kaosu sınırlandırıyor. Onun tekniklerinin her tür örgüte, fakir yada zengine, iyi yada sorunluya uygulanabileceği açıktır. Ancak enformasyon yönetimi üzerine yazanlar, bu uçlar arasındaki farkı pek göremiyorlar ve sosyal unsurdan yoksun bırakarak kapsamı sınırlıyorlar. 20. yy ortalarındaki EKB'nin aksine "genelin yararı" pek fazla anlam taşıyor. Enformasyon yönetiminin söylemi, eğer varsa, örgütsel veya işletme avantajının üstünlüğü. Enformasyondan genellikle rekabetçi, kapalı ve sınırlı bir çevredeki yarar olarak söz ediyor.

Alandaki bazı etkili yazarlar, özellikle kullanıcı merkezli ve olguculuk sonrası bir enformasyon bilimini savunuyor. Bununla beraber bu tür bir uygulamaya dayalı bir bilimin sınırlılıklarını anlamlandırmış ve amaçları için yeni alternatif kavramlar aramaya başlamış gibi görünüyorlar, Genelde bu kavramlar, modernitenin normları ve yapıları tarafından dışlanmış, engellenmiş bireylerin özgürlüğü bağlamında enformasyon ve iletişim teknolojilerinin potansiyeli etrafında toplanmış durumda. Söz konusu yazarlar için post modern bir EKB, kullanıcı merkezlidir: Bireylerin veya toplulukların bilgiden yararlanma sürecindeki egenmenliklerinin farkında olmalı, kuramsal ve (daha pratik) sistemler ile onlara yardımcı olacak hizmetler geliştirmelidir.

Moderniteden sonra artık kamu alanına egemen olan ve bu dili öğrenmeyi istemeyen ya da öğrenemeyen herkesi dışlayan maddeleşmiş bir yasal bilgiye yer yok. Postmodern enformasyon bilimi, Wersig ve Devrin gibi yazarlara göre kullanıcıları güçlendirmek için giderek esnekleşen teknolojileri geliştirebilir ve sanal kaynaklara sınırsız erişim sağlayabilir. Eğer herhangi biri böyle bir öngörüde bulunabilirse postmodern kütüphane, toplumsal örgütlenme ve kurumsallaşmadan ziyade, bilginin yaratımı ve bireysel erişimi üzerine odaklanabilir. EKB, kendilerini her tür sosyal gruba 'elektronik öncülerden' yararlanmayı öğretme ve onlara yardımda bulunmaya adanmış siberlilerin yetiştirilmesi üzerine odaklanabilir (50).

Yeni, çoğulcu bir enformasyon disiplininin zemini olarak böyle bir proje geniş çaplı destek bulmak zorundadır ve gerçekten gereksinilen bir müfredat geliştirmek için odak bir nokta olarak hizmet edebilir. Açıkça görülebilen zayıflıkları vardır: Özelde ve genelde ağlarla ilgili ütopyik ve idealize edilmiş bir perspektifi adapte etme eğilimindedir ve yalnızca sosyal güç ve yatırım konularına değinmektedir. Fikirleri ve kuramları bir çok alanda hastalıklı biçimlenmiş ve bunları savunan çoğu yazar buna karşılık müfredat tasarımı için bir yapı sunamamaktadır (n4). Ama en azından daha dar kapsamlı enstrumantal amaçlardan ziyade humanistik amaçları olan bir enformasyon ve kütüphane bilimi olasılığını önümüze koymaktadırlar. Eleştirel mesafe, toplumsal sorumluluk ilkeleri ile kuram olasılığına dayanan temel bir enformasyon disiplini fikrini açık tutmaktalar. Dahası bu tür bir enformasyon bilimi post modern çağın uyarlanamaz gibi görünen akışına iyi adapte olabileceği izlenimini vermektedir. Enformasyon hizmet ve sistemlerinin tasarımında EKB'nin yaratıcılığa ve yenilikçiliğe uyarlandığı görülüyor. Yazarın görüşüne göre etik bir zemine oturmuş ve sosyal olarak yanıt üretebilen bir EKB için çoğulcu "post modern" belki de

sunulan en iyi şans. Burada disiplinin terminolojisi konusunda yapılan tartışmalara dahil olma niyetinde değiliz. EKB,(kütüphanecilik, enformasyon bilimi ve enformasyon çalışmaları alanlarının bütün çıktılarını kapsayan) bir şemsiye terim olarak kullanılmıştır. Belirli bir felsefi değer gözetilmemiştir. Bununla beraber disiplinin tarihsel gelişimi ile bağlantılandırılan nedenler için daha ciddi bir odaklanma gerekmektedir. Kütüphanecilik, enformasyon bilimi ve enformasyon yönetimi makalenin farklı kısımlarında belli bir önemle ele alınmıştır.

Kaynakça

[1] Ian Cornelius. *Method and meaning in information studies*. Norwood, New Jersey: Ablex, 1996.

[2] Michael Koenig. *Educational requirements for a library oriented career in information management*. *Library Trends*, 42 (1993) 277-89.

[3] Frank Webster. *Theories of the information society*. London: Routledge, 1994.

[4] David Lyon. *Postmodernity*. London: Routledge, 1994.

[5] David Harvey. *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell, 1989.

[6] Jean-Francois Lyotard. *The postmodern condition, a report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press, 1986.

[7] Jim McGuigan. *Culture and the public sphere*, London: Routledge, 1996.

[8] Stephen Gardiner, ed. *Denis Diderot's encyclopaedia*. New York: J&J Harper, 1969.

[9] Alistair Kemp, *The nature of knowledge: an introduction for librarians*. London: Bingley, 1976

[10] Bertram C. Brookes. *Foundations of information science: part 1, philosophical aspects*. *Journal of Information Science*, 12 (1980) 125-133.

[11] John Ziman. *Public knowledge: the social dimension of science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

[12] Jesse Shera, *Sociological foundations of librarianship*. London: Asia Publishing House, 1970.

[13] Kevin McGarry. *Differing views of knowledge*. In A.J. Meadows, ed. *Knowledge and communication: essays on the information chain*. London: Library Association Publishing, 1991. pp. 132-152.

[14] Jesse Shera. *Of librarianship, documentation and information science*. *UNESCO Bulletin for Libraries* 22 (1968), 58-65.

[15] S.C. Bradford. *Documentation*. London: Crosby Lockwood, 1948.

[16] Vannevar Bush. *As we may think*. *Atlantic Monthly* 176 (1945) 101-108.

[17] Manfred Kochen, ed. *Information for action: from knowledge to wisdom*. New York: Academic Press, 1975.

- [18] Tefko Saracevic. **Information science: origin, evolution and relations**. In Perti Vakkari and Blaise Cronin, eds. *Conceptions of library and information science*. London: Taylor Graham, 1992. pp. 5-27.
- [19] Len Dawes. *Libraries, culture and blacks*. In David Gerard, ed. *Libraries and society*. London: Bingley, 1978. pp. 131-137.
- [20] Jane Anne Hannigan and Hilary Crew. *A feminist paradigm for library and information science*. *Wilson Library Bulletin* 68 (1993) 28-32.
- [21] Michel Foucault. *Discipline and punish. The birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin Books, 1991.
- [22] Alistair Black. *A new history of the English public library*. Leicester: Leicester University Press, 1996.
- [23] Bernd Frohmann. "Best books" and excited readers: discursive tensions in the writings of Melvil Dewey. *Libraries and Culture* 32 (1997) 349-371.
- [24] W. Boyd Rayward. *The origins of information science and the International Institute of Bibliography/International Federation for Information and Documentation (FID)*. *Journal of the American Society for Information Science* 48 (1997) 289-300.
- [25] Isabelle Rieusset-Lemarie. *P. Otlet's Mundaneum and the international perspective in the history of documentation and information science*. *Journal of the American Society for Information Science* 48 (1997) 301-309.
- [26] Jesse Shera. *Librarianship and information science*. In Fritz Machlup and Una Mansfield, eds. *The study of information: interdisciplinary messages*. New York: Wiley, 1983. pp. 379-388.
- [27] H. Curtis Wright. *Shera as a bridge between librarianship and information science*. *Libraries and Culture* 21 (1986) 137-156.
- [28] Frederic Jameson. *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism*. *New Left Review* 146 (1984) 53-92.
- [29] Manuel Castells. *The information age: economy, society and culture. Volume III: end of millenium*. Oxford: Blackwell, 1998.
- [30] Allan Taylor and Stephen Farrell. *Information management for business*. London: ASLIB, 1994.
- [31] Blaise Cronin and Elisabeth Davenport. *Elements of information management*. Metuchen, New Jersey: The Scarecrow Press, 1991.
- [32] Dan Remenyi, Terry White, Michael Sherwood Smith. *Information systems management: the need for a post-modern approach*. *International Journal of Information Management* 17 (1997) 421-435.
- [33] Donald A. Marchand and Forest W. Horton. *INFOTRENDS: profiting from your information resources*. New York: John Wiley, 1986.
- [34] Tom Wilson. *Information management: a new focus for integration?* *IFLA Journal* 14 (1988) 238-242.

- [35] Michael Porter. *Competitive advantage of nations*. London: Macmillan, 1990.
- [36] Blaise Cronin. *What is social about social intelligence?* In Blaise Cronin and Neva Tudor Silovic, eds. *From information management to social intelligence: the key to open markets*. London: ASLIB, 1992. pp. 103-110.
- [37] Dave Muddiman. *Innovation or instrumental drift? The "New Vocationalism" and information and library education in the United Kingdom*. *Education for Information* 12 (1994) 259-270.
- [38] Howard Gardner. *The mind's new science: a history of the cognitive revolution*. New York: Basic Books, 1987.
- [39] Nicholas Belkin. *The cognitive viewpoint in information science*. *Journal of Information Science* 16 (1990) 11-15.
- [40] Brenda Dervin. *From the mind's eye of the "user": the sense making qualitative methodology*. In J.D. Glazier and R. Powell, eds. *Qualitative research in information management*. Englewood, Conn.: Libraries Unlimited, 1992. pp. 61-84.
- [41] Ruth Morris. *Towards a user centred information service*. *Journal of the American Society for Information Science* 45 (1994) 20-30.
- [42] Paul Feyerabend. *Against method: outline of an anarchistic theory of knowledge*. London: Verso. 1993.
- [43] Brenda Dervin, *Information < > democracy: an examination of underlying assumptions*. *Journal of American Society for Information Science* 45 (1994) 369-385.
- [44] Elizabeth Davenport. *What do we look at when we do information science?* In Perti Vakkari and Blaise Cronin eds. *Conceptions of library and information science*. London: Taylor Graham, 1992. pp. 286-298.
- [45] Josef Wallmannsberger. *PORIDGE: postmodern rhizomatics in digitally generated environments -- do we need a metatheory for W37 The Electronic Library* 12 (1994) 345-351.
- [46] Gernot Wersig. *Information science: the study of postmodern knowledge usage*. *Information Processing and Management* 29 (1993) 229-239.
- [47] Brian Vickery and Alina Vickery. *Information science in theory and practice*. London: Butterworths, 1987.
- [48] Bernd Frohmann. *The power of images: a discourse analysis of the cognitive viewpoint*. *Journal of Documentation* 48 (1992) 365-386.
- [49] Norbert Elias. *The civilising process*. Oxford: Blackwell, 1978.
- [50] Jonathan Willson. *Enter the cyberpunk librarian: future directions in cyberspace*. *Library Review* 44 (1995) 63-72.
- [51] Robert Grover, Herbert Achleitner, Nancy Thomas, Roger Wyatt, Faye N. Vowell. *The wind beneath our wings: chaos theory and the butterfly effect in curriculum design*. *Journal of Education for Library and Information Science* 38 (1997) 268-282.

WEB BİR DİJİTAL KÜTÜPHANE Mİ ?

Dr. Özlem Bayram*

Giriş

İnternetin dünya genelinde hızlı gelişimi, birey ve kurumlar tarafından, web bilgi arama araçlarının, kütüphanelerin ve hatta ticari veri tabanlarının kullanımına tercih edildiği bir ortam sunmaktadır. Bu yönüyle Web , dijital kütüphane olarak nitelendirilmektedir. Bu genel kaniya rağmen web bilgi erişim araçlarının yetkinliğini sorgulayan ve bu konuda daha tedbirli davranılması gerektiği işaretini veren pek çok araştırma yapılmaktadır. Eldeki çalışma, Web'in optimum düzeyde bilgi erişimini nasıl destekleyeceği yönündeki endişelere cevap ararken, yine kütüphanelerde bilginin kataloglanma ve sınıflandırılmasına temel oluşturan yaklaşımlardan yola çıkılması gerektiğini ifade eden bir deneme niteliği taşımaktadır. Son yıllarda İnternette bilginin sınıflandırılması için başvuru daha etkili bilgi erişim modelleri oluşturma arayışlarının belirli bir tarihi paradigmada gelişim göstermesi dikkat çekicidir. Sınıflandırma sistemleri başlangıçta kütüphaneler için oluşturulmuş ve bilginin organizasyonu için yüzyıllardır kullanılagelmiştir. Önceleri internette bilginin sınıflandırılması için bu yöntemlerin kullanımı fazla teknik bulunarak ticari kuruluşlar tarafından daha kolay yöntemler benimsenmiştir. Bugün İnternet büyüdükçe web bilgilerinin sınıflandırılması ve bilgi erişim için daha etkili yöntemlerin kullanılması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu durum, tarihte kütüphanelerin bilgi kaynaklarının tür ve çeşitliliğinin zenginleşmesi sonucu bilginin denetlenmesi sorunu ile karşı karşıya kaldığı süreçle özdeş düşünülebilir. Ancak kütüphaneler basılı ve dijital bilginin erişimini sağlamak için denetimli sınıflandırma ve izinleme tekniklerine bağlı kalmaktadırlar. Bununla beraber, Web ortamında kullanıma sunulan popüler bilgi erişim araçları kapsamında kütüphaneler açık erişimi de sağlayabilecek içerikleri olmasına ve internetin dağılık yapısının tersine, bilgiyi yapılandırılmış veri sistemleri halinde organize ettikleri halde bugüne kadar Web bilgi erişim araçları ile istenilen düzeyde bütünleşmemiştir. Bu nedenle, bilgi erişimde tercih edilen yeni eğilimler doğrultusunda, kütüphanelerin de geliştirebilecekleri politikalara da kısaca değinilecektir.

Web 'in Doğal Yapısı

Web ortamını sürekli büyüyen ve yönü değişim gösteren bir akıntıya benzetebiliriz. Bu akıntıda kürek çekmeye çalışanların sayısı her geçen gün geometrik bir artış gösteriyor. 1996 - 1997 tarihlerinde internet üzerindeki web sayfası yaklaşık 100 - 600 milyon arasında değişim gösterirken 2000 yılında bu sayı 1- 1.5 milyara yükselmiştir (Koehler 2000). Bu sayı sadece şifre dışı diğer bir deyişle herkesin kullanımına açık erişim oranını ifade etmektedir.

İnternet kullanıcılarına ilişkin en son edinilen genel sayısal yönelime bakıldığında 2003 yılında 751 milyon internet kullanıcısının %46' nı İngilizce konuşan, %13' ünü ise

* Dr. Özlem Bayram, Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim elemanıdır.
E-posta: obayram@humanity.ankara.edu.tr

diğer milletlerin toplulukları oluşturmaktadır. 2004 yılında toplam İnternet kullanıcısı 901 milyon olarak tahmin edilmekte ve %49' nun İngilizce %16' nın ise diğer milletlerin oluşturacağı beklenmektedir. Dillere göre kullanım incelendiğinde Türkçe tercihi ile kullanan kişi sayısı 5.8 olarak belirlenmiştir (Global Reach 2004). Bu istatistiklere göre Amerika Birleşik devletleri ve Kanada, İnternet'i en çok kullanan ülkelerin başında yer almaktadır. İngilizce dilini konuşan milletlerde kullanım istatistikleri katlanarak büyümektedir. İnternet kullanımının bu ölçüde yaygınlık kazanmasında temel neden, gerçekte tüm birey ve sektörlerin bir standarda bağımlı kalmaksızın yapısal olmayan veri (unstructured data) leri sisteme yükleme ve bu veri öğelerini istenilen kapsamda, istenilen kitlelerin kullanıma açabilme özgürlüğü yer almaktadır. Bu durumda yine enformasyon teknolojisinin terminolojisinde kullanılan ifade ile veri ve bilgi yönetimi için gerekli araçlar kullanılmaksızın veri bağımsız ve düzensiz bir ağda bir yerden bir başka yere eklenerek büyük bir kulvarda yerini almaktadır. İnternetin yaygın kullanım alanı bulmasının temel nedenlerinden bir diğeri ise web sitelerinde yer alan bilgiye erişimi sağlamak amacıyla kullanılan arama motorlarıdır.

Web üzerinde bilgi taraması için kullanılan arama motorları sağladıkları bulguları alfabetik ya da sistematik bir düzende sıralamak yerine farklı bir mantık uyarınca ve sürekliliği olmayan bir sistem uyarınca sıralamaktadır. Çünkü arama motorlarının aynı tarama sözcüğü ile kapsadığı bibliyografik liste içeriği neredeyse her gün yenilenmektedir. İnternet dünyası bir yandan çok kısa aralıklarla yeni site ve sayfalarla sürekli güncellenirken, bir yandan da her sayfanın diğer sayfalarla arasındaki algoritmik ilişki çok hızlı bir değişim göstermektedir. Bu durumda aynı tarama sözcüğü ve/veya aynı işlemci kullanılarak farklı zamanlarda gerçekleştirilen bir sorgulama sonucunda bütünüyle farklı sonuçların yer aldığı ya da benzer sonuçların farklı bir sıralamada yer alması dikkati çekecektir. Bunun nedenleri arama motorlarının kullandığı dizinleme yöntemlerinin farklı olmasının yanısıra bir defa erişilen bir web sitesine aradan çok kısa bir zaman geçse bile erişememe olasılığının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bir belgenin web üzerindeki ömrü çok kısa olabilmekte ; üretilen bilgiler kısa sürede üst kullanım düzeyine çıkabilmekte ve aynı hızla yaşamsal değerini yitirebilmektedir. Genellikle bir web sayfası ya da sitesinin yarı ömrü iki ya da üç yıldan daha az olmaktadır.*

Dünya ölçeğinde en büyük ağ yapısını temsil etmekle beraber Web, evrensel boyutta üretilen bilginin çok azınlıkta bir bölümünü kapsamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden önce kütüphanelerde bulunan basılı materyalin büyük bir bölümüne internette erişim henüz sağlanamamıştır. Sayısı milyonları bulan web belgelerinin tümünü kapsayan bir web kataloğu ya da bibliyografyası olmadığı için evrensel bir bibliyografik denetimden söz edilememektedir. Bazı yazarlar, web üzerinde kayıtlı bilgi yığınının nicelik bakımından devasa büyüklüğünün bibliyografik denetime izin vermeyeceği görüşünü savunmaktadır (Koehler 1999).

* Yarı - ömür ilkesi R.E. Burton ve R.W. Kebler tarafından yazılan bir makalede kanıtlanmış ve daha sonra bibliyometrik bir kuram olarak kabul edilmiştir: Adı geçen makalenin bibliyografik tanıtımı bölümü sonu dipnotlarında yer almaktadır. Bu kurama göre pratikte yarı-ömrün 5-6 katı kadar sürede bilgi, güncelliğini yitirmektedir. İnternet ortamında bu süreç çok daha hızlı işlemektedir.

İnternetin hızlı gelişimine paralel olarak Web ve özellikle arama motorlarına gerçek niteliklerinin ötesinde farklı sıfatlar kazandırılmıştır. Arama motorlarının kütüphanelerin yerini alacağı ve hatta dijital kütüphane konumunu da üstleneceği görüşü ortaya atılmıştır.

Hafner, New York Times'da yazdığı makalesinde son bir kaç yıldır kütüphanecilerin üniversite öğrencilerinden akademisyenlere kadar farklı kesimde yer alan araştırmacıların çevrimiçi(online) arama sitelerini araştırma kütüphanelerine tercih ettiklerini farkettilerini ifade etmektedir (New York Times June 21, 2004).

Lancaster 1999 yılında yazdığı makalesinde teknolojinin giderek bilgi uzmanlarının yerini doldurmaya başladığı görüşünü savunmuştur . Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi özellikle bilgi ve belge bilimi dışında kalan alanlarda da farklı bir kütüphane kavramı anlayışı getirmeye başlamıştır. Belki de hayatında hiç kütüphane kullanmamış bazı araştırmacılar teknolojinin yaygın kullanımıyla internetin sunduğu olanakların tüm bilgi gereksinimlerine cevap verebileceği inancıyla kütüphane olgusuna farklı bir yaklaşım getirmişlerdir.

Ülkemizde de İnternetin doğuşu ile beraber sanal kütüphane, duvarsız kütüphane ya da kağıtsız toplum kavramları literatürümüzde kullanım alanı bulmaya başlamıştır. Ancak bu tanımlamalar özellikle olan ülkeler için kavramsal boyuttan öteye pratik hayatta kütüphanelerimiz için istenen ve beklenen düzeyde bilgiye duyulan gereksinimi ve bilgi kullanımını zenginleştirmeyi başaramamıştır. Ülkemizde geleneksel olarak kütüphane kavramı toplumsallaşmadığı için İnternet başlı başına birincil düzeyde temel bilgi aracı olarak benimsenebilmektedir. Kaldı ki, İnternete erişim hizmeti veren İnternet kafeler bile dijital kütüphaneler olarak nitelendirilebilmiştir (Gümüş 2003).

Web bir kütüphane olmamakla birlikte bilginin üretimi ve yayımında radikal değişiklikler yaparak dijital kütüphanelerin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak tek başına bir kütüphane olgusu ile karşılaştırıldığında web, raflara rastgele yerleştirilmiş bilgi kaynaklarını toplayan; merkezi denetimden oldukça uzak bir kütüphane yapısına benzetilebilir. Web pek çok kütüphaneye erişim sağlamada net otoyolu görevini yürütmekte ve diğer yandan da geleneksel kütüphanelere bilgi kaynağı sağlayarak kütüphane kurumu ile organik bir bağ kurmaktadır. Koehler, web'in bir kütüphane olduğunu kabul eden görüşe göre Web ancak dijital, elektronik ya da sanal kütüphane formlarından birisine karşılık gelmektedir (2000). Bize göre bugünkü dağılık yapısıyla web, bu olgulardan herhangi birisini karşılamaktan uzaktır. Sözkonusu beklentilere cevap verebilmek için mevcut kütüphanelerin içeriklerini de arama motorlarına ve/veya çoklu arama motorlarına taşıyan bütünleşik bir yapısal veri tabanları ağı ile sistemde yerini almasıyla mümkün olabilecektir.

Web Ortamında Bilgi Erişiminin Etkinliği

İnternetin geleneksel kütüphane yapısının yerini alacağı yaygın görüşü bugün gelişmiş dünya ülkelerinde bazı akademik çevrelerce bile benimsenebilmektedir. Bu düşüncenin her tür araştıma konusu için savunulabilmesi olanaklı değildir. Çünkü web ortamında depolanan bilgiler, ağ düzeyinde ilişkili diğer yüklenmiş tüm bilgilerle bütünleşik bir indekste organize edilmiş değildir. Oysaki bilgiler hem standart olarak yapılandırılmamış

bir veri sistemi içinde yüklendiğinden ve hem de kısa süreli depolanıp buna bağımlı olarak yaşam döngüsü düşük olduğundan en kolay ve en kapsamlı olarak güncel bilgilere dayalı araştırmalardan olumlu sonuç alınabilmektedir. Örneğin, bilgi ve iletişim teknolojisi ile ilgili son gelişmelerle ilgili bilgiye Web kaynakları ile erişmek çok daha iyi sonuç verebilmektedir. Alanında bir otorite kabul edilen William Arms, dijital kütüphaneler konusunda kitabını hazırlarken birinci el kaynaklara erişmesinde İnternetin kendisi için neredeyse bir kütüphane konumunda olduğunu belirtmektedir (Arms, 2000). Ancak pek çok alanda yapılan araştırmalar için, kolayca indirilen görüntü ve metin dosyaları dışında doğrudan ilişkili asıl bilgi kümesi erişim kapsamı dışında kalmaktadır.

İnternetin plansız büyüme hızı düşünülürse bilgilerin doğruluk ve güvenilirlik bakımından değerlendirilmesi her geçen gün daha da olanaksızlaşmaktadır. Bu anlamda kütüphanelerde uygulandığı gibi elektronik bilginin seçim ve sağlama kriterleri ile doğruluğu ve güvenilirliğinin de değerlendirildiği bir derme yönetimi sürecinden söz edilememektedir. Yine kütüphanelerde olduğu gibi hem güncel hem de geriye dönük bilgilerin tümüne erişmek olanaklı değildir. Her ne kadar bazı alanlarda geriye dönük bilgi aktarımı da belirli ölçülerde gerçekleşmekteyse de halen en sık ve en kolay erişim güncel bilgi için sağlanabilmektedir. Üstelik bazı bilgiler hala sadece basılı ortamda kayıtlıdır. İnternet üzerinde azımsanmayacak büyüklükte bilimsel ve değerli bilgi hala ücret karşılığında kullanıma sunulmaktadır. Bununla beraber web üzerinde oluşturulan arama motorları az düzeyde bir bilgisayar kullanım becerisi ile belirli ölçüde bilgiye erişimi desteklemektedir. Oysa kütüphanelerde araştırma yapabilmek için bilgi erişimini destekleyecek temel bilgilerin yanısıra danışma kütüphanecisine gereksinim duyulmaktadır. Arama motorlarına zaman ve mekana bağımlı olmaksızın erişim mümkün olduğu için fiziksel olarak kütüphanelere giderek zaman harcamak da modern dünyada büyük bir yük kabul edilmektedir. Bugün çok sayıda kütüphane dermesinin çevrim içi katalog taraması yapılabilmesine olanak tanıyabilmekle beraber aranan her tür bilgiye doğrudan erişim çoğu kütüphane kullanıcısı için hala büyük bir sorun olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dermesinin bir bölümünü dahi dijital ortama aktarabilmiş kütüphaneler şanslı sayılmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak, İnternette bilgi aramak için kütüphanelerde yaygın olarak kullanılan ayrıntılı kataloglama ve sınıflama sistemlerini öğrenmeden de bilgiye erişebilmek için arama motorları, hiyerarşik konu dizinleri, çoklu arama motorları (meta search engines) ve konu odaklı web sayfaları (subject-oriented web sites) gibi çok çeşitli seçenekler sunulmaktadır (Wukovitz, 2001 : 122)). Bugünün yaygın görüşü herkesin aradığı bilgiye web ortamında erişebileceğidir. Bununla beraber literatürde, arama motorları temel alınarak yürütülen araştırma bulguları, web ortamındaki bilgi erişim düzeyinin çok da yeterli olmadığı tezini ortaya koymaktadır. Gordon ve Pathak, bu anlamda sekiz arama motoru üzerinde yürüttükleri araştırmada sonuçlar arasında sayısal farklılıklar doğmasına karşın deneyin yapıldığı arama motorlarının hepsinde de erişim etkinliğinin düşük düzeyde kaldığını belirlemiştir (1999). Tıp alanında yayımlanmış kaynaklara İnternette ulaşmayı hedefleyen bir başka çalışmada, bu kaynaklara erişim oranı %0 ile en iyi %43 oranları

arasında değişmektedir (Evaluation 2001). Yayımlanmış ya da yayımlanmamış bilimsel çalışmalara İnternette erişim sağlanamamasının iki temel nedeni bulunmaktadır: Birincisi, arama motorları sadece kamuya açık diğer bir deyişle şifre gerektirmeyen bilgiye erişim sağlamaktadır. İkincisi, bilimsel ve verimlilik düzeyi yüksek bilgi kümesine erişim ise doğrudan özel (ticari) veri tabanları ile ve/veya dijital kütüphane desteği ile sağlanmaktadır.

Tillotson'ın yaptığı araştırmada, üniversite öğrencileri ilk sırada başvurdukları kaynak olarak Web 'i göstermişler; azınlıkta bir öğrenci grubu ise Web ortamında bulunduğunu bildikleri halde aradıkları bilgiye arama motorlarıyla erişemediklerini bildirmişlerdir (2002 / 2003).

Arama motorları ile yapılan sorgulamaların çoğu çok sayıda bilgi başlığı ile sonuçlanmasına rağmen gerçekte; arama motorları Web de bulunan bilginin azınlıkta bir bölümünü indeksleyebilmektedir. Özellikle ilk ondan sonra sıralanan bilgi kayıtları büyük ölçüde arama istemiyle hiç de örtüşmeyen bilgileri kapsamaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre sadece % 42'ini (Searchenginewatch 1999) , bir başka çalışmaya göre ise ancak %20'ni indexlemektedir (Lawrence ve Giles 1999). Bu tür araştırmalarda birbirinden farklı yöntemlerin kullanılması farklı sonuçlara ulaşılmasını etkilemekle beraber bu değerler sonucu büyük oranlarda değiştirmemektedir.

White ve Iivonen, üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri bir kullanıcı araştırması ile ancak basit araştırma sorgulamaları ile yapılan aramalara yönelik gereksinimlerin tam olarak karşılanabildiğini ortaya koymuşlardır (2002). Web ortamında basit sorgulama ile anlaşılması gereken yalın kavramsal ya da bibliyografik sorgulamalar olmalıdır. Karmaşık aramalarda diğer bir deyişle çok yönlü kavramsal ilişkileri aramaya yönelik sorgulamalarda bir yandan kullanıcının hata yapma olasılığı yükselirken diğer yandan da arama motoru tarafından aranan bilgiye doğrudan erişim olasılığı düşmekte ve aranan bilgi ile ulaşılan bilgi arasında kurulması beklenen ilişki düzeyi tam olarak sağlanamayabilmektedir.

Çevrimiçi bibliyografik taramaların tüm dünyada yaygın kullanım alanı bulmaya başladığı yıllarda Saracevic'in bilgi erişim için belirlediği tipik arama/sorgulama hataları günümüzde web ortamında çok daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü web ortamının bilgi depolama ve erişim nitelikleri bu hataların doğal olarak gerçekleşmesine oldukça elverişlidir. Saracevic, sözkonusu arama hatalarını semantic, sentaktik ve pragmatik sorunlar olarak sınıflandırmıştır (Saracevic 1980 ; Rich ve Knight 1991). Çok genel bir tanımlama ile, semantik sorunlar sorgulama diline yönelik olarak arama sorusunun ifade edilmesinden kaynaklanan sorunları tanımlamaktadır. Sentaktik sorunlar ise, arama stratejisine yönelik hataları ve pragmatik sorunlar ise bilgi eksikliğinden kaynaklanan hataları kapsamaktadır. Web ortamında sunulan bilgilere erişim süreci, burada başlıklar halinde sıralanan hataları büyük ölçüde kapsamaktadır. Öte yandan web ortamında indekslenen bilgileri içeren bir thesarus yani kavramsal dizinin olmayışı da bilginin denetimli bir dille erişimine olanak tanımamaktadır. Bu bakımdan arama motorlarında sorgulama yaparken doğal dil kullanılması geniş halk kitleleri tarafından yaygın ve kolay erişim olanağını sunuyor gibi görünmesine karşın istenmeyen sonuçları da beraber getirmektedir. Doğal dil sorgulamalarıyla asıl erişilmesi beklenen ve konuyla doğrudan ilişkili bilgiye erişimin sağlanmadığı, yapılan

deneylemlerle doğrulanmaktadır (Tylor, 1999). Ancak kütüphanelerde uygulanan standart sistemler uyarınca düzenlenen bilginin, otorite dizinleri ile yine bir standart erişim ögesi altında denetimi sağlanabilmektedir. Aynı biçimde özel (ticari) veri tabanları ile yapılan taramalarda da kavramsal dizin (thesaurus) kullanımı ile o veri tabanı tarafından belirli bir bilginin hangi kelime dizilişi altında yer alacağı denetim altına alınmaktadır. Oysa arama motorlarının pek çoğunda yürütülen sorgulamalarda aranan konuyla doğrudan ilişkili bilgiye erişmek için, seçilen sorgulama terimlerinin yazarın metninde kullandığı terimlerle örtüşmesi gerekmektedir; çünkü belirli bir ihtiyacı dile getirmenin çok çeşitli ifade biçimleri bulunmaktadır. Arama motorları içinde en yaygın kullanılan Google arama motoru 2003 yılından itibaren ~ işleci ile eşanlamlı terimleri de tarama kapsamına alma olanağı sağlamaktadır.

Ayrıca, arama motorlarında yürütülen taramaların araştırmacının isteğinden fazlası ile sonuçlansa bile talep edilen bilgiye erişimin sağlanamadığı durumlar söz konusu olmaktadır. Yahoo 'nun araştırma laboratuvarları sorumlusu Gary Flake, bu tür durumlar için, araştırmacıların genellikle ne aradıklarını tam bilemediklerini vurgulamaktadır. Flake, tarama sorgulamalarının yeniden formüle edilerek nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda danışma kütüphanecilerinden yararlanılması gerektiğini vurgulamaktadır (Price, 7 July 2004).

Öte yandan, bazı çoklu arama motorları (meta search engines) ile Google ve TEOMA gibi arama motorları da birbiriyle ilişkili ya da erişilenin benzeri olan diğer web sitelerine erişime olanak tanıyan gelişmiş sorgulama (ilişkili aramalar) seçeneği sunmaktadır. Tüm Bool işlemcilerini kullanarak sorgulama seçeneği sunan arama motorlarının yanısıra Webcrawler ve Infoseek gibi bazı arama motorları doğal dil üzerinde aranan kelimelerin dizilişinde tamlama gibi ardışıklık (phrase) ve/veya birbirine yakınlık (nearby words) seçeneklerinin belirlendiği sorgulamaları (proximity) uygulamasalar da taşıdıkları veriler arasında temsil edilen ilişki, metadata ve sınıflandırma standartlarının oluşturduğu gibi bir ilişkiyi veri yapılanmasını sağlayamamaktadır.

Kataloglama ve sınıflama gereksinimi

Arama motorlarının temel bir bilgi erişim aracı olarak tercih edilmesinin nedenleri sorgulanırken bu ortamların İnternet üzerinde ne kadar bilgi kapsadığından çok belki de, kapsadığı bilgiye erişimi sağlamak için kullandığı yöntemlerin incelenmesi daha yerinde olacaktır.

Arama motorlarının bilgi erişimde optimum performans gösterebilmesi için iki temel işlemciye gereksinim vardır. Birincisi algoritma temeline göre çalışan bir yazılım gereksinimidir. Algoritmalar kesinlik kazanmayan tahmin geliştirmeye dayalı sıralama yapan işlemcilerdir. Bu yöntemde göre her web sayfası diğer sayfaların bu sayfaya yaptığı bağlantı sayısına göre bir sıralama içinde yerini almaktadır. Öte yandan Google bu algoritmayı kullanırken ayrıca kullanıcı tarafından seçilen sorgulama terimlerini içeren web sayfalarına göre de bir sıralama yapmaktadır.

Yahoo ve Google arama motorlarında olduğu kütüphanecilerin oluşturduğu hiyerarşik dizinlerin yanısıra yukarıda sözü edilen biçimde bir matematiksel tahmin yöntemini de geliştiren arama motorları, kelime ve dilleri anlamaktan uzak olduğu için sadece sayısal

algoritmaların yürütüldüğü bir programla çalışmaktadır. Bu nedenle bir arama motoru algoritma yöntemini kullanarak kullanıcının istek ve ihtiyaçlarına yönelik eğilimleri ve kullanıcı davranışları üzerine tahmin yürütememektedir. Gerekli ve gereksiz bilgi içereme özelliklerine göre sayfalar ayıklanamadığı için kullanıcının arama sonrasında bulguları tek tek kendisinin gözden geçirmesini gerektiriyor. Bu tür bir analizin yapılabilmesi için veri madenciliği ve yapay zeka uygulamalarından daha somut sonuçlar alınabilmesi gerekmektedir. Google arama motoru veri madenciliği tekniklerini kullanarak kullanıcıların daha önceki sorgulamalarını izleyip web sitesi tercihlerini analiz ederek geleceğe yönelik tahminler yürütebilecektir. Böylelikle kullanıcının daha önceki ilgi alanları ve arama sözcüklerini hesap ederek en uygun alternatifleri verebileceği ifade edilmektedir (Teknoloji haber İnternet Güvenlik, 2003)

Yapay zeka uygulamaları başarıya ulaştığında ise, teoride tek doğru cevabı olan sorgulamalar için yazılım bu doğru cevabı bileceği için kullanıcı istemine karşılık gelecek cevabın tahmin edilmesinin çok üzerinde bir performans alınması beklenir.

Web ortamında bilgi erişimin performansını iyileştirme yönünde geliştirilmesi gereken adımlar iki yönlü olabilir: Birincisi makina merkezli yapılandırılmış yani kodlanmış bir sitem uyarınca ve/veya ikinci olarak ise makina destekli ancak insangücü merkezli yapılandırılan bir sistem uyarınca verilerin organize edilmeleridir. Diğer bir deyişle web ortamı için geliştirilen kataloglama, sınıflama ve/veya dizinleme modelleri kullanılarak internet bilgi erişim araçlarının yeniden düzenlenmesi bile sözkonusu olabilir. Bugün bu kapsamda önerilen farklı modellerin her biri, Web ortamındaki bağımsız verilerin işlenmesinde farklı yönleriyle bilgi erişimi sağlamada kuşkusuz yararlı olacak; ancak bu sistemlerden kolay kullanılabilir olanı ve güncellemeye en hızlı izin vereni daha kalıcı olacaktır.

O halde Web ortamında yüklenmiş bilgi kayıtları arasında yapısal veri ilişkilerinin kurulması, bugün ve gelecek için dijital bilginin denetiminin sürdürülmesi yönünden çok önemli bir gereksinim olmaktadır. Bu yönde kütüphanecilerin yaygın tercihi, İnternette üretilen ve paylaşılan veri kayıtlarının da kütüphanelerde bulunan bilgi kaynakları gibi kataloglanması ve sınıflandırılması ile standart bir bilgi erişim sisteminin sürdürülmesidir.

Dijital kütüphane katalogları, konu dizinleri ile birlikte kavramsal dizin (thesarus)lerde de veriler bu amaçla organize edilmektedir. Yine aynı amaca hizmet etmesi bakımından Yahoo arama motoru bu yöndeki çalışmalarını geliştirerek Library of Congress ve Northwestern, UCLA ve University of Michigan ile yürütmeye başlamıştır. Böylelikle bu kuruluşların yapısal verilerini daha geniş kitlelere ulaştırmayı hedeflemektedir (Price, June 29, 2004). Burada başlatılacak deneyim biraz daha genişletilerek kütüphaneciler ile web bilgi araçları tasarımcılarının ortak bir paydada net kaynaklarının dizinlenmesi için çalışmaları mümkün olabilir. Böylece kütüphaneler metadata standartlarına uyarlanmış kayıtlarını çoklu arama motorlarında olduğu gibi kullanıcıya sunabilirler.

Bu durumda İnternette dijital bilgi erişiminin yapılandırılarak iyileştirilmesi çabalarında kütüphaneciler iki temel konuda işbirliğine yönelmelidir: Birincisi, kütüphaneciler, kaynaklarını dijital ortama geçirecek web bilgi erişim araçları ile aynı ortam-

da bilgilerini paylaşımına açabilirler. İkincisi ise, internet kaynaklarının kataloglanması ve sınıflandırılması ile dijital bilginin organizasyonunu sağlayarak web arşivi oluşturma yönünde çalışmalar üstlenebilirler. Bu anlamda, OCLC bünyesinde gönüllü kütüphanelerin katılımıyla oluşturulan İnterCAT projesi ile önemli bir adım atılmıştır: Kütüphanecilerin yürütücü konumunda olduğu bu proje ile İnternet kaynaklarının bir bölümünün kataloglanarak aynı zamanda oluşturulan metadata kayıtlarının üzerinde sorgulama aşamasında ne ölçüde işlerlik sağlanacağı yönünde çalışmaların yürütülmesi de planlanmaktadır (İnterCAT , 2004)

Web 'in yapılandırılmasına yönelik diğer bir açılım olarak, yapısal veri ve bilgi standardının kurulmasında özellikle doksanlı yıllardan itibaren alfabetik indekleme yapısının sistematik ve karmaşık sınıflama sistemlerine tercih edildiği gözlenmektedir. Ayrıntılı sınıflama sistemlerinin kuramsal ve pratik olarak değer kaybetme gerekçelerini irdelediği çalışmasında Weinberg, karmaşık sınıflandırma sistemlerinde yeni disiplinlerin çok sıklıkla güncellenemediği sorununa dikkati çekmektedir. Bir yandan da bu sistemlerin uygulanmasında sözkonusu alanda yetişmiş insangücüne gereksinimi arttıracığı için bu sistemlerin giderek daha az tercih edilir olduğunu vurgulamakta ve bu nedenle İnternet kaynaklarının tıpkı basit bir kitap dizini gibi dizinlenebileceğini savunmaktadır (Weinberg 1996).

Web ortamında yer alan bilgi kayıtlarının sınıflandırılması yönündeki bazı uygulama ve yeni olarak tanımlanan yaklaşımlar ise gerçekte 1930 yılında Ranganathan'ın kütüphanedeki kaynakların sınıflandırılması için kuramsal temellerini ortaya koyduğu "Facet " analizi yaklaşımından daha yeni ve farklı bir ilke ortaya koymamaktadır. Ranganathan'ın bilgiyi sınıflandırmak için kullandığı yöntem, kavramları ve terimler, karakteristik özelliklerine göre ait oldukları en spesifik başlık altında sınıflandırma yaklaşımıdır. Bu anlamda karmaşık konuları "facets" olarak adlandırdığı basit kavramlar altında gruplandırmaktadır. Bağlantılı konular ise birden fazla "facet" kullanılarak konuyla doğrudan ilişkili en spesifik başlıkların sentezi ile sınıflandırılmaktadır. Ranganathan, çalışmasında, tıp alanında örneklediği 48 spesifik konuyu standart üç farklı yaklaşıma göre oluşturduğu iskelet başlıklar altında analiz etmiştir. Kendisinin oluşturduğu Colon sınıflama sisteminde temsil edilen konular önceden belirlenen üç temel yaklaşım altında analiz edilerek Dewey Onlu ve Colon Sınıflama Sistemlerine göre temsil edildikleri biçimleri de karşılarında gösterilmiştir. (Ranganathan, 1959: 56 - 66). Böylelikle birbiriyle ilişkili konuların biraraya getirildiği sistematik ve sentaks(söz dizimi) merkezli bir düzenleme ile karmaşık bir konu, farklı yönleriyle ele alınmış başlıklarla temsil edilebilmektedir. Geniş konu kümelerinin farklı hiyerarşik ve semantik bir ağ yapısı içinde dizinlenmesi "facet" kuramının temelini oluşturmaktadır. Bu kuramın gerektiğinde Colon ya da Dewey Sınıflandırma Sistemlerinde veya bibliyografik sınıflama sistemlerinde olduğu gibi atıf kronolojisi merkezli sistemlerine de hizmet edebilmektedir. (Broughton, 2002 ; Chan, 2000) "Facet" analizi yaklaşımı dijital bilginin nitelenmesinde ayrıntılı sınıflama sistemlerinden bağımsız olarak kullanılabilir. Bu yaklaşımın bugün internet üzerinde web sitelerinin sınıflandırılmalarında ve bazı arama motorlarının konu dizinlerinde de benimsendiğini görüyoruz.

Hypertext veri yapılarının geniş konu başlıkları altında alt temaları ifade eden ve doğrudan eldeki metinden çekilmiş temaların sıralanması ile belirlenen ve standart olmayan ancak yapılandırılmış bir sözdizini oluşacaktır. Bu tür bir alt bölümlenme ile oluşan konu başlıkları dizininin hiyerarşik ya da sayısal sınıflama sistemlerine göre daha sentetik ve kullanımının daha kolay olabileceği; diğerlerine göre ise daha az yer kaplayacağı düşünülebilir (Aluri, Kemp, Boll 1991 ; Denton, 2003). Ancak bu biçimde bilgi öbeklerine taşıdıkları bilginin içerik özelliklerine göre spesifik anahtar kelimeler vermek standart konu başlıklarıyla örtüşmeyeceği gibi bir tartışmayı da doğuracaktır. Bu noktada , "facet" analizinin özellikle birden çok konu için oluşturulabilecek bir web dizini için spesifik bilgilerin temsil edilmesinde hiyerarşik bir kavramsal dizin (thesaurus) biçiminde kullanılmasının özellikle web sorgulamaları için yararlı olacağını düşünmekteyiz. Bu durumda doküman ya da bilgi için "facet" analizi ile önce ayrı ayrı oluşturulan terimlerin sonradan birleştirilerek hiyerarşik bir konu başlığı gibi ifade edilmesine gerek kalmayacaktır. Örneğin, İndiana Üniverstesi tarafından bilişim terimleri için geliştirilen bilgi erişim sisteminde "facet" teorisi uygulanmıştır (Pollitt, 16 -19 June 1997).

Farklı bir tercih olarak, daha önce sözünü ettiğimiz tıpkı kitaplarda olduğu gibi alfabetik indeksleme yönteminin internet kaynakları üzerinde uygulanması durumu daha çok makina merkezli gerçekleştirilebilirken facet modeli en azından bugün için makina merkezli yapılandırmalardan yani kodlamalardan daha çok insangücü desteğine bağımlı işleyebilecek bir sistem olarak düşünülmelidir. Her iki durum için de doğal dil kullanımı kavramsal bir dizin(thesaurus) oluşturularak denetim altına alınabilecektir.

Sonuç

İnternetin merkezi olmayan bağımsız gelişimi dijital bilginin organizasyonunda hem bibliyografik, hem de içerik bakımından denetim mekanizmasının sağlanmasını güçleştirmektedir. Dijital bilginin denetim altına alınması için çok çeşitli yöntemler uygulanabilir; ancak bu yöntemlerden sadece birinin seçilerek İnternet genelinde bir standarda dönüştürülmesi kısa vadede olanaklı görünmemektedir. Buna rağmen zaman içinde Web bilgilerinin sınıflandırılmasında ve sorgulama yoluyla erişimin sağlanmasında kütüphanelerde uygulanan bibliyografik ve/veya hiyerarşik sınıflama sistemlerindeki ayrıntılı yaklaşım tercih edilmese bile bilgilerin sistematik ve semantik bir temelde düzenlenmiş veri kayıtlarına dönüştürülerek birbirleri arasında etkin ilişki zincirinin kurulması kaçınılmazdır.

İnternetteki kaynakların tümünü ve hatta kütüphane kayıtlarının pek çoğunu kapsamadığı halde Web ortamında bilgiye erişim çekiciliğini sürdüreceği gibi görünmektedir. Web bilgi erişim araçlarının kullanım kolaylığını hayli benimsemiş olan kullanıcıların, ayrıntılı sınıflama sistemlerinin kullanımını bilgi arama davranışı olarak tercih etmeyecekleri düşünülmektedir. Öte yandan bu tür sınıflama sistemlerini uygulayacak insangücünün profesyonel bilgi uzmanları ile aynı mesleki formasyona sahip olmaları gerekmektedir. Dublin Core gibi metadata standartlarının benimsenmesinin bile temel nedenleri kütüphanecilik okullarından yetişmiş kataloglama bilgi ve becerisine sahip olan insangücüne bağımlı kalmama ve MARC 856 gibi ayrıntılı bir standardı uygulamamama tercihindendir kaynaklan-

maktadır. Bilginin sınıflandırılmasında da karmaşık sınıflama tekniklerinin terk edilebileceği gözlenmekle beraber bu yönde kütüphanecilik bilimine temel oluşturan kuramsal yaklaşımlar benimsenerek konu analizlerine yönelinmektedir. Örneğin, Ranganathan'ın bilgiyi sınıflandırma yaklaşımı günümüzde web ortamındaki bilgilerin sınıflandırılması ve dizinlenmesinde kolay uygulanabilir bir sistem olarak yaygınlık kazanabilecektir. Ancak bu tür sistemler, dijital bilgilerin ayrıntılı hiyerarşik kümeler altında dizinlenerek doğal dilin işlenmesini gerektirmektedir. Zaman içinde İnternet ortamında yaygınlaşacağı beklenen "facet" li ya da "facet"siz çok sayıda ve farklı yapılardaki web dizinleri içerisinde kütüphanelerin de kayıtlı bilgilerin de kodlanarak web bilgi erişim araçlarıyla bütünleşmesi kaçınılmazdır. Çünkü web kaynaklarının yapılandırılmış bir dizin gereksiminden söz edebilmek de kısa vadede tek ve mutlak bir web dizini oluşturulması ve bu dizinle bütün kütüphane kaynaklarına ulaşabilmek şimdilik sınanabilir bir varsayım olarak görünmeyebilir. Farklı konu alanlarını kapsayan konu dizinlerinin olması farklı modellerin sınanmasına da olanak tanyacağı için endişe yaratmamalıdır. Öte yandan sayıları giderek artan web dizinlerini biraraya getiren " web dizinleri için dizin" gibi çabalara şimdiden tanık olmaktadır.

Bütün bu gelişmelerle beraber, uzun vadede, İnternet üzerinde "açık semantik web" gibi bütünlük bir web dizini için otomatik olarak bütün dilleri içeren bir kavramsal dizin(thesaurus) oluşturma ya da internet kaynaklarını kataloglayan kütüphane projeleri sayesinde web arşivi oluşturma yönündeki çalışmalar, Web'in yeni bir kütüphane modeli olarak biçimlenmesine rehberlik edebilecek uygulamalardır.

Kaynaklar

Aluri, Rao, D. Alasdair Kemp ve John J. Boll .(1991). *Subject Analysis in Online Catalogs*. Englewood, Colo. : Libraries Unlimited, 132 - 133.

Arms, William Y. (2000). *Digital Libraries*. Cambridge: The MIT Press.

Broughton. V. (2002). "Faceted classification as a basis for knowledge organization in a digital environment; the Bliss Bibliographic Classification as a model for vocabulary management and the creation of multidimensional knowledge structures" The Seventh International ISKO Conference, [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://is.gseis.ucla.edu/orgs/isko/news.html#2002>. [10.6.2004]Basılı metin için bkz: "Challenges in Knowledge Representation and Organization for the 21st Century: Integration of Knowledge across Boundaries" (proceedings of the Seveth International ISKO Conference) Granada, Spain, on July 10-13, 2002).

Burton, R.E. ve R.W. Kebler .(1960). "The half-life of some scientific and technical literature", *American Documentation*. 11 (1), 18 -22.

Chan, V. (2000) "Ranganathan Ahead of His Century" [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.slais.ubc.ca/courses/libr517/winter2000/Group7/> (coursework at School of Library and Archival Studies University of British Columbia)

Denton, Williams (October 2003). "Putting facets on the web: an annotated bibliography " [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.miskatonic.org/library/facet-biblio.html>. [20 6.2004]

Eysenbach, Gunther et al. (2001). "Evaluation of the usefulness of Internet searches to identify unpublished clinical trials for systematic reviews " *Medical Informatics & the Internet in Medicine*, 26 (3) July, 203-218.

Global Reach .(2004). Global Internet Statistics. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://global-reach.biz/globstats> [22.5.2004]

Gordon, Michael ve Praveen Pathak .(1999). "Finding information on the world wide web The retrieval effectiveness of search engines. *Information Processing and Management*, 35 (2) 141 - 180.

Gümüş, Çetin. (2003). İnternet Kafelerin (Dijital Kütüphaneler) Denetlenmesi ve Eğitim Amaçlı Kullanımının Teşviki(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hafner, Katie. (June 21, 2004) . " Old search engine, the library, tries to fit into a google world" New York Times [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://tinyurl.com/2olwo> [22 5. 2004]

InterCAT Project . OCLC Online Computer Library Project .(19 January 2004)..[Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.oclc.org/research/projects/archive/intercat.htm> [4 .6. 2004]

Koehler, Wallace. (1999). "Digital libraries and World Wide Web sites and page persistence". *Information Research* July (4).

_____ . (2000). Web Document Management.[Çevrimiçi] Elektronik adres:<http://www.ou.edu/cas/slis/courses/LIS5990A/slis5990/WebasLibrary.htm> [10.4.2004]

Lancaster, F.W. (1999) "Second thoughts on the paperless society " *Library Journal* 124 (15 September) : 1548- 50.

Lawrence, S. ve Giles , C.L. (1999). "Accessibility of Information on the Web" *Nature* (6740), 400 (8) July 107 - 109.

Pollitt, A. Steven. (16 - 19 June 1997). " Interactive information retrieval based on faceted classification using views" Center for Database Access Research , University of Huddersfield, England. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://scom.hud.ac.uk/external/research/groups/cedar/dorking.htm> [10 Nisan 2004]

Price, Gary. (June 29, 2004). " Behind the scenes at Yahoo Labs , part 2" [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://searchenginewatch.com> [29.6.2004].

_____ .(7 July 2004) . " Behind the scenes at Yahoo Labs , part 3" [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://searchenginewatch.com> [20.7.2004]. Ranganathan (1959). S.R. *Elements of Library Classification*. London : The Association of Assistant Librarians.

Rich, Elaine ve Kevin Knight (1991). *Artificial Intelligence*, 2nd ed. New York: Mc Graw Hill 377 - 379.

Saracevic, Tefko (1980). " A research project on classification of questions in information retrieval" *Proceedings of the 43rd ASIS Annual Meeting of the American Society for Information Science* içinde ; edited by Alan R. Benenfeld and Edward J. Kazkauskas, 146 -149. White Plains, N.Y.: Knowledge Industry Publications.

The Search Engine Reports 1999. (2 August 1999). Searchenginewatch. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://searchenginewatch.com/sereport/article.php/2167411>. [10.5. 2004].

Taylor, Arlene G. (2003). *Organization of Information*. Englewood, CO : Libraries Unlimited 163 - 164.

Teknoloji haber İnternet Güvenlik (2003). "Arama motorları hız arttırıyor" [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.netkonomi.com/content/view/386/2>. [7.6. 2004]

Tillotson, Joy ,(2002 - 2003). "A portrait of the audience for instruction in Web searching:

Results of a survey conducted at two Canadian Universities " *The Canadian Journal of Information and Library Science* 27 (1).

Weinberg, Bella Hass ,(1996). "Complexity in İndexing Systems - Ababdonment and Failure:Implications for Organizing The İnternet " *ASIS 1996 Annual Conference Proceedings (October 19 - 24 1996)*. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.asis.org/annual-96/EelectronicProceedings/weinberg.html>. [10 .5. 2004]

White, Marilyn Domas ve Mirja Iivonen ,(2002). Accessing level of difficulty in web search questions. *Library Quarterly*, 72 (2) 205 - 233.

Wukovitz, Laura Dassler ,(2001). "Using internet search engines and library catalogs to locate toxicology information" *Toxicology* 157 : 121 - 139.

GELENEKSEL KATALOGLAMADAN ELEKTRONİK ORTAMDAKİ BİLGİNİN ORGANİSAZYONU GEÇİŞ

Uzman Mustafa Bayter*

Giriş

Çağımız bilim ve teknoloji çağıdır. Bu alanda kaydedilen baş döndürücü ilerlemeler yayın hayatını da etkilemiş, bunun doğal sonucu olarak, yayın türlerinin ve yayınların sayısında "korkunç" denilebilecek artışlar olmuştur. Üstelik, bilim ve teknoloji çalışmaları belli ülkelerin tekelinde olmaktan çıkmıştır. Günümüzde "az gelişmiş" sayılan ülkeler bile dev bilim ve teknik sorunları ile güreşir olmuştur. Bu ise, bir ülkede ulaşılan bilim ve teknoloji başarılarının bütün öteki ülkelerin bilim ve teknik adamlarına duyurulması gereğini ortaya çıkarmıştır. İşte, bir yandan sayıları korkunç bir hızla artmakta olan yayınların bibliyografik denetimini sağlamak mecburiyeti, bir yandan da dünyanın her yerindeki bilim adamı ve teknokratların kendi alanlarındaki en yeni verilere bir an önce erişme yolundaki haklı istekleri kataloglamaya yeni boyutlar kazandırmıştır. Yeni boyutlardan biri de elektronik ortamda bilginin organizasyonudur.

Kütüphaneciler için bilginin organizasyonu bibliyografik denetime eş değerdir. Bibliyografik denetim ise kayıtlı bilgiye erişim için organizasyon anlamında olup, kataloglama ve indeksleme şeklinde iki yaygın türü mevcuttur. Kataloglama mevcut koleksiyon (dergi, kitap vd.) indeksleme ise koleksiyon içeriğine (makale vd.) erişime yöneliktir. Web ortamında koleksiyon kavramı, genel anlamda düşünüldüğünde, çok sayıda Web sayfalarından oluşan Web site"lerine karşılık gelmektedir. Bu durumda dergi, kitap gibi web sayfaları, web siteleri de bibliyografik denetim gerektiren birer bibliyografik ünite durumundadır. (Weibel, 1995; Kaynak, 2001:193).

Çağımızı bilgisayar çağı olarak da niteleyebiliriz. Aslında, bilim ve teknolojideki baş döndürücü ilerlemeler, insanoğlunun uzayı fethetmesi hep bu olağanüstü aygıtın bulunuşundan sonra gerçekleşebilmiştir. Bundan dolayı bilgisayar, çağımızın en önemli aracıdır. Toplum hayatının çok hızlı akışı içindeki birçok alanda kullanılan bilgisayarın, kütüphane çalışmalarını da etkilemesi tabii, hatta zorunludur. Günümüzün dünya kütüphaneciliği, bilgisayardan, çeşitli kütüphane hizmetleri için yararlanabilmektedir. Bunlar arasında kataloglamanın (bilginin organizasyonunun) önemli bir yeri vardır. Bibliyografik denetlemesi yapılacak yayınların sayısındaki artış, kataloglama işlemlerinde bilgisayardan yararlanmanın değerini daha da artırmaktadır.

Kataloglama alanındaki gelişmeler bu alana ilişkin işlemlerin bilgisayara uygulanabilir bir biçime sokabilmektir. Bilgisayara verilecek bilgilerin belli biçimlere sokulması ve bunlar için özel bir bilgisayar programının kullanılması gerekir (Sefercioğlu, 1999 : 123-124).

* Uzman Mustafa Bayter, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Kütüphane Sorumlusudur
E-posta: mbayter@pharmacy.ankara.edu.tr

Kütüphanelerin sahip olduğu dermeleri kataloglamak için hali hazırda kullandığımız program ve standartlar mevcuttur. Ancak teknolojik gelişmeler bu program ve standartlarında ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Özellikle Web, İnternet üzerindeki kaynakların kontrolsüzce artması, bu kaynaklar için acil çözümlere gidilmesi gerektirmiştir. Elektronik ortamda erişilebilir nitelikte pek çok değerli bilgi vardır. Erişilebilir olması için bu kaynakların organize olması gerekmektedir. Kaynakların organize edilmesi için günümüzde MARC ve Metadata kullanılmaktadır. Bu çalışmada, "Manuel Kataloglamadan Bilgisayarla Kataloglamaya Geçiş: MARC, İnternetdeki Bilgi Kaynaklarının Organizasyonu, Metadata" başlıkları altında geleneksel kataloglamadan elektronik ortamda bilginin organizasyona geçiş ve gelişmeler irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada belgesel analiz yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili gerek basılı, gerekse elektronik ortam taranmış ve yararlı olduğunu düşündüğümüz kaynaklar kullanılmıştır.

Manuel kataloglamadan bilgisayarla kataloglama geçiş : MARC

Elektronik ortamda bilginin organizasyonuna yönelik çalışmaların ilk adımı Kongre Kütüphanesi'nin (Library of Congress) 1966 yılında başlattığı, kısaca MARC olarak bilinen, aygıtça okunabilir kataloglama projesidir. Bu proje kataloglama bilgilerinin bilgisayar bantları üzerine kaydedilmesi ve istenildiği zaman yine bu bilgilerin bilgisayar yardımı ile geri alınması esasına dayanmaktadır.

Hazırlanan manyetik şeritlerin belirli kütüphanelere gönderilerek onlardan görüşlerinin alınması sonucunda gerçekleşen bu girişime MARC (Machine Readable Cataloging-Makinaca Okunabilir Kataloglama) Pilot Projesi adı verildi. MARC'ın amacı Kongre Kütüphanesi dermesinin tamamını bilgisayar ortamına aktarmak ve böylece ulusal düzeyde bibliyografik denetimi gerçekleştirmektir. Pilot proje 1966 yılı başlarında bibliyografik bilgilerin kaydedilmesi için gerekli programın hazırlanması ile başladı. Daha önce manyetik şeritlerin gönderildiği 40 kütüphaneden 16'sı seçilerek projeye katılımları sağlandı. Bu kütüphanelerin seçiminde, kütüphanelerin türleri ve bölgesel konumları dikkate alındı. Proje başladıktan sekiz ay sonra MARC kataloglama formu uygulanabilir bir düzene getirildi. Ancak bu dönemde sadece kitapların kataloglanmasını sağlayabilmek için gerekli çalışmalar yapıldı. 1966 Şubatında Kongre Kütüphanesi yetkilileri ile pilot projede görev alan 16 kütüphanenin temsilcilerinin katıldığı toplantı yapıldı. Yapılan toplantı ve ele alınan konuların değerlendirilmesinden sonra ortaya çıkan sonuç şu olmuştur: MARC-1 projesi istenilen niteliği taşımamakta, gereksinimleri tam olarak karşılayamamaktadır. Bu toplantıdan sonra daha kapsamlı bir kataloglama formatının gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. 1968'de gerçekleştirilen bu yeni formata da MARC-II denildi. MARC-II formatı birbirinden farklı olarak kitapların yanısıra haritalar, notalar, süreğen yayınlar ile müzik eserlerini de kapsamakta idi. MARC-II getirilen bir başka yenilik de kullanılan karakter (Harf, rakam, noktalama işaretleri) sayısının artırılmasıdır.

MARC-II ile ilgili çalışmalar 1970-71 yıllarında daha da belirginleşmiş ve önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bu aşamaların başında içerik belirteçlerinin (content designaters) kullanılması gelmektedir. Bunlar veri kodu (tag), gösterge (indikatör) ve alt alan kodu (sab-

field code)'dur. Yapılan bu değişiklikler MARC-2'yi sadece kayıt yapma ve gönderme aracı olmaktan çıkararak bilgi değişim formatı haline getirmiştir. Böylece değişik bilgisayar kullanan kütüphaneler standartlaştırılan bu formattan yararlanma olanağı bulmuşlardır (Atılğan, 1991: 10).

MARC-II formatı 1971 yılında Amerikan standardı, 1973 yılında da ISO-2709 kod numarasıyla uluslararası standart olarak kabul edilmiştir. ISO-2709 standardının birinci basımı yapılmıştır. ISO'nun yayınladığı bu standardın birinci basımı Türkçe'ye çevrilerek TS/2783 kod numarasıyla 1977 yılında yayınlanmıştır.

Kongre Kütüphanesi "Bilgi ağı geliştirme bürosu" 1980 yılında MARC formatını birkez daha gözden geçirdi. 1968 yılında MARC-II formatının kabul edilmesinden sonraki teknolojik gelişmeler ve kütüphanelerarası işbirliğinde kaydedilen aşamalar MARC formatının analizini gerektirmişti. Kongre Kütüphanesi; formatta ortaya çıkan problemleri kaydetmek ve düzeltmek için; formatın temelini oluşturan kuralları yeniden ele aldı. Bu gözden geçirme çalışması sonucunda MARC formatının dayandırılacağı genel ilkelerin oluşturulmasında kayda değer gelişmeler oldu. Sonuç olarak US/MARC formatının temelini oluşturan ilkeler kabul edildi (Atılğan, 1991 : 11).

MARC Formatı'nın Düzeni

MARC formatı değişken alan uzunluklu bir formattır. Bu nedenle her giriş ögesi kimlik için kodlanmalıdır. MARC düzeni AAKK2 (Anglo-Amerikan Kataloqlama Kuralları 2)'nin düzeni ile uyum içindedir. Bu nedenle MARC formatında da, AAKK2'de olduğu gibi, eserlerin nitelenmesinde aşağıdaki alanlar yer almaktadır.

- Eser adı ve sorumluluk bildirimi
- Basım alanı
- Özel materyal belirteci
- Yayın, dağıtım vb.
- Fiziksel niteleme
- Diziler
- Notlar
- Standart numara ve edinilebilirlik terimleri

MARC formatı standartının bu şekilde belirlenmesine karşın günümüzde ülkeler farklı bilgi kayıt formu kullandıklarından bilgilerin uluslararası düzeyde değişimi güç olmaktadır. Bu güçlüğü gidermek için IFLA'nın içerik belirleme çalışma grubu, ulusal merkezler arasındaki bilgi alışverişinin standartlaştırılması için çalışmalar yapmaktadır (Atılğan, 1991 : 12-13).

1994-1997 yılları arasında USMARC (United State MARC format) ve CAN/MARC (Canadian National MARC Format) formatları uyumlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda iki formatta bulunan alanlar birleştirilerek ve de farklı ya da gereksiz bulunanlar kaldırılmıştır. USMARC formatlarda bulunan alanların neredeyse tamamı alınmış,

CAN/ MARC'ta bulunup USMARC'ta bulunmayan ama gerekli olan alanlar ilave edildi. Gereksiz bulunanlar elenmiştir. Bu girişimler sonucu özellikle elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarının organizasyonu için 1997 sonları ve 1998 yılı başlarında MARC 21 formatlarının özellikleri belirlenmiş ve tanımlanmıştır. MARC 21, USMARC ve CAN/MARC formatlarının bir devamı olarak tek bir ad altında tek bir edisyon halinde yayınlanmıştır (MARC 21, 2003 : 1).

MARC21 ile elektronik kaynakların organizasyonu

MARC 21'e göre elektronik kaynakların organizasyonu basılı kaynaklardan farklılıklar gösterir. Basılı bir materyalin kaydı ile aynı materyalin elektronik versiyonu arasında farklı bibliyografik elementler ve MARC alanları vardır. MARC 21'de bilgi kaynaklarının elektronik versiyonu için 006, 856 gibi MARC tag alanları eklenmiştir.

MARC tag alanları:

0XX Kontrol alanları

006Kayıt türü ("m" bilgisayar dosyası (computer file))

007Fiziksel tanımlama sabit alanı (Bilgisayar dosyaları)

008 Sabit uzunluktaki bilgi alanı

020 Uluslar arası Standart Kitap Numarası

022 Uluslar arası Standart Dergi Numarası

040 Kataloglama kaynağı

041 Dil kodu

050 Kongre Kütüphanesi konu numarası

060 Ulusal Tıp Kütüphanesi konu numarası

099 Yerel konu numarası

1XX Temel giriş

100 Temel giriş-Kişi adı

110 Temel giriş-Kurum adı

111 Temel giriş-Toplantı adı

2XX Başlık, edisyon, basım bilgileri

210 Kısaltılmış anahtar başlık

245 Başlık

246 Farklı başlık girişleri

250 Basım kaydı

256 Bilgisayar dosya karakteristiği

260 Baskı alanı (Yayın yeri, yayınlayan, yayın tarihi)

3XX Fiziksel tanımlama

- 310 Yayın çıkış aralığı (Yıllık, aylık vb.)
- 362 Yayın ilk çıkış tarihi
- 4XX Seri kaydı
- 5XX Notlar
- 505 İçindekiler kaydı
- 506 Ulaşım üzerine sınırlamalar
- 516 Bilgisayar dosya türü veya veri hakkında not.
- 520 Özet
- 530 Ulaşılabilir diğer ek fiziksel form notu
- 538 Sistem detayları hakkında not
- 546 Dil notu
- 6XX Konu başlıkları
- 600 Kişi adına göre
- 610 Toplantı adı
- 651 Coğrafik isme göre konu başlığı
- 7XX Ek girişler
- 700 Kişi adına göre ek giriş
- 710 Kurum adı
- 776 Ek fiziksel form girişi
- 8XX Seri ek girişleri, Elektronik erişim adresi
- 856 Elektronik adres ve elektronik kaynağı ulaşım
- 9XX Yerel olarak tanımlanan alanlar (<http://www.loc.gov/marc>)

Elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarının standart bibliyografik tanımlanması: isbd(er)

Elektronik ortamdaki bilgi kaynakları için Uluslararası Standart Bibliyografik Tanımlama (International Standard Bibliographic Description for Computer Files ISBD (CF)) 1994 yılı başlarından itibaren yeni adıyla Elektronik Kaynaklar İçin Uluslararası Standart Bibliyografik Tanımlama olarak adlandırılmıştır.

ISBD (ER) bibliyografik tanımlamanın içeriğini standartlaştırmak üzere 1969 yılında Copenhagen'da IFLA Kataloqlama Komitesi tarafından organize edilen kataloqlama uzmanlarının uluslararası toplantısında bir çözüm olarak ortaya çıktı (Atılğan, 1987: 57).

Monografik yayınlar için ISBD(M) ISBD (International Standart Bibliographic Description-Uluslararası Standart Bibliyografik Tanımlama)'lerin ilkiydi. ISBD(M)'in ilk teksti 1971'de yayımlandı. 1973 yılında bu teks ulusal bibliyografyalardan biri olarak kabul edildi. Orjinali İngilizce teksin diğer birkaç dile çevirisiyle birlikte, tarif için ulusal kurallar Kataloqlama Komitesi tarafından yapıldı. Interactive multimedia, görsel teknolojinin gelişi-

mi, internet üzerindeki elektronik kaynaklara uzaktan erişim, elektronik kaynakların tekrar üretimi tüm bunlar göz önüne alındığında IFLA Kataloqlama Komitesi ISBD(CF) kısaltmasını tekrar gözden geçirmeye karar verdi. IFLA sponsorluğunda araştırma Kütüphaneleri Grubu ile birlikte bir çalışma grubu kuruldu. Bir taslak hazırlandı ve tüm dünyaya dağıtıldı. Kütüphane dernekleri ve ulusal kütüphanelerden gelen cevaplar ve yorumlar ile materyali karakterize etmek için yeni bir terime ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı. Bu terim ise "electronic resource" oldu ve önceki eski terim olan "computer file"dan çok daha uygun ve yerindeydi. ISBD(ER), yayınlanan birkaç ISBD'lerden biridir. Diğerleri:

- Monograflar için ISBD (m)
- Süreçler için ISBD(s)
- Kitap dışı materyaller için ISBD(NBM)
- Haritalar (Kartografik) için ISBD(CM)
- Notalar için ISBD(PM)

Tüm ISBD'ler genel ISBD(G) olarak gösterildi. ISBD'nin birincil amacı dünya genişliğinde tanımlayıcı kataloqlama sağlamaktır. Bir bibliyografik tarifdeki elementler noktalama işaretleri ile sunulmaktadır (<http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd.htm>).

İnternetdeki bilgi kaynaklarının organizasyonu

Elektronik ortamdaki bilgilerin tanımlanması için standartlar getirilmeye çalışıldığı bir dönemde dünya İnternetle tanıştı. Bilgi erişimde gerek bir araç gerekse kaynak olarak internet gündelik ve akademik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bilgi kaynağı açısından bakıldığında, İnternet'i hacmini belirlemekte zorlandığımız, sınıflaması olmayan bir kütüphaneye benzetilebiliriz (Al ve Küçük, 2003:1). Sınıflaması olmayan bu büyük hacimli bilgi yığını düzenlemek ve bilgi erişimi geliştirmek için son yıllarda kütüphaneciler, uzun yıllardır basılı kaynakları kataloqlamada kullandıkları AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd edition) ve MARC türü standart sistemleri, mevcut şekilleri ile, elektronik kaynakları tanımlamada ve erişimde yetersiz kaldığını düşünmeye başladı. Bu nedenle, çalışmalar bir yandan geleneksel sistemleri elektronik kaynakları tanımlamada kullanabilecek nitelikte yenileme, bir yandan da çeşitli disiplin ve kullanıcı gruplarının gereksinimlerine yönelik yeni standartlar belirleme ve geliştirme çalışmalarına yöneldi (Vellucci, 1997).

Bu çalışmalardan en göze çarpanı 1-3 Mart 1995 tarihleri arasında, OCLC (Online Computer Library Center) ve NCSA (National Center for Supercomputing Applications)'ın sponsorluğunda Dublin'de kütüphaneci, arşivci, yazar, yayıncı, yazılımcı, araştırmacı gibi farklı disiplinlerden çok sayıda uluslararası temsilcinin katılımıyla gerçekleşen çalıştay (Workshop) olmuştur. Bu çalıştayda "Dublin Core" ya da "DC" olarak bilinen " Dublin Core Metadata Öge Set"i, "Belge Benzeri Nesnelere" (Document Like Objects-DLOs) olarak adlandırılan, ağ bilgi kaynaklarının tanımlanması ve erişimi için gerekli 15 metadata ögesi belirlenmiştir. (Weibel, 1995)

Dublin Core element setinin 15 ögesi:

1. **Başlık** (Title): Kaynağın ismi

2. **Yazar/Yaratıcı (Author/Creator):** Kaynağı meydana getiren kişi ya da kişiler
3. **Konu (Subject):** Kaynağın ne ile ilgili olduğu ve konusu hakkında düşünce veren belli başlı anahtar kelimeler
4. **Tanım (Description):** Kaynağın içeriğini tanımlamada yardımcı olması amacıyla kullanılır
5. **Yayıncı (Publisher):** Kaynağı yayınlayan
6. **Diğer katkıda bulunanlar (Contributor):** Yazar ya da yaratıcı olarak adı geçmeyen, ama editör, çeviren vb gibi kaynağın içeriğine katkıda bulunan kişiler
7. **Tarih (Date):** Kaynağın yaratılış tarihi
8. **Kaynak tipi (Type):** Kaynağın türü (roman, şiir, teknik rapor, sözlük vb)
9. **Biçim (Format):** Kaynağın formatının ne olduğu (html, pdf vb)
10. **Kaynak tanımlayıcı (Identifier):** URL veya URN gibi kaynak adresi ya da numarası
11. **Kaynak (Source):** Elektronik kopyanın dayandığı bilgi kaynağı
12. **Dil (Language):** Kaynağın hangi dilde olduğu
13. **İlişki (Relation):** Bilgi kaynağının diğer kaynaklarla ilişkisi
14. **Kapsam (Coverage):** Kaynağın kapsamı
15. **Haklar (Rights):** Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler (Dublin Core Initiative, 1999; Al, Küçük, 2003:5)

Görüldüğü gibi metadata bir çok yönden kataloglamanın bir uzantısıdır. Metadata özellikle World Wide Web üzerinde, elektronik kaynakların daha fazla tek biçim kaynak tanımlanmasını sağlanmasında bir yol olarak önerildi. Ve bu açıdan yaklaşıldığında, onlarca yıldır katalog kayıtlarına girmekte olduğumuz -eser adı, yazar adı, yayın tarihi, yayıncı, konu vb.- aynı bilginin çoğunu içermektedir. Ancak, kataloglama ile benzerlik göstermesine karşın metadata standartlarının geliştirilmesinde birkaç temel neden bulunmaktadır: İlki, World Wide Web (Web) üzerinde elde edilebilen hızla artan kaynaklara yönelik metadatanın kütüphaneci olmayanlar tarafından oluşturulabilmesi için kataloglamayı basitleştirmek (Hanlon, 2001:209). Dublin Core'un amacı; yapıyı mümkün olduğu kadar açık ve basit yapmaktır. Konu ile ilgili Diane Hilman, Dublin Core'u tanıtan yazısında, "Dublin Core element seti, ağda yer alan kaynaklara erişimi sağlarken, uzman olmayanların bilgi kaynaklarının basit tanımlayıcı künyelerini kolay ve ucuzla oluşturması için mümkün olduğu kadar basit ve sınırlı tutulmuştur" açıklamasını yapmaktadır (Hillman, 2001).

İkinci neden ise, çok farklı belge türlerine (sadece web sayfaları ve doküman benzeri nesnelere değil, görüntülere ve etkileşimli kaynaklara da) ve çok farklı gruplardan gelen materyale verilebilecek standart metadata etiketlerinin (tag) yaratılmasını sağlamıştır (Hanlon, 2001:209).

Metadata nedir?

Türkçe'de üst veri olarak da kullanılan metadataya ilişkin yapılan tanımlarda farklı yönlerin vurgulandığı görülse de, literatürde en çok karşılaşılan ve en yalın tanım "veri hakkında veri/bilgi"(data about data) şeklindedir (Miller, 1996). Örnekleme gerekirse, bir katalog kartında yer alan bibliyografik bilgiler tanımladığı bilgi kaynağının üst verisidir (Al ve Küçük, 2003 : 171).

Metadata veri hakkında bilgidir. Bu nedenle bir eserin yazarı, oluşturulduğu tarih, ilişkili çalışmalara bağlantılar vb. temel bilgileri sağlar. Web kaynakları ya da diğer bilgi kaynakları hakkında makinece anlaşılabilir veri olarak da tanımlanabilir (Küçük ve Al, 2001: 173).

Gail Hodge'ye göre Metadata; bir bilgi kaynağını tanımlayan açıklayan, yerini belirten ya da yönetimini kolaylaştıran yapılandırılmış bilgidir(Hodge, 2001:1). Bir başka tanımda metadata şöyle tanımlanmıştır: Metadata, bir bilgi kaynağını tanımlayan, açıklayan, yerini bildiren ya da onun kolayca bulunmasına, kullanılmasına ya da yönetimini sağlayan planlanmış(yapılandırılmış) bilgidir (Niso, 2001:46).

Metadata Internet'in bir sonucudur. Bu nedenle Metadata terimini Internet-çağı terimi olarak adlandırılanlar olmuştur. Michigan Üniversitesi Özgün Kataloglama Birimi sorumlusu Judith Ahronheim, "Internet, büyümesi ve gelişmesiyle birlikte bir iletişim medyasından, yaratıcılarının aklında olmayan bir fonksiyona, bir kaynak erişim aracına (medya) dönüşmüştür." Açıklamasını yapmaktadır. Geleneksel kataloglama, çevrim içi halka açık katalog (OPAC) dar çevresi için geliştirilmişken, yeni metadata standartları World Wide Web'in paylaşımlı çevresinde kaynak erişimine yardımcı olmak için geliştirilmektedir.

Çevrim içi olarak elde edilebilen kaynaklar, kütüphanelerde kataloglanan kaynaklardan çok daha geniş yelpazede yer almaktadır. Görüntülere, canlandırmalara, temel kaynakların sayısal kopyalarına ve etkileşimli kaynaklara olduğu gibi elektronik formdaki geleneksel metin dokümanların hepsine, bir oturumda çevrim içi erişim olarak düşünülebilir. Metadatanın hedefi, kataloglamada olduğu gibi, erişimi daha isabetli kılmaktır (Hanlon, 2001: 209)

Metadata tipleri

Metadata, World Wide Web'de daha isabetli erişimde bir çözüm olarak düşünülürken, dokümantasyon ve koruma fonksiyonlarına da sahiptir. Metadatanın üç kavramsal tipi bulunmaktadır. 1. Tanımlayıcı, 2. Yapısal, 3. Yönetimseldir.

1. **Tanımlayıcı Metadata:** Geleneksel bibliyografik kataloglamaya en benzer olanıdır. Yazar adı, eser adı ve konu gibi bilgileri içeren ve elektronik kaynağın tanımlanmasında kullanılan bilgi, tanımlayıcı metadatadır. Örneğin 100, 245 ve 600 MARC alanları ve AACR2 içerik standartları, tanımlayıcı metadata biçimlerindedir. Dublin Core ve diğer metadata standartlarının hepsi de benzer tanımlayıcı unsurları içerirler.

2. **Yapısal Metadata:** Bir elektronik kaynağı aktif hale getirme ve göstermede gerekli bilgiyi sağlar. Geleneksel bibliyografik kaynakları örnek olarak ele alacak olursak, yapısal

metadata bir antolojide yer alan farklı denemeler hakkında ya da bir albümde yer alan birden fazla müzik eserinin içeriği hakkında bilgi içermesine benzetilebilir. Elektronik kaynaklar için yapısal metadata bir kaynağı izlemek için gerekli uygulamanın adını (Quick Time, RealPlayer vb.) ya da kaynağı kodlamada kullanılan şemayı (HTML, PDF vb.) içerebilir.

3. Yönetimsel Metadata: Telif durumu, iletişim bilgisi ve yayın tarihi gibi haklar ve yönetim bilgisini içerir. Elektronik kaynakların durumunda güncelleme bilgisi ve sürüm numarasını da içerebilir.(Hanlon, 2001:211)

Geleneksel katalog kayıtları, tanımladıkları kaynaklardan ayrı olarak tutulmuştur. Elektronik dokümanların durumunda ise doküman elektronik olarak kodlanırken metadata bilgisini dokümana eklemek mümkündür.

Metadata-MARC-AAKK2

Günümüzde elektronik kaynakların önemi tartışılmaz. Onun içinde hiçbir kütüphaneci metadatayı göz ardı edemez. Bununla birlikte kütüphanecinin makinece okunabilir standardı MARC'ı da göz önünde tutması hala önem taşımaktadır. Metadata ve MARC benzer amaçlara sahiptir. MARC hatta Internet ve elektronik kaynakların diğerlerine benzemeyen gereksinimlerini karşılamasa da yeniden düzenlenmiştir.

AACR2 içerik standartlarını sağlarken MARC'ta yer alan alanlar belirli bir içeriği hedeflemiştir.(245 eser adı temel girişi, 100 alanı yazar adı temel girişi gibi ...) Henüz öne çıkan bir standart olmamakla birlikte, metadata tartışmalarında yer alan bir dizi içerik standardı bulunmaktadır. Metadata girişimcilerinin amaçlarından biri de içeriğe yönelik kararları farklı topluluklara bırakmaktadır. (Gorman, 1999:7).

Metadata ile ilgili yeni bir gelişme de Kongre Kütüphanesi'nin Ağ Geliştirme ve MARC Standartları Ofisi tarafından kütüphane uygulamalarında kullanılmak üzere geliştirilen Metadata Tanımlama Şeması' (Metadata Object Description Schema-MODS) dır. MODS, orijinal kaynaktan tanımlanan MARC 21 kayıtlarından seçilmiş veriyi alarak XML formatına taşımayı amaçlamaktadır.(Library of Congress, 2002; Al ve Küçük, 2003:172)

Metadata hazırlama

Internet ortamında yer alan bir belgenin Metadataasını hazırlarken farklı araçlar kullanılmaktadır. Söz konusu araçlar kişilere kolaylıklar sunmakta, emek ve zaman tasarrufu sağlamaktadır. Metadata oluşturma araçlarını editörler ve yaratıcılar olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Editör olarak adlandırılan araçlar, bilgisayar ekranına boş bir form getirir ve boşluklar uygun ifadelerin girilmesiyle doldurulur. Destek yazılım aracılığıyla girilen ifadeler HTML tag haline getirilir ve oluşturulan HTML tag, belgeye kesilip yapıştırılmak suretiyle belgenin Metadataası elde edilmiş olur. Yaratıcılar ise HTML kodlu belgelerden üst veriyi alarak içeriği HTML tag haline getirir. Yaratıcılar HTML 3.2, HTML 4.0 ve XML gibi bir dizi çıktı seçeneğini sunabilmektedir (National Library of Australia, 1999; Al ve Küçük, 2003: 173).

CORC (Cooperative Online Resource Catalog)

Elektronik kaynakların organizasyonunda kullanılan başka bir sistem ise "CORC"dur. OCLC Cooperative Online Resourc Catalog (CORC) servisi bibliyografik

kayıtlar için bir metadata oluşturma sistemidir. Yerel Web tabanlı olarak hangi elektronik kaynaklarının organize olacağını seçiyorsunuz ve bilgi kaynağını tanımlıyorsunuz. CORC kütüphaneler ve onun kullanıcıları için Web'in değerini artırır ve elektronik kaynakların tanımlanmasında, seçiminde ve organizasyonunda ihtiyaç duyulan araçları size verir. CORC otomatik araç kiti Web hızında kataloglamaya izin verir. URL (Uniform Resource Locators) adresi yazıldığında kaynak hakkında temel bilgiyi toplar ve CORC MARC veya Dublin Core olarak formatlar. CORC hızlı ve kolaydır. Kongre Kütüphanesi'nin otorite dosyalarına ulaşımında link ile size isimler ve konu başlıklarını düzeltmek için doğrulama imkanı verir (<http://www.oclc.org/corc>).

Ülkemizde, elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarına erişim için sınıflamaya yönelik çalışmalar henüz yeni olmakla birlikte son günlerde en çok tartışılan ve çalışılan konu olma özelliğindedir. Bunlardan ilk örneği Türkçe Dublin Core editörü olan H-DCedit'tir. H-DCedit, Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümünde Türkçe elektronik kaynak içeriklerinin tanımlanmasında kullanılmak üzere geliştirilmiş yüksek mühendislik tezidir(Olgun, 1999).

Sonuç

Bilgisayarların kütüphanelerde ilk kullanılmaya başlandığı yıllarda kütüphaneler bilgisayarları genellikle katalog kartlarını, kitap kataloglarının ve mikroform katalogların üretimine hızlı yazım araçları olarak kullandılar. Bilgisayar teknolojisinin gelişimiyle, katalog üretiminde yazın araçları olarak kullanılan bilgisayarlar, kütüphane kataloglarının üzerinde oluşturulduğu ve hizmete sunulduğu araçlar haline geldiler.

Artık kütüphanelerde kataloglama neredeyse tamamıyla elektronik ortamda yapılı hale gelmiştir. Bütün kütüphaneler bilginin organizasyonu yurt içinden veya yurt dışından sağladıkları kütüphane otomasyon yazılımları ile yapmaktadırlar. Böylesine gelişmenin yaşandığı kataloglama dalında ülkemizdeki literatür incelendiğinde bu konuyla ilgili çok az sayıda yayın görülmektedir

Bilgilerin sayısal ortamlara aktarılıp veritabanlarında saklanmaya başlamasıyla bilgi nerede olursa olsun çevirim-içi erişimle ulaşılabilir olmuştur. Değişik ülkelerde araştırmacılar kendi ihtiyaçlarını karşılayıcı çalışmalar yaparak bilginin kendi istekleri gibi değiştirmişlerdir. Ancak hepsinin tek bir ortak noktada birleşmesi gerekliliği sorusu metadatanın gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Artan bilgiye doğru bir şekilde erişim için metadatanın çeşitlerinin oluşturulması ve paylaşımı için standartların geliştirilmesi şart olmuştur. Bu gerekçelerden dolayı metadata önemi gün geçtikçe artmaktadır. Kütüphaneciler metadatayı öğrenmeleri gerekir. Çünkü metadata Internet ve Web'le ilgili olmasına rağmen elektronik yayınları ve elektronik kütüphaneleri de kapsar. Bu günlerde popüler Web arama servisleri metadayı online taramalarda genişlikle kullanıyorlar. Örneğin Dublin Core'un tüm öğeleri seçimli ve tekrar edilebilir özellikte olup, disiplin, dil ve kültür farkı gözetmeksizin, her türde kaynağın çekirdek tanımlanmasına uygun ve evrenseldir. DC'nin İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Arapça ve Çince gibi hali hazırda birçok dilde sürümü bulunmaktadır.

Sonuç olarak bilgi, ister basılı ortamda, ister elektronik ortamda kayıtlı olsun önemli olan ona ulaşmaktır. Ulaşmak için de önce bu bilgileri düzenlemek, organize etmek gerekir. Düzenlenen bilgileri de önce tanımlamak gerekir. Tanımlayamadığımız bilgi kaynaklarını düzenleyemezsiniz ve erişemezsiniz. Erişilmeyen bilgi ise bir hiçtir.

Kaynakça

- Ahronheim, J. R. (1998). "Description metadata: Emerging standarts" *Journal of Academic Librarianship*, 24(5) : 395-403.
- Al, Umut ve Küçük, Mehmet Emin. (2003). "Üst veri standartları ve uygulamaları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 20(1) : 167-185.
- Atılgan, Doğan.(1987). "Kataloglamada standartlaşma" *Türk Kütüphaneciliği* 1 (2):71-78.
- (1991). "Bilgisayarla kataloglama projesi : MARC" *Türk Kütüphaneciliği* 5(1) : 9-13.
- Dublin Core Metadata Initiative. (1999). Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1 Reference Description. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://dublincore.org/documnets/1999/07/02/dces> [10.8.2003].
- Gorman, M. (1999)." Metadata or cataloguing ? A false choice" *Journal of Internet Cataloguing* 2(1) : 5-22.
- Hanlon, A. (2001). "A brief introduction to Metadata". Çev. Mehmet Emin Küçük. *Bilgi Dünyası* 2(2) : 206-216.
- Hillman, Diane I. (2001). "Using Dublin Core" Dublin Core Metadata Initiative 2001 OCLC. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://dublincore.org/documents/2001/04/12usageguide/> [11.8. 2003].
- Kaynak, Elif AYTEK. (2001)."Elektronik kaynakların bibliyografik denetimi", *Bilgi Dünyası* 2(2):188-205.
- Küçük, Mehmet Emin ve Al, Umut. (2001). "Metadata kavramı", *Bilgi Dünyası* 2(2) : 169-187.
- Library of Congress. (2002). Metadata object description schema. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.loc.gov/standarts/mods/> [5.8.2003].
- MARC 21: Harmonized USMARC and CAN/MARC, [Çevrimiçi] Elektronik adres : <http://lcweb.loc.gov/marc/annmarc21.html> (10.9.2003)
- Miller, P. (1996)." Metadata for the masses"[Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.ariadne.ac.uk/issue5/metadata-mases/> [5.8. 2003]
- National Library of Australia. (1999). Meta matters: Tools. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.nla.gov.au/meta/tools.html> [10.8.2003].
- Olgun, B. (1999). Dublin Core üstveri elemanları editörü. Yayımlanmamış Yüksek Mühendislik tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sefercioğlu, Necmeddin. (1999).Arayış: Kütüphanecilik ve kütüphaneler üzerine görüşler ve düşünceler. Ankara : TKD.

Vellucci, S. L. (October, 1997). "Options for organizing electronic resources: The Coexistence of Metadata" ASIS Bulletin [Çevrim içi], Elektronik Adres: <http://www.asis.org/Bulletin/Oct-97/vellucci.htm>[17.8.2003].

Weibel, S. (July,1995)."Metadata: The Foundations of resource description", D-Lib Magazine [Çevrimiçi]Elektronik adres: <http://www.dlib.org/dlib/july95/07/weibel.html> [19.8.2003].

HUKUK KAYNAKLARIMIZA İLİŞKİN BİLGİ ERİŞİM SORUNU

Fatih Rukancı*

Bir şeyin ilk çıktığı yer anlamına gelen kaynak sözcüğü, hukukta çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bilgi kaynağı, organsal kaynak, biçimsel kaynak deyimlerinin yanı sıra birinci (asli) kaynak, tamamlayıcı kaynak ve yardımcı kaynak deyimleri de kullanılmaktadır. Hukukun kaynakları hukuk kurallarının büründükleri dış görünümle ilgilidir. Söz konusu kaynaklar genel olarak esas kaynaklar ve yardımcı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayırımın temelinde Medeni Kanun'un birinci maddesi yatmaktadır. Bu maddede hakim hükmünü kanuna ve örf-adete göre verecektir ifadesi yer almaktadır. Ayrıca yine aynı maddede hakim hürümünü verirken bilimsel içtihatlardan ve yargı kararlarından yararlanabileceği belirtilmiştir

Hukukun esas kaynakları da yazılı kaynaklar ve yazılı olmayan kaynaklar olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Yazılı olmayan kaynaklar, gelenek hukukunu oluşturan toplumdun örf ve adetleridir. Hukukun yazılı kaynaklarını;

1. *Anayasa*
2. *Kanunlar*
3. *Uluslararası Antlaşmalar*
4. *Kanun Hükümünde Kararnameler*
5. *Tüzükler*
6. *Kaide-Kararnameler*
7. *Yönetmelikler oluşturmaktadır.*

Bu kaynaklar Anayasa'nın yetkili kıldığı otoriteler tarafından çıkarılan yazılı metinlerdir. Bunlara maddesel veya geniş anlamda "kanun" denildiği gibi, eski bir deyimle "mevzuat" adı da verilmektedir. Yazılı hukuk kaynakları tek biçimde ve tek organca değil, çeşitli biçimlerde ve çeşitli organlar tarafından çıkarılmaktadır. Hangi organın, hangi biçimde yazılı hukuk kaynağını ya da kuralını oluşturacağı Anayasa'da belirtilmiştir (1982 Anayasası'nın 87., 95.,115.,121. maddeleri). Bu hükümlere göre kanunları, Yasama Meclisleri, kanun hükümünde kararnamelerle tüzükleri, Bakanlar Kurulu ve yönetmelikleri de bakanlıklar veya kamu tüzel kişileri çıkarırlar (Bilge, 2000: 39).

Esas kaynaklara hakim başvurusu zorunlu iken, yardımcı kaynaklar başlığı altında topladığımız içtihatlara başvurusu zorunlu değildir. Hukukun yardımcı kaynakları bilimsel ve yargısal içtihatlardan oluşmaktadır.

* Araş. Gör. Dr. Fatih Rukancı Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim elamanıdır. E-posta: rukanci@humanity.ankara.edu.tr

Arapça bir sözcük olan içtihat bir konunun çözüm şekli üzerinde mahkemelerce verilen kararları veya hukuk bilginlerince belirtilen düşünceleri ifade eder. Hukuki bir konuda bilim adamlarının ileri sürdükleri fikir ve kanılara bilimsel içtihat denir. Bilimsel içtihat;

a. *Şerhler*

b. *Sistemantik eserler*

c. *Monografiler*

d. *Makaleler'den oluşmaktadır.*

Mahkemeler arasında anlaşmaya varılamayan bir konuda yüksek mahkemelerce verilen ve uyulması zorunlu olan kararlara da kazai veya yargısal içtihat denilmektedir (Yavuzcan ve Demirsan, 1976: 4-5).

Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde, bilginin her zamankinden daha fazla ön plana çıktığı ve buna bağlı olarak yaşamı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tüm alanlarda bilgi erişim faaliyetlerinin de önem ve hız kazandığı bir gerçektir.

Günlük yaşantı ve toplum düzeni açısından hukukçuların ve hukuk araştırmacılarının görevini tam olarak yapabilmeleri hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda hukukçuların ve hukuk araştırmacılarının gereksinim duydukları hukuk kaynaklarından yararlanabilmeleri de söz konusu kaynaklara kısa sürede, etkin biçimde erişebilmeleriyle mümkün olabilmektedir. Hukuk alanında yayımlanmış tüm yazılı hukuk kurallarını kapsayan basılı ve elektronik ortamdaki söz konusu kaynakların tespiti, kaydedilmesi, düzenlenmesi ve erişimi için yapılan ve yapılması gereken çalışmalar, hem hukuk kaynaklarına hakimiyet hem de ilgili bütün kaynaklardan yararlanma açısından son derece önem taşımaktadır. Kuşkusuz, hukuk kaynaklarına gereksinim duyan herkesin inceleme konusuna giren kaynakları kolaylıkla tespit ederek erişebilmesi, hukukî çalışmaların düzeyi ve varılacak sonuçların güvenilirliği açısından üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hukuk devleti yönetimini benimsemiş olan ülkemizde ekonomik, sosyal, teknik ve benzeri gelişmeler nedeniyle her geçen gün, zorunlu olarak yazılı hukuk kaynaklarımızın sayısı artmaktadır. Anayasa, yasa, uluslararası antlaşma, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, tebliğ, yüksek mahkeme kararları ve hukuk doktrini, şeklinde sıralayabileceğimiz yazılı hukuk kaynaklarımız yıllarca bütüncül bir yaklaşımdan uzak ayrı ayrı çalışmalarla kayıt altına alınmıştır. Kuşkusuz bağlayıcılık niteliği taşıyan yazılı hukuk kaynaklarımıza olan saygı, Devlete olan saygının da bir ifadesidir. Bu saygıyı ve saygınlığı korumak, daha işler hale getirmek söz konusu kaynakların bütünsel bir yaklaşımda ele alınması, birbirleriyle ilişkileri gözetilerek açık anlaşılır, işlemleri azaltıcı, çeşitli yükümlülükleri olabildiğince hafifletici düzeyde düzenlenmesi ile olasıdır.

Yasama faaliyeti sonucunda yalnızca kanun düzeyinde on binleri aşan mevzuat kurallarının uygulanmasını temin amacıyla idarece oluşturulan ve bir kanun bazında dahi sayıları yüzleri bulabilen yönetmelik, tebliğ, genelge gibi hukuk kaynaklarının yoğun, dağınık yapısı düşünüldüğünde, idarenin hukuku uygulamasında karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerin aşılması zorunluluğu ortadadır. Mevzuatımızda hangi hükmün yürürlükte olduğu, hangisinin

yürürlükten kaldırıldığı uzun ve ciddi bir araştırma yapmadan uzman hukukçular tarafından bile bilinemez duruma gelmiştir. Bu kurallar bütünü, söz konusu kural ve kaynaklara gereksinim duyan herkesin bilmesi ya da bir arada bulundurması beklenemez. Ancak hukuk kaynaklarımıza en kısa zamanda ve doğru erişim, düzenli bir Devlet yönetimi ve adaletin en kısa zamanda yerine getirilmesi için ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun toplum yaşamındaki kaçınılmaz gerekliliği, doğru olarak uygulanması zorunluluğu her düzeydeki hukuk araştırmacı ve uygulayıcılarının hukuk kaynaklarına doğru, güncel, düzenli, çabuk ve sürekli erişimlerini gerektirmektedir. Bu olanağın ülkemizde halen mevcut olmamasının başta hukukçular olmak üzere, hukuk araştırmacıları ve hatta tüm vatandaşlarımızın temel sorunları arasında bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sorun, ülkemizde hukuk kaynaklarımıza doğru ve tam erişim amacıyla yapılmış bibliyografik denetim faaliyetlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Hukuk kaynaklarımıza ilişkin bibliyografik denetim faaliyetlerinin geçmişten günümüze gereğince yerine getirilememiş olması sonucu bu kaynakların yayınlandığı resmi ve özel kaynaklarda aranılan metnin bulunmasında çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Özellikle mevzuatı oluşturan kuralları tanımlayan unsurlar yalnızca sıra sayısından ibarettir ve kaynağın ya da kuralın niteliğini tespit edecek gerekli unsurları taşımamaktadır. Bu durum, hukuk kaynaklarının birbirleriyle olan yapısal bağlantısını koparmakta ve yalnızca ilgili olduğu durumun ve uygulanacak hükümlerin hukuki tespitini dahi uzmanlık konusu haline getirmektedir.

Ülkemizde hukuk sisteminin ağır işleminin en önemli nedenlerinden biri hukuk alanındaki bilgi erişim sorunudur. Kültürel amacı, konusu ne olursa olsun kullanıcıyı, gereksinim duyduğu bilgiye ulaştırmak olan ulusal bibliyografik denetim faaliyetlerinin niteliği, hukuk araştırmalarını da doğrudan etkilemektedir. Ülkemizde hukuk kaynaklarımızın bibliyografik denetiminin tam olarak sağlanması hukukçuların ve hukuk araştırmacılarının bilgiye erişimde karşılaştıkları bir takım sorunların ortadan kaldırılmasını sağlayarak aynı zamanda tüm hukuk kaynaklarımızın derlenmesi amacına hizmet edecektir. Hukuk alanında bibliyografik denetim konusunda söz konusu kaynaklarımızın ortaya çıkarılıp yayımlanmasından erişim yöntemlerine kadar önemli eksiklik ve yanlışlıkların var olduğu yadsınamaz. Bu sorunların nasıl giderilmesi gerektiği hakkındaki öneriler şu maddeler altında sıralanabilir:

- Bilgi erişim faaliyeti, erişilen bilginin anlam kazanmasıyla amacına ulaşmış sayılır. Dolayısıyla hukuk kaynaklarımıza erişim yöntem ve araçları hakkında bir takım öneriler sunmadan önce söz konusu kaynaklarımızın oluşturulması aşamasındaki bir takım uyumsuzlukların ve yanlışların ortaya konması gerekir. Bunların giderilmesi, bilgi erişim ve bibliyografik denetim faaliyetlerini daha anlamlı kılarak hukuk kaynaklarımızın oluşumu ve depolanmasında da bir standardın belirlenmesine yardımcı olacaktır. Atatürk daha 1921 yılında "konunun uzmanlarınca bilinmelidir ki, kanun koyucu insanlar bir takım üstün niteliklere sahip olmak zorundadır" sözü ile konunun önem ve hassasiyetini vurgulamıştır. Ülkemizde her zaman genel kabul görmüş ilke ve ölçülere uyularak yazılı hukuk

kuralı yürürlüğe konulmadığı için aranılanların kolay bulunduğunu, bulunanların anlaşılır olduğunu ve hukuk kaynakları arasında ilgi ve irtibatın kolayca kurulabileceğini söylemek olası değildir. Hukukun kendisi kurallar bütünü olduğu halde, hukuk kuralı yürürlüğe koyma ilkeleri yasa düzeyinde yaptırım gücüne bağlanmamıştır. Adı ne olursa olsun, Türk hukuk metnlerinin hazırlanma ve yürürlüğe konulmalarına düzenleyici idari işlemlerle çözüm bulunabileceği beklenmemelidir. Bu metinleri hazırlık evrelerinde kaleme alanlar kadar, bunlara son şeklini veren onamaya yetkili kişi ve kurumlarca da ölçü kabul edilebilecek, genel kabul görmüş esaslar ve ilkelerin yasa ile yürürlüğe konması gereklidir. Bilindiği üzere, hukuk kuralları yazılı kurallardır. Bu kuralların çıkarılma ereğine ulaşabilmesi için, anlam ve içerikleri yönünden iyi düzenlenmeleri gerektiği gibi, yazılı kurallar olmaları nedeniyle, şekil yönünden de iyi yazı ilkelerine uygunluk göstermeleri gerekir.

- Hukuk kaynaklarının oluşturduğu hukuk sistemi, söz konusu kaynakların düzenli olması ile amacına ulaşacaktır. Birbiri ile çelişen, yürürlükte olup olmadığı saptanamayan, uzun ve anlaşılmasız olan, belli bir düzen ve sistemi bulunmayan kurallar, bu kuralları uygulayanların çeşitli zorluklar yaşamasına neden olacağından adaletin sağlanmasını güçleştirir. Hukuk devleti ile çelişmeyen, adaletin yerine getirilmesine yardımcı olan hukuk kurallarının yürürlüğe konulmasını sağlamak, bunları istenilen düzeyde kaleme alan uzman elemanların yetiştirilmesi ile olasıdır.
- Suçlu için kanunu bilmemek bir mazeret olarak kabul edilemez. Ancak kanunlar ve diğer mevzuat yalnızca hukukçulara ilgilendirmediğine göre, halkın da bunları okuduğunda kolayca anlayarak yorumlayabilmesi gerekir. Dolayısıyla tüm mevzuat bugünün Türkçesine tercüme edilerek anlatımda sadelik ve kesinlik getirilmelidir. Ayrıca hukuk kaynaklarımızın yayımlandığı resmi ve özel yayınlarda aranılan metin kolayca bulunamamaktadır. Çünkü söz konusu kaynaklardan yararlanma usul ve yöntemleri araştırmacılar ve hukukçular tarafından yeterince bilinmemektedir. Tüm hukuk kaynaklarımıza erişim amacıyla bir kılavuz eserin hazırlanması gerekmektedir.
- Tüzük ve yönetmelikler için konulan kurallara, kanunları yürürlüğe koyan yasama organı uymayacağı için, kanunlarda kimi şekli farklılıklar olmaktadır. Örneğin, son yıllarda bir kanun ile birden çok kanun değiştirilmekte, değişiklik yapan kanuna bazen de geçici madde konulmakta, kimi kez de, "diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır" gibi uygulanabilirliği oldukça zor hükümlere yer verildiği görülmektedir. Aynı konunun birden çok hukuk metninde düzenlenmesi de ayrı bir sorun yaratmaktadır. Hem hukuk devleti olmak, hem de olay ve uyuşmazlıklara, olay ve uyuşmazlıkların olduğu tarihteki hukuk kurallarını uygulamak gereği, gerek yürürlükteki hukuk kurallarının gerekse bir süre uygulamada kaldıktan sonra hukuk alanından kalkmış olan hukuk

metinlerinin çok kolay bulunmasını sağlayan bir erişim sistemini geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

- Mevzuat kaynaklarımızın yayımlanmasında geçmişten günümüze önemli bir yeri olan "Resmi Gazete" ve "Düster"ün kapsamı ve şekli gözden geçirilerek, kullanımını kolaylaştıracak biçimde yeniden düzenlenmelidir. Öncelikle, Resmi Gazete bir kağıt yığını olmaktan kurtarılmalıdır. Resmi Gazete'nin büyük bir kısmını oluşturan ilânlar bölümünde düzenleyici idari metinlerin yayımlanmasına kesin olarak son verilmelidir.
- Aynı gün ve sayılı ikinci bir Resmi Gazete niteliğinde mükerrer gazete yayımından vazgeçilmelidir. Çünkü, Resmi Gazeteyi düzenleyen görevliler dışında yılın hangi gününde mükerrer Resmi Gazete çıkarıldığının tespiti hukukçular için olanaksızdır. Mükerrer sayılar Resmi Gazete fihristinde de ayrı bir bölümde gösterilmelidir.
- Resmi Gazete fihristleri 1 Kasım - 30 Ekim yasama dönemini değil, takvim yılını kapsamalıdır. Ayrıca her yıl, düzenleyici idari metinler çıkarmaya yetkili Bakanlıklar, kamu tüzel kişilikleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, yüksek yargı organları yürürlükte olan düzenleyici idari metinlerin ve değişikliklerinin listesini ve bunların hangi Resmi Gazete'de bulunabileceğini gösteren bir arama cetvelini Resmi Gazete fihristinde ilân etmelidir. Böylece düzenleyici idari metin çıkarmaya yetkili organlar bu konuda ciddi davranmaya mecbur olacaklar, bu metinler ilgililer için güvensizlik kaynağı olmaktan çıkacaktır.
- Her ne kadar çeşitli özel kuruluşlar, elektronik ortam ya da basılı yayın yolu ile hukuk metinlerini derleyip yayımlama işlemini yapmakta iseler de, hukuk kaynaklarımızın derlenmesi yasal olarak, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasındadır. Üstelik, hukuk metinlerinin yürürlüğe girmesinin son aşaması olan Resmi Gazete'de yayımlanma işlemi de Başbakanlık tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel yayınların temel kaynağı da yine Resmi Gazete'de yayımlanan metinlerdir. Ancak Resmi Gazete'nin tam koleksiyonunu her yerde bulmak özellikle de eski sayılarına ulaşmak oldukça zordur. Kuşkusuz bu koleksiyon Başbakanlık arşivinde bulunmaktadır. Başbakanlık arşivinde bulunan, Resmi Gazete koleksiyonunun, optik okuyucu aracılığıyla eksiksiz olarak kamuoyunun hizmetine sunmak, hem hukuk devleti hem de şeffaf devlet olmanın bir zorunluluğudur.
- Başbakanlık tarafından derlenerek halkımızın, yargıçların, avukatların ve araştırmacıların hizmetine sunulan "Mevzuat Külliyyatı" bu konuda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ancak, üçer aylık periyotlar halinde, dönem ek'leri hazırlanan ve abonelerine gönderilen bu çalışmaya yeni abone kaydedilmemesi bir eksikliktir. Abone olursa bile, her üç ayda değişen yaklaşık beş yüz sayfanın eskileri ile değiştirilmesi günümüz teknolojisi karşısında ilkel görünümdedir. Bu neden-

le Mevzuat Külliyyatı'nın cd'lere aktarılıp, cd çoğaltan araçlar aracılığıyla isteyenlere ücreti karşılığında gönderilmesi hizmetin etkinliğini artırmış olacaktır.

- Mevzuat Külliyyatı, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün bir biriminde, Resmi Gazetede yayımlanan metinlerden yararlanılarak güncelleştirildikten sonra, kamuoyuna sunulmaya hazır duruma getirilmek üzere, aynı Genel Müdürlüğün bir başka birimine aktarılmaktadır. Ne var ki, gerek bu aktarma işlemi gerekse Resmi Gazete'den yararlanma işi birimler arası bilgisayar programı uyumsuzluğu nedeniyle, elektronik ortamda yapılamadığından zaman kaybına neden olmaktadır. Ayrıca aynı işlem, kamuoyuna sunulmak üzere Başbakanlık Merkez Bilgisayar Başkanlığı'na iletilmektedir. Her nedense, Başbakanlık Merkez Bilgisayar Başkanlığı'nda güncelleştirme işlemleri zamanında yapılamadığından, bu denli yararlı hizmetten güncel olarak yararlanmak her zaman mümkün olmamaktadır.
- Olaylara ilişkin uyumsuzluk mahkemesi kararları ile Yüksek Seçim Kurulu'nun ilke koymayan kararlarının Resmi Gazete'de yayımlanmasından vazgeçilmelidir. Uluslararası antlaşmalar ise ayrı bir seri halinde yayımlanmalıdır.
- İçtihatları birleştirme kararları ayıklanmalı ve bugün geçerli olanları tespit edilmelidir. Yüksek yargı organları bunları özel bir sıra numarası altında yeniden düzenlemelidir. Ayrıca her yüksek yargı organı o yıl için geçerli olan içtihadı birleştirme kararlarının bir listesini çıkarıp yayımlamalıdır.
- Halen yüksek mahkemelerimizde birbirinden ayrı olarak ve muhtemelen birbirlerinden ayrı anlayışların ürünü olarak karar derleme çalışmaları yapılmaktadır. Bu mahkeme kararları derlemelerinin özetleri, kodları standart hale getirilerek bir an önce elektronik ortama aktarılmalıdır.
- Düstur ciltleri de Resmi Gazete koleksiyonları gibi kabarıktır ve gereksiz metinleri kapsamaktadır. Düsturlarda devamlı ve sürekli olmayan yıllık metinler yer almakta ve yüzlerce sayfa işgal etmektedir. Bu nedenle bazı Düstur ciltleri üç ayrı bölüm (kısm) halinde yayımlanmıştır. Bu durum, ciltleri kullanmayı ve saklamayı güçleştirmektedir. Ayrıca uluslararası antlaşmalarda olduğu gibi Düsturlara alınacak metinlerde de istikrarlı bir yol izlenmelidir.
- 1 Kasım - 30 Ekim tarihlerinin yasama yılı olarak esas alınmasıyla çıkarılan Düsturlar takvim yılına uygun olarak düzenlenmelidir.
- Düstur fihristleri yalnızca düsturlara alınan mevzuatı değil, bütün kanun sistematiğimizi gösterecek şekilde yeniden yayımlanmalıdır. Bu yeni fihrist:
- Kanunları ve kanun hükmünde kararnameleri,
- Düzenleyici idari metinleri,
- Uluslararası antlaşmaları,
- Anayasa Mahkemesi'nin kanunlar hakkındaki iptal kararlarını

- Danıştay'ın düzenleyici metinler hakkında verdiği iptal kararlarını,
- Yüksek yargı organlarının içtihadı birleştirme kararlarını, ayrı ayrı ve sıra numarası ile gösteren cetveller kapsmalıdır.
- Yazılı hukuk kaynaklarımız arasında hiyerarşi açısından son sırada yer alan genelge, tebliğ vb. ilişkin Bakanlıklar kendi bünyelerinde bir erişim sistemi oluşturmalıdır. Maliye Bakanlığı tarafından oluşturulan Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP) böyle bir uygulamaya örnek olarak gösterilebilir.
- İhtisas bibliyografyaları bir alana ilişkin detaylı olarak alt konulara inebilen bibliyografik denetim araçlarıdır ki hukuk gibi geniş bir yelpazeyi ilgilendiren ve bir çok alt alandan oluşan bir bilim dalı için hukuk bibliyografyalarının hazırlanması gereklidir. Hukuk alanında ve diğer alanlarda milli ihtisas bibliyografyalarının hazırlanabilmesi için ihtisas bibliyografyaları alanında çalışmak isteyenlerin mânen ve maddeten desteklenmesi ve bu çalışmalarını bir programa bağlamak üzere Bibliyografya Merkezi'nin, ilgili fakülte ve resmi makamlarla işbirliği yapması şarttır.
- Hukuk bibliyografyaları değişik dönemlerle ilgili olarak farklı kişiler tarafından hazırlanmış ve değişik kuruluşlar tarafından yayımlanmıştır. Genel Türk hukuk bibliyografyasını yayımlama görevini üstlenmiş bir kurum ya da kuruluş olmadığı gibi yayımlanan genel hukuk bibliyografyaları da Cumhuriyet döneminin tümünü kapsamamaktadır. Cumhuriyet döneminde 1929 - 1933, 1985 - 2002 yıllarına ait genel hukuk bibliyografyaları yayımlanmamıştır. Hukuk kaynaklarımızın bibliyografik denetimindeki bu önemli eksiklik bir an önce giderilerek hukuk bibliyografyalarını yayımlamakla görevli bir kurum belirlenmelidir. Bu görevi Türk Hukuk Kurumu üstlenebilir.
- Bilgi işlem ve iletişim teknolojisinin özellikle son yıllarda ulaştığı nokta bütün sektörleri olduğu kadar, faaliyet alanı doğrudan ve dolaylı olarak "hukuk" olan birimleri de etkilemiştir. Ülkemizde hukuk kaynaklarının bibliyografik denetimi ve dolayısıyla hukuk kaynaklarımıza erişim konusunda üretilmesi düşünülmüş çözüm dağınık bir sistemdir. Yani her kurumun kendi bünyesinde hukuk bilişim sistemini oluşturması şeklinde hayata geçirilen ve geçirilmekte olan projeler veri tekrarlarına yol açmakta ve gereksiz harcamalara neden olmaktadır. Dolayısıyla ülke çapında bir "Hukuk Bilgi Bankası" oluşturulamamaktadır. İdari ve yargı sistemlerinde yer alan kurumların, düzenli çalışması için gereksinim duyduğu her türlü mevzuat bilgisinin derlenmesi ve elde edilen sonuçların diğer kurumlara süratle iletilmesi bilgi toplama merkezlerini gündeme getirmektedir. Bütünleşik bir hukuk bilişim sistemi içinde yer alacak kurum ve kuruluşların sahip bulunduğu bilgi toplama merkezlerinin işleyişi ile amaç ve ortak konularının ele alınacağı koordinasyon sonucunda belirlenecek ilkelere uygun şekilde bir "Ortak Dokümantasyon Sistemi"nin kurulması ve bu merkezde oluşturulacak mevzuata ait bilgilerle, emsal kararlara ilişkin verilerin yer alacağı hukuk bilgi bankasının

kullanıma sunulması yolları araştırılmalıdır. Hukuk alanında ortak bir bilgi bankası oluşturulmasında bilgi toplama merkezlerinin aynı yapıda birleşmesi ve tek elden yönetilmesi gerekmektedir. Yapısal birleşmede üç önemli faktör dikkati çekmektedir:

a) İdari bütünleşme: Bu düşüncenin temelinde, farklı bilgi toplama merkezlerinin tek elden yönetilmesi için idari yapıda birleşmesi yatar. Merkezde toplanan verilerin derlenmesi, saklanması, yaşatılması ve değerlendirmelerin yapılabilmesi için gereksinim duyulan hukukçular ile diğer uzman kadroların aynı yapı içinde görevlendirilmesi gerekir. Bunun sağlanamaması, sistemin işleyişinde bazı aksaklıklara neden olabilir. Bu yöntem ile kadro fazlalığının önlenmesi ve cari giderlerin azaltılması, teoride mümkün görülmekle birlikte, bilgi toplama merkezlerinin ait bulunduğu hukuk kurum ve kuruluşlarının bünyesinde önemli boşlukların doğabileceği, görev ve sorumluluk alanlarını belirleyen yasalar karşısında zor durumlara düşülebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Ülkemizde özel sektörde uygulanma şansı yüksek görülen bu yöntemin kamu sektöründe kullanıldığını gösteren ciddi bir örnek henüz bulunmamaktadır.

b) Fonksiyonel bütünleşme: Merkezi yapıda birleşmeye gidilirken, bilgi toplama merkezlerinin ait bulunduğu kurumlardan aktarılabilecek fonksiyon ve sorumluluklarının bozulmamasına dikkat edilmeli, birleşmeden sonra ortak dokümantasyon merkezi, tüm bilgi toplama merkezlerinin fonksiyonları ile donatılmalıdır. Bu durum görev ve sorumlulukların tek elde toplanmasını da beraberinde getirecektir. Teoride mümkün gözükse de bu bütünleşmenin ülkemizde uygulanması için hukuk kurumları arasında oluşturulacak ciddi protokollere ve işbirliğine gereksinim vardır.

c) Teknolojik bütünleşme: Merkezi yapıda birleşmenin üçüncü bütünleşmesi, teknolojik yapıda gerçekleştirilmelidir. Bilgi toplama merkezlerinde mevcut bulunan tüm veri işleme teknikleri ile donanım ve yazılım özelliklerinin bir araya getirilmesi söz konusudur. Ancak, toplanacak verilerin niteliği, yönetim anlayışındaki farklılıklar, bilgi işlem uygulamalarının eş değer düzeyde bulunmaması, kullanılan donanım ve yazılım özelliklerindeki standartların uyum göstermemesi ihtimali yeni sorunları da beraberinde getirebilir.

Söz konusu "Hukuk Bilişim Sistemi"nin kurulması ve ortak bir "Hukuk Bilgi Bankası"nın oluşturulması için;

a) Hukuk sektöründeki kurumun yeri, görevi ve diğer kurumlarla ortak yönlerinin tespiti,

b) Bilişim sistemi geliştirme konusunda diğer kurumların deneyim ve olanaklarından yararlanma,

c) Uygulamaya geçiş aşamalarının gerçekçi olarak saptanması, genel uygulama öncesi pilot uygulama modelinin denenmesi gereklidir.

Çalışmanın kapsamında incelenmiş yabancı ülkelerde hukuk alanında yer alan kurum ve kuruluşlardaki bilgi toplama merkezleri arasındaki protokollerle, iletişim hatları

üzerinden koordinasyon ve bilgi alışverişinin sağlandığı bilinmektedir. Ülkemizde de benzer çalışmaların yapılması için gerekli bilgi birikimi ve teknolojik alt yapının oluşturulması şarttır. Bun için de Devlet desteği ile ülke çapında özel ve tüzel tüm hukuk kurumlarının belirli bir plan dahilinde işbirliği içinde çalışması gerekir. Mevzuat kaynaklarımızın, yüksek mahkeme kararlarının ve hukuk doktrinine ilişkin kaynakların toplandığı, sistematize edilerek kullanıcıların hizmetine sunulduğu bir hukuk dokümantasyon merkezi oluşturulmalıdır. Bu merkez, Devlet Planlama Teşkilatı içinde ya da Adalet Bakanlığı'nın bir bilgi işlem birimi olarak oluşturulabilir. Kaynaklardan çıkan tüm bilgiler bu merkezde toplanmalı ve buradan dağıtılmalıdır. Türkiye'nin her tarafından mahkemeler, savcılıklar, avukatlar, kütüphaneler, kamu ve özel kuruluşlar ile özel olarak kişiler bu merkeze abone olup sürekli olarak hizmetlerinden yararlanabilmelidir. Oluşturulacak bu merkez hukuk kaynaklarımız için tam bir enformasyon hizmeti sunabilmeli, sözgelimi kullanıcı gereksinimleri tespit edilerek hukuk kaynaklarımıza çok yönlü erişime imkan verecek şekilde bir düzenlenmelidir. Ayrıca Swissex, Redline gibi yabancı hukuk veri bankaları için yapılmış olan thesaurus çalışmaları bir an önce hukuk kaynaklarımıza ilişkin olarak oluşturulmalı ve böylelikle söz konusu kaynaklarımız konu ve kelime yaklaşımıyla tarama yapma imkanına kavuşturulmalıdır. Günümüz bilgisayar ve İnternet teknolojisi böyle bir uygulamaya olanak sağlayacak düzeydedir (Rukancı, 2003: 290-300).

Kaynakça

- Bilge, Necip. (2000). *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları
- Rukancı, Fatih. (2003). *Türkiye'de Hukuk Kaynakları'nın Bibliyografik Denetimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yavuzcan, Güngör ve Turgut Demirsan. (1976). *Hukuka Açılan Pencere: Hukuk El Kitabı*. Ankara.

ORTAÇAĞ'DA BİLGİ ÜRETİMİ VE AKTARIMINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Araş Gör Hakan Anameriç*

Giriş

Bilgi, bir konuyla ilgili bilgi ve fikir sahibi olma, konuya hakim olma; herhangi bir şeyi, bir kişiyi veya bir olayı, deneyim ve gözlemler sonucu öğrenme ve özümsemenin ürünü olmasının yanı sıra insanların doğayı, bilimi ve tanrıyı anlayabilmek, yorumlayabilmek, tanımlayabilmek ve kanıtlayabilmek için gerekli olan bir araçtır. İnsanlar bilgi ile çevresinde meydana gelen olayları anlamaya çalışır, olaylar arası ilişkiler kurar, neden-sonuç bağlantılarını formüle eder, doğruyu ve gerçeği bulmaya çalışır. Bilginin bu amaçları yerine getirmek amacıyla kullanılması için herkes tarafından anlaşılabilir, erişilebilir ve üretilebilir olması gerekir. Bu da bilginin üretimi ve aktarımının standartlaştırılmasını beraberinde getirmektedir.

Ortaçağa gelinceye kadar, Antik dönemde -özellikle Yunan ve Roma uygarlıklarında- doğadaki düzenlilik ve varlıkların özellikleri ile ilgili merak, insanları içinde buldukları evreni ve evrendeki varlıkları gözlemlemeye yöneltmiş ve böylelikle de gözleme dayalı bilgi edinme metodunu ortaya çıkarmıştır. Antik çağ filozofları doğayı izlemiş ve doğadan bir çok çıkarım elde etmişlerdir. Bu filozoflardan Socrates, Platon, Aristoteles ve Plotinos çeşitli alanlarda yaptıkları çalışmalar ve geliştirmiş oldukları felsefi düşüncelerle Ortaçağ ve Rönesans dönemlerindeki düşünce ve eğitim sistemlerini etkilemişlerdir.

Dini Öğretinin Ortaçağ'da Bilgi Üretme Yöntemleri Üzerindeki Etkisi

Antikçağ, düşünce, felsefe, din, sanat ve bilim açısından Ortaçağ'dan oldukça farklı özelliklere sahiptir. Öncelikle, Antikçağ toplumu çok tanrılı bir inanç sistemine sahipti, doğadan elde edilen bilgi, varlığın ne olduğuna dair sorular yardımı ile sağlanıyordu, düşünce yapısı yani felsefe dinamikti, doğadan elde edilen bilgi işlevlerine göre sınıflandırılmaktaydı, insan akli, düşüncesi sayesinde varlığını sürdürmekteydi ve genelde bilgiyi ve bilimi ön plana çıkartarak düşünsel, soyut ve kuramsal bilgiyi en değerli bilgi olarak görmekteydi (Çüçen, 2000: 32-41). Antikçağ'ın bu özellikleri bilimsel bilginin ve doğa felsefenin gelişmesini de beraberinde getirmiş, Antikçağ'da doğa bilgisinin elde edilmesi ve yorumlanmasında "**theoria**" ve "**praxis**" ilkeleri kullanılmaktaydı. Theoria; özgür, zorunlu olmayan, pratik hiçbir amaç gütmeyen, kuramsal bir bilgi edinme olarak ifade edilebilir ve theoria ile evreni ve evren içindeki varlıkları izleyerek detaylarını anlamının ilkeleri açıklanır. Praxis ise; bir düşünceyi (kuram) düşünce alanından eylem yani uygulama alanına aktarmak olarak ifade edilir ve praxis ile evrenden hangi bilginin hangi algılarla toplanması gerektiği açıklanır (Bilim Tarihine..., 2001: 124; Hançerlioğlu, 2002: 216-217, 410). Antikçağ'da theoria

* Araş. Gör. Hakan Anameriç, Ankara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim elemanıdır. E-posta: anameric@humanity.ankara.edu.tr

ve praxis ilkelerinin yani gözlem ve gözlem sonucu elde edilen bilginin uygulamaya geçilmesi yöntemlerinin kullanılmasıyla bilim adamları ve düşünürler, doğadan algıları aracılığıyla elde ettikleri bilgilerle matematik, geometri, tıp, astronomi, fizik, coğrafya ve biyoloji alanlarında önemli birçok önemli eser üretmişlerdir.

Ortaçağ'da Antikçağ'daki kadar fazla oranda bilimsel çalışmanın ve yeni bilgi üretmenin azalmasının başlıca nedeni, Hıristiyanlık dininin ortaya çıkmasıdır. M.S. 312'de Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu içerisinde diğer dinlerle eşit haklara sahip olduğunun İmparator I. Constantinus (306-337) tarafından kabul edilmesi ve 392'de İmparator I. Theodosius (376-395) tarafından Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olduğunu açıklamasıyla tüm bilim, felsefe, sanat ve din anlayışı değişmiştir. Hıristiyanlık, kısa süre içerisinde temeli köleci bir sisteme dayalı olan Roma İmparatorluğu içerisinde yayılmış ve geniş halk kitlelerini Roma İmparatorluğu'na ve diğer dinlere (pagan-putperest) karşı harekete geçmeye yöneltmiştir. Hıristiyanlık, Ortaçağ toplumunun oluşmasında, şekillenmesinde, gündelik yaşamında, eğitim ve düşünce sisteminde her zaman en önemli düzenleyici olmuştur. Ortaçağ, Yunan-Roma kültüründen sonra gelen ve Rönesans'a kadar uzanan, yaklaşık bin yıllık bir dönemi bilimsel ve düşünsel yönlerden benzer özellik gösteren Antikçağ ile Yeniçağ arasında bir geçiş dönemi ifade etmektedir. Ortaçağ da kendi içinde Erken Ortaçağ (4.-10. yüzyıllar), Yüksek Ortaçağ (11.-12. yüzyıllar) ve Geç Ortaçağ (13.-14. yüzyıllar) olmak üzere üç dönemlere ayrılmaktadır (Ural, 1998: 117; Bilim Tarihine..., 2001: 123, 129).

Ortaçağ'ın başlangıç dönemini belirleyen en önemli etmen Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıdır. Hıristiyanlığın ortaya çıkıp gelişmesi ile birlikte Ortaçağ Avrupası'nda yeni bir doğa, felsefe ve bilim anlayışı da oluşmuştur. Daha önemlisi, Antikçağ'da doğadan gözlem yoluyla elde edilen doğa bilgisinin yanı sıra ilahi (dini) bilginin de kavranma ve elde edilme yöntemi ortaya çıkmıştır. Ortaçağı tanımlayacak en önemli niteliklerden biri, Ortaçağ Hıristiyan dünyasının temelini oluşturan dini öğretilere dayalı dinsel bakış açısının ve bilgi üretiminin ön plana çıkmasıdır. O halde ortaçağın erken döneminde iki ana bilgi türü bulunmaktaydı; bunlar: dini bilgi ve doğa bilgisi. Hıristiyanlığın bu dönemi, doğa bilgisinin elde edilmesi ve kullanılmasından çok yeni bir din olarak insanların karşısına çıkan Hıristiyanlığın kendini tanıtmaya, diğer dinlere ve felsefelere karşı savunma (apoloji) ve diğer tüm dinleri reddetme dönemidir. Bu dönem 2-5. yüzyıllar arasında süren ve Patristik (Kilise Babaları - Partes Ecclesiae) dönem olarak adlandırılmaktadır (Hançerlioğlu, 2002: 330; Bilim Tarihine..., 2001: 125; Artz, 1996: 64-67; Küken, 2001: 63-64). Patristik dönemde bilginin üretiliş tarzı ve metodu da büyük değişiklikler göstermiş, aynı zamanda 13. yüzyıla kadar devam edecek olan Hıristiyan öğretisinin de temellerinin atıldığı dönem olmuştur.

Patristik dönemde bilgiye ulaşmak için kullanılan yöntem ve gerçek bilgi anlayışı, tamamen tanrı merkezli yani "teosantrik" bir taban üzerine kurulmuştur. Bu dönemde akıl ile inanma arasında ilişkiler kurulmuş, vahiye dayalı bilgi (dini) kanıtlanmaya çalışılmış, Hıristiyanlık dininin dogmaları ve inanç sistemi açıklanmış ve tüm bunlar tanrının açıklanması çatısı altında toplanmıştır. Bu dönemde temel bilgi kaynağı, kutsal kitap (İncil -

Doctrina Christiana) ve otoritelerin İncil ve din ile ilgili yazmış oldukları diğer eserler olarak belirlenmiştir. Bilginin üretim metodolojisi ise kıyas olarak belirlenmiştir. Kıyas yöntemi, doğa bilgisinin elde edilmesi için akıl yürütme (usa vurma) ve önermeler çıkarma (tasım) işlemi olarak tanımlanmıştır.

Kıyas yönteminin en bilinen örneği Aristoteles'in ünlü önermesidir.

Bütün insanlar ölümlüdür. (Esas bilgi)
Socrates de bir insandır.
O zaman Socrates de ölümlüdür.

} *Tasım*

Aristoteles'in kıyas yöntemine göre; nedeni ortaya koymak, "niçin" sorununa yanıt vermek olduğundan, bilimsel bir araştırmada yanıtlanması gereken dört soru vardır. Bunlar; varlık var mıdır?, varlık ne biçimde vardır?, varlık neden vardır?, varlık niçin vardır? (Bilim Tarihine..., 2000: 80).

Ortaçağ bilgi üretim sisteminin temelini, kıyas yöntemi oluşturmaktaydı. Bu önermeler dizisinde, 1. önerme dışındaki önermeler yeni bilgi üretimini gerçekleştirilmemektedir. Kıyas yönteminde, doğru bilgiye aşama aşama ulaşılmaktadır. Gerçek bilgiye kutsal kitap ve otoritelerin eserleri yardımıyla ulaşılmaktadır.

Ortaçağın en önemli filozofu ve Patristik dönemin düşünce ve davranış sistemini şekillendiren kişi, Aurelius Augustinus (354-430)'tur. Augustinus'a göre mutluluğa ulaşmak için bir doğrunun varlığına ve bunu elde edebileceğine inanmak, bundan şüphelenmemek gerekir. Augustinus'a göre hem doğru hem de doğru bilgi vardır. Augustinus, kuşkulanan değil öğrenmek istediğini belirtir ve kesinliğe ulaşmak için kuşkudan yola çıkar ve sonuçta kuşkularını yine kuşkularıyla giderir. Augustinus, Tanrı'nın bilgisine her varlığa; var mıdır?, doğası nedir? ve cinsi nedir? sorularını yöneltir. Ancak Augustinus, bir şeyi anlamak için önce inanmak gerektiğini kabul ederek iman aklın önüne alır, bu nedenle de "credito ut intelligam - anlamak için inanıyorum" tabirini kullanır (Eyuboğlu, 2002: 117; Gökberk, 1996: 153-154; Çüçen, 2000: 40-41).

Öyleyse Ortaçağın Patristik döneminde bilgi üretimi kıyas yöntemi kullanılarak, tanrının anlaşılması ve bu şekilde mutluluğa ve gerçeğe ulaşma üzerine kurulmuştur. Bu dönemde akıl ile inancın uzlaştırılması çalışmaları da gerçekleşmiş ve bunun için Aristoteles otorite olarak kabul edilmiştir. Bu uzlaştırma çabaları gerçekleştirirken de Hıristiyanlık dini, kendini diğer din ve felsefelerle karşı savunma (apoloji) içerisindeydi. Hıristiyanlık, sözü edilen dönemde apolojiler ile ilgilenmek durumunda kaldığı için doğa bilgisi ve buna bağlı olarak gerçekleşen bilgi üretiminde de önemli aksaklıklar meydana gelmiştir. Bu nedenle sözü edilen dönemde düşünsel etkinlik ve onun parçaları olan bilimsel ve felsefi çalışmalar, düşmanların etkisizleştirilmesi ve en önemlisi dini öğretiyi kurtarmak için çalışmıştır.

Dönemin öğretilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- İnsan bilgisi kuşku götürmez ve doğrudur,
- Evrendeki her şey Tanrı'nın isteğiyle olmaktadır,

- Anlamak için inanmak gerekmektedir,
- Tanrıyı bilmek demek insanın kendisini bilmesi-tanması demektir (Küken153-158; Yıldırım, 2003: 55-62; Gökberk, 1996: 152-158).

Ancak bu dönemde benimsenmiş olan bilgi üretme yöntemi, Hıristiyanlığın dogmalarını Antik Yunan felsefesinin kavram ve sistemleriyle ifade etme, Hıristiyanlığın diğer din ve felsefe görüşlerine tamamen kapalılığı nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Tanrı merkezli düşünce sisteminin gerçek bilginin, tanrıyı anlamak olarak belirlenmesi nedeniyle Hıristiyanlık dininin dogmaların (inançlar) bilimsel çalışmaları ve bilgi üretimini büyük ölçüde engellemiştir. Farklı düşünce sistemleri geliştiren birçok bilim adamı, filozof ve sanatçı Ortaçağın bu döneminde engellenmiş, bazıları sürülmüş bazıları da öldürülmüştür. Özellikle Helenistik dönemin yenilikleri karşısında Hıristiyanlık kendi dogmalarını sert bir biçimde savunmuş, diğerlerini reddetmiştir. 415 de Hypatia'nın İskenderiye'de öldürülmesi ve 529'da Platon'un Akademia'sının kapatılması ile bilimsel çalışmalar, bilimsel bilgi üretimi durmuş ve Antik kültür tamamıyla silinmiştir. Bu oluşumun ve olayların sonucunda Ortaçağ düşünce sistemi, eski Yunan ve Roma (Latin) kültürüne ve hemen bütün insanlığın önceki başarılarına ilgisiz kalarak tüm bilimsel ve felsefi araştırmayı din bilime indirgemıştır. Böylece bilgiyi insan yaşamının sınırları dışına iten bu yaklaşımı, kendilerini dinin gerçeklerini öğretmekle yükümlü kılan ruhban sınıfı tarafından yayılmaya çalışılıyordu.

Ortaçağın ilk dönemlerinde eğitim işleriyle Hıristiyan din adamları (ruhban) ilgilenmekteydi. Hıristiyan öğretilerinin yayılması için Kilise okulları hizmet vermekteydi. Kilise okullarında Hıristiyan dininin inanç sisteminin yanı sıra yedi özgür sanat (Artes Liberales Septas) da okutulmaktaydı. Yedi özgür sanat; gramer, diyalektik ve retorikten meydana gelen trivium; astronomi, geometri, aritmetik ve müzikten meydana gelen quadriviumdan oluşmaktaydı. Kilise okullarının yanı sıra manastırlar da Patristik dönemde en önemli eğitim ve öğretim merkezleriydi. Manastırlar, genelde yerleşim merkezlerinin dışında yapılanmaktaydı ve birçok bölümden meydana gelmekteydi. Manastırlar; atölyeleri, değişik zanaat ve sanatların üretildiği konservatuar, el yazması kitapların çoğaltıldığı scriptorium (çoğaltma atölyesi) ile o dönemde bilginin korunduğu, depolandığı birer üretim, eğitim, ekonomik model ve ruhani merkezlerdi (Küken, 2001: 45-46). Bu manastırlarda eğitim ve öğretimi sürdüren ve öğretileriyle Ortaçağ düşüncesini etkileyen kişilerin ortak özelliği, Antik kültürün özünü koruyarak bunu Ortaçağ insanının anlayabileceği bir biçimde toparlamak ve Hıristiyan anlayışını yaymaktır.

Patristik dönemin diğer din ve felsefeleri reddetmesi üzerine kurulmuş olan kapalılık ilkesi, daha önce üretilmiş olan Antik Yunan-Roma bilimsel ve düşünsel birikiminin durmasına ve hemen hemen yeni bilgi üretilememesine neden olmuştur. Yaklaşık 600 yıl süren bu dönemde Roma toplumu yozlaşmış ve kuramsal çalışmalar durma noktasına gelmiştir. Bu nedenle yeni bilgi üretim ve eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Patristik dönemin sonlarına doğru artık kilise okullarının eğitim üzerindeki etkisi gittikçe azalmış, eğitim ve öğretim de bir standartlaşmaya gidilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan bilimdeki ağırlaşma ve duraksama, bilimsel bilginin azalması olarak

değerlendirilmemelidir. Burada sözü edilen konu, bilimsel çalışmalardaki azalmadır. Bilimsel çalışmaların sayısında, verimliliğinde ve bilimsel bilgiye yapılmış olan katkılardaki derece, değer ve ölçüdeki azamadır (Sayılı, 1964: 9-13).

Ortaçağın teosantrik (tanrı merkezli) düşünce sisteminde bilime ve bilimsel çalışmalara gerçek değerinin verilmesi ve bilim adamlarının yetiştirilmesi için din ile bilim ve felsefe arasında bir uzlaşma ortamının sağlanması gerekiyordu. Vahiy yoluyla gelen bilgi ile insan aklı tarafından üretilen bilgi arasında bir çatışma, bunların karıştırılarak ya da etki alanlarının ayrılarak bilim, felsefe ve dine ayrı çalışma alanları yaratılarak giderilebilirdi.

Patristik dönemden sonra ortaya çıkan bu döneme "*Skolastik*" dönem adı verilmektedir. Skolastik dönemde (yaklaşık 800-1500) Patristik dönemden farklı olarak, akıl ve inancın uzlaştırılma girişimleri, eğitimin standartlaştırılması, Hıristiyanlığın kalkınması ve geliştirilmesinde Klasik Felsefe'den yararlanılması çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Skolastik dönemde Klasik Felsefe'nin okullarda (katedral okulları) sistematik olarak ve bilimsel bir yapı içerisinde verilmesi, pagan kültürünün incelenmesi, bu dönemdeki bilimsel çalışmalar ve öğretilerin de farklılaşmasını sağlamıştır.

Skolastik kelimesi hem içinde bulunulan dönemi hem de eğitim, öğretim, bilimsel, dini ve felsefi etkinlikleri yönlendiren bir yöntemi kapsamaktadır. Skolastik yöntem, Petrus Abealardus tarafından "*Evet ve Hayır / Sic et Non*" adlı eserinde açıklanmıştır. Skolastik yöneme göre, din ve felsefe otoritelerinin (akıl ve inanç) görüşleri karşı karşıya getirilerek, anlaşıkıkları ve anlaşamadıkları (evetler ve hayırlar) noktalar belirlenmekte daha sonra da bu otoritelerin fikirlerinin uzlaşmış olduğu gösterilmekteydi. Bu uzlaştırma yöntemi, bazı durumlarda çözüm yolu bulamıyor yani dini ve felsefi görüşler ortak bir çözüme ulaşamıyordu. Skolastik yöntem, dini ve felsefi görüşlerin uzlaştırılması çabalarının yanında bilimsel bilgi üretiminde de bazı düzenleyici özelliklere sahip olduğu kesindir (Bilim Tarihine..., 2001: 127). Uzlaştırma çalışmaları süresince yapılan tartışmalar doğaya ilişkin bilginin artmasına çok fazla katkıda bulunmasa da doğru bilgiye ulaşma yöntemini kazandırmıştır. Din ve felsefe alanındaki uyuşmazlıklar her ikisinin de üretmiş oldukları düşünce sistemlerinin birbirine üstünlük sağlamasını engelleyerek bilgi alanlarının (dini bilgi ve doğa bilgisi) sınırlandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum hangi bilgi türünün doğru olduğunu ve hangi bilgiye nasıl ulaşılması gerektiği konusunda hem din bilginlerine hem de doğa filozoflarına doğru ve güvenilir bir metot bulma gerekliliğini göstermiştir (Gökberk, 1996: 157-158).

Skolastik dönemde eğitim kurumları ve bilgi üretiminin gerçekleştirildiği kurumlar olarak 12. yüzyıla kadar katedral ve manastırlardır. Katedral ve manastırlar 12. yüzyılda etkilerini yitirerek ve üstünlüklerini kent okullarına ve üniversitelere kaptırmışlardır. Bu yeni eğitim ve öğretim merkezlerinin temeli, piskoposluk okullarına dayanmakla birlikte, hocalar ve öğrencilerin seçimi; program ve yöntemleriyle manastır okullarından ayrılmaktaydı. Düşünsel birlik (universitas) adı verilen bu eğitim ve öğretim kurumlarında, yedi özgür sanatın (trivium+quadrivium) yanı sıra hukuk, din bilim (teoloji) ve tıp da okutulmaya başlamıştır. İlk üniversite 12. yüzyılın sonunda Bologna'da açılmış ve üniversiteler daha sonra hemen tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Üniversiteler düzenli ders programları, tartışmalar,

bilimsel çalışmalar ve kütüphaneler ile katedral ve manastır okullarından farklı ve daha nitelikli eğitim vermekteydiler. Bu kurumlarda üretilmiş olan bilginin kayıtlı olduğu ve üretilen bilginin yayılmasına aracılık eden kitaplar, daha önceki dönemlerde olduğu gibi birer put olmaktan çıkmış birer araç haline gelmiştir (Küken, 1996: 67; Rukancı ve Anameriç, 2004: 173-176).

Ortaçağ Avrupası'nın eğitim ve düşünce yaşamı üzerinde, 13. yüzyılda kurulan iki önemli tarikatın da etkisi çoktur. Dominikenler ve Fransiskanlar Ortaçağ bilimsel, dini ve düşünsel yaşantıya önemli katkılar sağlamış bu tarikatlarda yetişen bilim ve din adamları Avrupa'da Hıristiyanlık öğretisinin ve daha sonraki düşünsel - felsefi gelişmelerin temellerini atmışlardır. Bu iki tarikat zaman içinde farklı dallara yönelmiş, Dominikenler felsefe, Fransiskanlar ise bilime yönelik çalışmalar ve araştırmalarda bulunmuşlardır (Bilim Tarihine..., 2000: 133; Yıldırım, 2003: 72-73).

Dominikenlerin önemli bilim adamlarından olan Albertus Magnus (1193-1280) ve onun öğrencisi Thomas Aquinas (Aquinoğlu Thomas 1225-1274), skolastik dönemin bilgi üretme ve öğretim sistemi olan skolastik yöntemin yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamışlardır. Onların başlattığı bu yenilik dönemi, Avrupa'yı Rönesans'a kadar götürmüştür. Albertus Magnus ile başlayıp Thomas Aquinas ile tamamlanan sisteme göre din ve bilim ayrı alanlarda bilgi üretmeli ve ürettikleri bu bilgileri kendi alanlarına ve birbirlerine müdahale etmeden yorumlamalıdır. Aquinas'a göre, felsefenin odak noktası akıl ve inanç arasındaki bağlantı meydana getirmektedir. Ortaya çıkan tüm sorunların çözümü akıl ve inanç kavramlarında aranmalıdır. Aquinas'a göre akıl, önemli ancak sınırları olan bir yetenektir. Thomas Aquinas, din biliminin öğretisi olduğu dönemlerde geçerli olan (Patristik Dönem) "**anlamak için inanıyorum**" dan yola çıkarak akıl ile inancın sınırlarını belirlemeyi amaçlar, inanılan ile bilinen (vahiy yoluyla gelen ile akıl yoluyla edinilen) arasındaki ayrımı gösterir. Bu görüşe göre anlamak için inanmak sorunları çözmez, önce inanmak, doğruluğunu onaylamak sonra da bunları aklın ilkelerine dayanarak kavramak ve açıklamak gerekmektedir. Thomas Aquinas'ın yaklaşımına göre, inanılanla bilinen birbirine eşittir. Oysa tüm insanların bilmesi için inanmaları gerekmektedir. Bu durumda Aurelius Augustinus'un ortaçağın Patristik dönemi için söylemiş olduğu "**anlamak için inanıyorum**" sözü "**inanmak için anlıyorum, biliyorum**" şekline dönmüştür. Bu ilkeye göre; inanma ile bilmenin alanları ayrıdır, inanmanın dayanağı inanç, kaynağı kutsal kitap ve otoriteler; anlamak ve algılardan bilgi üretmek akıl, kaynağı ise doğadır (Eyuboğlu, 2002: 234-236; Küken, 2001: 559-563; Bilim Tarihine..., 2000: 126). Bu yaklaşım ile din ile bilimin çalışma alanları birbirinden ayrılmış oluyor, bu iki alanın doğruları ve yanlışları uzlaştırılmaya çalışılmıyor ve kendi sorunları kendi yöntemleri ile çözümlenmeye çalışılıyordu. Böylelikle dini bilginin ve bilimsel bilginin kaynakları ve ona ulaşım yöntemleri de değişmiş oluyordu. Bu dönemde yetişen Robert Grosseteste ve Roger Bacon gibi bilim adamları Rönesans sonrasında doğacak bilim anlayışının bazı ana çizgilerini belirlemişlerdir. Fransiskan tarikatından yetişmiş olan ve Robert Grosseteste (1170-1253)'nin öğrencisi olan Roger Bacon'a (1214-1292) göre, güvenilir bilgiye akıl ve deney ile ulaşılabilir. Akıl kanıtlayıcı, deney ise

veri toplama aracı olarak kabul edilmektedir. Akılsal kanıtlama tek başına yeterli değildir; bilginin güvenilirliği ve doğruluğunun denetlenmesi için deney gerekmektedir (Gökberk, 1996: 177-178).

Bilginin üretilmesi ile ilgili yöntemler geliştikçe üretilen bilginin kayıt edilmesi işleminde de artış olması doğaldır. Ortaçağ'da üretilmiş olan bilgi, el yazmaları ile dağılmaktaydı. El yazmaları çoğunlukla eğitim kurumlarında, dini kurumlarda, yerel yöneticilerde, soylu kişilerde ve hükümdarların elinde bulunmaktaydı. El yazmalarının üretimi oldukça masraflı ve zaman alan bir süreç olduğundan az bulunuyorlardı ve maddi değerleri yüksekti. El yazmalarının değerlerinin yüksek olması ve üretiminin sınırlı sayıda olması halk arasında yayılmasını engelliyordu. El yazmalarının toplandığı kütüphaneler de yine kilise, katedral, manastır, şato, üniversite ve saraylarda bulunmaktaydı.

Ortaçağ bilimsel ve düşünsel yaşamını önemli ölçüde etkileyen bir diğer önemli olay da "*tümeller çatışması*" dır. Bu olayın en önemli temsilcisi Roscelinus'un (1050-1125) başlattığı "*Adcılık - Nominalizm*" öğretisinin yeniden işleyerek geliştirmiş olan Occam'lı William (1288-1348)'dir. Tümeller çatışmasının temelinde tek tek nesnelere ifade etmekte ve varlıkları tanımlamakta kullanılan kavramlar yatmaktadır. Tümeller çatışması için çözüm arama William'ın mantık ile ilgili görüşlerinden ortaya çıkmıştır. Occam'a göre mantık, bilimdeki çıkarımların analizini sağlar ve doğa felsefesi için temel araç niteliğindedir. Bilim, nesnelere ve nesnelere arası ilişkileri konu almasına rağmen mantık bilimi ise, terimleri ve kavramları bir başka deyişle dili incelemektedir. Nesnelere tek tek varlıklardır; kelimeler ve terimler de bu tek tek nesnelere ifade ederler. Tek tek nesnelere ortak özelliklerini ifade etmede kullanılan kavramlar ise tümellerdir. Bu görüşü tartışan üç farklı grup ortaya çıkmıştır. İlk grup, tümellerin nesnelere bağımsız olarak var olduğunu ve onların dışında bulunduğunu yani Platon'un idealleri ile ifade etmektedir. İkinci grup tümellerin var olduğunu, ancak nesnelere dışında değil onlarla bağlantılı olduğunu savunan gruptur. Üçüncü grup ise, sadece nesnelere var olduğunu, tümellerin ise benzer nesnelere vermiş olduğumuz adlar olduğunu savunmaktadır (Bilim Tarihine..., 2000: 150-151).

Tümeller çatışması Occam'lı William'ın çalışmalarıyla üçüncü grubun başarısıyla sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda, gerçekten var olan tümeller değil tikellerdir ve tümeller birbirlerine benzeyen nesnelere ifade eden işaretler ve kavramlardır. Böylece bilgi arayışı tikellere yani tek tek nesnelere yönelmeli, ortak özellikleri belirlenmelidir. Ancak bu ortak özellikler ne olmalıdır?. Algılarla elde edilen fiziki özellikler değişiklik gösterebilmektedir. Bu nesnelere hangi bilgi nasıl elde edilmelidir. Tikellerin bilgisine gözlem ve deneyle ulaşılabilir. Böylelikle gözlem ve deney yoluyla bilgi toplama yöntemi güvenilir bilginin bir aracı haline gelmiştir.

Gözlem ve deney ile doğa bilgisinin güvenilir olarak toplanabildiği görüşünün yaygınlaşması doğa bilimlerinin de ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Adcılığın bilim ve felsefe kadar din üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Tanrının birliği, ebediliği ve ezeli oluşu vb. akıl yoluyla kesin olarak kanıtlanamaz. Tanrı ve gerçekliği aşan durumlar ile ilgili bilgilerimiz inancımız ile ilgilidir. Bu bilgimizin kaynağı da Kutsal kitap ve diğer dini kay-

naklardır. Ancak bu tür bilgimiz akıl yolu ile kanıtlanmaz, bunlar sadece kişilerin teker teker inançlarıyla ilgili konulardır.

Adcılığın getirmiş olduğu yeni bilgi toplama yöntemi, nesnelere görülen değil ölçülebilen niteliklerinin toplanmasına dayanmaktadır. Böylelikle teker teker nesnelere ile bilgi toplanacak ve genel terimler altında toplanacaktır. Bu yöntem uzmanlaşmanın ve farklı bilgi türlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuş daha önemlisi bilgi üretiminin standartlaşmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Sonuç

16. yüzyıla kadar bilim, felsefe, sanat ve din alanlarında meydana gelen bu değişim ve yenileme çalışmaları Avrupa'nın Aydınlanma Çağı'nı yakalamasını sağlamıştır. Daha önceki dönemlerde bilim ve dinin etki alanları ayrılmış ve iki alanda birbirinden bağımsız olarak bilgiye erişim yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Tümeller çatışmasının da sonuçlanması ile beraber bilim ve felsefenin önü açılmıştır. 16. yüzyılda Francis Bacon ile bilimsel bilginin sınıflandırılması ve üretiminin standartlaştırılması çalışmaları Descartes ile en üst seviyeye çıkmıştır. Bu dönemde üretilen bilgilerin hangisinin bilimsel bilgi olduğu ve nelerin bilim kapsamına alınması gerektiği sorunu üzerinde durulmuştur. Bu dönemde bilimin ilgi alanı varlıkların birincil nitelikleridir. Bu nitelikler ölçülebilen niteliklerdir. Bu dönemde doğa incelenecek, bilgisi elde edilecek ve bu bilgi matematik (sayı ve ölçü) ile ifade edilecektir. Yani olayların amaçları değil nedenleri açıklanacak, niteliksel özellikleri değil niceliksel özellikleri değerlendirilecektir. Bu yöntem yardımıyla Ortaçağ'a damgasını vuran kavramlardan olan otorite kavramında da uzaklaşmış oluyordu. Bilimin nedensel olarak açıklanması, neden - sonuç ilişkisinin kurulması ve en önemlisi Ortaçağ'a hakim olan bilgiye erişim sorusu olan "*niçin*" sorusunun olgular arasındaki bağlantının açıklanabilmesi için "*nasıl*" sorusu ile ifade edilmesi bu dönemin önemli gelişmelerini oluşturmaktadır.

15. yüzyılın ortalarında matbaanın da icat edilmesi ile Avrupa'da üretilen bilginin toplumsallaştırılması da önemli ölçüde kolaylaşmıştır. Daha önceleri elle yazılıp çoğaltılan kitaplar hareketli harfler yardımıyla çalışan baskı makineleri ile çok daha kısa sürede, daha fazla sayıda ve daha ucuza çoğaltılıp dağıtılabilecek hale gelmiştir. Almanya'da ortaya çıkan matbaa kısa sürede hemen tüm Avrupa'ya yayılmış bununla birlikte dönemin en önemli bilgi kayıtlar ortamı olan kağıdın da üretimi artmıştır. Ancak bu dönemde karşılaşılan sorun, halkın bilimsel yöntemlerle üretilen bilgiden (formüller, şekiller, bilimsel kavramlar vb.) çıkarımlar yapamamasıdır. Bu sorunun çözümü de dönemin edebiyatçıları tarafından gerçekleştirilmiş, bilimsel konular herkesin anlayabileceği şekilde sadeleştirilmiş, günlük yaşantı içerisine yedirilmiş ve basite indirgenmiştir.

Kaynakça

Artz, Frederick B. (1996). Ortaçağların Tini: İ.S. 200-1500 Bir Tarihsel Gözlem. Çev: Aziz Yardımlı. 3. bsk. İstanbul: İdea Yayınevi.

Bilim Tarihine Giriş. (2001). [Sevim Tekeli ve diğerleri]. 3. bsk. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çüçen, A. Kadir. (2000). Ortaçağ Felsefesi Tarihi. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2002). Ortaçağ Düşüncesi: Kilise Babaları - Tanrıbilimin Doğuşu. İstanbul: Pencere Yayınları.

Gökberk, Macit. (1996). Felsefe Tarihi. 8. bsk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hançerlioğlu, Orhan. (2002). Felsefe Sözlüğü. 13.bsk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Küken, Gülnihal. (2001). Ortaçağda Eğitim Felsefesi. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Sayılı, Aydın. (1964). Ortaçağ İslam Dünyasında İlmi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese). Araştırma I, 1963'ten ayrı basım. Ankara: Felsefe Araştırmaları Enstitüsü, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi.

Ural, Şafak. (1998). Bilim Tarihi. İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Yıldırım, Cemal. (2003). Bilim Tarihi. 8.bsk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

TÜRKİYE'DE ARŞİVCİLİK EĞİTİMİ

Hüseyin Odabaş*

Giriş

Arşivler, bir milletin ulusal tarihi ve kültürünün gelecek nesillere aktarılan en değerli varlıklarıdır. Arşivler, toplumun tarihine ışık tutan, geçmiş günümüze, günümüzü ise yarınlara aktaran ve orjinallikleri bakımından benzeri bulunmayan kültürel belleklerdir. Arşiv belgeleri ait olduğu dönemin sosyal yapısı ve kurumları hakkında bilgiler vermesiyle de ayrı bir önem taşımaktadır. Osmanlı dönemi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi arşiv belgeleriyle ülkemiz zengin bir arşiv potansiyeline sahiptir. Söz konusu arşiv belgelerimizin değerlendirilip, hizmete sunulmasıyla yalnız Türk milletinin değil Osmanlı devletinden ayrılmış diğer milletlerin de tarihine ışık tutulacaktır. Arşivlerden yararlanabilmek için arşiv belgelerinin tespiti, toplanması, düzenlenmesi, korunması, gerektiğinde onarımının yapılması ve bunların sonucunda bilim dünyasının hizmetine sunulması gerekir. Bütün bu faaliyetlerin yerine getirilebilmesi ise gerekli arşivcilik bilgilerini ve buna ait uygulamaları bilen uzman arşivci kadrosunun yetiştirilmesiyle mümkün olabilir.

Arşivcilik Eğitimi

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarına doğru modern arşivlerin gerek nicelik gerekse niteliği yönüyle karmaşıklaşmasının getirdiği sorunların ardından, bu bilim dalı içinde yeni ve özel bir meslek türü olarak belge yönetimi disiplininin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak arşivciliğin içeriği ve tanımları da değişime uğramıştır. Arşivcilik artık tarihin bir kolu olarak görülmekten çıkıp, tarih ve niteliği ne olursa olsun, bireyler veya organizasyonlar tarafından, kendi varoluş amaçları doğrultusunda ve kendi fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi için toplanan ve öncelikle kanıtsal ve idari amaçlar olmak üzere, taşıdıkları genel bilgi değeri nedeniyle saklanan belgeler bütünü olarak tanımlanmaya başlamıştır (Ataman, 1989: 36).

Özellikle son on yıl içinde enformasyon biliminin giderek daha büyük bir önem kazanmasına paralel olarak, bu bilim dalı kapsamı içinde arşivciliğin de adının anılmasıyla birlikte, arşivciler bilgi ve belge yöneticileri olarak görülmeye ve arşivler 'devlet dairelerinin ve iş dünyasının evrak ve dosyalarını düzenlemekten sorumlu fonksiyonel bir hizmet birimi' olarak tanımlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla arşivler artık büro içinde üretilen evrakların düzenlendiği ve gözden geçirildiği bir birim olmanın yanı sıra, idari hizmet birimleri içinde enformasyon hizmetini yürüten bir bölüm olarak da görülmektedir (Ataman, 1989: 36).

Dünyaca tanınmış İngiliz arşivist Cook, her ülkede aynı formatta uygulanabilecek genel bir arşivcilik eğitiminin olmayacağını, bunun yerine her ülkenin kendi şartlarına ve idari yapısına göre değişik metotları kapsayan bir eğitim programı oluşturulabileceğini ileri

* Araş. Gör. Hüseyin Odabaş, Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde öğretim elemanıdır. E-posta: odabas@humanity.ankara.edu.tr

sürmektedir. Genel olarak kabul edilen standartlara uymak kaydıyla, her ülkenin elinde bulunan arşiv koleksiyonuna ve idari yapısına göre bir arşivcilik programı uygulamasının doğru olacağını ifade etmiştir (Cook, 1984: 15). Bu nedenle ülkemizde de arşivcilik eğitiminin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi belgelerine veya klasik ve modern arşivlere göre ele alınması, tartışılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Gerek Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi kurumlarının yapıları ve gerekse her iki dönemin iletişim ve teknolojiye kıyaslanamayacak kadar farklı olması, eğitimde bu tür bir ayrımı zorunlu kılmaktadır.

Bugün dünyanın her ülkesinde günümüz sanayi toplumunun ürettiği ve arşivlerinde sakladığı belge miktarı, tarihin önceki bütün dönemlerinde üretilmiş olanlardan daha fazladır (Ataman, 1989: 39). Belge üretim miktarının beraberinde getirdiği ve gün geçtikçe artan sorunlar, miktar ve çeşitliliği bakımından dünyanın bütün ülkelerinde benzerlik göstermektedir. Bu nedenle geçmişten günümüze kalan arşiv kayıtları ve günümüz kurumlarında üretilmekte olan belgelerin, arşivcilik ve belge yönetimi teknikleri ile kontrol altına alınması kaçınılmaz olmuştur. Aynı zamanda kendi idari ve kültürel yapılarına göre her ülkenin arşivcilik eğitimine gereken önemi göstermesi, sağlıklı bir arşiv kaynağının nitelikli bir biçimde gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlayacaktır.

Ayrıca kurum ve kuruluşlarda üretilen belge miktarının son elli yıl içinde hızla artması sonucunda genellikle adı arşivcilikle beraber anılan belge yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır. Henüz arşiv malzemesi kimliği kazanmadan önce belgeleri, üretimden arşivlerde düzenlemeye kadar kontrol altına almak amacıyla oluşturulan belge yönetimi, son yıllarda bürokratik işlemlerini disipline etmek isteyen birçok devletin önemsendiği bir alan olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında sanayileşme süreci ile başlayan belge üretimi artışı, kurumsal belgelerin denetimini zorunlu kılmıştır. Ancak söz konusu denetim, belli bir bilgi birikimi ve teknik deneyime sahip olmayı gerekli kıldığı için belge yönetimi eğitimine, arşivcilik okullarının yanı sıra, ya arşivcilik ya tarih programlarının altında, ya da doğrudan belge yönetimi programı oluşturularak yer vermeye başlanmıştır.

1930'lu ve 40'lı yıllarda teknik ve sosyal bir çok alanda özellikle yurtdışında lisans ve lisansüstü eğitim için başarılı öğrenciler gönderildiği halde, arşivcilik alanı ile yeterince ilgilenilmemiştir. Ancak arşivcilik eğitimi ve bunun bir meslek haline getirilmesi konusundaki çabalar Türkiye'de son on yıl içerisinde oldukça hızlanmış; giderek bu konunun tarih, hukuk, felsefe gibi yerleşmiş, sınırları belli, eğitimi ve istihdam alanları belirlenmiş bir uzmanlık alanı haline geleceği inancı güçlenmiştir (İpşirli, 1998: 447).

Arşivcilik eğitiminin, kütüphanecilik ve dokümantasyon eğitim programları ile bağlarının koparılmadan aynı ortamda sürdürülebileceğini belirten Cook (1984: 31), bu durumun oturmuş geleneksel eğitim yapısından kaynaklanan değişime direnme ve kapalı olma anlayışı nedeniyle her zaman uygun olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca aynı yazısında Cook, modern ihtiyaçlara yerinde ve zamanında cevap verebilmek ve belge yönetimi anlayışı ile kamu yönetimi içinde daha etkin olabilmek için, bilgi ve belge bilimi alanında verilen hizmet ve eğitimin sürekli olarak dayanışma içinde olmasının gerekleri üzerinde durmaktadır.

İpşirli (1998: 448) arşivcilik eğitimini iki grup altında ele almaktadır. Bunlardan ilki mesleki faaliyetler sırasında personelin bilgisini canlı tutmak veya yenilemek amacıyla sürdürülen kurs ve hizmet içi eğitim, ikincisi ise lisans ve lisansüstü eğitimleri içeren akademik öğrenimdir.

M. Cook arşivcilerin sahip olması gereken özellikleri, canlılık, entelektüel merak, analiz ve sentez yeteneği, düzen duygusu ve etkinlik, uyum yeteneği, kolay ve kesin ifade yeteneği şeklinde sıralamaktadır. Genellikle arşivcilik eğitiminde öğrencilerin yeni durumlarla karşı karşıya gelmesi ve kendi kendine öğrenme yetisini kazanabilecek uygulamalı metodların kullanılması önerilmektedir. Bunun nedeni arşivcilik mesleğinin, enformasyonla ilgili diğer mesleklerde olduğu gibi tecrübe, bilgi ve uyum yeteneğinin temel olduğu, uygulamalı bir meslek olmasıdır. Bu yüzden bilgi toplama, metod ve teknikler üzerindeki teorik eğitime ek olarak, eğitim programının önemli bir bölümünde, uygulamalı çalışmalara, tanıtıcı kurslara, öğretici gezilere, yaz okullarına vb. faaliyetlere yer verilmelidir.

Bu bağlamda uygulamalı eğitime örnek olarak koruma-restorasyon çalışmaları gösterilebilir. Koruma-restorasyon tekniklerini yalnızca teorik olarak öğrenmek yeterli olmaz, dolayısıyla bununla ilgili öğrencilere arşivlerde laboratuvar imkanı sağlanmalıdır.

Ülkemizde Arşiv Eğitimi

Arşiv hizmetleri ancak, arşivcilik tekniklerini bilen, bu konuda eğitim görmüş personelle yürütülürse başarılı sonuçlar verebilir. Ülkemiz Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden kalan arşiv malzemesi ile arşiv kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Ancak gerek söz konusu arşiv kaynaklarının tam anlamıyla tasnif edilmemiş olması, gerekse kurumsal bilgi ve belgelerin daha nitelikli bir biçimde düzenlenmesini ve kullanımını sağlayan belge yönetiminin henüz ülkemizde uygulanmaması, arşivcilik ve belge yönetimi eğitiminin ülkemiz açısından önemini artırmaktadır.

Türk arşivcilik eğitimine aslında bir anlamda Lajos Fekete ile başlandı demek yanlış olmayacaktır. Çünkü Cumhuriyet tarihinden sonra Macar arşivist Lajos Fekete'nin ülkemize gelmesi Türk arşivciliğine yön vermiştir. 1936-37 yıllarında Türkiye'de kalan Fekete bir arşiv sınıflama sistemi olan "provenance" prensibini ülkemize getirmiştir. Fekete ayrıca Başbakanlık Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi personeline bu konuda eğitim vermiştir. Bununla birlikte İstanbul ve Ankara'da arşivcilik konusunda konferanslar vermiş ve bu konuda raporlar hazırlamıştır (Binark, 1980: 222-223). Bu açıdan bakıldığında ülkemizde ilk arşivcilik eğitiminin 1930'lu yıllarda başladığını söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Anđan Ötügen'in çalışmaları sonucunda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 'kütüphanecilik kursları' başlatılmış, söz konusu kursun ders programında 'nazari ve ameli arşiv bilgisi' adı altında arşivcilik eğitime de yer verildiği görülmektedir. Bu ders, Almanya'da arşiv eğitimi görmüş olan, o tarihte Hariciye Vekaleti'nde Kütüphane Müdürü olarak çalışan Fazıl Yinal tarafından verilmiştir (Binark, 1980: 223). Sonraki yıllarda çeşitli kurumların kendi bünyelerinde hizmet içi eğitim şeklinde evrak, dosya ve arşiv konularında kurslar düzenlediği görülmektedir.

1970'li yıllarda arşivcilik eğitimi veren resmi bir kurumun olmadığı düşünüldüğünde, yukarıda sözü edilen çalışmaların ülkemiz arşivcilik eğitimi açısından yapılmış önemli çalışmalar olduğu söylenebilir. Ayrıca 3-14 Mayıs 1976 tarihleri arasında Ankara'da Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nce kurumlararası evrak-dosya ve arşiv kursu düzenlenmiştir. Yine 1978 yılında Ankara'da Orta-Doğu Teknik Üniversitesi İşletmecilik Bölümü tarafından 'evrak, dosya ve arşiv sistemleri' konulu kısa süreli bir kurs düzenlendiği bilinmektedir (Binark, 1980: 224).

Ülkemizde lisans ve lisansüstü programlar bağlamında arşivcilik eğitimi halen dört üniversitede sürdürülmektedir. Bunlar kuruluş sırasıyla Marmara, İstanbul, Ankara ve Hacettepe Üniversiteleridir. 2002-2003 eğitim öğretim yılına kadar arşivcilik programları, Marmara ve İstanbul Üniversiteleri'nde Arşivcilik Bölümü, Ankara ve Hacettepe Üniversitelerinde ise Kütüphanecilik Bölümü Arşivcilik Anabilim Dalı şeklinde yapılandırılmıştı. 2002-2003 eğitim öğretim yılından itibaren Kütüphanecilik ve Arşivcilik Bölümlerinin adlarında değişiklik yapılmış, dört üniversitede de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü şeklinde standart bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu dört üniversitenin dışında ülkemizde arşivcilik eğitimi vermeye aday bölümler, Atatürk Üniversitesi Kütüphanecilik ve Başkent Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleridir. Ancak Atatürk Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde henüz eğitim-öğretime başlanmamış, Başkent Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde ise arşivcilik eğitimine yer verilmemiştir.

Ülkemizde günümüze kadar iki üniversitede anabilim dalı, ikisinde ise bölüm adı altında aktif olarak yürütülen arşivcilik eğitimi programları, genel bilgileri ve içerdiği derslerle birlikte şu şekilde sıralanmaktadır:

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Bölüm, 1987 yılında Arşivcilik Bölümü adıyla kurulmuştur. 1988-89 öğretim yılında eğitime başlayan Arşivcilik Bölümü, ülkemizde lisans düzeyinde eğitim verme amacıyla kurulmuş ilk bölüm olma özelliğine sahiptir. Sonraki yıllarda yüksek lisans ve doktora düzeyinde de eğitim vermeye başlayan Arşivcilik Bölümü'nün, 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren adı, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü olarak değiştirilmiştir.

Arşivcilik Bölümü'nün yanı sıra Marmara Üniversitesi bünyesinde 1995 yılında Arşivcilik ve Evrak Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (AREM) kurulmuştur. Bu merkezin amacı, arşivcilik ile ilgili bilimsel her türlü çalışmayı özendirme ve desteklemek, Türkiye'de mevcut kamu ve özel arşivlerin gelişmesi için çalışmalarda bulunmak ve bu tür faaliyetlerde bulunanlara destek vermektir. Ayrıca arşivcilik alanında faaliyet gösteren yerli ve yabancı, özel ve resmi kuruluşlarla işbirliği yapmak ve faaliyetlerin gerçekleşmesinde, yerli ve yabancı uzmanlardan yararlanarak ortak proje ve çalışmalar yürütmek, kamu ve özel sektöre, arşivcilik konusunda çeşitli bilgiler sunmak, bu konudaki meslek elemanlarının yetişmesine katkıda bulunmak, danışmanlık ve gözetim gibi teknik hizmetler vermek de bu merkezin amaçları arasında yer almaktadır (Rukanacı, 1998: 60-61).

Arşivcilik Bölümü'nde 1993-1994 öğretim yılından itibaren lisans düzeyinde ağırlıklı İngilizce öğretim programına geçilmiştir. Bu programa devam edebilmeleri için öğrenci-

lerin, dört yıllık eğitim programına ek olarak bir yıl İngilizce eğitimi almış olmaları ve/veya İngilizce seviye tespit sınavını başarmış olmaları zorunludur. Öğrenciler, üçüncü yıldan itibaren klasik ve modern arşivler olmak üzere iki ihtisas dalına ayrılmakta ve aldıkları seçmeli derslerle bu alanlarda uzmanlaşmaktadırlar. Programa kayıt yaptıran öğrenciler, dört yıllık eğitimleri sonrasında arşivcilik alanında teorik ve uygulamalı bir araştırma yapmak ve tez hazırlamakla yükümlüdürler. Verilen teorik bilgileri desteklemek amacıyla 20 iş gününden az olmamakla koşuluyla öğrencilere iki defa staj yaptırılmaktadır. Staj yerlerinin seçiminde kurumların, arşivcilik eğitimi almış olan personel istihdam ediyor olmasına özen gösterilmektedir (Marmara Üniversitesi..., 1996: 1-5).

Ad değişikliğinden sonra Bölüm'de, arşivcilik eğitimi oranında kütüphanecilik eğitimi verilip verilmeyeceği henüz belirginlik kazanmış değildir. 2002-2003 eğitim-öğretim yılına kadar verilen ağırlıklı arşivcilik eğitimi, hem tarihi belgeleri analiz etmeye, günümüz Türkçesine çevirmeye ve düzenlemeye yönelik dersleri, hem de elektronik ortamda üretilen, çoğaltılan, yayımlanan ve korunan belgeleri analiz etmeye ve düzenlemeye yönelik dersleri içermektedir. Genel olarak tarihi belgeleri doğrudan ve dolaylı olarak analiz etme ve düzenlemeye yönelik dersler şu şekilde sıralanabilir: Osmanlı Devlet Teşkilatı Tarihi, Osmanlı Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Osmanlı Yazı ve Grameri, Osmanlı Paleografyası, Osmanlıca Zor Metinler, Konservasyon, Osmanlı Hat Sanatı, Osmanlı Doküman Türleri, Osmanlı Ekonomi Tarihi, Osmanlı Kültür ve Medeniyet Tarihi, Osmanlı Arşiv Dokümanları, Diplomatik ve Osmanlı Coğrafi Tarihi.

Kurum ve kuruluşlarda gerek manuel gerekse bilgisayar ortamında üretilen belgelerin kontrol altına alınmasına yönelik verilen dersler ise şu şekilde sıralanmaktadır: Arşiv İdareesine Giriş, Bilgi Kaynakları, Yönetim Bilimine Giriş, Hukuk ve Arşiv Mevzuatına Giriş, Belge Yönetimi, Kütüphanecilik ve Dokümantasyon, Düzenleme ve Tanımlama, Bilgi Yönetimi, Arşivlerde Bilgisayar Kullanımı, İş Yönetimi, Personel Yönetimi, Arşiv Yönetimi dersleridir.

Ayrıca Bölümde genel nitelikli yardımcı dersler de verilmektedir: İleri İngilizce, Micro-Macro Ekonomiye Giriş, Bilgisayara Giriş, Pratik Eğitim Unsurları, Özel Arşivler, Ölçme-Değerlendirme, İnternet, Organizasyon Yapıları, Pratik Eğitim Unsurları ve Araştırma Yöntemleri. Söz konusu program içinde eğitim almak isteyen öğrenciler bir yıllık İngilizce hazırlık eğitimine tabi tutulmaktadırlar. Bir yıllık ön hazırlıktan sonra bölümde eğitime başlayan öğrenciler dört yıl boyunca ileri düzeyde İngilizce dersleri ile eğitimlerini sürdürmektedirler. Eğitim dilinde ağırlıklı İngilizce'nin kullanılması, öğrencilerin yabancı literatüre yapancı kalmamasına, mezuniyetleri sonrasında ise rahatça iş olanakları bulmalarına neden olmaktadır. Ayrıca üçüncü sınıftan itibaren derslerin yarısından fazlası uygulamaya yönelik seçmeli derslerden oluşmaktadır. Bu durum öğrencilerin hem niteliksel açıdan daha eğitilmiş olmalarına hem de kendi tercih ettikleri alanlarda eğitim görmelerine fırsat sağlamaktadır.

Lisans üstü eğitim düzeyinde çok zengin ders seçeneği bulunmayan Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'ndeki yüksek lisans ve doktora programlarında verilen dersler şunlardır:

Belge Yönetimi, Karşılaştırılmalı Arşiv İdaresi (I-II), Niteleme Düzenleme, Enformasyon Bilimleri (I-II), Bilgisayar Teknikleri (I-II), İşletme Yönetimine Giriş (I-II) ve İnsan Kaynakları (I-II), Araştırma Teknikleri, Yönetim Enformasyon Sistemleri, Arşiv Literatürü, Yazma Teknikleri, İş Akışı Yönetimi, Belge Yönetimi (I-II) ve Arşivlerden Yararlanma. Gerek yüksek lisans, gerekse doktora programındaki derslere bakıldığında verilen derslerin sayıca fazla olmadığı, bunun da öğrencilere farklı alanlarda çalışma imkanı tanımadığı görülmektedir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Prof. Dr. M. Kütükoğlu'nun başkanlığındaki bir heyet tarafından 1987 yılında kurulmuş ve 1988-89 eğitim-öğretim yılından itibaren Bölüm'de eğitime başlanmıştır. Ancak Türkiye genelinde arşivcilik ve kütüphanecilik alanında eğitim veren bölümlerde yapılan düzenleme sonrasında, İstanbul Üniversitesi'nde de iki bölüm birleştirilmiş ve 2002-2003 öğretim yılından itibaren Bilgi ve Belge Yönetim Bölümü çatısı altında toplanmıştır.

2001-2002 öğretim yılı ders programlarına bakıldığında Arşivcilik Bölümü lisans ve yüksek lisans programlarının, ülkemiz arşiv kaynaklarının türü ve yapısı düşünülerek ulusal düzeyde ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesine yönelik hazırlandığı görülmektedir. Eğitim, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki farklı yapıda sürdürülmektedir. Ayrıca her öğrenci için tarihi arşivler ve çağdaş kurum arşivlerinden oluşan iki staj zorunluluğu bulunmaktadır.

2003 yılından önce lisans ve yüksek lisans düzeyinde olmak üzere iki farklı eğitim programı bulunan bölümde, lisans eğitimi 'Tarihi Devlet arşivleri' ve 'Müessese Arşivleri' şeklinde iki anabilim dalı ile sürdürülmektedir. Bu durum, öğrencilerin bir bölümünün tarihi arşivler konusunda, diğer bir bölümünün ise günümüz arşiv kurumları konusunda eğitim görmelerine olanak sağlamaktaydı. Bu açıdan bakıldığında program, kendi tercihini kullanma yönünde öğrenciye seçme fırsatı sunmaktaydı. Öğrenciler üçüncü sınıftan itibaren kendi tercihlerini kullanarak söz konusu anabilim dallarından birine yönelmekte, eğitimlerini ağırlıklı olarak bu alanlardan birinde sürdürmekteydiler. Ancak Yüksek Öğretim Kurulu tarafından alınan karar gereğince 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren Arşivcilik Bölümü'ne öğrenci alınmaması ilke kararı sonrasında söz konusu Bölüm, İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü ile birleştirilmiş ve Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu karar sonrasında 2003-2004 eğitim-öğretim yılından geçerli olmak üzere henüz ilk yılın programı oluşturulmuş, ikinci, üçüncü ve dördüncü yıllara ait program ise daha sonraya bırakılmıştır. Arşivcilik Bölümü 2001-2002 öğretim yılı lisans programında bulunan doğrudan tarihi kaynakların analizine, çözümüne ve düzenlenmesine yönelik dersler şu şekilde sıralanabilir: Osmanlıca Türkçesine Giriş, Genel Arşivcilik Bibliyografyası, Arşivciliğe Giriş, 19. yy.'a Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi, Tarihi Arşivler Temel Bibliyografyası, 20. yy. Osmanlıca Türkçesi Metinleri, 17-19. yy. Arşiv Metinleri, Osmanlı Merkez Teşkilatı, Osmanlı Paleograf ve Diplomatik İlmî I-II, 19. yy. Osmanlı Siyasi Tarihi, Osmanlıca Belge Türleri, Osmanlı Taşra Teşkilatı, Osmanlı Arşiv Belgeleri ve

Tarihi Belgelerin Değerlendirilmesi. Günümüz arşiv kaynaklarının düzenlenmesine yönelik verilen dersler ise şunlardır: T.C. Devlet Teşkilatı, Kamu Hukuku, Bibliyografya Kavramına Giriş, Enformasyon Kavramına Giriş, Belge Yönetimine Giriş, Enformasyon Teknolojisi Araçları, Enformasyon Kaynakları, Arşiv Malzemesinin Bozulma Nedenleri, İşletme, Arşivlerde Belge-Bilgi Kavramı, Genel Arşivcilik Yayınları, Arşiv Malzemesinin Konservasyonu ve Restorasyonu, Arşivlerde Dokümantasyon, Bilgisayar Kullanımına Giriş, Arşivcilikle İlgili İngilizce Metinler, Fotoğraf-Sesli Belgeler ve Radyo Arşivleri, Bilgi Ağları, Bilgi Kurumunda Mevzuat, Sağlık Arşivleri, Arşiv Yönetimi, Görsel-İşitsel Belgeler ve TV Arşivleri, Arşivlerde Kullanıcı Profili, Kamu ve Arşivlerin Eğitim Hizmetleri, Özel ve İş Dünyası Arşivleri ve Yönetim Bilgi Sistemleri, Arşivlerde Kataloglama ve Tasnif, Arşivcilikle İlgili Bilgisayar Programları ve Arşiv Araştırmaları. 2001-2002 öğretim yılı Arşivcilik Programı'nda sunulan derslere bakıldığında öğrencilere, mesleki alanda ihtiyaç duyabilecekleri bir çok konuda eğitimin verilmiş olduğu görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu program hakkında, arşivcilik eğitiminde yer alması gereken çok çeşitli konuları içerdiği ve zengin ders seçeneği ile öğrencilere ilgi duydukları alana yönelme olanağı tanıdığı değerlendirilmesinde bulunulabilir.

2002-2003 öğretim yılından itibaren Yüksek Öğretim Kurulu kararıyla Arşivcilik Bölümü'ne yeni öğrenci alınmasına son verilmiş, Kütüphanecilik ve Arşivcilik Bölümleri Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adı altında birleştirilmiştir. 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren programa konan ilk iki yarıyıl dersleri ise şunlardır: Bilgi ve Belge Yönetimine Giriş I-II, Bilgi Kaynakları I-II, Bilginin Örgütlenmesi, Osmanlıca Türkçesi I-II.

2002-2003 öğretim yılından önce İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü lisansüstü programlarında verilen dersler şunlardır: Metin Tenkidi Tekniği (Seminer), Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Osmanlı Arşivinde Belge Türleri, Osmanlı Arşivinde Defter Türleri, Türkiye'nin Jeopolitiği, Arşivcilikle İlgili Yabancı Bibliyografya ve Arşivcilikte İnternet Kullanımı. Ancak 2003-2004 öğretim yılı yüksek lisans ve doktora programlarına bakıldığında, programlarda doğrudan arşivcilikle ilgili dersin bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Kütüphane ve Enformasyon Bilimi Eğitim, Kütüphane ve Bilgi Merkezlerinde Sistem Analizi gibi genel nitelikli derslere programda yer verilmektedir. Bölümde sunulan lisansüstü programa genel olarak bakıldığında Arşivcilik Bölümü'nde verilen ders çeşitliliği ve zenginliğinin bu programda olmadığı söylenebilir.

Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü, oluşturulan çeşitli kurslar ve ön lisans diploması veren kürsülerin ardından, 1954-55 eğitim-öğretim yılında eğitime başlamıştır. 1989-90 eğitim-öğretim yılında faaliyete başlanan Arşivcilik Anabilim Dalı'nda lisansüstü eğitim 1995 yılından sonra Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Kütüphanecilik Anabilim Dalında sürdürülmüştür. Yüksek lisans ve doktora düzeyinde doğrudan arşivcilik diplomasının vermediği lisansüstü eğitim içinde, arşivcilik dersleri öğrencilere seçmeli olarak sunulmakta; isteyen öğrenci verilen dersler içinden yapacağı tercihe göre kendini bu alanda yetiştirme imkanına sahip olabilmektedir.

Ülkemizde ilk devamlı kütüphanecilik eğitimi, Milli Kütüphane'nin de kurucusu olan Adnan Ötügen'in çabalarıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi "Kütüphanecilik Kursları" ile başlamıştır. Söz konusu kursların ders programında arşiv derslerinin de yer aldığı görülmektedir (Binark, 1980: 223-224).

Bölümün amacı başlangıçta kütüphaneci yetiştirmek iken, sonraki tarihlerde bu amacın kapsamı genişlemiş, 1970'den başlayarak bilgi bilim ile ilgili dersler programda yer almaya başlamıştır. 1989-1990 öğretim yılında Dokümantasyon-Enformasyon ile Arşivcilik Anabilim Dalları oluşturulmuş, böylelikle Kütüphanecilik de dahil olmak üzere Bölüm'de toplam üç anabilim dalı yer almıştır. Her türlü bilgi kullanıcısının, hangi ortam üzerinde olursa olsun, bir bilgi merkezine bağımlı kalmaksızın, gereksinme duyduğu doğru ve anlamlı bilgiye hızla erişmesini içeren bir kavram olan bilgi bilim, özellikle Dokümantasyon-Enformasyon Anabilim Dalı programlarında yoğun olarak işlenmiştir (Bilgi ..., 2003).

Aktif olarak eğitimin sürdürüldüğü yıllarda Arşivcilik Anabilim Dalı'nda sınırlı sayıda öğrencinin yararlanabildiği İngilizce hazırlık sınıfı bulunmaktaydı. Kütüphanecilik Bölümü çatısı altında bulunan Kütüphanecilik, Arşivcilik ve Dokümantasyon-Enformasyon Anabilim Dalları'na ait dersler, ilk iki yıl ortak program içinde sunulmaktaydı. Arşivcilik Anabilim Dalı'nda aktif olarak eğitimin sürdürüldüğü yıllarda tarihi arşivlere yönelik olarak Osmanlıca, Yazı Türleri, Osmanlı Diplomatığı, Osmanlı Devlet Teşkilatı ve T.C. Devlet Teşkilatı dersleri verilmekteydi. Ayrıca, günümüz kurum kuruluşlarında üretilen belgelerin düzenlenmesine yönelik ise Belge Yönetimi, Arşiv Otomasyonu, Arşivlerde Belge Düzenleme ve Erişim Sistemleri, Sistem Analizi ve Kuramsal Analiz, Dizinleme ve Öz Çıkarma Teknikleri ve Veri Tabanları dersleri verilmekteydi.

Öğretim elemanı açığının eğitimin sürdürülmesine engel olduğu gerekçesiyle 1995 yılından sonra Arşivcilik Anabilim Dalı'na öğrenci alımı durdurulmuştur (Özdemirci, 2002: 69). 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren ise Bölüm'de eğitim, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü adı altında, karma eğitim sistemi sürdürülmüştür. Halen yürütülen eğitim programı içinde doğrudan arşivciliğe yönelik dersler şunlardır: Bilgi Merkezleri ve Yönetim, Belge Yönetimi, Arşiv Yönetimi, T.C. Devlet Teşkilatı, Osmanlıca I-II ve Osmanlı Devlet Teşkilatı. Sunulan derslere bakıldığında Bölüm'de yeterli oranda arşivcilik eğitiminin verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nü bitirenler kamu ve özel kuruluşların kütüphane ve/veya bilgi merkezlerinde, üniversite, halk ve okul kütüphanelerinde, Milli Kütüphane'de, devlet arşivlerinde, özel arşivlerde, tarama motoru hazırlayan kuruluşlarda, basılı ve/veya elektronik ortamda indeks ve öz hazırlama hizmeti sunan ya da dağılımı işlevini gerçekleştiren kuruluşlarda ve bilgisayar yazılım şirketlerinde, kütüphaneci, arşivist, dokümantalist, enformasyon uzmanı, akademik uzman, sistem danışmanı, bilgi hizmeti pazarlama uzmanı vb. unvanlarla çalışma olanağı bulabilmektedir (Bilgi ..., 2003).

Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde sunulan lisans eğitiminin yanı sıra yüksek lisans ve doktora eğitimi de verilmektedir. Lisans üstü eğitim programında, kütüphanecilik, arşivcilik ve dokümantasyon-enformasyon disiplinlerinin her üçünü de kap-

sayan dersler bulunmakta; arşivcilik alanında eğitim almak isteyen öğrencilere bu alanda seçmeli ders imkanı sunulmaktadır. Öğrencilerin Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans ve doktora programında arşivcilikle ilgili alabilecekleri dersler şunlardır: Modern Arşivler (Dünya'da ve Türkiye'de), Elektronik Belge Yönetimi ve Arşivler, Arşivciliğimizin Sorunları, Bilgi Mevzuatı, Kamu Yönetimi ve Bilgi Hizmeti, Basılı Belgelerin Sayısallaştırılması, Belge Merkezlerinde Saklama Planlarının Geliştirilmesi, Kurumsal Bilgi Yönetimi ve Türkiye'de Arşiv Eğitimi (Seminer).

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde 1972-73 eğitim-öğretim yılında lisans üstü eğitime, 1974-75 öğretim yılında ise lisans eğitimine başlanmıştır. Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü örneğinde olduğu gibi 1993-94 öğretim yılından itibaren Kütüphanecilik, Arşivcilik ve Dokümantasyon-Enformasyon Anabilim Dalları hayata geçirilerek, üç Anabilim Dalı'na da öğrenci alınmasına başlanmıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi 2002-2003 öğretim yılından sonra Kütüphanecilik Bölümü, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. Halen geçerli olan eski programa göre Arşivcilik Anabilim Dalı'nda okutulan dersler, diğer bölümlerde olduğu gibi hem tarihi hem de günümüz arşivlerine yönelik olarak düzenlenmiştir. Arşivcilik Anabilim Dalı'nda tarihi arşivlere yönelik verilen lisans dersleri şu şekildedir: Arşivciliğe Giriş, Osmanlıca, Arşiv Yönetimi, Osmanlı Kurumları ve Arşiv Türleri. Verilen derslere bakıldığında program, tarihi belgelerin analizi ve düzenlenmesine yönelik derslerden çok, günümüz arşiv kurumlarının organizasyonu ve kurumsal belge yönetiminin oluşturulmasına yönelik derslerden oluşmaktadır. Tarihi arşivlere yönelik verilen derslere karşın, günümüz arşivciliği ile ilgili verilen derslerin çeşitliliği ve ders oranının oldukça fazla olduğu görülmektedir. İlk iki yıl diğer anabilim dalları ile ortak program içinde eğitim verilen arşivcilik ders programında, günümüz arşivciliğine yönelik verilen dersler şunlardır: Belge ve Bilgi Bilimine Giriş, Bilgi Kaynakları, Kullanıcı Grupları ve Özellikleri, Mesleki İngilizce, Bilginin Organizasyonu, Bilgi Erişim Kaynakları, Belge Yönetimi, Türkiye'nin İdari Yapısı, Ofis Otomasyonu ve Veri Tabanı Yönetim Sistemleridir. Ayrıca söz konusu program içinde Bilgisayara Giriş, Programlama, Araştırma Yöntemleri, İstatistik, Enformasyon Teknolojisi, Sistem Analizi ve Erişim Kaynakları gibi daha genel nitelikli sayılabilecek dersler de bulunmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü lisans üstü programlarında verilen derslere bakıldığında, doğrudan arşivciliğe yönelik ders sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Söz konusu dersler Nadir Eserler, Arşiv, Türkiye'de Arşiv Sorunları ve Türkiye'de Kağıttır. Bu açıdan bakıldığında Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde verilen arşivcilik eğitiminin gerek lisans gerekse yüksek lisans düzeyinde yüzeysel kaldığı görülmektedir.

Sonuç

Ülkemizde arşivcilik eğitimine genel olarak bakıldığında, söz konusu eğitimin sistemli ve düzenli olarak yalnızca akademik düzeyde yapıldığı, ayrıca kurum ve kuruluşlar

bağlamında personelin zaman zaman hizmet içi eğitim yöntemiyle eğitildiği görülmektedir. Ülkemizde üniversiteler düzeyinde verilen arşivcilik eğitiminin fazla bir geçmişi bulunmadığı gibi, bu programların genellikle tarih ve kütüphane bilimine yakın derslerle tamamlanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Ders programları incelendiğinde bu alanda eğitim veren dört bölümde de öğretim elemanı açığı bulunduğu, bu nedenle arşivciliğe yönelik derslerin farklı bölümlerden gelen öğretim elemanları ile desteklenerek sürdürüldüğü görülmektedir. 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren ise söz konusu dört bölümde de yeniden yapılanmaya gidilmiş, kütüphanecilik ve arşivcilik alanında eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan anabilim dalı ve bölümler, bilgi ve belge yönetimi adı altında birleştirilmiştir. Böylece söz konusu dört bölümün adı da Bilgi ve Belge Yönetimi şeklinde düzenlenmiştir. Kütüphanecilik eğitimi verilmeyen Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde eğitimin arşivcilik ağırlıklı olarak sürdürüleceği, diğer bölümlerde ise kütüphanecilik, dokümantasyon-enformasyon ve arşivcilik eğitiminin karma bir program içinde yürütüleceği görülmektedir. Gerek arşivcilik gerekse kütüphanecilik ve dokümantasyon anabilim dalı öğrencilerinin, okul sonrasında mezun oldukları alanlarda çalışamamaları, bölümlerin karma eğitime geçmesine neden olmuştur. Ancak öğrencilere ilk iki yıllık genel eğitim sonrasında, yönelmek istedikleri alanları seçebilme şansını tanyacak kadar çok ve çeşitli derslerin yer aldığı bir programın hazırlanması, öğrenci ve mezunların istekli bir biçimde öğrenim görmelerini ve daha nitelikli olarak mezun olmalarını sağlayacaktır. Arşivcilik eğitiminin niteliğini artırmak için, lisans ve lisansüstü programlarında arşivcilik alanında derslere de yer verilen Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin ders programlarında şu ilkeler doğrultusunda düzenlemelere gidilebilir:

· Arşivcilik alanında sunulan ders programlarının düzenlenmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli ölçüt, derslerin ve ders içeriklerinin zamanın getirdiği yeniliklere ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde değiştirilebilmesidir. Ders programları, değişimi, yenilikleri ve ihtiyaçları karşılayacak şekilde sürekli yenilenmeli, özellikle bilgisayar ve iletişim hizmetlerinde meydana gelen gelişmeleri söz konusu programlara yansıtılabilmek için her an hazırlıklı olunmalıdır.

- Arşivcilik alanında verilen derslere bakıldığında, eğitimi pekiştiren ve tamamlayan bir çok alanda dersin bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle arşiv belgelerinin kataloglanması, elektronik belge hizmetleri, belge koruma, dosyalama sistemleri, yazı türleri, arşiv binaları ve araçları gibi arşiv eğitimi tamamlayıcı dersler söz konusu bölümlerin programlarına yerleştirilmelidir.
- Ayrıca teorik bilgilerini pekiştirmeleri bakımından bu alanlarda eğitim alan öğrencilere yoğun bir uygulama ortamı hazırlanmalıdır. Söz konusu ortamın oluşturulmasında yerel ve ulusal arşivlerin zengin kaynaklarından yararlanılabilir.
- Geleneksel kamu hizmetlerinin bilgisayar ve iletişim teknolojileri ile ağ ortamına aktarıldığı günümüzde, arşivcilik eğitimi ve eğitim programları da elektronik dönüşüme cevap verebilecek şekilde tasarlanmalıdır. Bunun için programlara elektronik belge üretimiyle ve elektronik ortamlarla ilgili yasal düzenlemeler,

standartlar, uluslararası kriterler, yazılım ve donanım gibi çeşitli konuları içeren, bu konularda aydınlatıcı bilgiler verilen dersler konmalıdır. Ayrıca programda elektronik devlette ve elektronik dönüşüm sürecinde belge yönetiminin rolünü ortaya koyan derslere de yer verilmelidir.

- Öğrencilere ulusal arşiv hizmetlerinin yapısı ve içeriği konularında daha nitelikli eğitim sunmak için, çeşitli arşivlerden davet edilen uzmanların konferans vermesi sağlanmalı ve bu arşivlere geziler düzenlenmelidir.
- Özellikle lisansüstü programlarda olmak üzere konservasyon ve tarihi belgelerin tahlili gibi daha ayrıntılı derslerin verilmesi sağlanmalı, yüksek lisans ve doktora düzeyinde araştırmacıların arşivcilik ve belge yönetimi alanlarında çalışma yapmaları teşvik edilmelidir.

Ülkemizde diğer disiplinlere oranla henüz çok daha yeni olan arşivcilik eğitiminin gelecekte daha nitelikli sunulması, söz konusu eğitimin hem yurt dışında verilen eğitim programlarına hem de ulusal ihtiyaçlara göre yeniden analiz edilmesine bağlıdır. Bu nedenle daha kalıcı, üretken ve nitelikli hizmetin önkoşulu olarak değerlendirilen eğitim olgusunun arşivcilik alanında da kendini göstermesi için sayılan bu önerilerin zaman içinde yerine getirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Ataman, Bekir Kemal. (1989). Arşivcilik eğitimi üzerine. *Türk Kütüphaneciliği* 3 (1), 36-47.

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2004). *Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü*. [Çevrimiçi] Elektronik Adres: <http://www.ankara.edu.tr/faculties/letters/bilgibelge/bbygenelbilgi.htm> [07.03.2004]

Binark, İsmet. (1994). *Türk arşivlerinin kısa tarihçesi ve DAGM faaliyetleri*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Cook, Michael. (1984). Arşivci yetiştirmede izlenecek öğretim programları. Çev. Ömer Ertürk. *Günümüzde Arşiv Yönetimi Meslek Eğitiminin Temelleri: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde Verilen Konferanslar, 24 Nisan Mayıs 1982* içinde (31-38). Yay. haz. Jale Baysal. İstanbul: T.K.D. İstanbul Şubesi.

İpşirli, Mehmet. (1998). Arşivciliğin meslek haline getirilmesi. *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar) 20-21 Nisan 1998 Ankara* içinde (447-456). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü Tanıtım Broşürü. (1996). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Özdemirci, Fahrettin. (2002). A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde arşiv eğitiminin kısa geçmişi ve yeri. *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, 3 (Nisan 2001), 69-78. [Çevrimiçi] Elektronik Adres:

http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ogrelfiles/fo/dtcf_arsivegitiminin_gecmisi.doc [26.05.2004].

Özdemirci, Fahrettin ve A. Oğuz İcimsoy. (2001). Ülkemizde arşiv-eğitim öğretiminin yapılandırılması ve beklentiler konulu workshop sunuşu. *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, 3 (Nisan 2001), 65-67. [Çevrimiçi] Elektronik Adres: http://www.humanity.ankara.edu.tr/bilgibelge/ogrelfiles/fo/ulkemizde_arsiv_egitimi.doc [26.05.2004].

Rukancı, Fatih. (1998). *Türkiye'de Arşivcilik Eğitimi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜLKEMİZDEKİ BİLGİ MERKEZLERİNDE PERSONEL YÖNETİMİ VE PERSONELE YÖNELİK KARAR VERME DURUMU

Malik Yılmaz*

Giriş

Bilgi merkezini oluşturan unsurlardan birisi de personeldir. Personel yönetimine insan kaynakları yönetimi de denilmektedir. Personel yönetimi, yöneticilere örgütte yürütülen faaliyetler için gerekli olan insan kaynağını sağlamanın ve bu kaynaktan en verimli şekilde yararlanmanın yollarını gösterir. Yöneticilerin en önemli faaliyetlerinden birisi de, insan kaynaklarının doğru seçimi ve onun belirlenen amaçlar doğrultusunda en iyi şekilde yönlendirilmesi ve kullanılmasıdır. Personel yönetiminin temel konusu örgütte bulunan ve faaliyetleri yürüten insan kaynağıdır. Personel yönetimi veya insan kaynakları yönetimi temelde, "örgütte çalışanlar arasındaki ilişkileri etkileyen tüm yönetsel kararları içermektedir. Bunlar personel seçimi, performans ölçümü, personelin eğitimi ve geliştirilmesine ilişkin kararlardır" (İnsan kaynakları..., 2000: 17). Daha genel bir anlatımla personel yönetiminin içine personelin seçimi, işe alınması, yerleştirilmesi, iş tanımı, ücret sistemi, hizmet içi eğitim, başarı ölçme ve değerlendirme ve insangücü planlaması gibi konular girmektedir.

Personel yönetimi ve bilgi merkezleri

Personel yönetimi veya insan kaynaklarının amacı, "stratejik ve işlevsel olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. İşlevsel açıdan insan kaynaklarının yönetimi, örgütün iş gücü gereksiniminin karşılanması ile ilgilidir. Buna eğitim, ücret ve maaş idaresi, kontrol sistemleri de dahildir. Buna karşılık stratejik insan kaynakları genel olarak, seçilecek insanların özelliklerinin analizi, onlardan oluşturulacak veya onlara verilecek değerler, geliştirilmesi gereken ödüllendirme sistemi gibi faaliyetleri ele almaktadır" (Özgen, 1992: 15).

Bilgi merkezlerinde personel deyince, diğer örgütlerde olduğu gibi, belirlenen amaçlara ulaşmayı sağlayacak hizmetleri yürüten ve devamını sağlayan nitelikli ve nicelikli insangücü anlaşılmaktadır. Bilgi merkezinde çalışan personelin mesleki bilgilere ve bunları uygulayabilme becerisine sahip olması, gerekli ve yeterli bilgilerle donatılması, bilgi merkezinde verilen hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini arttırmaktadır. Nitelik ve nicelik yönünden yetersiz personele sahip olan bilgi merkezleri, bilgi merkezini oluşturan diğer unsurlara sahip olsalar bile, yapılacak faaliyetlerden ve verilecek hizmetlerden olumlu sonuç alamayacaklardır. Bilgi merkezinde çalışan personelin nitelikli yani kalifiye olması demek, onun kütüphanecilik veya bilgi ve belge yönetimi formasyonuna ve bilgisine sahip olması demektir. Bu da, üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan bireylerin hizmetlerdeki gerekliliğini ve yerindeliğini göstermektedir. Bunun için yetkili kişiler, bilgi sunma hizmetinde

* Araş. Gör. Malik Yılmaz, Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisidir. E-posta: mayilmaz@humanity.ankara.edu.tr

çalışacak personelin planlamasını yaparken, bu önemli noktayı göz önünde bulundurmalıdır. Söz konusu özelliğin istenilen şekilde gerçekleşmesi durumunda, doğrudan doğruya hizmetleri olumlu yönde etkileyecek ve sunulan hizmetlerle belirlenen amaçlara ulaşma konusunda önemli yararlar sağlayacaktır.

Bilgi merkezlerinde personel düzenlenmesi planlamaya bağlıdır. Bilgi merkezleri de hizmet sunan veya üreten örgütler oldukları için, diğer örgütlerde olduğu gibi yapılacak faaliyetlerin düzenli yürütülebilmesi için personel planlaması işlevine gereksinim duyulmaktadır. Planlama olmadan hiçbir faaliyet yapılamayacağı gibi, plansız ve gereksinimlere yanıt veremeyecek bir personel süreci ile de hizmetler istenilen şekilde ve düzeyde yürütülemez. Bu sebeple yönetimin diğer süreçlerini de içine alan ve doğrudan etkileyen planlama süreci, personel sürecinin de ilk basamağını oluşturur. Personel planlaması, şimdiki ve gelecekteki personel gereksinimlerini belirlemek, personelin nitelikli ve nicelikli olmasına dikkat etmek, varolan personelden en üst düzeyde yararlanmak ve personeli belirlenen amaçlar doğrultusunda yönlendirmek için yapılmaktadır. Bilgi merkezlerinde personel planlaması yapılırken dikkat edilmesi gereken ve personel planlamasını etkileyen bir takım faktörler vardır. Örneğin, bilgi merkezinin türü, dermenin hacmi, hizmetler için tahsis edilen bütçe, kullanıcı türü ve yoğunluğu ve ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum gibi faktörler personel planlamasını etkileyebilecek unsurlardır. Bu yüzden personel planlamasını yapacak bireylerin işlerinde uzman, geleceği görebilme ve değerlendirebilme yeteneğine sahip olması gerekmektedir (Açıkel, 1992: 53). Aynı zamanda personel planlaması yaparken, ülkede bulunan çeşitli bilgi merkezleri için uzmanlar tarafından tespit edilen ve oluşturulan personel standardı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bilgi merkezlerinde bilgi hizmetini yerine getirebilmek için çeşitli düzeylerde ve niteliklerde personel bulunmaktadır. Meslekten olan ve olmayan şeklinde gruplandırılacak personelin mali giderleri için, bütçeden önemli bir kısım ayrılmaktadır. Bu nedenle bütçedeki harcamalar kısmındaki en fazla kalemi dermeyle birlikte personel giderleri oluşturmaktadır. Bunun için bilgi merkezinin bütçesi oluştururken, personel unsuru da diğer giderlerle birlikte dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte kamuya bağlı bilgi merkezlerinde çalışan personelin giderleri bilgi merkezinin bütçesi oluşturulurken dikkate alınmaz; çünkü personel ücretleri ve diğer giderleri Maliye Bakanlığı kanalıyla ilgili kurumlar tarafından ödenmektedir.

Bilgi merkezinde personel planlaması ve personele yönelik karar verme

Bilgi merkezinde çalışan personel deyince, çeşitli birimlerde çalışan ve bilgi hizmetini yürüten personel ile diğer işleri (temizlik, bakım, onarım, güvenlik vs. gibi) yapan personel şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Bilgi hizmetlerinin yürütüldüğü birimlerde çalışan personelin kütüphanecilik eğitimi ve formasyonuna sahip olmaları bilgi merkezi yönetimine göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bireylerin meslekten olması, yürütülen faaliyetler ile ilgili verilecek kararları ve dolayısıyla bilgi sunma hizmetini olumlu şekilde etkileyecektir. Bununla birlikte bilgi merkezinde gerçekleştirilecek işlerin tümü uzmanlık gerektirmez; Depo hizmetlerini yürüten, temizlik yapan, güvenlikten sorumlu olan personelin yaptıkları işler bu grupta değerlendirilebilir. Personel alınma kararı verirken yöneticilerin, gereksinim-

lere ve içinde buldukları koşullara göre bu faktörü de göz önünde tutmaları gerekmektedir. "Bilgi merkezlerinde personel gruplaması olarak, belli başlı iki gruptan söz edilebilir. Birinci grupta, profesyonel ve profesyonel olmayan elemanlar biçimindeki gruplamadır. Başka bir grup ise, profesyonel elemanlar arasında yapılabilir. Profesyonel elemanların bir kısmı, doğrudan doğruya kütüphane, belge ve bilgi bilimleri alanında eğitim görmüş olabilirler. Bazı elemanlar ise, bu tür bir meslek eğitimi yerine, örneğin, tarih, filoloji, matematik vb. gibi çok değişik alanlarda lisans ya da lisans üstü öğrenim gören ve konu uzmanları olarak düşünülecek elemanlardır" (Yontar, 1995: 127). Personel yönetimi kapsamında, personelin seçimi, yerleştirilmesi, eğitilmesi ve değerlendirilmesi gibi işlevler vardır. Tüm bu işlevler, yönetimi ilgilendiren ve karar verilmesini gerektiren işlevlerdir. Personel seçimi veya personel alımı, hizmetleri yürütecek ve hizmetlerin devamını sağlayacak insangücü istihdamını içerir. Personel seçimi işleminin sağlıklı ve hizmetin niteliğine uygun biçimde yapılabilmesi için, seçme işleminden önce yöneticinin veya yönetim kademesinin bir ön hazırlık çalışması yapması gerekir. Örgütün genel politikası doğrultusunda daha önce hazırlanmış olan personel planlamasına göre, birimlerin veya bölümlerin personel gereksinimleri tespit edilir. Daha sonra iş analizi yöntemi ile işin tanımı yapılır. İş tanımının çok iyi yapılması ve iş görenin (çalışanın) özelliklerinin de bu tanıma göre belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla işe alınacak adayların yönetimce bu tanımlara göre tespit edilmesi daha sağlıklı olacaktır (Erdoğan, 1991: 11).

Kamuya bağlı bilgi merkezlerinde personel seçiminde bilgi merkezi yöneticilerinin tümüyle karar verme yetkileri yoktur; bununla birlikte üst yönetime personelin özelliğini içeren tavsiye niteliğinde kararlar sunabilmektedirler. Yalnız üniversite kütüphanelerinde akademik uzman personelin alımı, rektörlük tarafından yapılmakta, yöneticinin kararı ve talebi doğrultusunda istenilen nitelikteki personelin alımı gerçekleştirilmektedir. Halen yürürlükte olan 23.7.1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gereğince kamu görevlileri dört gruba ayrılmıştır:

- 1- Memurlar;
- 2- Sözleşmeli personel;
- 3- Geçici personel;
- 4- İşçiler (657 Sayılı..., 1993: 3-4).

Söz konusu gruplar incelendiğinde, kamu alanında bilgi hizmetini yürüten bilgi uzmanlarının (kütüphanecilerin) büyük çoğunluğunun memur, bir kısmının ise, sözleşmeli personel statüsünde çalıştığı görülmektedir. T.C. Anayasası'nda Kamu Hizmeti Görevlileriyle ilgili hükümler kısmında 1.Genel İlkeler MADDE 128'de kamuda çalışan görevliler ile ilgili şu hüküm vardır:

"Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. Üst

kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir” denilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 122-123) .

Söz konusu maddede, diğer kamu kurumları gibi bir kamu kurumu olan ve kamu hizmeti veren milli kütüphaneler, halk kütüphaneleri, araştırma kütüphaneleri, arşiv kurumları, kamuya bağlı üniversite kütüphaneleri ve yine kamuya bağlı dokümantasyon ve enformasyon merkezlerine yönelik personel alımı ve personelin diğer hakları belirtilmektedir. Bununla birlikte, personelde aranacak niteliklerin ne olması gerektiği, sayısı gibi faktörler bilgi merkezi yöneticileri tarafından üst kuruma bildirilmekte, personelin alımı çoğunlukla bu yönde gerçekleştirilmektedir. Bu durum da, bilgi merkezi yöneticilerinin, personel ile ilgili verdikleri kararlarda ne kadar dikkatli olmaları gerektiğini göstermektedir. Bu, aynı zamanda tavsiye ettikleri niteliklerin üst yönetim tarafından kabulü ve onayı anlamına da gelmektedir.

Personel seçimi veya alımı işlemi, hizmetleri yürütecek personelin seçimini içerir. Personel seçiminde asıl önemli olan nokta, uygun işe uygun kişinin yerleştirilmesidir. Yani adama göre iş değil, işe göre adam yerleştirme faaliyetidir; bu personel seçiminde en önemli faktördür. Personel alma işlemi, işlerin açık bir biçimde belirlenmesini, eleman arama aşamasında duyuru yapılmasını, işe başvuran elemanlarla görüşülmesini (sınav ve mülakat yapılması) ve buna göre personelin alınması ya da alınmamasına karar verilmesini gerektirir (Yontar, 1995: 127). Personel seçimi, eğer hizmetlerin daha etkin ve verimli olması isteniyorsa, yöneticinin doğru ve yerinde karar vermesini gerektirir. Bunun için yönetici, alacağı personelin eğitim durumu ve iş deneyimi gibi niteliklerine bakmalıdır. Yöneticilerin personel seçiminde dikkat ettikleri konular farklılık göstermektedir. Örneğin bir yönetici için eğitim durumu önemli iken, diğeri için deneyim veya yaş daha önemlidir.

Yönetici, faaliyetlerin bir bütünlük içinde yürütülmesi, görev tanımlamasının yapılması, personelin eğitimi, becerisi ve deneyim düzeyinin saptanması için kurumunda iş tanımlaması yapmalıdır. İş tanımı, işin sağladığı yetkiyi, işin örgüt içindeki yerini, işi yapabilmek için gereken faaliyetleri ve sorumlulukları tanımlar ve açıklığa kavuşturur (Mucuk, 2000: 351). İş tanımlaması yaparken hangi işin ne şekilde yapılacağı, ne zaman yapılacağı ve kimin tarafından veya hangi birim tarafından yapılacağı, diğer birimlerle ilişkilerin ne şekilde olacağı bir form üzerinde belirtilmelidir. Örneğin, seçim ve sağlama birimi tarafından yapılacak yayın seçiminin ne şekilde, hangi yolla, ne kadar bütçeyle yapılacağının belirtilmesi gibi. İş tanımlaması yöneticinin mevzuatla destekli kararlar bütünü oluşturacaktır.

Personelin alımına ve eğitimine yönelik karar verme

Bilgi merkezi yöneticisi personel seçiminde öncelikle, personelin nitelikli yani kütüphanecilik formasyonuna sahip olması gerektiğine karar vermelidir. Verdiği kararın gerçekleşmesi yani ölçütlere uygun personelin alınması durumunda hizmetlerin etkin ve verimli olması ve istenilen ölçüye gelmesi sağlanacaktır. Aynı zamanda nitelikli personel alınması durumunda, bu personelin örgüte, faaliyetlere ve yaptığı işe bakış açısı pozitif ve yapıcı olacaktır. Aksi takdirde niteliksiz ve hizmete ilgiden yoksun personel, yürütülen hizmetlerde etkinliği ve verimliliği düşüreceği gibi çevresini de olumsuz şekilde etkileyecektir.

Personel seçimi ve alımı gerçekleştirilirken ve bu yönde karar verirken çeşitli haberleşme ve iletişim kanallarıyla iş duyurusu yapılmalıdır. Duyurularda alınacak personelin (elemanın) hangi niteliklere sahip olması gerektiği belirtilmeli ve başvuru için gerekli formlar hazırlanmalıdır. İş duyurusu yapıldıktan ve bunun devamı olarak iş başvurusu için gerekli işlemlerden sonra mülakat yapılmalıdır. Mülakatın yönetici tarafından mı yoksa yönetici başkanlığında bir grup tarafından mı yapılacağına karar verilmelidir. Görüşme işlemi tamamlandıktan sonra, işe alınmasına karar verilen aday ya da adaylar, yine yasal düzenleme ve kurallara uygun olarak yerleştirilmelidir. Yeni işe alınan elamanların, örgütte yapmaları gereken işi hemen yapmaları veya yüksek performans göstermeleri beklenemez. Bu elemanlar, önce diğer elemanlarla tanıştırılmalı; sonra da yapacağı işe yönelik belli bir eğitimden geçirilmelidirler (Yontar, 1995: 129).

Personelin eğitimi ve yetiştirilmesi, bilgi merkezi yöneticinin yetkisi dahilindedir. Yönetici alacağı kararlarla bu faaliyetleri yönlendirir. Bununla birlikte, kamuda bulunan bilgi merkezlerinde personel eğitimi bir takım yönetmelikler dahilinde yürütülür. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda bu esas belirtilmiştir. Devlet Memurlarının Yetiştirilmesi hükmünün, Kurumların Memurlarını Hizmet İçinde Yetiştirme Esasları Madde 214 - (Değişik : 31/7/1970-1327/72 md.) de bu esas şu şekilde belirtilmiştir.

"Devlet memurlarının yetişmelerini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla uygulanacak hizmet içi eğitim, Devlet Personel Başkanlığı tarafından ilgili kurumlarla birlikte hazırlanacak yönetmelikler dahilinde yürütülür" (657 Sayılı..., 1993: 84).

Teknolojik gelişmelerin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine olumlu yansımaları, hizmetlerin niteliğini ve sunuş biçimini değiştirmiş, materyalde (özellikle görsel-işitsel materyalde) fiziksel bir takım değişikliklere sebep olmuştur; örneğin bir bilgi depolama ortamı olarak değerlendirilebilen optik diskler bu grupta değerlendirilebilir. Bununla birlikte bilgisayar teknolojileri hizmet üretiminde ve sunumunda yoğun şekilde kullanılmaktadır. Ortaya çıkan bu tür değişiklikler, yenilikler ve diğer etkenler (yeni alınan personelin eğitimi gibi) bilgi merkezlerinde hizmet içi eğitimi gerekli kılmıştır. Varolan personelin hizmet verimini ve kalitesini arttırmak ve yeni teknolojiye uyumunu sağlamak için kurum içinde hizmet içi eğitim verilmelidir. Aynı zamanda yeni alınan personelin eğitilmesi ve birimler arası rotasyonun gerekliliği, hizmet içi eğitimi zorunlu kılmaktadır. Yönetici, personelin kurum içinde veya kurum dışında yetiştirilmesine ve eğitilmesine karar verirken, bunun nasıl yapılması gerektiğini bilmelidir. Bu da yöneticinin personelin niteliği ve çalışması hakkında fikir sahibi olmasına bağlıdır. Çünkü hizmet içi eğitimi zorunlu kılan faktörler yenilikler, gelişmeler, personelin iş bilgisi ve performansı gibi etkenlerdir. Bilgi merkezi yöneticisi, personelin yetiştirilmesine karar verme aşamasında, personelin niteliğine göre aşağıdaki eğitim yöntemlerini dikkate almalıdır:

- Personeli bilgi ve becerisini arttıracak ilgili kurslara göndermelidir;
- Birimler ya da bölümler arası rotasyon (dönüşüm) eğitimi yaptırmalıdır;
- Seminer, konferans ve sempozyum gibi bilgisini ve görgüsünü arttıracak etkinliklere göndermelidir;

- Süpervizörlük eğitimi verdirmelidir. Yani yetiştirilmesi gereken personelin daha deneyimli bir personelin yanında yetiştirilmesine ve eğitimine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç

Personel yönetimi ve personele yönelik kararlar, personel ile ilgili tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Personel, yönetici tarafından yönlendirilen hizmetleri yürüten unsur olduğundan, personelin niteliği hizmetleri doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle personel seçimi titiz bir işlem ve yerinde kararları gerektirmektedir. Personelin kütüphanecilik veya bilgi ve belge yönetimi formasyonuna sahip olması hem sunulacak hizmetin kalitesini ve verimliliğini yükseltecek dolayısıyla kullanıcı tatminini sağlayacak hem de yöneticilerin personeli göz önünde bulundurarak yerinde, zamanlı, etkili ve amaca ulaştırıcı kararlar vermesine neden olacaktır. Bununla birlikte personelin kullanıcı ile doğru iletişimi sağlanarak kullanıcı memnuniyeti de sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

657 sayılı devlet memurları kanunu. (1993). Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı.

Açıknel, Şaziye (Rashid). (1992). *Üniversite kütüphanelerinde personel yönetimi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Erdoğan, İlhan. (1991). *İşletmelerde personel seçimi ve başarı değerlendirme teknikleri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.

İnsan kaynakları yönetimi ve küçük ve orta ölçekli işletmeler. (2000). Nazmiye Demir...[ve bşk.]. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.

Mucuk, İsmet. (2000). *Modern işletmecilik.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Özgen, Hüseyin. (1992). *İşletme yönetiminde güncel konular I.* Adana: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Türkiye cumhuriyeti anayasası. (1997). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yontar, Aysel. (1995). *Kütüphane ve belge-bilgi merkezlerinde bilimsel yönetimin önemi.* İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.